ISTORIA ROMÂNILOR

ISTORIA ROMANILOR DIN DACIA TRAIANĂ

DE

A. D. XENOPOL

FOST PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI, MEMBRU ACADEMIEI ROMÂNE.
MEMBRU TITULAR AL INSTITUTULUI DIN FRANȚA.
(*1847—†1920)

EDIȚIA III-a, revăzută de autor

„Nu sunt vremile sub cârma omului, ci bietul om sub vremi".
MIRON COSTIN.

VOLUMUL XIV

DOMNIA LUI CUZA VODĂ 1859-1866

PARTEA A DOUA

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ», BUCUREȘTI

501.—980.

CAPUL III

CUZA VODĂ ȘI LOVITURA DE STAT

I

LOVITURA DE STAT

Măsuri lăuntrice. — In 2 Mai 1864 îndată după dizolvarea adunării, Domnul dă o proclamaţie în care arată cum „că toată dorinţa lui de a duce România pe calea propăşirei, a fost cu neputinţă a o face, din pricina unei neîmpăcate opoziţii ce a întâlnit în adunare. Unirea ţărilor surori săvârşită, averile mănăstirilor închinate, a cincea parte a pământului românesc înnapoiată domeniului naţional, nişte asemenea mari rezultate dobândite de guvernul meu, toate au fost uitate şi drept răsplată pentru devotamentul său către cauza naţională alesul Românilor n'a găsit decât ultragiul şi calomnia. Cu toată înţălepciunea unui număr de deputaţi, o oligarhie turburătoare a ştiut a împiedeca necontenit stăruinţele mele pentru binele public şi a redus guvernul meu la neputinţă. Domnitorul arată apoi cum prin blamul dat ministerului pentru legea rurală, adunarea lovia în el propria cugetare a şefului statului". Incheie, supunând votul poporului întreg, modificarea Convenţiei şi noua lege electorală.

Odată cu această proclamaţie şi cu decretul privitor la efectuarea plebiscitului, se ieu unele măsuri de siguranţă : un ordin de zi către armată în care domnul arată „încrederea ce o are, că ea se va ţinea la înălţimea sarcinei ce încredinţează patriotismul ei" ; apoi se desfiinţează libertatea presei, suspendându-se capul II din partea a doua a legei asupra presei din 1 Aprilie 1862 şi punându-se presa iarăşi sub regimul ordonanţei din 1 Oct. 1859 [1] ; se trimit circulare către prefecţi, pentru

[1] Urmare a acestei dispoziţii este suprimarea mai multor ziare : *Nikipercea* 23 Mai 1864 ; *Românul* 10 Iulie 1864, şi societatea care-l susţinea desfiinţată (*Mon. of.* 10 Iulie 1864), Rossetti este ruinat. In o scrisoare către Panu, el spune : „Eu frate nu mai am ce mînca ad litteram ; sunt silit să mă mut cu totul la Brăteanu, ca cel puţin să-mi dee două odăi, de mâncare şi lemne" (*Hîrtii e Rossetti*) ; *Libertatea*, sub care nume apărea tot *Romînul*, suspendată în 28 Iulie 1864. *Mon. of.* din această zi). Scarlat Fălcoianu şi Pană Buescu sunt daţi afară din profesorat, pentru amestec în politică (*Mon. of.*, 3 Aug. 1864).

mănţinerea ordinei; cerând ca pe fiecare zi să rapoarte despre starea judeţelor; alte circulări se înaintează către protoierii „pentru a lucra în contra intrigilor meşteşugite ce pot să uneltiască protivnicii principiilor mărinimoase"; se mai trimit circulări către profesori măgulindu-i cu perspectiva dreptului de vot în noua lege electorală, şi aşa mai departe. In 21 Mai, ziua onomastică a doamnei, se face o mare serbare şi se proclamă rezultatul votului plebiscitar, cu 683.928 de glasuri pentru şi 1.307 contra, iar 50.232 abţinuţi, sau absenţi [2].

Noua constituţie prevedea introducerea unui senat (corp ponderator) [3], compus din câţiva membri de drept şi 64 de membri numiţi de domn, după oarecare regule. Senatul era cheia de boltă a întregei noue organizări: toată constituţia era pusă sub a lui privighere, el singur avea cădere a propune îmbunătăţirile de introdus; nici un proiect de lege, afară de budget, nu putea lua fiinţă fără aprobarea senatului; el singur avea dreptul a primi petiţiuni. In afară de acest rol precumpenitor, dat unui corp numit de domn, iniţiativa legilor era păstrată numai puterei executive, care le pregătia prin consiliul de stat. In caz de a nu se vota budgetul la timp, se putea merge înainte cu budgetul existent. In caz de urgenţă, guvernul putea decreta orice măsuri, cu condiţie a le supune aprobărei, la deschiderea sesiunei corpurilor legiuitoare. Preşedintele adunărei era numit de domn.

Constituţia cea nouă restrângea deci în destul de mult puterea corpurilor legiuitoare, făcând să precumpenească pe acea a domnitorului. In alte ţări o astfel de restrângere a sistemului constituţional, ar fi trebuit întovărăşită de o răstrângere a dreptului de vot. In România însă lucrurile se petrec altfel, şi legea electorală, supusă votului plebiscitar, este mult mai largă şi mai cuprinzătoare decât cea veche; aceasta din cauză că opoziţia contra domnitorului, în loc de a izvori din straturile stărei a treia, era concentrată în foasta clasă privilegiată, şi votul trebuia întins, tocmai spre a aduce elemente

[2] V. Kogăluiceanu, *Actele de la 2 Mai*, p. 63. Asupra plebiscitului, opoziţia timpului spune că „din 100 de subscrieri, 70 sunt mincinoase, 30 de frică- Astăzi să se dea libertatea, nu s'ar găsi 1000 de *da* în toată ţara". *Rossetti* către *Panu* 18 Iunie 1864 (*Hîrtiile Rossetti*). Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza-Vodă*, p. 31, observă: „Plebiscitul se face, ca toate plebiscitele, sub înrîurirea guvernului; dar chiar fără această înrîurire, el s'ar fi făcut cum s'a făcut; căci acele ce se făcuse erau chiar voinţa celor mai mulţi, în dorinţa binelui pe care nu puteai să-l vezi încă"? Şi aiurea Bolintineanu adaoge: „că pentru opuneri din lăuntru, toate trebuiau a se risipi, în faţa a două mari principii revoluţionare, pentru care se făcuse lovitura de stat: libertatea ţăranilor şi egalitatea drepturilor politice. Naţia, în majoritate, nu putea a nu primi o schimbare în propriile sale interese".

[3] Cu toate aceste, ceva mai înainte, domnul se rostise contra înfiinţărei unui senat în România. Vezi o adresă a lui către *Negri*, nedatată (*Hârtiile Rossetti*).

mai dămoale în sânul adunărei. Legea electorală prevedea două colegii : acel al alegătorilor primari şi acel al alegătorilor direcţi. Erau alegători primari acei ce plătiau o dare între 48—110 lei, după numărul poporaţiei comunei, şi patentarii până la clasa a V-a inclusiv. Alegători direcţi sunt toţi Românii care vor plăti, în orice comună, o dare de cel puţin 4 galbeni şi vor şti ceti şi scrie. Sunt scutiţi de cens : preoţii, profesorii, doctorii, avocaţii, inginerii şi pensionarii cu 2000 de lei anual cel puţin. Eligibili sunt Românii alegători de 30 de ani care ştiu ceti şi scrie. Comunele aleg la 100 de alegători primari câte unul direct. Numărul deputaţilor este de 1 la 25.000 de suflete ; în total 160 de deputaţi [4].

Răsunetul în afară. — Când vestea loviturei de stat ajunse la auzul puterilor garante şi a celei suzerane, ea produse o adâncă tulburare şi emoţiune, râdicând valuri cu atât mai înalte cu cât interesele erau mai jignite. Presa pe cât şi notele diplomatice începură a tuna şi fulgera în toate direcţiunile, în cât se părea că actul de energie, săvârşit de domnitor în lăuntrul ţărei, fără nici o opoziţie aparentă, va fi curând înăbuşit sub presiunea uriaşă a indignaţiei Europei. Ziarele engleze, ruseşti şi austriace osândesc într'un glas, cu mai multă sau puţină pornire, măsurile dictatoriale ale principelui României. Aşa *Daily News* mustră pe domnitor, că nu a avut încredere în sfaturile Angliei, şi s'a aruncat în o măsură aşa de extremă, după singura îmboldire a Franţei. Lovitura de stat e fără îndoială o idee napoleoniană" [5]. Tot unei inspiraţiuni franceze atribue *Lloydul Vienez* desfiinţarea Convenţiei" [6]. *Die Presse* din Viena adaoge, că „principele Cuza voeşte să domnească fără control ; că nu îngăduie nici o voinţă alăturea cu a lui, şi cu toate că este departe de a fi un Iuliu Cesar sau un Napoleon I, el invoacă interesul masselor pentru a distruge, în România, opera congresului din Paris şi a stabili acolo un regim copiat după tipul napoleonean. Totuşi ne îndoim că puterile militare ale României să fie în stare a mănţinea mult timp lovitura de stat a principelui Cuza. Din contra ne temem ca trupele contractanţilor tratatului de Paris, pe care principele Cuza l'a călcat în picioare, să nu se vadă în curând silite a restabili ordinea

[4] Legea electorală din 14 Martie 1864 prezentată ca proiect adunărei, în V. Kogălniceanu. *Actele*, p. 3. Domnitorul, în o scrisoare posterioară cătră P. Grădişteanu, din 18 Aprilie 1872 (*Hârtiile Rossetti*), caracterizază astfel actul dela 2 Mai : „Le 2 Mai a été à l'intérieur une révolution partant du trone, non pas dans le but d'augmenter le pouvoir du gouvernement et de favoriser les intérèts d'une dynastie, mais avec le noble programme du divan ad-hoc". Atîta se poate spune, că sporirea netăgăduită a puterilor domnitorului, s'a făcut nu din punct de vedere egoist, ci pentru a veni în ajutorul claselor nedreptăţite.

[5] *Daily News*, 15-20 (3—8) Mai 1864... „Is no doubt a Napoleone idea".

[6] *Wiener Lloyd*, $^{19}/_{7}$ Mai 1864.

în România; căci nici Austria, nici Rusia, nici Sublima Poartă nu vor putea rămânea lung timp privitoare nepăsătoare a apucăturilor neorânduelnice ale principelui Cuza din Bucureşti" [7]. Tot aşa şi mai însămnător se rosteşte *Le Mémorial diplomatique*, organul oficios al guvernului austriac, care spune că „măsurile dictatoriale luate, de principele Cuza, pun culmea siluirilor Convenţiei din partea lui, şi vor nevoi, după toate aşteptările, intervenirea directă a curţilor proteguitoare" [8]. Tot aşa şi presa rusască apreţueşte în rău lovitura de stat. *Le Nord*, organul francez al intereselor ruseşti, la prima veste a acelui act, observă, că „e greu de a-şi bate joc de tratatele şi hotărîrile Europei cu mai multă nepăsare decât cum o face principele Cuza"; iar când este informat că poporaţia ar fi primit cu mulţămire lovitura de stat, adaoge că: „ea nu se gândeşte de sigur că suveranul ei a călcat în picioare actele europene care i-a asigurat existenţa politică" [9]. Gazetele franceze sunt împărţite, după coloarea lor politică, partaşe sau protivnice împăratului Napoleon. Acele favorabile guvernului simpatizau cu actul domnitorului român. Aşa *Le Moniteur Universel* înregistrează numai veştile venite din Bucureşti, fără a le însoţi de nici un comentar [10]. *L'Europe*, după ce arată că este important de a se cunoaşte cum vor judeca ziarele ruseşti şi austriace chestiunea, adaoge, că „Turcia nu pare că trebuie se facă o mare opoziţie. In acest caz principele este asigurat, cât timp va merge pe această cale, de simpatiile Franţei, Angliei şi ale Italiei" [11]. De ale Franţei şi ale Italiei da; de ale Angliei, era îndoelnic, după locul din Daily News reprodus mai sus. Şi că Franţa susţinea pe domnitorul român, se vede de pe o observaţie a ziarului *La Patrie* care spune, că principele Cuza de mult voia să schimbe legea electorală, şi chiar dăduse Porţei un memorand în această privire, de unde a şi dobândit curajul de a păşi acum la îndeplinirea cugetului său. Este învederat că el a trebuit să se acopere prin o puternică protecţiune, şi aceasta nu poate fi alta decât acea a Franţei" [12]. Alte ziare precum *Le Pays* observă, că principele Cuza, nu are numai să se înţăleagă cu poporul său; el trebuie să mai dee Porţei, suzerana lui, şi puterilor garante, lămuriri care să le mulţămească" [13]. *Le Siècle* iea aminte, că în orice caz, nu era momentul de a pune

---

[7] *Die Presse* din $^{19}/_{7}$ Mai 1864.

[8] *Le Mémorial diplomatique* 20 (8) Mai 1864.

[9] *Le Nord*, $^{18}/_{6}$ şi $^{21}/_{9}$ Mai 1864.

[10] *Moniteur Universel*, $^{17}/_{5}$ Mai $^{18}/_{6}$ Mai 1864.

[11] *L'Europe* $^{19}/_{7}$ Mai 1864. Tot aşa apără lovitura de stat: *L'Opinion nationale* din 22 (10) Mai 1864, *La Patrie*, 22 (10) Mai 1864, *Le Monde*, 22 (10) Mai 1864.

[12] *La Patrie* $^{21}/_{9}$ Mai 1864.

[13] *Le Pays*, $^{19}/_{7}$ Mai 1864.

mâna pe dictatură, acuma când trupele ruseşti se concentrează în Basarabia, şi treizeci de mii de Austriaci se adună în Transilvania. Nu este oare de temut ca Rusia ajutată de Austria, după pilda Austriei ajutată de Prusia în Iutlanda, să vină să se plângă la Bucureşti, de atingerile aduse Convenţiei de Paris"[14]?

Ameninţările ziarelor cu intervenirea europeană erau uşor de scris, dar greu de pus în practică, faţă cu desbinarea puterilor europene. Anume pe atunci (Mai 1864), chestiunea ducatelor Sleswig-Holstein ajunsese în starea cea mai ascuţită: Austria şi cu Prusia atacase Danemarca şi bătuse pe Daneji luând în 18 Aprilie, întăriturile dela Düppel şi ocupând după aceia Iutlanda, în Mai 1864. Austria se simţia încurcată prin împreuna cucerire a ducatelor, iar pe de alta era ţinută în loc, prin luptele naţionale lăuntrice, mai cu samă prin tendinţele separatiste ale Ungurilor. Revoluţia poloneză. de şi zdrobită prin lupta dela Weugrow, în Februarie 1864, tot nu fusese încă pe deplin stinsă; dar ea avuse de efect ruinarea desăvârşită a înţălegerei franco-ruse, Napoleon fiind silit prin nevoile politicei interne, a se rosti în favoarea Polonilor. Franţa era de asemene ţinută în loc, prin expediţiunea Mexicului care o silise să se aproprie de Italia şi să se strice cu papa. Pretutindene încurcături foarte mari, înaintea cărora chestiunea Principatelor trebuia să cadă pe al doilea plan. De aceea şi mai multe ziare, chiar de acele protivnice României, recunosc că o intervenire armată ar fi greu de realizat în acele momente. Aşa *Die Presse*, pe care am văzut-o ţinând mai sus un limbagiu atât de ameninţător la adresa domnitorului României, revine la idei mai liniştite puţine zile după aceea, spunând, că „cea d'intâi condiţie pentru intervenire în Principatele dunărene, adecă înţelegerea tuturor puterilor semnatare ale Convenţiei de Paris, fiind pentru moment nerealizabilă, este foarte probabil, că principele Cuza va fi lăsat să lucreze, până când va împinge trebile mai departe de cum a făcut-o până acum"[15]. Tot aşa mărturiseşte şi ziarul *La France*, foarte puţin prieten domnitorului român, că „conferenţa puterilor, întrunită în acest moment la Constantinopole pentru mănăstirile închinate, nu se arată dispusă a interveni în Principate"[16].

---

[14] *Le Siècle*. $^{18}/_{6}$ Mai 1864. Tot aşa *Les Débats*, $^{19}/_{7}$ Mai 1864, *La Presse* $^{19}/_{7}$ Mai 1864, *La France* $^{19}/_{7}$ Mai 1864.

[15] *Die Presse* din $^{27}/_{15}$ Mai 1864.

[16] *La France* $^{28}/_{16}$ Mai 1864. Mai vezi *La Patrie* $^{15}/_{3}$ Noemvrie 1864: „Le coup d'Etat du prince Couza a eu peut-être cela d'hereux pour la Moldo-Valachie, qu'il a éclaté au moment où les puisances qui pouvaient s'en inquiéter, avaient leurs intérêts engagés ailleurs. L'Autriche poursuivait la guerre dano-allemande; la Turquie se débattait entre l'Egypte et la Tunisie et la Russie achevait le meurte de la Pologne".

Dar să cercetăm ce poziţie luase, faţă cu lovitura de stat. Poarta otomană care, ca suzerană a Principatelor, tot avea cuvântul hotărîtor în chestiune·

Tocmai în ziua de $^{2}/_{14}$ Mai, când domnitorul disolva adunarea la Bucureşti şi decreta plebiscitul, se aduna în Constantinopole conferenţa pentru daraverea mănăstirilor închinate şi, în şedinţa ei cea d'intâi, hotăria, pe lângă chestia pentru care se adunase, şi a se trimite domnitorului o notă, în care să i se arăte, că recunoaşterea secularizărei nu ar crea un precedent diplomatic, cu ajutorul căruia principele Cuza s'ar crede autorizat a se deslega de îndatoririle impuse prin Convenţia de Paris, luând în chip samavolnic măsuri ce ar atinge statutele organice ale Principatelor"[17]. Nu ştiea conferenţa, că în momentul chiar când se redacta această dojană, domnitorul român tocmai îndeplinia actele de care se temea conferenţa; că el distrugea constituţia încuviinţată prin Convenţia de Paris. Când s'întâlniră a doua oară delegaţii puterilor, în şedinţa a doua din $^{18}/_{6}$ Mai, telegraful adusese ştirea faptelor petrecute la Bucureşti, care ştire mişcase mai ales pe Poartă, totdeauna la pândă, ca nu cumva poporul român să se emancipeze prea mult de sub a ei autoritate. Ali-paşa preşedintele conferenţei declară, că „este de trebuinţă a se opri încălcările principelui Cuza şi a se mănţinea suveranitatea sultanului şi drepturile puterilor garante, dacă nu prin o ocupaţiune militară (de a căreia imposibilitate şi Turcia era convinsă), cel puţin prin o înţălegere diplomatică"[18]. Ambasadorul Angliei sprijini cel întâi şi cu cea mai mare energie moţiunea lui Ali-paşa. Acesta însă nu se mărgineşte numai a protesta în conferenţă contra încălcărilor domnitorului român. El îi trimite, îndată după 2 Mai, o notă, în care spune între altele, că „nimic nu ar putea nimici puterea tratatelor şi că Poarta îşi păstrează toată libertatea ei de lucrare, faţă cu aceea ce a fost întreprins"[19].

Dar chiar, fără ameninţările Porţei ce căpătau o însemnătate tocmai în starea de atuncea a Europei — care dacă nu învoia o intervenire comună în Principate, ar fi făcut tot atât de peste putinţă o oprire comună a Turciei de a încălca hotarele lor — nu era mai puţin adevărat, că lovitura de stat, schimbarea constituţiei şi decretarea nouei legi electorale erau o sfâşiere a Convenţiei de Paris şi că trebuia dobândit bilul de indemnitate al puterilor, asupra acestui act de o excepţională gravitate.

---

[17] Reprodusă dispoziţia conferinţei în cele mai multe din ziarele timpului, bună oară în *Le Nord* $^{29}/_{17}$ Mai 1864.

[18] Procesul verbal al şedinţei a 2-a *Ibidem.*

[19] *Archives diplomatiques,* 1866, II p. 288. Comp. Papadopol-Calimah, *Amintiri,* p. 411.

A doua călătorie la Constantinopole. — O călătorie a principelui la Constantinopole se impunea numai decât, şi el chiar dobândise oarecare indicaţiuni, că un asemene act de curtenire către puterea suzerană ar putea să-l pună în stare „a obţinea orice", cum spune o scrisoare a redactorului ziarului *Le Courrier d'Orient* din Constantinopole către secretarul domnitorului României [20]. Tot aşa se rosteşte şi o depeşă a ministrului afacerilor străine al Franţei către ambasadorul francez din capitala Turciei, în care îi spune, că „Principele Cuza, prin deferenţa cătră curtea suzerană şi puterile garante, s'a dus la Constantinopole, spre a le supune schimbările pe care ar vra să aibă dreptul a le introduce în aşezămintele moldo-valace. Noi încurajasem această călătorie, şi erau siguri că ar fi de fel a produce cele mai priincioase rezultate. Maiestatea Sa Sultanul a văzut, în această vizită, o curtenire, căreia s'a arătat foarte simţitor, şi a făcut principelui primirea cea mai măgulitoare [21]. Se vede şi din această depeşă, că Franţa aprobase lovitura de stat, de oarece ministrul ei sfătuia pe domnitor ce demers să facă, spre a recunoaşte actele promulgate în virtutea acelei lovituri.

Domnitorul, urmând deci îmboldirilor din afară şi unei necesităţi neapărate, create prin împrejurări, pleacă la Constantinopole, în ziua de 25 Mai 1864. Primirea ce i se face este iarăşi din cele mai alese, atât din partea Sultanului cât şi din acea a ambasadorilor puterilor europene [22]. Totuşi la început părea că el trebue să se mulţămiască numai cu onorurile, fără a obţinea încuviinţarea actelor sale, sau cel puţin ştirbindu-se atât de mult aceste din urmă, încât să nu le mai poţi recunoaşte. Era mai ales combătut de ambasadorii Austriei şi Angliei.

---

[20] Scrisoarea în *Hîrtiile Rosetti*. Ziarul *Le Courrier d'Orient* primea 1000 de galbeni pe an, spre a susţinea politica domnitorului (scrisoarea redactorului său din 11 Aug. 1864. *Ibidem*). *La Perseveranza* din Milano, 22 Aug. 1864, spune că „e da notorio che il Courrier d'Orient vienne considerato comme l'organo del a principe Couza a Constantinopole".

[21] *Affaires étrangeres, Documents diplomatique*, Paris, 1865, p. 101. Cât ţineau Turcii la recunoaşterea măcar formală a suzeranităţei lor, se vede din faptul, că puţin timp după întoarcerea domnitorului din Constantinopole, el voind să institue o decoraţie, Ali-paşa scrie lui Negri asupra acestei chestiuni: „Son Altesse avait pourtant promis qu'elle nous avertirait toujours de semblables faits (adecă că ar cere autorizaţie); car autrement nous serions obligés de crier et de protester, ce que nous faissons toujours avec déplaisir". *Negri* cătră *Cuza* 10 Noemvrie 1865. *Corespondenţa*, p. 205.

[22] Asupra strălucitei primiri a domnitorului la Constantinopole, toate ziarele timpului sunt într'un glas. Chiar şi *Mémorial diplomatique* care face la început oare care rezerve, este nevoit să recunoască şi el deosebitele distincţiuni cu care domnitorul fu onorat. Vezi bună oară: *Courrier de l'Orient* $^{18}/_{6}$ Iunie 1864; *Mémorial diplomatique*, $^{2}/_{18}$ Iunie 1864. Singura măsură pe care Poarta o păzi, spre a afirmă încă odată însuşirea ei de stăpână a Principatelor, fu că domnul nu fu introdus la Sultanul de ministrul afacerilor străine, ci de marele vizir. *La Patrie* $^{26}/_{14}$ Iunie 1864

Reprezentantul Rusiei căpătase un nou motiv de a duşmăni pe domnitor. Anume principele Labanoff, titularul ambasadei fiind absent, lăsase în locu-i pe Nelidoff, însărcinat de afacere, căruia domnitorul român, având în vedere poziţiunea lui inferioară, nu merse să-i facă vizita ce o făcuse celorlalţi agenţi ai curţilor europene. Se formulase mai multe proiecte de modificare a Convenţiei care proiecte nici unul nu convenia domnitorului. Adus la nerăbdare prin opoziţia ce întâlnia în cale, domnitorul declară că el se va întoarce în ţară, întru cât nu putea părăsi tărâmul pe care-l împinsese poporul său [23]. Inaintea acestei ameninţări ascunse, protivnicii cedară. Ambasadorii Angliei şi a Austriei se dedură pe partea Franţei [24]; numai Nelidoff mai trăgănă cu subsemnarea actului de recunoaştere, până la sosirea unor noue instrucţiuni care nici acele nu întârziară prea mult [25].

Domnitorul obţinu deci, cu mici modificări, recunoaşterea statutului şi a legei electorale, şi deci a plebiscituluicare le consfinţise. Lovitura de stat trecea în domeniul legalităţei internaţionale. Domnitorul obţinuse însă mai mult decât atâta. Modificările indeplinătoare statutului conţineau încă următorul articol : *„Principatele-Unite vor putea în viitor modifica şi schimba legile care privesc la ocârmuirea lor lăuntrică, cu concursul legal al tuturor puterilor statului şi fără nici o intervenire din afară, exceptându-se bine înţăles legăturile ce unesc Principatele cu imperiul otoman"* [26]. Donmitorul fu învinuit, că prin mergerea lui la Constantinopole, spre a cere recunoaşterea modificărei Convenţiei, dăduse o mare lovitură autonomiei României; că el, „îndreptăţind înaintea Sultanului actele sale, făcuse mai mult decât un act de vasalitate; făcuse o crimă de lez-naţionalitate" [27]. Este însă netăgăduit că prin acest act de vasali-

[23] *L'Independence Belge* 2—8 Iulie (20—26 Iunie) 1864 : „Le prince Couza, voulant mettre un terme à cet état de choses, déclara à la Porte qu'il n'était que l'organe du pays, quand au nouveau programme politique, et qu'il ne dépendait pas de lui d'abandonner ce terrain".

[24] *Indépendence Belge* citată : „En moins de 24 heurs, il y eut un revirement complect. Sir Henri Bulwer a du recevoir de Londres l'ordre de suivre dans cette question la politique de la France". Confirmat de oficiosul austriac *Mémorial diplomatique* $^{18}/_{6}$ Iulie 1864 : „C'est alors que l'ambassadeur anglais reçut de son gouvernement l'ordre de se montrer plus conciliant et de s'entendre avec son collégue de France".

[25] *Invalidul rus* văzînd, că şi Rusia e nevoită să cedeze, explică astfeliu ţinuta ei : „Rusia a tins totdeauna la emanciparea popoarelor creştine din Răsărit. Nu ea va fi deci nemulţumită de izbânda Românilor. Dacă ea s'a opus principelui Cuza, a făcut-o numai, fiind că acesta apucase calea rătăcită de a cauta să sfărâme tratatele existente". Vezi citaţia din *Le Nord* $^{29}/_{11}$ Iulie 1864. Ceeace supărase în adevăr pe Ruşi, fusese sprijinul pe care ei credeau că domnitorul român îl da Polonilor. *Le Monde* 6 Aug. (25 Iulie) 1864.

[26] *Affaires étrangères, Documents diplomatiques*, p. 93.

[27] Scrisoarea lui *Eugeniu Carada*, din insula Guernesey, către *A. Panu*, 14 Iunie 1864. (*Hârtiile Rosetti*). La aceasta se poate observa, că şi cei ce voiau

tate personal, domnitorul a izbutit a scăpa ţara lui din vasalitatea către Poartă, şi puteri, făcându-o deplin stăpână pe situaţia ei lăuntrică. Aceasta o şi spune domnitorul, în proclamaţia sa din 2 Iulie 1864, că „România numai astăzi intră în autonomia ei din lăuntru. Până acum această autonomie era în fapt lovită în mai multe privinţi; legea electorală nu o puteam schimba decât cu consimţimântul din afară. Inaltele puteri au consfinţit acuma, în toată întinderea, autonomia noastră din lăuntru". Lovitura de stat, apărea din acest punct de vedere, mai ales ca făcută în interesul ţărei faţă cu străinătatea. Este netăgăduit, că domnitorul făcuse prin actul din 2 Mai, cum zice Francezul, „din o piatră două lovituri". Zdrobise privilegiul politic şi social în lăuntru şi dobândise autonomia în afară [28].

Cum se explică această izbândă atât de desăvârşită a domnitorului român, celui mic şi slab, asupra areopagului european, în care la început predomnise elementele protivnice lui? Credem că o bună parte trebue pusă pe înrâurirea personală a domnitorului care inspira încrederea şi ademenia prin înfăţişarea lui. Apoi însămnătatea României, de când întrunise în ea cele două principate de mai înainte, crezută în depărtare mai tare de cum era aevea, şi mulţămirea Turciei când vedea că domnitorul *puternicului* stat nu se refuza a-i recunoaşte supremaţia, prin acte neîndoielnice. In sfârşit observaţia făcută mai sus de mai multe ziare, asupra neputinţei unei înţălegeri de constrângere, observaţie ce se găseşte încă mai bine formulată de redactorul ziarului „*Le Courrier d'Orient*" din Constantinopole, în o scrisoare către secretarul domnitorului: „Este un mare folos, de a avea a face cu mai multe puteri. Pe când ele pierd cuvinte sau hârtie, una întru a lăuda cele ce le faci, altele spre a huli şi a ameninţa, mergi tot înainte; înnoirile făcute prind rădăcini; timpul le întăreşte şi suflul mânilor diplomatice rămâne neputincios a le răsturna. Cuvintele plecate şi acţiune energică, iată lozinca" [29]. Şi într'adevăr, condus

---

să răstoarne pe domnitor, tot către străini se îndreptase, deci tot prin acte de vaselaj vroiau să-şi ajungă scopul. Vezi în Vol. XIII misiunea lui A. Panu la Viena, Paris şi Londra, p. 164, 165.

[28] Domnitorul însuş apreţueşte lovitura de stat ca o lovitură contra străinului. (Scrisoarea către Grădişteanu, din 1872, citată pag. 11 nota 4). Cf. Dimitrie A. Sturza, în *Introducerea la Actele de la 2 Mai*, de V. Kogălniceanu, p. XIII: „Lovitura de stat, a produs două acte stabile şi un rezultat efemer. Actele care au rămas fundamentale şi purtătoare de roade sunt: legea rurală şi dispoziţia puterilor din 16 (28) Iunie acelaş an, că Principatele-Unite să poată în viitor modifica legile care privesc administraţia lor din lăuntru, fără nici o intervenire". Ca un act de recunoştiinţă pentru purtarea Sultanului cu acest prilej, domnitorul vru să înfiinţeze un batalion de Zuavi, care să poarte numele padişahului. *Mon. of.* 30 Mai 1864.

[29] Scrisoarea din 5 Ianuarie 1865. (*Hârtiile Rossetti*).

de principiul că norocul stă pe partea îndrăzneţilor, lucrase şi acum Alexandru Ioan I.

Lovitura de stat şi răsturnarea. — Ne trage rândul să mai amintim o urmare a loviturei de stat, nu asupra ţărei, ci asupra însuş autorului ei. Ea aţâţă încă şi mai mult uneltirile pentru detronarea domnitorului.

Se făcuse demersuri în această privire încă dinaintea loviturei de stat. Hotărîrea, luată încă din August 1863 de protivnicii domnului, de a cerca tărâmul exterior, înainte de a se arunca în întreprindere, fu pusă în lucrare în Martie 1864, când Anastase Panu, însărcinat cu această delicată misiune, plecă din Iaşi. Corespondenţa dintre emisarul comitetului de răsturnare şi preşedintele lui, principele Dimitrie Ghica, conţine întâi stăruinţi călduroase către Panu, ca să-şi dee toate ostenelele, spre a izbuti să discrediteze pe domnitor. Panu însă observă lui Ghica, că a fost o mare greşală din partea majorităţei, să dee un vot de blam guvernului pentru legea rurală; că prin aceasta, ea ar fi pierdut toate simpatiile oamenilor politici francezi. Se mai tângueşte principele contra purtărei îndoelnice a partidului stângei din care, spune el, Ioan Brătianu stă mai mult la ţară, D. Brătianu, cu toată inteligenţa şi onestitatea lui, nu se poate desface de ideile lui Mazzini, iar Rossetti nu este decât un amator în politică. Această reţinere a partidului stângei, se explică însă prin faptul, că el nu putea să iee o poziţie prea rostită contra legei rurale, cu toate că şi stânga doria răsturnarea domnitorului; de aceea şi vedem pe Panu mustrând pe Ghica, pentru prilejul cu care se dăduse votul de blam. După ce lovitura de stat este recunoscută de conferenţa din Constantinopole, se înţălege că misiunea lui Panu nu mai avea nici un obiect, de oarece el voia să încerce puterile asupra cazului detronărei domnitorului. După lovitura de stat şi plecarea domnitorului la Constantinopole[30], Dimitrie Ghica conjură pe Panu, prin scrisori desperate, să plece îndată din Paris în capitala Turciei, spre a combate acolo pasurile domnitorului; dar Panu care simţise în cotro mergeau lucrurile, refuză a se duce, şi Ghica recunoaşte de bune temeiurile aduse de el şi se uneşte cu părerea lui de a căuta să lucreze nu mai prin presă contra domnitorului[31]. Panu se pune în legătura

[30] Vezi 12 scrisori ale lui *Dim. Ghica* c. Panu dela 23 Martie (4 Aprilie) până la 8 Iulie 1864, pe când acesta era în Viena şi Paris, scrisori ce au intrat, în originalul lor, în stăpînirea domnitorului, probabil cînd Panu înebuneşte. (*Hîrtiile Rossetti*).

[31] *Karada* în o scrisoare c. *Panu*, trimisă lui la Paris din insula *Guernesey* în 8 Iunie 1864, aprobă şi el neplecarea lui la Constantinopol, pe motivul „că n'ar fi avut ce face acolo; lucrările oculte pe lîngă străini nu se cuvin oamenilor libertăţei; ei nu pot întrebuinţa decât presa sau revoluţiunea". (*Hîrtiile Rossetti*). Asupra revoluţiunei iată însă ce zice *Ghica* în scrisoarea lui c. *Panu* din 30

cu Martin dela ziarul *Le Siècle*, Forcade, dela revista *La Semaine Financière*, prin mijlocirea unui prieten al său d'Alton Shee, şi este ajutat în aceste stăruinţi prin Eugeniu Carada care era şi el în Paris la aceeaşi dată [32]. Tot acolo se afla şi principele Grigore Sturza care scrie lui Panu, în 7 Aprilie 1864, să stăruiască la St. Marc Girardin, ca să redacteze o circulară către adunările europene, în scopul probabil de a apăra purtarea adunărei în chestia legei rurale.

Era inviderat că misiunea lui Panu, pe lângă curţile europene, nu mai putea fi îndeplinită, din momentul ce domnitorul obţinuse dela conferenţa din Constantinopole recunoaşterea loviturei de stat. De aceea şi spune Panu, în o scrisoare a lui de mai târziu cătră D. Ghica, că „misiunea mea era cu totul alta, când am plecat la Paris; lovitura de stat a schimbat totul'' [33].

Văzând deci protivnicii domnului că nu mai e nimic de făcut pe calea diplomatică, se întorc pe acea a uneltirilor lăuntrice [34]

Aşa o scrisoare din 18 Iunie 1864, a lui C. A. Rossetti, cătră A. Panu spune, că „peste 10 zile dela 2 Mai se putea face ceva, chiar acuma s'ar putea; dar ne am temut şi ne temem să nu provocăm o invaziune; căci acum o să ni se zică, că s'a votat şi că ei ştiu că am fost împinşi de Franţa; d-ta ştii că la Decembrie 1863 şi Ianuarie 1864, am fost şi noi împinşi de reprezentantul Franţei să-l răstrunăm şi ştii că tocmai de aceea n'ai voit, n'am voit. Nu ştiu ce va fi mâni; dar ştiu că la 26 Mai stil vechiu am putut să facem pozna; puteam chiar azi, dar n'am voit'' [35].

Când domnitorul pleacă la Constantinopole, pentru a cere aprobarea reformelor sale, opoziţia scrie iară-şi: „Nu se

Aprilie (12 Mai) 1864: „Je crois que les révolutions se font par les nations, mais non par le chambres''. *Ibidem.*

[32] Scrisoarea lui *Martin* redactorul ziarului *Le Siècle* c. *Panu* şi mai multe scrisori ale lui D'Alton Shee în *Hîrtiile Rossetti*. Adresa lui Carada, însemnată de Panu pe o notiţă, era Carrefour de l'Observation, 1. (*Ibidem*).

[33] Brulionul unei scrisori a lui *Panu* c. *Ghica*, 9 Septemvrie 1864. (*Hîrtiile Rossetti*).

[34] Cum observă şi *Annuaire des deux Mondes*, 1866—1867, Paris. p. 573: „Les moyens des résistance parlamentaire n'étaient plus possibles; à partir du coup d'Etat, on commence à ourdir des complots auxquels prennent part la droite et la gauche''.

[35] *Hîrtiile Rossetti*. Cele ce se pun în această scrisoare, despre inteţirea consulului francez la răsturnarea domnitorului la 1863 şi 1864, îşi are explicarea în faptul că, pe atunci, se credea în Franţa că el devenise organul intereslor ruseşti. Aşa Redactorul dela *Courrier d'Orient* scrie secretarului domitorului, că un consul (fără îndoială Tillos din Bucureşti), vra să facă a trece pe Cuza drept Rus. Bordeanu seceretarul lui Negri se sileşte a convinge pe ambasadorul francez din C-pole, că Cuza e bun Francez (scrisoare redactorului *Le Courrier d'Orient* cătră *secretarul domnitorului*, 6 Fevruarie (21 Martie) 1864 în *Hîrtiile Rossetti*). Vom reveni şi mai tîrziu asupra acestei învinuiri.

cuvine să cerem dela străini îndreptarea situaţiei pe care Cuza a creat-o ţărei. Cuza a plecat la C-pole; va fi o ocaziune favorabilă de acţiune" [36]. Tot pe atunci se tânguieşte Rossetti cătră Panu, că boierii nu dau bani spre a se agita contra lui Cuza [37]. Ideea de a-şi face dreptate singuri, fără a recurge la intervenirea străină, se mai vede din o scrisoare a lui Panu, cătră principele D. Ghica, din 9 Septembrie 1864, în care se spune, că „România trebue oare să se plângă străinătăţei pentru încălcarea drepturilor ei? Ea trebue să-şi facă dreptate singură.

De altfel dacă ne plângem, se va trimite o comisie în ţară, şi atunci rămas bun autonomiei" [38]. O broşură apoi susţine că purtarea principelui Cuza a fost de plâns; dar nu e treaba străinătăţei de a o pedepsi. Poporul român este singurul său judecător; deputaţii s'au lăsat să fie alungaţi. E treaba lor! Dacă însă se va scula poporul român, cu atâta mai rău pentru el" [39]. Altă broşură exclamă: „să alungăm pe acel ce ne apasă [40]! O a treia: să ne mântuim de tiran" [41]. !

Dacă însă se plănuia răsturnarea din lăuntru, acei ce o uneltiau erau îngrijaţi ca nu cumva puterile să nu intervie în favoarea lui Cuza. Una din broşurele amintite rostia aceste temeri: „Turburările nu vor lipsi de a izbucni mai curând sau mai târziu, şi cine ne zice că puterile vecine care au consimtit a nu interveni împrotiva acestui autocrat în miniatură (autocrate au petit pied), nu se vor grăbi a o face dacă, poporul român va izgoni pe acel care-l înşală şi-l apasă" [42]. Dar se mângâiau de această perspectivă, „sperând că Românii nu vor vedea tăgăduindu-li-se dreptul care a fost recunoscut Grecilor, de a tăia răul din rădăcină, înlăturând pe un principe care nu ştiea să-i înţăleagă, care sărăcia prezentul lor şi le compromitea viitorul" [43].

Este uşor de înţăles cine erau acei care complotau răsturnarea domnitorului. Erau membrii clasei lovite prin reformele lui. Poporul, întru cât se poate vorbi de el, în starea de atunci a României, mai curând încuviinţa decât descuviinţa lovitura. C. A. Rossetti, unul din capii opoziţiei şi a uneltirilor

---

[36] Scrisoarea lui *E. Carada* din Guernesey *c. Panu*, 6 Iunie 1864, (*Hîrtiile Rosetti*).

[37] *Rossetti* c. *Panu* 16 Iulie 1864. (*Hîrtiile Rossetti*). Pentru a înnegri pe Cuza, el este învinuit că nu ar fi luat iniţiativa subscrierei pentru inundaţi. *Rossetti* c. *Panu*, 3 Iulie 1864. (*Ibid.*).

[38] *Ibid.*

[39] *La France le prince Couza et la liberté en Orient*, Paris, 1864, pag. 22.

[40] *Suppression du régime constitutionnel en Roumanie*, 1864, p. 13.

[41] *Dissolution de l'assemblée roumaine et expulsion des députés*, Paris, 1864, p. 25.

[42] *Suppression de regime cinstitutionnel*, p. 24.

[43] *Notes sur les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*. Paris, 1864, p. 31.

de răsturnare, recunoaşte el singur, că „ura în contra dreptei a fost atât de mare, încât toţi erau fericiţi de lovitura de stat; fiindcă s'a dat, ziceau ei, în cap boierilor" [44].

Cât despre massele adânci ale ţărănimei, pentru care domnitorul îşi pusese în cumpănă tronul, ele rămâneau neînţălegătoare şi nemişcate, nici de turburarea în care se pusese ţara, nici chiar de îmbunătăţirea soartei lor, ce era să se îndeplinească prin această turburare. Lut inform, nefrământat de gânduri, nedeşteptat mici măcar de îmboldirea interesului individual, el rămânea nepăsător la tot ce se petrecea; dar această a lui nepăsare era explicabilă: era opera veacurilor de nedreptate şi de apăsare.

Lovitura de stat, ori câte urmări însămnate ar fi avut asupra situaţiei lăuntrice şi afarnice a Principatelor, fusese determinată în primul loc de răspingerea legei rurale de către adunare. Legea rurală care fusese cuiul în jurul căruia se învârtise toată domnia lui Cuza-Vodă, determinà şi actul cel mai cu grele urmări al acestei domnii. Dar pentru a înţălege întreaga ei însămnătate, trebue să expunem istoricul daraverilor seculare ce se desbătuse în totdeauna între proprietarii mari şi locuitorii săteni.

Legea rurală din 1864. — Lovitura de stat de şi a avut mai multe urmări însămnate asupra stărei Principatelor-Unite, totuşi fusese făcută mai ales în vederea legei rurale, pe care domnitorul nu voi să o lese expusă nici măcar la desbaterile unei camere aleasă după noul sistem electoral, ci o promulgă în virtutea articolului din statut care prevedea, că „decretele ce până la revocarea adunărei se vor da de domn, după propunerea consiliului de miniştri şi a consiliului de stat, vor avea putere de lege". Ar fi fost însă firesc lucru a videa promulgată legea rurală îndată după 2 Mai. Şi cu toate aceste ea nu este decretată decât la 15 August. Cauza acestei întârzieri stă în greutăţile pe care domnitorul le întâmpina pe de o parte cu chestia mănăstirilor închinate, de alta cu aceea a loviturei de stat, care ambele acte trebuiau să fie recunoscute de Europa. El nu voia deci să mai adaugă şi o greutate lăuntrică la cele două ce apăsau încă din afară asupra ţărei pe care domnia. Indată însă ce lovitura de stat căpătă sancţiunea Europei, Alexandru Ioan I, decretă şi promulgă legea rurală.

---

[44] *Rossetti* c. *Panu*, 31 Mai 1864. (*Hîrtiile Rossetti*). Şi un boier de samă principele Suţu, *Mémoires*, Vienne 1899, p. 398, spune: „Bien des personnes seusées, et je me place moi même à leur suite, avaient fini par appeler de leurs voeux le coup d'Etat. L'expérience de 5 années de régime constitutionnel avait démontré que ce régime avait plongé le pays dans le chaos et le conduisait au bord du précipice".

Această lege, promulgată în ziua de 15 August 1864[45] declara pe sătean de proprietar fost şi actual al locurilor su, puse stăpânirei lui, în întinderea hotărîtă de legile în fiinţă, adecă de Regulamentul Organic, mănţinând vechiul principiu, că niciodată pământul locuitorilor nu putea întrece $^2/_3$ din întreaga întindere a moşiei. Se desfiinţază claca, dijmele, podvezile, zilele de meremet, carăle de lemne şi toate sarcinele de acelaş fel, în schimbul unei despăgubiri plătită de ţăran pentru desrobirea braţelor sale. Preţul acestei răscumpărări a muncei, nu a pământului, de oarece ţăranul era privit ca posedându-l ab antiquo în deplină proprietate, era fixat la 1521 de lei vechi 10 parale pentru săteanul cu 4 boi şi 1 vacă; 1148 de lei pentru acel cu 2 boi şi 1 vacă şi 816 lei pentru cel numai cu 1 vacă, sau cum se zicea, cu palmele[46].

Sumele aceste trebuiau răspunse în timp de 15 ani, capete şi procente.

Împroprietărirea însă stânge orice îndatorire a stăpânului pentru viitor; el nu mai este ţinut, cum era după Regulamentul Organic, a procura pământ însurăţeilor. Se punea acestora în perspectivă cumpărături pe moşiile statului, fixându-se prin lege chiar preţul pogonului la 5 galbeni, plătitori tot în 15 rate anuale. Legea mai prevedea chipul punerei ei în lucrare pentru stâlpirea părţilor ţărăneşti, precum şi modul despăgubirei proprietarului, prin bonurile rurale.

Legea din 1864 mănţine deci câtimea de pământ încuviinţată săteanului de Regulamentul Organic şi deci consfinţeşte pentru totdeauna îngustarea vieţei materiale a ţăranului român; îl sileşte să urmeze mai departe a se lepăda de cultura vitelor şi a se înjuga tot mai mult la munca proprietarului, pentru păstrarea şi a celor ce le avea. Ba prin înlăturarea îndatorirei stăpânului de a încuviinţa pământ însurăţeilor, se îngreuia încă starea ţăranului. Dar autorii legii, Cuza şi Kogălniceanu, crezură că nu se putea face altfel, de îndată ce se admitea principiul pe care era întemeiat întreaga legiuire: eliberarea atât a muncei ţăranului cât şi proprietatea de reciprocele lor îndatoriri. E adevărat că se liberase braţele ţăranului; însă aceasta se făcea pentru o sumă deocamdată destul de greu de răspuns: 1521 de lei 10 parale pentru fruntaş şi în proporţie pentru ceilalţi, preţ care nu e vorba adese ori nu răspundea la adevărata valoare a pământului, şi nemulţămia deci şi pe proprietari. Dreptul ţăranului de a primi pământ la majoritatul lui din cuprinsul moşiei se înlătura curat, fără a se încuviinţa săteanului nici o despăgubire pentru această des-

[45] *Mon. of.* 15 Aug. 1864. Raporturile dintre boieri şi ţărani a fost cercetată în mai multe locuri în vol. precedente.

[46] Alte preţuri pentru moşiile de munte.

fiinţare a dreptului său. Boerului se dădea o despăgubire însemnată pentru oborârea clăcii; ţăranului numai pentru acea a pământului dacă ar avea drept aşa numiţii însurăţei (sătenii ajunşi majori)[47].

Să se adaogă pe lângă aceste, că de multe ori se împărţiră ţăranilor pământurile cele mai rele şi neproductive, şi atuncse va putea apreţui condiţia reală creată ţăranului prin legea din 1864.

Dar aceste urmări erau să iasă la iveală numai cât mai târziu. Deocamdată sătenii fură cuprinşi de o mare bucurie la vestea că li se dăduse pământ, pe când proprietarii se aşteptau din protivă ca aplicarea legei să aducă asupra lor mari nenorociri.

Incă din 1862, când era să se voteze prima lege rurală, Vasile Alecsandri, unul din prietenii cei mai devotaţi ai domnitorului, se jăluia în o scrisoare cătră dânsul, că n'a găsit cumpărători pentru moşia sa Pătrăşcanii şi că nu-i poate plăti banii ce-i datoria: „Nesiguranţa, spune el, care domneşte la noi privitor la viitoarele reforme ale legei rurale, ţine capitalurile în o teamă tot atât de ridiculă pe cât şi de fatală pentru daraveri"[48]. In 1864 Alecsandri revine asupra acestei legi, criticând de astă dată aplicarea ei. El spune, că „ar fi trebuit să se dee un termin, înainte de a se pune în lucrare; că arendaşii cei mai mulţi părăsesc moşiile cer reduceri; iar proprietarii nu pot lua cultura asupra lor, de oarece nu au bani; căci pentru împrumuturi, se cer procente neauzit de mari, 24—36%"[49].

De şi legea rurală trebuia să se pună în lucrare dela 23 Aprilie 1865, ţăranii căutau să se folosiască de libertatea lor încă din toamna în care legea fusese promulgată, şi mulţi din ei refuzau a mai lucra la boieresc, ceeace pricinui în mulţi o mare teamă şi îngrijire, ameninţată fiind recolta anului viitor. Chiar secretarul domnitorului, Baligot de Beyne, scrie stăpânului său, că „de şi nu vra să meargă atât de departe ca oarecare persoane care prezic mari desordine, ca urmare a foametei relative ce ameninţa România, totuşi este sigur, că dacă aceste 15 ultime zile nu sunt întrebuinţate la arături şi la sămănatul

[47] Aceştia bine înţeles considerau despăgubirea ca plată a pământului şi nu a răscumpărat braţelor. Că suma de plătit era mare pentru ţăran, se vede din cuvintele lui Văsescu la consiliul judeţean din Dorohoiu 29 Noemvrie 1864, (*Mon. of.* 2 Septemvrie 1865): „Având în privire, că afară de impozitele directe cătră stat, mulţimea locuitorilor urmează să plătească, în anul viitor, *însemnate sume* după noua lege rurală, pentru răscumpărarea îndatoririlor ce au avut către proprietari". Asupra acestei mari neconsecvenţi în dauna sătenilor şi în folosul proprietarilor a atras pentru întâia oară luarea aminte Radu Rosetti, *Pentru ce s'au răsculat ţăranii*, p. 421.

[48] Scrisoarea lui *V. Alecsandri* către *domnitor*, 20 Mai 1862 în *Hârtiile Rossetti*.

[49] *Alecsandri* către *Baligot* 29 August 1864. *Ibidem*.

porumbului, cu zecile de milioane va trebui socotită pierderea ţărei, şi aceasta într'un an, în care înecările au pricinuit până acuma chiar atâtea nenorociri şi unde budgetul deplorabil şi şi mai deplorabila reorganizare financiară a d-lui Steege are să aducă, cu tot împrumutul, un deficit urieş" [50]. Tot aşa scrie domnitorului şi colonelul Cantacuzino, că „numai prezenţa Alteţei voastre va înăbuşi, prin încrederea ce insuflă, rostirea nemulţămirei care câştiga din ce în ce mai multă întindere. In deobşte lumea este foarte îngrijită asupra rezultatului aplicărei legei rurale. Se teme de efectele indirecte ale acestei legi asupra tocmelelor de bună voe, şi pretinde că nu a fost cu putinţă a se face ca ţăranul să lucreze" [51]. Că această teamă s'a îndeplinit până la un punt, se vede din o broşură mai nouă care spune, că „în anul promulgărei legei rurale, 1864, lucrarea câmpului care trebuia să se facă în acel an în felul clăcei, fu aproape nulă. Ţăranul refuzase a lucra, şi guvernul nu-şi dăduse osteneala a explica reforma; apoi anul mai fiind şi ploios, recolta fu târzie şi stricată" [52].

Chiar expunerea situaţiei României dela 2 Mai—18 Decembrie 1864, înfăţoşată senatului şi adunărei în Ianuarie 1865, arată privitor la legea rurală, că guvernul a fost şi este departe de a-şi ascunde gravitatea perturbaţiei momentane, produsă în toată economia naţională, prin schimbarea naturei foastelor relaţiuni dintre proprietari şi săteni. Aceasta este din nenorocire consecvenţa reformelor mântuitoare" [53]. Economistul Marţian adaoge, că „orice să zică cineva, adevărat e că proprietăţile mari au exportat mai mult şi nouă măsură de o cam dată, pe vreo câţiva ani va împuţina producţia. O criză tranzitorie se va simţi fără îndoială" [54]. Raportul comisiunei mixte a senatului şi a adunărei din 1865 stăruieşte mult „să se aplice mai curând legea rurală, de oarece de altfel eficacitatea acelei legi ar fi îndoelnică" [55]. In sfârşit circulara ministrului de externe, Bălăceanu, lămuritoare a turburărilor dela 3(15) August 1865 spune, că „din această falşă credinţă că reforma anunţată nu era să fie numai decât aplicată, au rezultat din nenorocire oarecare scădere în venitul fonciar; pe de altă parte ţăranii, cuprinşi de bucuria desrobirei lor, au răspuns prin o regretabilă nelucrare la măsurile luate în al lor interes". Despre scăderea venitului fonciar vorbeşte şi raportul directorilor Băncei de Moldova (Banque de Moldavie) care declară, că este nevoie a se suspenda plata dividendei pe anii 1864—1865, din cauza

---

[50] *Baligot* către *domnitor*, 12 Aprilie 1865, *Ibidem*.
[51] Colonelul *Cantacuzino* către *domnitor*, 31 Martie 1865, *Ibidem*.
[52] *La Question d'Orient et la nation roumaine*, Paris, 1867, p. 12.
[53] Vasile Kogălniceanu, *Acte*, p. 86.
[54] *Analele economice* 1864 în *Mon. of.* 1 Oct. 1865.
[55] *Mon. of.* 13 Oct. 1865.

că „veniturile unora din moșiile ipotecate au căzut așa de tare, că nu mai acopăr anuitatea de plătit" [56]. „Criza agricolă ar fi fost însă mai puțin gravă, dacă, pe lângă neajunsurile neapărate ale unei perioade de tranziție, nu s'ar fi adaos înnecările, seceta și epidemiile" [57].

Bine înțăles ca protivnicii domnitorului nu lipsiră de a exploata aceste încurcături, pentru a lovi în el, ceeace se făcea însă prin gazetele străine, în țară nefiind cu putință o agitație prin presă. Se înțălege dela sine că ziarele austriace, precum *La Correspondance générale* și *Le Mémorial diplomatique*, nu mai puțin și acele rusești ca *Le Nord* ponegriau din răsputeri opera lui Alexandru Ioan I; dar și multe din ziarele franceze, precum *le Temps* și mai ales *Les Débats* criticau chiar cu înverșunare legea rurală și arătau pierzătoarele ei efecte. Acestui din urmă ziar însă îi răspunde foarte bine *Le Courier d'Orient* din Constantinopole, observând, că „el se miră ca tocmai *Les Débats* să cadă așa de rău asupra principelui Cuza, pentru împroprietărirea sătenilor, când nu avusese destule cuvinte de laudă pentru fapta identică a împăratului Alexandru al Rusiei [58].

De notat este că femeile fură acele ce se plecară mai întâi de a asculta de lege. Anume trei boierese din județul Ilfov, doamnele de Ruckman, Lahovari și Băleanu dădură de bună voie pământurile cuvenite sătenilor [59]. Ori cum ar fi fost rezolvită chestia rurală; ea găsise o deslegare, și ar fi trebuit ca poporația țărănească să fie deșteptată asupra nouei condiții în care intră viața ei economică; și să se fi îndrumat activitatea ei așa, ca să se poată întocmi în sânul nouei stări a lucrurilor [60]. Că Regulamentul Organic care el pusese temelia acestei noue îndrumări economice în gospodăria săteanului, să nu fi luat nici o măsură în această privire, lucrul se explică prin nepăsarea acelei legiuiri față cu nevoile țăranului. Că nici domnia lui Vodă Cuza nu conține nici o măsură luată în privința arătată s'ar explica din scurta ei durată după aplicarea legei rurale, chiar în cazul când s'ar fi putut gândi la așa ceva.

In total deci legea rurală este departe de a fi pus capăt crizei agrare cum a pus secularizarea capăt acelei a stăpânirii

[56] Reprodusă de *Mémorial diplomatique*, 11 Iunie 1865.

[57] Vezi *L'Europe* din Frankfurt, 29 Sept. 1863.

[58] Răspunsul lui *Le Courrier d'Orient* 28 Sept. 1864 ziarului *Les Débat* din 10 Sept. 1862. *Le Monde*, *Le Constitutionnel* și alte cîte-va organe sunt favorabile legei rurale.

[59] Depeșa lui *Kogălniceanu* c. *domnitor* 19 Sept. 1864 (*Hîrtiile Rossetti*). C. D. Aricescu împroprietărise pe sătenii de pe moșia lui, *Budiștenii*, jud. Buzeului, încă dinaintea promulgării legei rurale, anume în 10 Iunie 1862. *Mon. of.*, 30 Iunie 1864.

[60] Că lucrul nu s'a făcut nici de atunci încoace timp de 40 de ani de o desvoltare conștiută, s'ar părea mai neexplicabil, dacă în istorie ar fi ceva care să nu-și aibă explicarea.

greceşti. Ea a fost numai un popas pe calea veacurilor în deslegarea acestei prea însemnate întrebări. Legea rurală se poate chiar spune că nu a dat o soluţie economică nevoilor ţărăneşti întru cât ele se întoarseră din nou aproape la aceeaşi formă în care existau la început. Ţăranul recăzu iar în ghiarele proprietăţii mari, robindu-şi către ea munca pentru nevoia întreţinerii traiului. Când tot din lipsă de imaş comunal şi de întindere îndestulătoare a propriului ogor se iea dela proprietar pământ de hrană pentru vitele lui, cerând şi pentru el şi să-i muncească pentru plata acelui pământ ţăranul recăzu tocmai în starea în care se afla pe timpul Regulamentului Organic adică în acea stare pe care un aspru critic al legei din 1864 o numeşte *neoiobăgia*. Totuşi legea din 1864 a avut meritul încă nemăsurat de a face să răsară în sufletul obijduit al ţăranului ideea că şi el are drept la pământul ţării, idee care pătrunzând şi în spiritul clasei conducătoare primenite, va deveni isvorul tuturor îmbunătăţirilor viitoare în starea săteanului român.

Pentru a înmănuchia însemnatele urmări ale loviturei de stat, le aflăm întâi în democratizarea politicei a societăţei române, cel puţin în principiu dacă nu în realitate. Convenţia de Paris dispusese înlăturarea privilegiilor şi egalizarea condiţiilor sociale, pe când prin legea ei electorală menţinuse privilegiul politic.

Lovitura de stat prin noua lege electorală chiamă toată ţara la drepturile politice; al doilea, lovitura de stat răstoarnă Constituţia impusă României prin Convenţia de Paris care nu mai avea nici un înţeles dela înfăptuirea Unirii; emancipează astfel pe România de epitropia puterilor, dându-i dreptul de aşi modifica aşezămintele lăuntrice după cum va chibzui mai bine. Prin această dispoziţie s'a făcut cu putinţă chemarea dinastiei străine în 1866. Lovitura de Stat înzestrează România cu o legislaţie nouă, modernă, care oricâte neajunsuri ar fi avut, totuşi a devenit adevăratul organ al îndrumării egalităţii.

In sfârşit lovitura de Stat a dat pământ ţăranilor iar legea prin care s'a realizat această uriaşă măsură a îndrumat cel puţin dacă nu a creat chiar pe ţăranul cetăţean [61].

---

[61] O foarte bună şi amănunţită cercetare a legii rurale cu luarea în privire a celor mai mulţi din acei ce au criticat-o se află în teza de doctorat în Litere a domnişoarei Lucreţia Rădulescu-Pravăţ: Activitatea lui Mihail Kogălniceanu până la 1866, 1913. Capitolul final (al VIII-lea): *Legea rurală*, p. 147—202.

II

DELA LOVITURA DE STAT PÂNĂ LA DESCHIDEREA ULTIMEI LEGISLATURI

(2 Mai 1864—4 Decemvrie 1865)

Călătoria lui Kogălniceanu în Oltenia. — Dela lovitura de stat înainte, se simte tot mai mult mâna domnitorului în conducerea daraverilor publice — iar acţiunea opoziţiei se trage pe dedesupt, apucând tot mai mult calea complotului care la sfârşit, izbuteşte a răpune pe acela ce deocamdată o răpusese pe dânsa.

Pentru a îndreptăţi însă „punerea sa deasupra legilor", cum singur domnitorul caracterizează actul de la 2 Mai,[1] el împreună cu consiliul de stat se apucă de lucru, şi în scurt timp iese la lumină o sumă de legi noi, menite a desăvârşi organizarea ţărei, unele din ele, nu e vorbă, cam pripit întocmite, după cum nici se puteà altfel, în graba ce se pusese de a se îndreptăţi lovitura de stat, prin a ei productivitate pe tărâmul legiferărei[2]. Aşa se promulgă legile de expropriere pentru cauză de utilitate publică, de constrângere corporală, de măsuri şi greutăţi, pentru introducerea juriului, de nstrucţiune publică, a sinodului, a impozitului băuturilor spirtoase, condica penală cu procedura ei, pe lângă altele mai mici şi în sfârşit cele două mai însemnate legiuri din domnia lui Alexandru Ioan I, pe lângă acea a secularizărei: unificarea legiuirei civile din ambele ţări, prin introducerea codului Napoleon şi legea rurală.

Se poate părea în destul de straniu ca legea rurală să fi fost aproape pricina căderei lui Kogălniceanu dela minister, el care fusese mâna dreaptă a domnului în îndeplinirea tuturor

[1] Mesajul din 6 Decemvrie 1864. *Mon. of.* din acea zi.

[2] Domnitorul spune chiar în acel Mesaj, că „ceeace nu s'a făcut în 5 ani s'a făcut acuma în 5 luni. Uită însă spornica activitate a camerei dinaintea loviturei de stat. Vezi Vol. XIII p. 227.

îndrăznelelor timpului din urmă. Cu toate că vremile erau foarte grele, adăogându-se pe lângă frământările lăuntrice, produse de lovitura de stat şi de legea rurală, noua complicaţie în chestiunea mânăstirilor închinate, precum şi alte greutăţi, totuşi domnitorul era aproape să răspingă din a lui colaborare pe ministrul, în care până atunci se sprijinise atât de mult.

Pricina acestei hotărîri a domnului stă în un simţimânt ce ne vine cam greu de înţeles la Alexandru Ioan I, un soiu de gelozie faţă cu ministru său care ce e drept se purtase aşa, încât atrăsese asupra lui o mare parte din recunoştinţa pe care ţărănimea o arăta pentru a ei împroprietărire.

Anume, Kogălniceanu, pentru a se bucura de efectele ce legea rurală era să le producă tocmai în primul moment, asupra massei poporului, cedând unui simţimânt de dorinţă de mărire, întreprinde o călătorie în Oltenia. Pretutindeni fu primit cu cea mai mare înflăcărare, „Ţăranii din Slatina, ne spune Magheru, îi ridicase arcuri de triumf şi, când se duceau să vadă pe Kogălniceanu, spuneau că merg să vadă pe Măria Sa care le-a dat pământ. Trei zile, cât a stat aici, a fost un adevărat principe. *C'est un peu louche*", sfârşeşte Magheru scrisoarea sa [3]. Tot aşa spune şi Bonet, şeful inginer francez dela lucrările publice, că „a lăsat Craiova în entuziasmul cel mai nebunesc. Cuvântări, lacrimi, luminaţii, banchete, tot fusese pus în lucrare. Căliman este un prefect prea ghibaciu. Recunoştinţa Craiovenilor către d. preşedinte al consiliului s'a arătat la lumină, prin un ceasornic de 900 de galbeni". Adaugă însă Bonnet, că „trebue să facă această dreptate lui Kogălniceanu, că în totdeauna a repurtat în public meritul Alteţei Sale şi că a vorbit către ţărani un graiu foarte împăciuitor" [4].

Se vede însă că rapoartele ce se făceau domnitorului asupra călătoriei triumfale a ministrului său, erau colorate mai mult în sensul rapoartelor lui Magheru, decât în acel al scrisorilor lui Bonnet. Domnitorul se supără adânc pentru această uzurpare, din partea ministrului, a gloriei cele mai mari a domniei lui, pentru izbutirea căreia el presimţia poate că pusese această domnie chiar în cumpănă. Cum se întoarce Kogălniceanu din Oltenia, domnitorul începe a-i arăta neîncredere. Aşa el ordonă, ca toate deslegările ce le-ar da în chestiunea rurală, să treacă prin consiliul de miniştri. Kogălniceanu întâmpină că o asemene măsură ar fi peste putinţă de aplicat, deoarece ar însemna să se delege administraţia ţărei consiliului miniştrilor. El scrie domnitorului : „Mai bine decât a statornici un asemenea principiu, să se schimbe ministrul care a ajuns atât de nenorocit, încât să nu mai aibă voie a

[3] Scrisoarea lui *Magheru*, 29 August 1864. *Hîrtiile Rossetti*.
[4] *Bonnet* c. *Baligot*, 29 August 1864. *Ibid.*

aplica legile ce sunt de competința sa, adică cele administrative. După întoarcerea mea din nenorocita călătorie ce am făcut-o la Craiova, am găsit situațiunea cu totul schimbată, cel puțin în ce mă privește pe mine, și asprele imputări ce în fața consiliului de miniștrii mi-ați adresat, în conflictul stârnit între mine și ministrul justiției, N. Crețulescu, mi-au dat dovadă că eu nu mai eram președintele de consiliu decât cu numele și deabia mai eram ministru. Mai multe depeși ce am primit dela I. V., toate scrise într'un ton de viderată neîncredere, mă pun în tot dreptul de a crede, că numai pot conta pe buna voință a I. V. Faceți mai bine I. V. o excursiune în Valahia Mică, spre a vă încredința de infamia calomniatorilor"[5]. Intr'o scrisoare către Neculai Bălănescu, Kogălniceanu este încă și mai lămurit. El spune, că „Alteța Sa s'a folosit de cea dintâi împrejurare, pentru a arăta toată a ei nemulțumire, că nu am fost fluerat în excursiunea mea din Oltenia. Ovațiunile de care îmi vorbești, crede-mă că am fost cel dintâiu a nu le primi. Am ordonat, înainte de a intra în un județ, prefecților, să nu-mi facă nici o primire oficială, nici măcar acea neapărată, precum aflarea prefectului la intrarea districtului. Dar, reprezentant al unui principe ce dăduse libertatea unui popor, mi-ar fi fost cu neputință a nu întâmpina o bună primire din partea poporațiilor. Ele mi-a făcut o primire minunată; dar aceasta ar fi făcut-o oricărui ministru, vizitând țara, ca delegat al principelui. Pretutindeni am făcut lauda domnitorului, pretutindene i-am ridicat vaza; pretutindene am atribuit lui și numai lui singur, tot meritu marelor fapte îndeplinite. Nici un alt strigăt nu a fost rostit decât acel de Alexandru Ioan I și cel întâi care l'am dat am fost eu. E în voia d-lui Crețulescu (Neculai) de a zice împotrivă; este în voia lui de a întrebuința clevetirea, spre a veni în locul meu. Il cedez cu plăcere. Librecht, sub cuvânt de a vizita poștele parcurge districtele pe care le-am vizitat eu. Il desfid să constate, că, în cea mai mică împrejurare, am lipsit datoriilor mele de ministru devotat și credincios. Judecă însă, dacă pot merge înainte, cu un coleg așa de puțin delicat? Judecă mai ales, dacă chiar de pe acuma sunt uitate slujbele pe care le-am adus, la ce pot să mă aștept pentru poimâini? In plin consiliu am fost apostrofat, precum nu poate să fie un ministru. Eram hotărît să-mi dau îndată dimisia. Prieteni sinceri m'au sfătuit însă să nu o fac, și aceasta în vederea frumoaselor legi pe care le-am făcut împreună și care ar cădea în desobicinuință, sau ar fi răsturnate a doua zi după alcătuirea unui nou minister. Chiar de pe acuma protivnicii noștrii au început a se mișca, în vedrea apropiatelor alegeri. Ei pregătesc și o protestare în

[5] Raportul lui *Kogălniceanu* din 10 Septemvrie 1864. *Ibid.*

contra legei rurale. S'ar părea că A. S. este foarte sigură pe alegeri, deoarece pregăteşte o schimbare de minister şi ea crede că d-l Creţulescu este omul în stare să-i dee o bună adunare de deputaţi. Pe tine te rog să te duci la Ruginoasa şi să hotăreşti chestiunea. Sau să aibă încredere în mine şi să fiu tratat ca preşedinte al consiliului, sau să mă lase să mă duc în linişte. Sunt convins că au început a se sătura de mine. Ei bine, să mi-o spună pe faţă. In împrejurările actuale — şi ele sunt mai critice de cum se crede — principele are nevoie de un minister care să inspire şi să primească o încredere reciprocă. Această încredere eu nu cred s'o mai posed. Nu voi lua cu mine altă părere de rău, decât aceea de a vedea că, odată noi duşi, toate faptele noastre cele mari şi toate lucrările noastre se vor duce şi ele pe gârlă" [6].

Totuşi lucrurile se împăcară, şi Kogălniceanu rămase la putere, urmând mai departe a lucra pentru ca legea rurală se devie o realiate. O scrisoare a lui, din 16 Septembrie 1864, arată această schimbare în situaţia lui [7].

Adunarea cea nouă. — Lovitura de stat aduse însă nu numai deplinirea organizărei ţărei prin legile enumerate şi schimbarea stărei clasei ţărăneşti prin împroprietărire; ea mai avù încă un efect covârşitor asupra foştilor privilegiaţi. Prin noua lege electorală, se schimba cu totul caracterul reprezentărei naţionale; dar totodată se aduseră toate puterile reale în mâinile domnului. Mai întâi corpul ponderator al căruia membri, în marea lor majoritate, erau numiţi de domn, se înţelege că trebuia să fie un organ supus voinţelor lui. De altfel nu se poate zice, că senatul lui Alexandru Ioan I era alcătuit din oameni fără vază şi fără valoare. Erau în el bărbaţi ca I. Strat, Al. Văsescu, M. Kogălniceanu, Hristian Tell, Ludovic Steege, Savel Manu, N. Creţulescu, N. Rosetti-Bălănescu, Teodor Balş, Barbu Belu, Ştefan Catargiu (fostul caimacam), Costin Catargiu, Scarlat Creţulescu, N. Docan, C. I. Filipescu, I. I. Filipescu. Gh. Ghica generalul, C. Năsturel Herescu, C. Hurmuzaki, Nicolae Milu, Scarlat Rosetti, Al. Sturza, Al. Tereachiu, Barbu Vlădoianu, etc. [8] Deşi senatul conţinea reprezentanţi ai vechilor familii, persoanele ce-l alcătuiau fusese numite din rândul acelora favorabile domnitorului sau câştigate lui, tocmai prin această numire. De aceea şi opoziţie în senat mai că nu se întâlneşte. Numai neînduplecatul I. I. Filipească votează contra răspunsului la mesaj; Sc. Rosetti combate legea

[6] Scrisoarea lui *Kogălniceanu* din 4 Septemvrie 1864. V. Kogălniceanu, *Acte*, p. 82—83.

[7] *Hârtiile Rossetti*,

[8] Lista senatorilor, astfel cum s'a alcătuit corpul la început, vezi în *Progresul* foaia publ. oficiale, Iaşi, 5 Dec. 1864.

numirei mitropoliţilor din partea capului statului, ca necanonică; iar cinci senatori şi anume P. Carp, I. I. Filipescu, Gherman, Radu şi Sc. Rosetti votează contra indigenatului lui Cesar Librecht, directorul poştelor şi telegrafelor şi favoritul domnului [9].

Fizionomia adunărei este însă cu totul stranie şi neobicinuită, dacă o asemănăm cu cea de mai înainte. Numele mari au dispărut aproape cu totul, pentru a face loc unor oameni ce niciodată nu s'ar fi putut întâlni cu deputăţia sub vechea lege electorală. Aşa întâlnim nume ca Toma Furduescu, Dicu Erbaciu, Stan Teodorescu, Vasile Niculescu, Neculai Gazanacli, Toader Bordaşu, Ioan Anuş (Arman), Coman Chiţoiu, C. Zatreanu, I. Zoiade, Tănase Popescu, D. Rădulescu, D. Frumuşanu, Crăciun Cozmescu, Bilciurescu, Caramanlău, Deparaţanu, Avedic Goilav (Arman), Ioan Baciu, Poplica, Trandafir, Simigiu, Moraitu, Nanaescu, Paraschiv, Droc, Zugrăvescu, Ipceanu, Rufu, Sâmboteanu, Roşca, Titorov, Iliescu, Crasnaru. Băzăşanu, Roibu, Gaiţă, etc.; iar dintre numele mai cunoscute, întâlnim numai pe Costachi Negri, N. Lambrino, N. Cantacuzino, C. Ralet, Scarlat Lambrino, Al. Florescu, A. Teriachiu, V. Romalo, N. Lahovari, Hr. Tell şi Gr. Cuza, 11 pe 160 [10]. Nici un singur membru din fosta opoziţie nu fusese ales [11]. Era o săritură nemaipomenită. Dela clasa privilegiată, organul legiferărei trecuse deodată la acele ce până atunci suferise numai măsurile, fără a desbate nici una din ele. Lovitura în clasa boierească era o lovitură de moarte [12]. Se înţelege că în starea de cultură de atunci a României, întinderea dreptului electoral, în loc de a spori ca în alte ţări pe protivnicii guvernului, făcuse din adunarea deputaţilor numai un birou de înregistrare pentru propunerile stăpânirei, aşa că sistemul constituţional la noi începe chiar dela a lui introducere pe deandoasele. Domnul, pentru a-şi întări autoritatea, lărgeşte cercul electoral. Pe când în alte ţări se făceau revoluţii din partea poporului, pentru a dobândi această lărgire, la noi revoluţia trebui să plece de sus, pentru a întări prin ea puterea ocârmuirei.

Organele timpului nu se pot împiedica de a expune adevăratul caracter al acestei reprezentaţii naţionale. *Reforma*,

---

[9] Şed. din 5 Fevr. şi din 10 Martie 1865, *Mon. of.*, 20 Ian. 16 Fevr. 1865 şi 28 Martie 1865.

[10] Enumerarea tuturor deputaţilor în *Progresul*, 1 Dec. 1864.

[11] *Le Temps* 10 Dec. 1864: „On n'a pas laissé à l'opposition un seul endroit, où elle put faire élire un député".

[12] Era o transfomare radicală. Ori cum ar fi fost începuturile, se poate rosti judecata ziarului *La France* 11 Dec. (30 Nov.) 1864: „Criticele cu care este întâmpinată lovitura de stat ar fi îndreptăţite, dacă această supremă iniţiativă nu ar fi dat Românilor mai mult decît le lua pentru moment".

organ de altfel favorabil guvernului, nu stă la gânduri spre a spune despre noii deputaţi, că „dacă sunt puţini dintre ei care se bucură de o celebritate oarecare prin antecedentele lor dacă puţini din ei sunt oratori distinşi teoretici profunzi sau practiciani experimentaţi, în schimb însă sunt oameni oneşti şi buni patrioţi"[13]. Deaceea, cu toată supărarea adunărei pe deputatul C. Aricescu, pe care chiar îl exclude din sânul ei, nu prea calomniase el adunarea, când scrisese în *Concordia* din Pesta, că „în ea sunt numai 5—6 deputaţi care pot vorbi; ceilalţi sunt incapabili; că ei pot fi lesne influenţaţi, după cum s'a dovedit accsta cu ocazia formărei comisiei budgetare şi a comisiei de răspuns la mesaj; că votul pe faţă presupune deputaţi independenţi, iar nu funcţionari sau aspiranţi la funcţiuni, oameni timizi ce se tem chiar de a rosti o părere"[14]. Între deputaţi erau şi vreo 20 de ţarani, despre care tot *Concordia*, însă de astă dată prin propria ei redacţie, spune, că „ar fi nişte ignoranţi a căror serviciu nu poate fi decât spre stricare şi compromisiune, neputând servi nici guvernului, nici chiar cauzei clasei lor"[15]. Deaceea bunăoară, proiectul de răspuns la adresa tronului este votat cu unanimitatea celor 120 deputaţi prezenţi[16]. Ţinuta deputaţilor este foarte stângace; ei se tem de a rosti cea mai mică părere protivnică guvernului, şi când unul se încumeta s'o facă, era îndată ţistuit de majoritate; adeseori miniştrii trebuiau să-i încurajeze a-şi rosti cugetările[17].

Mesajul cetit de domn la deschiderea adunărei, 6 Decemvrie 1864 caută să îndreptăţiască măsurile îndeplinite de guvern. „El spune, că luptele şi frământările compromisese ţara; că din afară se spunea cuvântul de anarhie, iar în lăuntru luptele din cameră ameninţau să iasă pe stradă. A trebuit să se iee o energică hotărîre". Arată, după aceea, cum prin recunoaşterea actelor dela 2 Mai din partea puterilor, ţara a dobândit deplina ei autonomie; apoi enumeră legile cu care guvernul a înzestrat ţara, ca organizarea judecătorească, legea comunală, cea relativă la juriu, codul penal, codul civil, sinodul

[13] *Reforma*, 7 Decem. 1864. Comp. 3 Decem. 1864: „Cu toate că nu cunoaştem decît pe vre'o cîţi-va din cei 160 de reprezentanţi". Erau oameni absolut necunosuţi.

[14] Şed. din 29 Ianuarie 1865 *Mon. of.* 28 Fevr. 1865.

[15] Reprodusă de *Regeneraţiunea* 28 Ian. 1865.

[16] Şed. din 4 Ian. 1865. *Mon. of.* 10 Ian. 1865.

[17] Câte-va scene curioase se petrec în şedinţa din 30 Dec, 1864, *Mon. of.*, 21 Ian. 1865. Tell, un vechiu parlamentar, observă într'o zi, asupra modului cum adunarea îşi înţelege rolul: „nu-mi aduc aminte să se zică undeva, în regulament, că atunci când guvernul primeşte o opinie, numai atunci să se voteze". Şed. din 23 Fevruare, *Mon. of.* 21 Martie 1865. *Trompeta Carpaţilor*, 6 Iunie 1865, observă că adunarea are identic aceiaşi bază ca şi plebiscitul. Unde putem găsi o cameră mai guvernamentală decât actuala?"

instrucţiunea publică obligatoare şi gratuită, sistemul metric, exproprierea pentru cauză de utilitate publică, camerele de comerţ, casa de consemnaţii, legea de recrutare, legea pentru cumpărări de imobile din partea străinilor, legea rurală, realizarea împrumutului de 48 de milioane, chestia mânăstirilor închinate intrată în faza despăgubirei. Asupra finanţelor arată că deficitul neînsemnat, faţă cu bogăţiile nedesvoltate ale ţărei, a provenit în mare parte din cauza marei datorii moştenite dela guvernele trecute; apoi prin creaţiunile noui, pentru care fostele adunări nu s'au îngrijit a procura şi veniturile necesare. „Cât despre mine sfârşeşte mesajul, aceasta este cea mai frumoasă zi a vieţei mele, pentrucă după ce pentru un minut, spre a salva naţiunea şi societatea română, am fost nevoit a mă pune mai pre sus de legi, astăzi mă văd în fericita poziţiune de a pune în aplicare noile instituţiuni ale României, încredinţându-le inimei, inteligenţii şi patriotismului unei adevărate reprezentaţiuni naţionale". Sesiunea adunărei se scurge în cea mai deplină linişte [18]; ea se ocupă de câteva legi mai însemnate, precum deaceea pentru autocefalia bisericei române, acea pentru numirea episcopilor şi a mitropoliţilor, pentru distrugerea morilor pe cursul Dâmboviţei şi construirea cheiurilor acestui râu, legea pentru aşezarea impozitului fonciar după modificările intervenite în starea proprietăţei, legea privitoare la perceperea veniturilor directe, şi alte câteva. Dealtfel marea şi statornica îndeletnicire a adunărei şi în parte şi a senatului, este votarea indigenatelor şi a numeroaselor cereri de pensiuni care nu se mai sfârşiau" [19].

Cum se face că în mersul atât de regulat al desbaterilor din cursul sesiunei ordinare, dintre 6 Decembrie 1864 şi 13 Martie 1865, ministerul Kogălniceanu să se retragă în ziua de 26 Ianuarie [20]? Ziarele puse sub regimul ordonanţei din 1859, se abţin de a da orice soiu de informaţii, asupra cauzelor acestei retrageri [21]. Desbaterile adunărei ne dau însă destăinuiri asupra pricinei ce a determinat criza, şi anume ea a provenit din tonul prea autoritar, pe care preşedintele consiliului îl avea faţă cu deputaţii, la cea mai mică a lor încercare de emancipare. Aşa

[18] Numai odată ca prin minune, preşedintele chiar al adunărei, Al. Florescu, combate legea pentru distrugerea morilor pe Dâmboviţa. Şed. din 4 Martie 1865, *Mon. of.*, 9 Aprilie 1865.

[19] Suma totală a pensiilor votate în această seiune a fost de 492,850 de lei. Vezi rezumatul lucrărilor camerei în ziarul *Opiniunea naţională* 25 Martie 1865.

[20] Ministerul fusese întîi descomplectat prin retragerea lui Steege şi N. Creţulescu, *Mon. of.* 22 Ian. 1865. Retragerea lui Kogălniceanu, *Ibidem*, 26 Ian. 1865.

[21] *Reforma* din 25 Ianuarie şi 2 Fevruarie 1865 înregistrează numai retragerea, fără nici un comentar. *Regeneraţiunea*, 28 Ianuarie 1865, spune, că „nu poate da nici un cont asupra cauzelor acestei schimbări, neavînd nici o informaţiune".

cu prilejul retragerei ministrilor Creţulescu şi Steege, retragere ce precedează cu câteva zile pe acea a Kogălniceanului, deputatul Grigore Cuza, unchiul domnitorului şi unul din rarii membri ai foastei adunări ce fusese ales în adunarea cea nouă rosteşte câteva cuvinte de părere de rău, asupra dimisiei celor doi miniştri, Kogălniceanu dă încă o lecţiune aşa de aspră bătrânului deputat, asupra faptului că nu este cuviincios de a se lua cuvântul asupra unui mesaj, încât se spunea că adunarea, imdignată de tonul ministrului, voia să-i dee un vot de blam [22]. In şedinţa din 28 Ianuarie, deputaţii Tell şi Aricescu îşi dau dimisia din mandatele lor, cel întâi pe motivul că fusese chemat la ordine fără cuvânt de vice-preşedintele D. Gusti; cel de al doile, fiind că biuroul modificase, în trecerea din procesul verbal, un rezumat al discursului său, în care găsia oarecare cuvinte atingătoare pentru demnitatea camerei [23]. Kogălniceanu care intervine în desbatere, spune între altele că „nu era dator biroul să se ţină de extractul omiopatic al D-lui Aricescu; că biuroul are dreptul a şterge, nu numai cuvinte şi fraze, dar chiar acele idei, emise cu intenţiunea de a aprinde pasiunile; că prin urmare D. Aricescu n'are dreptate să fie violent şi nici vrâsta d-sale nu poate să-l justifice. Toţi suntem maturi; cine se simte nematur să 'şi dee demisiunea; *nevârstnicia afară, nu aice, precum şi acei care sunt uşori la minte*" [24]. Se vede că aceste cuvinte au ofensat pe mai mulţi deputaţi şi că această jignire a afost adusă la cunoştinţa domnitorului, care trebuia să dee o satisfacţie camerei, jărtfind ministerul, la care am văzut, că din cauza incidentului călătoriei la Craiova, domnitorul nu prea ţinea şi nici Kogălniceanu nu era mulţămit de modul cum îl trata principele.

Cum spune ziarul francez *La Patrie*: „se crede cu dreptul, că energia d-lui Kogălniceanu făcuse mari servicii ţărei în timpul evenementelor care precedară şi urmară lovitura de stat; ea era însă nu la locul ei în toate privirile, faţă cu o cameră a cărei devotament nu putea fi supus nici umbrei unei îndoeli. Caracterul cel prea aspru al preşedintelui consiliului stârnindu-i numeroşi protivnici în sânul senatului şi a consiliului de stat, principele trebui, cu toată părerea sa de rău a renunţa la con-

[22] *Le Courrir d'Orient* 4 Martie (20 Fevruarie 1865). *La Patrie* 8 Martie (24 Fevr.) 1865.

[23] Aceasta înainte de a cunoaşte camera cele scrise de Aricescu în Concordia, în urma cărora votează excluderea lui. Vezi mai sus, nota 14.

[24] Spusele ministrului sunt reproduse de *Correspondance général* de Vienne, organul cel mai duşman al domnitorului Românici, în numărul său din 16 (4) Ian. 1865, în chipul următor: „Elles ont acceptées les démissions et j'accepte de même celles d'un tas d'idiots et de cretins qui ont peut être envie de suivre votre exemple. Il faudrait une plume bien autrement habile et exercée pour rendre le tumulte qui suivit cette inconcevable et grossière apostrophe". Cu toată exagerarea lucrului, se poate vedea, că cuvintele lui Kogălniceanu nemulţumise adunarea.

cursul d-lui Kogălniceanu" [25]. Când adunarea află despre retragerea ministrului ce o ofensase, ea propune ca să trimită o deputaţie domnului, spre a-i mulţămi pentru satisfacţia ce a dat-o adunărei, prin schimbarea ministeriului „mai ales că această schimbare a venit în urma unui incident foarte regretabil, iscat în această adunare în şedinţa din 23 Ianuarie". Preşedintele însă opreşte pe deputatul Borănescu a desvolta această moţiune, „de oarece nu se cuvine a râdica chestiuni de blam pentru un minister căzut" [26].

In sesiunea extraordinară ce se deschide după Paşti, la 2 Mai şi ţine până la 25 Iunie, se repetă aceleaşi împrejurări aproape ca şi cea în ordinară, şi anume căderea ministeriului Bozianu ce înlocuise pe Kogălniceanu la 26 Ian. 1865. Schimbarea se făcu tot din pricina neînţălegerilor dintre adunare şi minister; anume cu prilejul votărei legei pensiunilor mai apoi cu acel al votărei legei organizărei judecătoreşti, se schimbă cuvinte cam grele între ministerul justiţiei G. Vernescu şi deputatul Tell, în care ministrul, între altele, rosteşte şi acele de lecţiune ce ar trebui dată deputaţilor ce se abat dela calea bunei cuviinţi. Adunarea protestează în mare număr contra acestei atingeri a demnităţei ei, şi domnul care nu voia cu nici un preţ să supere o cameră atât de ascultătoare, îi dă de a doua oară satisfacţie, chemând la minister pe N. Creţulescu în ziua de 14 Iunie 1865 [27].

Atât sesiunea ordinară cât şi cea extraordinară se petrecuse deci în cea mai desăvârşită linişte, cu toate că două

---

[25] *La Patrie* din 8 Martie (24 Fevruarie), 1865.

[26] Şed. din 23 şi 26 Ianuarie. *Mon. of.*, din 26 şi 27 Fevr. 1865. Se mai atribuia căderea lui Kogălniceanu şi la alte împrejurări care poate se vor fi adaos către conflictul cu camera, pe care-l credem că a fost hotărîtor. Anume o ceartă cu membrii consiliului de stat, de la o chestiune de preseanţă asupra celor ai curţei de casaţie la sărbarea din 24 Ianuarie, şi că la balul dela teatru din aceiaşi zi, loja cea dintîi fusese dată consulului francez, cu toate că nu era cel mai vechiu din consulii streini. Vezi *Journal des Debats* 19/7 Fevr. 1865; *La Patrie* 9 Martie (21 Fevr.). De la retragerea lui Kogălniceanu din minister, el nu mai iea o parte lucrătoare la viaţa politică. Este numit mai târziu de domnitor membru în senat; dar membru tăcut ce nu mai intervine decât rare ori şi într'un chip necolorat în desbaterile acelui corp. Cu toate aceste Kogălniceanu se considera tot ca „omul de la 2 Mai şi învinsul dela 11 Fevruarie", iar Lascăr Catargiu reprezenta partidul ce a triumfat în 11 Fevr. (Kogălniceanu, *discurs* din şedinţa din 5 şi 7 Decemvrie 1890. Ediţie separată Bucureşti 1891, p. 411), Kogălniceanu, cu toată disgraţia în care căzuse la domnitor, păstră totdeauna pentru el o adîncă simpatie. Vezi scrisoarea lui către *Papadopol Calimah* în *Scrisori dela prieteni* ale acestuia, *Manuscris din biblioteca Academiei romîne*, p. 252: „Ce prince martyr, victime de son dévouement pour la cause du progrès et non as de la réaction; car en vérité n'aurait-il pas régné jusqu'à la fin de sa vie, s'il avait voulu retenir l'ancien régime"?

[27] Şed. din 31 Mai şi acea din 8 Iunie 1865, *Mon. of.* 2 şi 10 Iunie 1865. Comp. *Trompeta Carpaţilor* 26, Iunie 1865. Demisia lui Bozianu şi numirea lui Creţulescu *Mon. of.* 15 Iunie 1865.

ministere fusese schimbate în decursul lor; dar această schimbare se făcuse de domn, tocmai spre a mănţinea buna armonie cé domnia între el şi cameră; ea se făcuse în mod preventiv, înainte ca conflictele chiar să fi izbucnit. De aceea, cu drept cuvânt, putea spune comisiunea mixtă a senatului şi a camerei ce, după noua constituţie, trebuia să expună domnitorului nevoile ţărei după fiecare legislatură, că „deplina înţălegere ce a existat între senat şi adunare la votarea legilor prezentate de guvern, sunt cea mai vie dovadă, că între corpurile cele mai înalte ale statului domneşte una şi aceeaşi idee: organizarea ţărei" [28].

Se înţălege dela sine ce efect trebuia să facă priveliştea unei astfel de reprezentanţii naţionale asupra vechiului partid al dreptei. Organele care devenise în străinătate ecoul nemulţămirilor ei, apreţuiau în chipul următor rezultatul dat de noua lege electorală: „Este aproape indiferent de a se şti dacă dreptul electoral va fi mai mult sau mai puţin restrâns, de vreme ce mandatarii corpului electoral nu vor mai avea asupra mersului trebilor ţărei decât o neînsemnată înrâurire" [29]. Ba chiar, lucru în destul de straniu, opoziţia mergea până a învinui pe Moldoveni de a fi autorii măsurei demoralizatoare a loviturei de stat, prefăcându-se că-i părea rău că se îndeplinise unirea sub un principe din acel neam. O corespondenţă din Bucureşti, către *Mémorial diplomatique* din Viena, spune, că „este dureros pentru mine care am fost un mare partizan al unirei, să viu să constat astăzi, că Muntenii plătesc foarte scump această unire şi că singurul efect, singurul rezultat al intrărei Moldovenilor în această ţară, a fost o corupţie care, plecând dela guvern, a cuprins toată societatea, biciu care sporeşte pe fiece zi şi care sparie toate partizile. Mari şi mici învinovăţesc cu glas tare pe Moldoveni. Oameni schimbători şi fără principii, deprinşi a trăi în o neorânduială scandaloasă, crescuţi de Jidovi galiţieni care au devenit îndreptătorii şi adese ori stăpânii averilor lor, adăpaţi cu toate viciile Slavilor şi ale Turcilor vecinilor, Moldovenii au dat năvală în Muntenia, ţinându-se de principele Cuza, au pus mâna pe toate funcţiile cele mari, civile şi militare, au importat aici toate obiceiurile de agiotaj şi şantaj din Iaşi; au făcut din Bucureşti şi din fiecare minister un iarmaroc urieş, deschis la toate concurenţele. Proteguiţi de principele Cuza, căruia slujesc de sprijin, Moldovenii, intraţi ca biruitori în urma alegerei domnului moldovan, tratează astăzi pe Munteni ca biruiţi şi sapă în fie ce zi fără a o şti, clădirea unirei. Toţi Muntenii fără excepţiune regretă astăzi cele

[28] *Mon. of.* 13 Oct. 1865.
[29] *Le Temps*, 26 Decemv. 1864 (1 Ianuarie 1865).

ce au făcut în privirea Moldovei şi nici unul nu ar mai vota astăzi pentru unire, dacă ar fi să reînceapă"[30].

De şi se poate pune în îndoială afirmările prea generalizate a le autorului acestei jălanii, totuşi ea ne arăta până unde mergea ura contra domnului în păturile desmoştenite de el de atâtea bunuri?

Pe lângă aceste tânguiri mai mult sau mai puţin în stare de a fi crezute, protivnicii principelui mai răspândeau în gazetele străine felurite veşti care să înegrească pe cât se poate situaţiunea, spre a face cât mai rău văzută domnia lui Alexandru Ioan I. Aşa ei scrieau, ba că o revoluţie era gata a izbucni în Bucureşti, ba că un complot fusese descoperit contra vieţei principelui; când că era să se proclame starea de asediu; când că se făceau preumblări militare pe stradele Bucureştilor — că în sfârşit în toate se pregătiau pentru o nouă lovitură de stat ce era să proclame ereditatea şi regalitatea[31].

Chestinnea religioasă şi acea a mănăstirilor închinate.— Prin puternica iniţiativă luată de domnitor şi prin energica execuţie din partea ministrului său Kogălniceanu, chestiunea mănăstirilor închinate fusese hotărîtă de fapt în România, prin luarea averilor lor pe sama statului. Trebuia acuma să se obţină recunoaşterea acestui act din partea Europei care dela început ţinuse cu molătate firile lui, dar care, nu e mai puţin adevărat, ea singură îşi însuşise dreptul de a limpezi daraverea.

De îndată ce vestea secularizărei ajunse în Constantinopole, reprezentanţii puterilor protivnice consolidărei Românilor, cerură adunarea în conferenţă a tuturor ambasadorilor. Răspunsese însă la convocare numai 5 (lipsind Franţa şi Italia), şi ei hotărîră să impună domnitorului respectarea protocolului XIII, iar Fuad paşa trimite domnitorului o notă, în ziua de 25 (13) Ianuarie 1864, în care spune, că „Sublima Poartă, ca suzerană a Principatelor şi ca semnatară a Convenţiei din Paris, se găseşte în nevoia de a declara formal Alteţei Voastre, că nu recunoaşte votului adunărei nici un caracter de fel a aduce păgubiri drepturilor şi stipulaţiilor existente; ce se consideră zisul vot ca nul şi neexistent şi că mănţine sus şi tare chestiunea mănăstirilor închinate pe tărâmul său legal care este acel al protocolului din 1858"[32]. Tocmai pe atunci, pentru a apăsa asupra Europei, se aduce în desbatere în adunare legea armatei care, prin amendamentele adaose, iea caracterul unei

[30] *Mémorial diplomatique*, $^{9}/_{27}$ Ianuarie 1865.

[31] *Ibidem*, toată luna lui Ianuarie. *Correspondances Havas* 10 şi 12 Ian. 1865. — Unele ziare străine precum *l'Opinion nationale* $^{13}/_{1}$ Ian. şi *Le Constitutionnel* 4 Fevr. (23 Ian.) 1865, protestează contra acestor veşti neadevărate.

[32] Reprodus de *La France*, $^{24}/_{12}$ Fevr. 1864.

sculări generale a poporului români, ceeace aduce concentrarea de puteri turceşti dincolo de Dunărea, dar nu mai puţin dă de gând conferenţei asupra celor ce s'ar putea întâmpla, în caz de a se silui voinţa Principatelor, în afacerea mănăstirilor închinate[33]. *La France* şi spune, că „scrisoarea lui Fuad paşa a produs în întreaga ţară o adâncă mişcare, şi că toţi Românii se pregătesc de luptă, pentru a apăra o cauză dreaptă şi naţională"[34]

Pe la începutul lui 1864, patriarhul Constantinopolei crezu că pusese mâna pe un nou mijloc de presiune contra Românilor, din cauza unei altei măsuri luate de domnitor. Anume reforma serviciului poştelor ce se efectua tocmai pe atunci, necesita întroducerea în el a calendarului gregorian, spre a se pune în armonie cu poştele occidentale. Această veste fu transmisă în Constantinopole, aşa că Alexandru Ioan I avea de gând a schimba cu totul calendarul ortodox prin acel catolic, şi a adăogi la formula crezului pe *filioque*. Mare mişcare şi scandal între clerul grecesc. In 5 Februarie, patriarhul Constantinopolei scrie mitropolitului Nifon, atrăgându-i luarea aminte asupra pasurilor eretice ale domnitorului. Mitropolitul însă răspunde patriarhului, în 30 Aprilie 1864, că guvernului român nici nu i-au trecut prin gând asemene lucruri[35].

Patriarhul văzând că-i scapă acest mijloc de a agita mai cu putere contra guvernului din Bucureşti, revine iar la chestia mănăstirilor şi cere restituirea veniturilor sechestrate de guvernul român[36].

Conferenţa tuturor ambasadorilor întrunindu-se în afacerea mânăstirilor închinate, în ziua de 2 Mai 1864 (tocmai pe când la Bucureşti domnitorul răsturna Convenţia, despre care vestea încă nu apucase a ajunge la Poartă), văzând marele pregătiri armate ale Românilor şi temându-se de a crea complicaţiuni prea grele, se hotăreşte a recunoaşte în princip secularizarea, cu toată nota destul de aspră ce în acelaş timp o trimite principelui[37]. In conferenţa din 6 Mai, de şi se luase cunoştinţa de purtarea de răsvrătire a principelui contra actului fundamental al constituirei principatelor, puterile stăruesc în mănţinerea recunoaşterei actului secularizărei, numind o comisiune care să adune elementele pe care să se poată sprijini o evaluare a sumei de despăgubire. Franţa mai ales obţinuse acest rezultat, arătând pericolul ce ar putea rezulta, din revenirea asupra unui vot dat de adunarea din Bucureşti şi primit

[33] Vezi Vol. XIII p. 230, 231.

[34] *La France*, *Ibidem*.

[35] Ἐκκλησιαστικὴ μέριμνα ὑπὲρ τῶν ἁγιῶν ἐκκλησιῶν Βλαχίας καὶ Μολδαβίας. Ἐν Κωνσταντινοπόλει, 1866, p. 58.

[36] Copia unei note din 16 Martie 1864 (*Hîrtiile Rossetti*). Comp. *Reforma*, 8 Mai 1864.

[37] Vezi p. 13, 14.

cu înflăcărare de întreaga țară[38]. Rusia singură nu se unise cu celelalte puteri, cerând aplicarea protocolului XIII[39]. Această ținută a marei puteri nordice, încurajază pe Greci la împrotivire. In întâmpinarea lor către președintele conferenței Ali pașacei 4 patriarhi, reprezentantul muntelui Athos și acel al muntelui Sinai spun, că „ei consideră propunerea de despăgubire ca cea depe urmă insultă adusă bisericei grecești; că în nici un caz sfințiile lor nu-și pot permite să primiască exproprierea bisericei, nici de a se mulțămi cu o despăgubire"[40]. Negri oferia întâi 100 de milioane, dar fu nevoit să se urce până la 150.000.000 lei turcești, mai ales în urma arătărei ambasadorului englez care-i spusese, că va sprijini despăgubirea, dacă ea va fi urcată la acea sumă[41]. La această părere se alipesc pe rând toate puterile, afară de Rusia care rămâne de o cam dată în ținuta ei protivnică, mănținând cererea sa a aplicărei protocolului. La sfârșit însă și Rusia, neputând susținea poziția ei izolată, primește și ea principiul despăgubirei, mai ales după ce Negri face propunerea oficială a sumei de 150.000.000[42].

Călugării greci văzând că pierd pricina, vrau cel puțin să urce mult cifra despăgubirei și cer, ca fixarea ei să fie delegată comisiunei rânduite de conferențe; dar tot ei adaog că nu pot aduce documentele cerute de comisiune, pentru a îndreptăți cererile lor, de oarece, în 1863, poliția din București răpise aceste acte, spărgând cu toporul lăzile mănăstirilor. Negri întâmpină la aceste arătări, că „dacă reprezentanții locurilor sfinte refuză prezentarea documentelor, o fac numai fiindcă că nu le pot înfățoșa, de vreme ce din ele s'ar vedea, că donațiile au fost făcute mănăstirilor băștinașe și nu locurilor sfinte, și apoi s'ar mai descoperi și condițiile sub care aceste donații au fost făcute și care condiții nu au fost puse în lucrare"[43]. Dar călugării greci, amețiți prin pericolul în care se vedeau încăpuți, pierd cumpătul și comit greșeli. Așa, după ce declarase, că documentele fusese răpite, trei din reprezentanții locurilor sfinte consimt, la sfârșit, a arăta documentele, mărturisind deci că nu au fost luate, și că le posed; unul din ei însă stăruește în refuzul său, la care se întorc apoi și acei ce se oferise

[38] *Memorial diplomatique* 12 Fevr. 1865. *L'Indépendance Belge* 1—2 Ian. 1865 spune: „L'affaire des couvents dédidés est tranchée en principe. On ne négocie plus que sur la quantité de l'indemnité à servir au patriarche". După cum se vede de pe data acestui ziar, puterile erau mai de înainte înțelese asupra recunoașterei secularizărei, și când se întrunesc la 2 Mai, o fac mai mult de formă. De acea se și hotără lucrul aproape fără desbatere.

[39] *Negri* către *domnitor* 14 și 30 Aug. 1864. *Corespondența*, p. 199.

[40] Declarația patriarhilor în *Le Nord* 9/28 Oct. 1864.

[41] *Negri* către *domnitor* 15/27 Aug. 1864, *Coresp.* p. 196.

[42] *Negri* către *domnitor* 8/20 Sept. 1864. (*Hîrtiile Rossetti*) și 20/9 Sept. 1864. *Coresp.* p. 199.

[43] *Negri* c. *domnitor*, 15 Octombrie 1864. *Coresp.*, p. 202.

a le arăta. Prin această şovăire, se dovedeşte în chip învederat susţinerea lui Negri, că nu convenia călugărilor greci a arăta actele de dăruire[44]. Negri văzând pe călugări aşa de rău prinşi, cere imediat dela domnitor ca să de pună cele 150.000.000 de lei, de oarece, „dacă oferta nu ar fi serioasă, se înţălege că conferenţa s'ar putea uşor întoarce iar la protocolul XIII, lucru ce trebue înlăturat cu orice preţ, cu atât mai mult, că puterile ar fi mai mult plecate spre Rusia decât spre noi"[45]. Comisiunea rânduită de conferenţă necăpătând, dela nici una din părţi, nici un act pe baza căruia să poate lucra, se disolvă[46], şi conferenţa iea afacerea iarăşi pe sama ei, pentru a hotărî lucrul pe calea autoritară[47]. Rusia cearcă atunci o ultimă intervenire în favoarea Grecilor, cerând ca să poată călugării măcar sta în mânăstirile secularizate, propunere ce este însă răspinsă[48]. Acela ce sprijinise mai ales pe ambasadorul francez, în interesul cauzei române, fusese Ali paşa. Marchizul de Monstier cere lui Negri, ca să obţină dela domn o scrisoare de mulţămire către înaltul dregător turc[49]. Totuşi hopul nu era încă trecut, de oarece încă în Aprilie 1865, Negri scrie lui Baligot: „mă găsesc în focul cel mai înspăimântător al chestiei averilor mănăstireşti; avem a face cu protivnici de samă"; iar în altă scrisoare către domnitor, reprezentantul adaoge: „sunt foarte grele şedinţele conferenţei şi-mi trebue toată răbdarea, pentru a mă mănţinea cum mi-am propus-o, în marginile celei mai depline moderaţii faţă cu Rusia şi cu călugării înşuşi"[50].

După ce însă se face împrumutul la societatea generală din Constantinopole şi se depune un acont de 6.000.000 la banca otomană, chestia este cu desăvârşire hotărâtă de conferenţa ambasadorilor şi în privirea despăgubirei[51], încât propriu zis iea sfârşit în principiu. Cele ce mai urmară depăşesc domnia lui Alexandru Ioan I.

---

[44] *Negri* c. *domnitor*, 30 Oct. şi 10 Noemvrie 1864. *Coresp.* p. 214, 217.

[45] *Negri* c. *domnitor*, 25 Noemvrie 1864. *Coresp.*, p. 206.

[46] *Le Siècle*, 1 Fevruarie 1865.

[47] *Mémorial diplomatique*, 12 Fevruarie 1865.

[48] *L'Europe* din Frankfurt 21 Fevruarie 1865; *La France* 22 Fevruarie 1865; *l'Epoque* 22 Martie 1865.

[49] *Negri* c. *domnitor*, 12 Aprilie 1865. *Coresp.*, p. 240: „C'est dans Ali pacha que j'ai trouvé tout l'appui désirable dans cetee affaire". Corespondenţa lui Negri cu domnitorul era ţinută în limba franceză.

[50] *Negri* c. *Baligot* 14 Aprilie 1865; *Negri* c. *domnitor*, 17 Aprilie 1865 (*Hîrtiile Rosselti*). In 28 Martie 1865, Negri scrise lui Ali paşa, că locurile sfinte refuză indemnitatea şi cer restituirea veniturilor (*Hîrtiile Rosselti*). In mesajul din 6 Decemvrie 1865, domnul vesteşte adunarea despre apropiata deslegare a chestiei mănăstirilor închinate. *Mon. of.* 6 Decemvrie 1865.

[51] Imprumutul fusese realizat încă la 6 Sept. 1864. Vezi *Correspondance générale de Vienne* din 16 Sept. 1864. Acontul fusese depus la banca otomană încă pela Decemvrie 1864. Vezi *Le Patrie* 14 Decemvrie 1864, şi o depeşă a lui *Negri* c. *Ali paşa* din 8 (20) Septembrie 1864. (*Hîrtiile Rosselti*).

Domnitorul Alexandru Ioan I însă nu se mulţămía numai cu înlăturarea călugărilor greci din mănăstirile României. El doria să mântue biserica ţărei în deobşte de supremaţia grecească, pentru a zmulge astfel şi ultimele viţe pe care rădăcinele domniilor fanariote le mai lăsase încă în pământul României. Prin o lege din Ianuarie 1865, se declară biserica română de autocefală, păstrând numai comunitatea credinţei cu biserica grecească [52]; apoi, prin o altă lege, se înlocueşte vechea alegere a mitropoliţilor şi episcopilor, prin numirea lor de către domn [53]; se organizază totodată un sinod autocefal al bisericei române în care intrau şi preoţi de mir şi chiar feţe laice [54].

Patriarhul, pentru a răsbuna căderea locurilor sfinte în chestia mănăstirilor, adună în Constantinopole sinodul patriarhicesc, în 15 Aprilie 1865, care condamnă deslipirea bisericei române de cea grecească şi hotăreşte a se cere dela domn a se opri pe calea prăpastiei pe care apucase. Se trimite în România un delegat al patriarhiei, purtător al hotărîrei sfântului sinod şi care avea misiunea de a arăta domnului purtarea sa necanonică, atât în ceeace privia mănăstirile închinate cât şi în privinţa noirilor bisericeşti. Delegatul patriarhului este mai întâi purtat dela ministru la ministru, până ce în sfârşit acel al cultelor îi spune, că nu poate să-l recunoască şi nu are ce trata cu el. Atunci Cleobulos se adresează către episcopi, prin o circulară, în care cere sprijinul lor contra domnului ţărei, iar pe de alta se îndreaptă către consulii puterilor străine. El este izgonit sub excortă peste Dunărea [55]. Câtva timp după aceasta domnitorul, pentru a nu se da actelor sale pe tărâmul bisericesc alt înţăles decât acela pe care-l aveau în adevăr, trimite patriarhului Constantinopolei o scrisoare care, de şi în tonul mângăios, cucernic şi respectuos al unui fiu al bisericei ortodoxe, susţine cu pu-

---

[52] *Mon. of.* 23 Fevruarie 1865.

[53] *Mon. of.* 16 Mai 1865.

[54] Contra acestor două reforme bisericeşti interne se rostesc şi mai mulţi călugări pămînteni : Filaret Scriban, Neofit Scriban, Iosif Bobulescu şi Athanasie locţiitor de scaun la Roman, care protestează la puterile garante contra acestor noiri ale domnitorului. (Copia protestului se află în păstrarea lui C. Erbiceanu). Ei sunt arestaţi la Focşani şi aduşi sub escortă la Iaşi.

[55] Ziarele străine conţin amănunţimile misiunei lui Cleobulos *La Patrie* 20 (8) Mai 1865 : „Cléobule avait pour mission de blâmer les derniérs actes accomplis en Roumanie, tant en ce qui concerne la sécularisation que l'état d'indépendance dans laquelle s'était placée l'église moldo-valaque''. *Le Constitutionnel* 26 (14) Mai 1865; *L'Opinion nationale* 27 (15) Mai 1865; *La France* 22 (10) Iunie 1865; *Le Monde* 28 (16) Iunie. Incă cu 4 ani mai înainte preotul Grigore Musceleanu pledase pentru sistemul sinodal inagurat de domnitor. Vezi *Timpul şi necesitatea clerului mirean în societate,* Bucureşti 1860. Foarte nostimă este descrierea păţăniilor lui Cleobulos în Bucureşti, făcută de el însuş, în un raport către patriarhul. Vezi Εκκλεσιαστική μεριμνα citată mai sus nota 35. Patriarhul întrebuinţase toate mijloacee spre a constrânge pe Români; între altele apelase şi la sinodul rusesc. *Ibidem,* p. 65.

tere principiul, că „răspinge cu energie orice amestec al oricărui sinod străin, al oricărei biserici străine şi al oricărui cap al unei biserice străine în afacerile din lăuntru şi în disciplina bisericei române" [56].

Toată această desfacere a legăturilor ce uniau pe poporul român cu biserica din Constantinopole era bine privită de partizanii catolicismului. Ziarul *Le Monde* spune, că „secularizarea mănăstirilor, declararea autocefalei bisericei române, reforma calendarului şi prefacerea vicariatelor apostolice catolici în episcopate, sunt făgăduinţi făcute poate fără voie, dar totuşi foarte lămurite a unei apropieri succesive cătră unitatea catolică şi a emancipărei de Rusia" [57]. Lucrul nu era aşa în cugetul domnului care nu se gândia să scuture jugul Grecilor, spre a-şi lua după gât pe acel al Latinilor; dar nu e mai puţin adevărat, că nu numai catolicii crezuse a videa în purtarea domnitorului o apropiere de biserica lor, ci şi Orientalii. Tot *Le Monde* adaoge că reprezentantul Rusiei din Bucureşti, ameninţând pe principe cu excomunicarea patriarhului Constantinopolei, domnul i-ar fi răspuns cu mare linişte: „Ei bine! atunci ne vom întoarce spre Roma" [58], şi aceste spuse pot fi adevărate, fiind date grelele împrejurări şi caracterul domnitorului, încât ele nu contribuiră puţin a determina şi pe Ruşi la o politică mai puţin protivnică în afacerea mănăstirilor închinate.

Rezultatul tuturor acestor măsuri fu fără îndoeală scuturarea desăvârşită a jugului lăuntric cât şi din afară, pe care biserica grecească îl apăsa de atâtea secule asupra capului ţărilor române, şi mântuirea lor desăvârşită de orice înrâurire grecească de asupra vieţei româneşti. Una din seriile istorice cele mai însămnate din trecutul poporului român, înrâurirea grecească, îşi găsi sfârşitul prin măsurile religioase ale lui Alexandru Ioan I.

---

[56] E curios, că nu am găsit scrisoarea aceasta reprodusă în *Monitorul romîn*. Ea se afla în mai multe ziare străine, precum în *L'Europe* 15 Septemvrie 1865 în extract, şi în *Le Courrier d'Orient* în întregime 21 Octomvrie 1865. Ea este datată din Bucureşti 26 Iunie (8 Iulie) 1865.

[57] *Le Monde*, 22 (10) Ianuarie 1865.

[58] *Ibid.*, 17 (5) Iulie 1865. Cabinetul şi presa rusească erau protivnice tuturor măsurilor religioase luate de Alexandru Ioan I. *L'Opinion nationale*, 4 Fevruarie (25 Ianuarie) 1865, spune, că „l'indépendance de l'Eglise roumaine a été saluée par des cris de colère de la part des journaux de Moscou et de St. Pétersbourg". Comp. Bolintineanu. *Viaţa lui Cuza-Vodă*, p. 38. Ziarele ruseşti puneau veştile de catolicizare a României în legătură cu tendinţele domnitorului de a proclama regalitatea: Aşa *Le Nord* 22 Fevruarie 1864 spune: „Le prince n'aspierait à rien moins, qu'à obtenir la couronne royale de Roumanie, à subordonner le rit grec au culte romain dans les Principautés et à se convertier lui-même au catholicisme, en èchange de l'aide que lui fourniraient les puissances catholiques, pour son élévation au trone".

Capitulaţiile şi ereditatea. — Lovitura de stat şi organizarea României tot mai mult după modelul european, ceeace implica o tendinţă tot mai rostită de emancipare din epitropia în care ea fusese ţinută de Europa până acuma, trebuia se aducă în curând pe guvernul şi pe principele ei în un conflict nou, de astădată cu toate puterile şi nu mai mult numai cu unele din ele.

Am văzut cum chiar dela început se luase măsuri pentru restrângerea prea întinselor drepturi puse în lucrare de consuli, întru apărarea intereselor supuşilor, şi câte lupte avuse de susţinut deosebitele guverne strecurate la cârma ţărei, pentru a obţinea acele izbânzi. Acuma, întroducându-se un codice penal şi o nouă lege a falimentelor, aceste două legiuiri cătară a fi aplicate şi străinilor, ceeace împreună cu aşezarea lor la dări, făcuse de odată o vajnică spărtură în poziţiile privilegiate de care ei se bucurase în totdeauna în ţările române. Supuşii începură a protesta şi a cere proteguirea consulilor lor; aceştia raportasă cazurile ambasadorilor, şi în curând conferenţele ce se adunase întâi pentru mănăstirile închinate şi apoi pentru lovitura de stat, trebuiră să se ocupe şi de această nouă daravere. Este însă de observat că, dacă în celelalte două chestiuni, ambasadorii aveau a se rosti asupra unor daraveri ce nu atingeau statele lor decât indirect, în aceasta a capitulaţiilor erau în joc chiar interesele supuşilor lor, şi de aceea nu ne vom mira, dacă vom vedea pe Franţa care ne proteguise în totdeauna până atunci, trecând de odată în tabăra protivnicilor noştri.

După o înţălegere stabilită între ambasadorii din Constantinopole, marchizul de Moustier, reprezentantul Franţei, trimite pe la Februarie 1865 o notă principelui român, în care îi atrage luarea aminte asupra faptului, că tratatul de Paris, mănţinând pentru Principatele-Unite principiul respectărei tratatelor încheiate de suzerana lor, Poartă otomană, cu puterile, străine, cere desfiinţarea mai multor încălcări făcute de guvernul român la drepturile care regulau poziţia străinilor în ţările supuse Turciei. Această notă este urmată de un demers colectiv al tuturor consulilor puterilor străine, în ziua de $^{19}/_{31}$ Martie 1865 [59]. Pentru a avea o idee, până unde mergea amestecul consulilor în daraverile juridice ale României, aducem împrejurarea că consulul elin din Bucureşti dispusese vânzarea imobilului unui supus elin din Craiova, înştiinţând această vânzare prin ziarul Românul, şi dispunând ca ea să se facă

---

[59] *Mèmorial diplomatique* 17 (5) şi 19 (7) Martie 1865; *La France* 20 (8) Martie 1865; *Correspondance générale de Vienne* 22 (10) Martie 1865; *Journal des Débats*, 28 (16) Martie 1865, Vezi şi o scrisoare a lui Baligot de Beyne din 13 (25) Aprilie 1865 (*Hîrtiile Rossetti*), în care aminteşte numai lucrul, spunând că a relatat exact lucrul domnitorului în depeşa către Negri din 24 Martie 1865, depeşă ce nu a venit la a mea cunoştiinţă.

în faţa unui dregător consular din acelaş oraş — fără a lua de loc în băgare de samă principiul dreptului public şi al codului Caragea, că imobilele sunt supuse legei locului unde se află, mai ales în privirea formalităţilor pentru transmiterea proprietăţei [60]. *L'Indépendance Belge* observă, că greutatea cea mare ce se opunea desfiinţărei capitulaţiilor în România, era faptul că nu se putea încuviinţa vasalului ceeace se refuza suzeranului. Totuşi lasă să se întrevadă o soluţie care să împace cerinţele administrative interioare ale României cu mănţinerea neapărată a capitulaţiilor în toate părţile imperiului otoman" [61]. Conferenţele din Constantinopole şi încuviinţază câteva măsuri excepţionale în favoarea României, la care măsuri numai Austria se opune [62].

Chestiunea era foarte grea de rezolvit. Pe deoparte tratatul de Paris garanta Românilor autonomia deplină în conducerea daraverilor lăuntrice, şi această garanţie fusese încă întărită, prin actul adiţional la statutul din 2 Mai. Pe de altă parte însă se stipulaţie în Convenţie, că tratatele încheiate de puterile străine cu Poarta otomană vor fi aplicabile şi ţărilor române, întrucât nu ar jigni dreptul lor de autonomie, stipulaţie elastică ce lăsa loc putinţei unor înterpretări deosebite şi contrazicătoare. Românii aduceau ca argument de căpetenie, în sprijinul neaplicabilităţei capitulaţiilor în România, faptul că ea era o ţară creştină şi nu musulmană ca Turcia; că legiuirea ei era întemeiată pe dreptul roman (cod. Calimach şi Caragea, iar acum codul Napoleon). Cum spunea Bolliac în Trompeta Carpaţilor: ,,Capitulaţiile aceste făcute pentru a garanta capul dintre umere şi galbenii din punga suditului străin din Turcia musulmană, sunt ele aplicabile în România creştină, unde supuşilor le merge mai bine decât pământenilor, unde Românul samănă şi suditul culege, unde Românul privighează şi suditul se odihneşte?" [63].

Se întâmpina că justiţia nu era încă la înălţimea cerută. Aceasta era adevărat; dar şi în această privire se făcuse însemnate progrese. Aşa se încetase cu intervenirea ministerului în daraverile judecătoreşti; se înfiinţase curtea de casaţie cu magistraţi neamovibili; se făcuse o lege de admisibilitate şi înaintare în funcţiile judecătoreşti; se întocmise facultaţile de

---

[60] *Românul*, 8 Oct. 1862 (a patra pagină, la anunciuri).

[61] *Indépendance Belge*, 27 (15) Martie 1865. Tot aşa spune şi *La Patrie* încă din 1862: On ne crut pas opportun d'y donner suite, dans la crainte que la Porte ne sougeât à s'en prévaloir et à réclamer en sa faveur des modification de même genre".

[62] *La France*, 20 (8) Mai 1865, Cf. *Trompeta Carpaţilor* 28 Mai 1865: „Astăzi în 1865 se deliberează în Constantinopole, pentru a se trage cu buretele peste toate aceste imunităţi, garantate cu 10 ani în urmă.

[63] *Trompeta Carpaţilor*, 28 Mai 1865.

drept din Iaşi şi din Bucureşti; se luase măsuri asupra pentru moralizarea judecătorilor. Şi apoi oare Europa de mult avea ea o justiţie aşa de bună? Nici cu 50 de ani în urmă, justiţia ei era aproape aceeaşi cum fusese în România cu vreo 5 ani înapoi. Toate aceste argumente sunt sprijinite mai ales de V. Boerescu, în o broşură publicată de el, după îndemnul şi înţelegerea cu domnitorul [64].

Este curios că Austria care combătea cu atâta înverşunare emanciparea României de tratatele turceşti, încheie cu dânsa o convenţie deosebită pentru extrădarea dezertorilor şi a delicvenţilor [65].

Tot în anul 1865 se ia măsura de a nu se mai trece în budget suma necesasă la plata tributului către Poartă [66].

Din toate părţile, poporul român, sub îmboldirea domnitorului său, tindea la emancipare; dar aceasta nu se putea ajunge desăvârşit, decât odată cu neatârnarea deplină a României. Domnia lui Alexandru Ioan I însă a dat un puternic avânt acestei serii şi a dus-o până la un punct îndestul de înalt în a ei desvoltare.

Se înţelege însă că orice tendinţă de scuturare a lanţurilor din partea poporului român, trebuia să întâmpine în Austria o neîmpăcată duşmănie care se ascuţi mai ales, când monarhia habsburgică, văzând că tendinţa se îndreaptă către restrângerea căderilor consulare, şi deci spre îngustarea foloaselor materiale pe care Austria le trăgea din România. De aici se explică patima înverşunată şi tonul cel batjocoritor şi plin de veninul turbărei, pe care organele presei austriace şi anume acele patronate de guvern le revarsă, atât asupra persoanei domnitorului, cât şi asupra ţărei şi poporului român, dela primele lui încercări de emancipare [67].

---

[64] V. Boerescu, *Mémoire sur la jurisdiction consulaire dans les Principautés-Unies roumanies*, Paris 1865. Scrisoarea lui *Boerescu* către *domnitor* din 10 Aprilie 1865 spune: Je viens de terminer le mémoire que Votre Altesse m'a ordonné de faire. Je n'ai fait que suivre dans ce travail les inspirations de Votre Altesse, Je n'ai fait que développer les idées que Votre Altesse a bien voulu me communiquer, lors de notre dernier entretien". (*Hîrtiile Rossetti*).

[65] Din 25 Mai (6 Iunie) 1865. *Mon. of.* 24 Julie 1865.

[66] Vezi *Corréspondance generale de Vienne*, 23 Ian. 1865.

[67] Iată câteva exemple de stilul gazetelor austriace: *Correspondance générale*, 6 Decemv. 1865: „Si ces *niaiseries bouffonnes* n'étaient mises en circulation que par les agents subalternes de leur clientéle crédule et *imbécile*, je me serais abstenu de les reproduire. Je m'arrète à cé joli échantillon et vous fais gré de trois colonnes de cette prose *nauséabonde*"... *Ibidem* 23 Ian. 1865: „Quand au colonel Couza, tout en voulant imiter le César français, il n'arrivera jamais qu'à parodier tristement le *general Soulouque de désopilante mémoire*". 1 Fevr. 1865; „Au mois de juin dernier, quand il était allé implorer l'approbation du sultan au coup d'Etat et *se prosterner à ses pieds*". 7 Fevr. 1865: „Vous savez à quoi vous en tenir sur les travaux du *plus paresseux, du plus indigne du plus fainéant des hospodars*". 25 Fevr. 1865: „N'est il pas *scandaleux*, de voir des gens qui occupent les plus hautes fonctions dans le gouvernement, qui se pa-

Organele austriace iscodiau tot felul de veşti compromiţătoare asupra domnitorului, pentru a-l ponegri şi a-l discredita în ochii Europei. Dela o vreme, *Mémorial diplomatique* care începuse a istovi temele cele vechi, cade pe o idee nouă pe care o exploatează cu destulă ghibăcie. Anume el spune, că principele, după întoarcerea lui din Constantinopole, ar fi cerut ca Sultanul să-i încuviinţeze următoarele tei cereri : 1) dreptul de a bate monedă ; 2) înfiinţarea unei decoraţii şi 3) ereditatea puterei. Fiindcă aceasta de pe urmă veste suna prea a iscoadă, Memorialul caută să o îndreptăţiască prin următoarele cuvinte : pretenţia de a întemeia o dinastie din partea unui principe ce nu are copii şi nici speranţă de a-i dobândi, poate părea curioasă. Ea încetează însă de apărea astfel, când se aude că principele ar avea de gând a se despărţi de soţia lui, sau de a-şi însuşi dreptul de a desemna pe succesorul său care în acest caz ar fi un principe străin" [68]. Ziarul vienez revine necontenit asupra acestei chestiuni, deocamdată fără mare izbândă [69], nefiind crezut decât de tovarăşul său *Correspondance générale* care spune, în mai multe rânduri, că „deşi principele n'are copii, el vrea să instituie regalitatea ereditară"[70]. Dela o vreme însă câteva ziare străine încep a se îngriji, şi aşa *Le Courrier d'Orient* reproducând ştirea, spune, că Poarta s'ar fi preocupat nu puţin de aceasta veste [71]. Apoi şi *L'Union* spune că „principele Cuza ar avea de scop a rupe legăturile ce-l uniau cu Poarta otomană" [72]. Această ştire era mai de crezut decât acele privitoare la regalitate şi dinastie, şi provoacă în adevăr îngrijire la Poartă ; ea era sămănată odată cu veştile din năuntru, încât ţinta ziarelor vieneze ajunseră de a crea în jurul principelui o atmosferă de neîncredere.

Ca şi când domnitorul ar fi vrut să facă pe placul gazetelor vieneze, el adoptă în ziua de 11 Mai, pe un copil „sărac de părinţi" Alexandru, care se ştia însă că era propriul său fiu născut, cu principesa Obrenovici, favorita lui [73]. Bine înţeles

---

vanent à l'étranger avec leurs faux titres de princes, spatars, serdars, boyards on *sénateurs de pacotille,* être si indéfférents en ce qui touche leur honnêteté (*je me dis pas honneur ; le mot n'existe pas dans leur langue*) *de voir que leur conduite frise l'escroqueris".* etc.

[68] *Mémorial diplomatique* 18 Iulie 1864. Aceste zvonuri de scopuri dinastice începuse de mult timp în ziarele germane. Aşa *Ost deutsche Post* îi atribuia încă în 1859 lui Cuza intenţiunea de a-şi crea o dinastie, fiindcă, şi pusese cifra I : Alexandru I. Vezi *Bukarester Intelligenzblatt* 6 (18) Dec. 1859.

[69] *Mem. dipl.*, 14 August. 1864 şi 26 Fevruar 1865.

[70] *Correspondance générale de Vienne*, 23 Ianuarie 1865.

[71] *Courrier d'Orient* 4 Martie 1865.

[72] *L'Union*, 27 Martie 1865.

[73] *Mon. of.* 11 Mai 1865. De şi muma copilului adoptat este în deobşte cunoscută, aducem spusele ziarului *Mémorial diplomatique* din Iunie 1865 : „Le prince régnant de Serbie aurait aussi l'intention d'adopter le fils du prince Nephrem Obrenovitsch. Il se trouve donc, que les deux fils adoptés (acel adoptat de domnito-

că asmenea act întăreşte încă zvonurile de scopuri dinastice atribuite domnitorului.

Dar aceste zvonuri se unesc în ţară cu altele care, pe lângă actul în sine, căutau să discrediteze pe domn tot mai mult în opinia publică. Anume această adoptare este pusă în legătură cu o modificare introdusă de codul român, din ceeace prescria prototipul său codul Napoleon. Se spunea că domnul ar fi făcut să se primească modificarea care prevedea, că pot fi *legitimaţi* şi copii adulterini şi incestuoşi, îndreptăţind astfel prin o dispoziţie legislativă, adoptarea copilului Alexandru de către domnitor şi soţia lui [74]. Această legătură era absolut fantastică; căci mai întâi legitimarea este cu totul deosebită de adopţiune, deoarece legitimarea se face prin căsătorie cu muma copilului natural care se legitimează în privirea tatălui prin acea însoţire. Apoi art. 677 al Codului civil român, nu vorbeşte nici de legitimare, nici de adopţiune ci de *moştenire*, dispunând, în deosebire de codul francez, ca şi copii născuţi din părinţi *ai căror căsătorie ar fi fost oprită*, să poată moşteni pe muma lor. Ce avea a face atare dispoziţie cu adoptarea copilului Alexandru? Şi cu toate aceste, din asemene tâlcuiri ale legilor, se întăriau zvonurile de dinasticism răspândite de gazetele vieneze şi ele, unite cu adoptarea copiilor principesei Obrenovici, întăriau în contra domnului capul de acuzare care sluji de îndreptăţire la a lui răsturnare.

Mişcarea din 2 August 1865. — Câteva zile după închiderea sesiunei extraordinare, 25 Iunie, domnitorul părăseşte ţara, spre a-şi căuta zdruncinata sănătate la băile dela Ems, dovadă cât de sigur era el, că poporul nu poate de cât să-i dorească şi să-i sprijine domnia [75]. Puţine zile după plecarea

rul României şi acel pe care voià să-l adopteze acel al Serbiei) sont frères utérins, ayant pour mère la fille de l'ancien ministre valaque Catargi laquelle, après le mort de son mari, le prince N. Obrenovitsch, s'est retirée à Bucarest". La 5 (17) Noemvrie 1865, domnitorul împreună cu soţia sa adopta, ca aldoilea copil, pe Dumitru, născut tot cu principesa Obrenovici şi pe care-l dă în actul de adopţiune tot ca „sărac de părinţi". Băgări de samă răutăcioase sunt făcute cu acest prilej asupra soţiei domnitorului, de o parte de *Correspondance générale de Vienne*, 7 Decembrie 1864 şi 11 Ianuarie 1865, de alta de Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza Vodă*, p. 129.

[74] *Mémorial diplomatique*, 9 Iulie 1865, *Gazette de France*, 6 Iulie 1865. Mai vezi, şi o broşură a lui N. Rossetti Roznovanu, *Copii naturali după noul cod civil Iaşi 1865*. O broşură, *Le Panslavisme, le prince Couza, la Roumanie, la Russie*, Paris, 1866, p. 20: spune: „C'est à la suite de la promulgation de ce Code (Codul civil) que le prince Couza a adopté l'enfant de Madame Obrenovitsch et l'a fait élever au palais par sa propre femme".

[75] Proclamaţia pentru absentarea domnitorului din ţară este datată din 6 Iulie, Ruginoasa, *Mon. of.* 7 Iulie 1865. O gazetă engleză *Examiner*, 2 Septemv. 1865, spune că „Under such circumstances a popular insurrection seamed so impossible, that Hospodar Cuza thought this might salfey go and recruit his health al the bath o Emse.

domnitorului, în 3 August, izbucneşte însă în Bucureşti o turburare, care este înăbuşită cu preţul vieţei câtorva răsculaţi şi a câtorva oameni din trupă.

Asupra cauzelor acestei mişcări se răspândiră în ziarele timpului ştirile cele mai contrazicătoare. Unele susţineau că ea provenise din cauza împiedicărei vinderei fructelor, de teama răspândirei holerei ce se ivise în porturile dunărene, iar altele din aceea a introducerei monopolului tutunului [76]. Altele vedeau în acea mişcare o uneltire din afară, şi anume ziarele franceze şi austriace o atribuiau Rusiei, iar cele ruseşti Germaniei. Se pretindea anume că pentru a se împăca Austria şi Prusia, dela ducatele Sleswig-Holstein, se plănuia ocuparea României de către Austria, şi că pentru a se îndeplini această ocupare, trebuia o mişcare turburătoare [77]. In sfârşit o ultimă versiune, acea a foilor duşmane principelui român, spunea, că mişcarea fusese provocată de guvern, spre a-şi da prilejul unei noi lovituri de stat [78].

Să căutăm a restabili caracterul acestei mişcări, după cât ne învoiesc documentele timpului :

Mai întâi mişcarea era pregătită de mai înainte şi se aştepta să izbucnească. Aşa proclamaţia ministrului de interne, Al. Florescu, dată după înăbuşirea revoltei, spune, că „*de mai multe zile* circulă prin oraş vestea că, turburătorii de meserie aveau să încerce o răscoală; astăzi la 10 ore au pus în lucrare planul lor criminal; după trei ore de mişcare răsvrătitoare, ordinea a fost restabilită, mulţumită mai ales spiritului energic ce a desvoltat armata. S'a făcut 150 de arestări". Acelaş lucru se vede din o scrisoare a lui Ioan Brătianu adresată prefectului de poliţie, în ziua de 1 August, cu două zile înaintea turburărei, în care scrisoare Brătianu spune prefectului, că „poate acesta ar dori să ştie ce împrejurare l'au adus pe el, Brătianu, dela ţară în oraş, tocmai acuma când este atâta de lucru la câmp? Nu a fost altăceva decât vestea că poporul din Bucureşti s'ar pregăti să facă o revoluţie, ceeace i s'ar

---

[76] *L'International* 22 August 1865; *Le Monde*, 26 August 1865.

[77] Vezi *Le Monde* 23 (11) August 1865; *Le Temps* 3 August 1865; *La France* 3 August 1865; *l'Opinion nationale* 4 şi 18 (6) August 1865. Ideea despre schimbul României pentru Sleswig-Holstein se născuse de înaintea răscoalei. *La Patrie* 3 Octomvrie 1865; *Le Monde*, 9 Octomvrie 1865.

[78] *Correspondance générale de Vienne* 19 (7) Aug. 1865; *Les Débats* 27 Sept. 1865. Nostimă este versiunea spusă de N. Golescu unui scriitor rus P. Danilevski, în 1866, când acesta îl întâlnise pe vaporul ce mergea spre Turnu Severin, anume că „miniştrii Florescu şi Creţulescu vroiră să încerce integritatea şi tăria de caracter a principelui şi pe când se afla la Ems, anul trecut, ei prin poliţie au încercat să înscenezе o revoltă în Bucureşti. Numiţii miniştri au gândit că cercul opoziţiunei se va prinde în leaţ". etc. (!!). Vezi Vol. 23 al operilor complecte a lui P. Danilevski, care conţine *Scrisori de peste hotare*, p. 191 reprodus în traducere de *Arhiva* din Iaşi 1902 No. 3—4, p. 167.

fi părut cu totul neînţeles, sub un regim atât de drept şi de părintesc, ca acel sub care se află ţara, când ea nu geme sub apăsarea baionetelor străine, ci trăeşte sub un guvern ce este opera ei, când nici o clasă nu oprimă pe cealaltă. In contra cui să se revolte poporul? In contra prefectului? d'apoi el doară e om din popor (Marghiloman), şi are la dispoziţie gendarmarie şi parte din armată, corpuri ce nu sunt în stare de a dori apăsarea poporului. *Nu se poate deci să fie o revoluţie în Bucureşti, ci o simplă evoluţie prin care poporul va trece dela o stare de lucruri ce nu-i convine la una mai mulţămitoare, şi aceasta se va întâmpla fără luptă, prin o simplă manifestare a voinţei naţionale*" [79]. Răspunsul prefectului la scrisoarea lui Brătianu, fu arestarea acestuia.

Ce înţeles aveau ultimele cuvinte din scrisoarea lui Brătianu? Pentru a le înţelege trebue în afară de scopurile lui de a răsturna pe domnitor, mai dinante cunoscute, se mai adăogim câteva alte documente din acelaş timp. In un ziar, *Clopotul*, apărut după cum spunea pe el în Craiova, dar tipărit în realiate în Lausana şi sosit cu poşta în capitală, din o împrejurare însă necunoscută, cu două zile în urma răscoalei, cetim, cu data de 1 August, următoarele la adresa domnitorului: „O greşală, o nebunie sau o crimă, numiţi faptul cum voiţi, a pus soarta ţărei voastre în mâinile lui Cuza, sunt aproape 7 ani... Destulă răbdare, destulă umilinţă, destule mizerii! Clopotul deşteptărei a sunat, ora a sosit, unde să ne sculăm din somnul adânc în care suntem afundaţi... Ori unde ne întoarcem tot mizerie şi mizerie; în orice parte pui urechea, tot plânsuri şi răsunete de desperaţiuni; în toate clasele societăţei veţi afla aceeaşi nemulţămire; simţim cu toţii cum viaţa se retrage dela noi, că pierim de o moarte comună. După ce toate clasele, toate libertăţile publice, toată puterea morală şi materială a ţărei s'a stins în mâinile inepte ale acestui om, astăzi, un an şi mai bine de dictatură absolută, de tiranie şi de ruşine, suntem în drept a-l întreba ce ai făcut din noi? Ai zugrumat libertăţile în numele libertăţei! Ne-ai dat votul universal, dar cum? Ai chemat o turmă ignorată care, sub disciplina biciului, a votat pentru creaţiunile unui dictator neruşinat. Principele Cuza nu ne mai poate înapoi acele ce ne au răpit, căci prin aceasta ar mărturisi singur nulitatea sa politică; ar mărturisi cum calea apucată de el a fost trădarea ţărei. Dar un poet

[79] Scrisoarea a fost publicată în numărul din 1 August al *Sentinelei*; dar acest ziar neputîndu-l găsi, am reprodus cuprinsul scrisoarei după ziarul englez *Daily News* 31 (19) August 1865. Incă din 12 August (31 Iulie) 1865, se vorbea prin gazetele străine că ar fi izbucnit mişcări turburătoare în Craiova. *Opinion nationale* 12 August 1865 aduce şi ea această veste, dar o desminte prin o telegramă din Bucureşti. Vezi Vol. XIII p. 165, 166.

a zis că Dumezeu aruncă anii asupra tronurilor, precum cioclii lopeţile de ţărână asupra mormintelor. Oara a sosit; să cântăm vecinica pomenire"

După acest violent apel la revoluţie, urmează un articol batjocoritor care sfârşeşte prin cuvintele: „Vei merge, infamule, în focul gheenei, unde este scrâşnirea dinţilor, tu care ai nenorocit şi prăpădit o ţară întreagă".

Se mai închipueşte următorul dialog schimbat între domnitor şi un ministru, înaintea plecărei lui din ţară:

— Mă tem că în lipsa Măriei Sale, Românii să nu vree şi ei să se lecuiască de o boală de care pătimesc.

„De ce boală, doctore (ministrul doctor N. Creţulescu)?

— De Măria Voastră ! [80].

Pentru poporul de jos, se împart sau se afişează următoarele pamflete: Mai întâi o curioasă chemare adresată poporului, în care i se spune, că „o bandă de tâlhari *tolerată* de guvern acum de mai mulţi ani, spărgând prăvălii, fură sute de mii de galbeni şi ucide oameni, bandă compusă din străini vagabonzi sub comanda lui Bogati (presupusul omorâtor a lui Barbu Catargiu) şi Nicu Havanioti. Jos cu talharii privilegiaţi, sfârşeşte afişul; jos cu privilegiile şi monopolurile şi de palat şi de tină ! [81].

Al doilea pamflet este o închipuită proclamaţie a domnitorului către popor, răspândită prin litografie şi în care se cetesc locuri ca acestea: „Şapte ani de silinţă spre ruinarea ţărei, şapte ani de jaf, de pradă, de beţie şi de desfrânare, m'au blazat şi m'au îmbuibat într'atât, încât astăzi mă văd silit a vă lăsa în râsul lumei, pentru dobitocia cu care aţi suferit infamia conduitei mele şi pierind pentru un scurt timp din ochii voştri, se mă întorc iarăşi a mă pune pe tâlhării şi jafuri cu noi puteri, ca să ajung la scopul ce mi-am pus, de când Moldovenii la 5 şi voi Muntenii la 24 Ianuarie avurăţi păcătoşia de a alege un pungaş de cafenele, ca să puneţi asupra mea frumoasa sarcină a organizărei acestei ţâţoase şi lăptoase vaci, numită Moldo-România" [82].

Aceste acte ne dau cheia înţelesului mişcărei, şi totodată, faptul că Brătianu de mai înainte arăta prefectului planul ei, ne arăta şi modul cum el credea că va putea fi îndeplinită. Mişcarea era îndreptată contra domnitorului şi ţinea la a lui răsturnare, însă nu pe calea unei revoluţii violente, de care se credea în cercurile opoziţiei că nici este trebuinţă, ci pe acea

---

[80] Din Clopotul am găsit un exemplar în *Extractele din ziarele de pe timpul dela 8 2—1866* făcute de Ioan Alecsandri. Se află culegerea în biblioteca Academiei române.

[81] Extractele citate în nota prec. Chemarea reprodusă în traducere de *Union de l'Orient* 24 (12) August 1865.

[82] Se află un exemplar din această proclamaţie în aceleaşi extracte.

a unei manifestaţiuni poporane mărețe şi unitare care să proclame pur şi simplu căderea domnitorului absent. Era o repetare pe alt ton a încercărei revoluţiei nesângeroase din 1848 [83]. Aşa o caracterizează un ziar englez, *Examiner*: „Absenţa domnitorului era o ocazie prea bună, spre a fi lăsată nefolosită, şi revoluţia ce era să se întâmple la Bucureşti deveni subiectul tuturor convorbirilor. Un personaj conducător, Ioan Brătianu, arată în o scrisoare către prefect această rumoare obştească. Pe când el înfiera ideea unei revoluţii populare şi violenţe ca o absurditate care ar trebui deplânsă, el arăta constituţia şi guvernul României ca pe deplin independente şi liberale, ca îndestul de democratice. Singurul lucru care nemulţumia era persoana domnitorului; dar aceasta putea fi răzbunat prin aclamarea şi consimţământul obştesc, fără o revoluţie violentă; nici un soldat, nici poliţia nu vor voi să-l apere" [84].

Socoteala cea de acasă cu cea din târg nu se potriveşte. Stof de revoluţie şi nici de manifestare răsturnătoare nu era în Bucureşti, decât doar între vânzătorii de fructe şi negustorii de tutun. Deaceea mişcarea nu avu nici o seriozitate şi putu fi uşor înăbuşită. Din caracterul acestei mişcări, revoluţia pacinică, se explică însă cum *revoluţionarii* erau neînarmaţi şi cum de se putu interpreta încăerarea, ca datorită căderei poliţiei asupra unor pacinici cetăţeni. [85] Se vede că organizatorii mişcărei se aşteptase, ca nimene să nu se scoale, spre a apăra pe principe. Tocmai în aceasta ei se înşelase. Nu erau siguri pe concursul poliţiei şi a-l armatei şi numărul cetăţenilor ce trebuia să ia parte la manifestaţie erau numai două specii de comercianţi.

Astfel înţelese lucrurile, ele împacă şi explică toate arătările organelor timpului şi dau cheia evenementului petrecut la 3 August 1865 pe stradele Bucureştilor.

Mişcarea din 3 August nu avu în lăuntrul ţărei nici o însemnătate. Nu era o pornire obştească în masa poporului contra regimului şi a domnitorului, ci rezultatul uneltirilor opoziţii contra lui, celei sfărâmate de el în ziua de 2 Mai. Ea

[83] Aşa o apreţueşte *Daily News*, după ce reproduce scrisoarea lui Brăteanu (vezi mai sus nota 78): „The letter of Iohn Brateanu expresses the aim of expelling Prince Couza, but by a calm and *bloodles revolution*".

[84] *Examiner*, 2 Septemvrie 1865: „The only thing he objected was the person of the Prince; but the could be got rid of, minted the letter, by aclamation and general consent, not by violent revolution". Şi ziarele protivnice mărturisesc că: „le mot d'ordre de la manifestation projetée était la déchéance du prince Couza et le rappel de l'union, pour délivrer le pays de l'avidité insatiable des sangsues moldaves". (*Mémorial diplomatique* 8 Septemvrie 1865. Comp. mai sus, p. 36, 37.

[85] Cum acuză cu violenţa-i cunoscută *Mémorial diplomatique* din 17 (5) Septemvrie 1865.

nu avea nici un răsunet în restul ţărei; ba chiar în Bucureşti ea avu o mică întindere, dat fiind restrânsul număr de vieţi omeneşti primejduite în ea. Din contră dacă judecăm după numeroasele semne de simpatii primite din toate părţile ţărei, din care cele mai multe sunt spontane şi nu de comandă, atunci se poate susţine că domnia lui Alexandru Ioan I, departe de a fi devenit nepopulară prin actul dela 2 Mai, sporise în popularitate, după cum însuş C. A. Rossetti o recunoscuse încă de mai înainte [86].

Domnul aflând la Ems despre răscoala din Bucureşti, odată cu ştirea despre a ei înăbuşire, nu se prea grăbeşte a se întoarce înapoi. El răspunde lui Creţulescu, însărcinându-l să mulţumească armatei pentru energica ei ţinută, după cum făcuse şi doamna ce fusese încunoştiinţată la Ruginoasa despre cele întâmplate [87]. Domnitorul părăseşte băile 8 zile după aceea, la 11 August, trece prin Viena şi prin Lemberg unde se odihneşte şi ajungând la moşia lui, stă aici până la 23 August, când vine în Bucureşti [88].

Dacă însă răscoala din 3 August avu în lăuntru numai însemnătatea a arăta domnitorului, că protivnicii săi nu dormiau, în afară ea avu urmări mai de seamă prin efectul ce-l produse asupra puterilor.

Statul ce privia acuma mai rău pe domnitorul României era Rusia şi aceasta, din cauza politicei lui religioase pe care o combătuse cu atâta stăruinţă, dar nu o putuse împiedica de a izbuti. Generalul Ignatieff, ambasadorul rusesc din Constantinopole cere, ca Poarta să trimită o comisiune de anchetă în Principatele-Unite care să cerceteze cauzele răscoalei dela $^{15}/_{3}$ August. Pe lângă aceasta, Rusia avea interes a provoca o desordine în Principate, pentru a putea distruge opera tratatului de Paris [89]. Ambasadorul Franţei şi, ceeace poate părea mai neaşteptat, ministrul de externe al Porţei Ali-paşa, se

---

[86] Mai sus, p. 21.

[87] *Mon. of.*, 8 August 1865.

[88] *Mon. of.*, 24 August 1865. Nu este deci exact ceeace spune *l'Europe din Frankfurt* 22 (10) August 1865: „A la première nouvelle des événéments de Bucarest, le prince Couza s'empressa de faire ses paquets à Ems". Mai drept judecă ziarul *L'International* 25 (13) August 1865, când spune: „Le prince sachant que les récentes agitations de Bucarest ne peuvent en aucune manière compromettre l'ordre des choses existant, aurait continué sa cure, si les bruits de choléra n'avaient haté son départ". Gazetele duşmane princepelui interpretau astfel întârzierea lui de a se duce în capitală: „ Il avait fait sonder fort adroitement les représentants des puissances, présents à Bucarest, pour savoir de quel oeil les cours protectrices regarderaient la nouvelle phase dans laquelle il venait de précipiter le pays". *Le Temps* 23 (11) Septemvrie 1865. Urmarea evenimentelor şi răspunul domnitorului către Fuad paşa nu îndreptăţesc de loc asemene apreţieri.

[89] *La Patrie*, 9 Noemv. 1865.

opun la această cerere [90]. Cauza pentru care Turcii nu voiau acuma ancheta pe care altă dată o cereau cu atâta foc, era, cum spunea o gazetă engleză, că „nu poate scăpa de pătrunderea unui om aşa de iscusit ca Ali-paşa, că în cazul de a cădea Cuza, locuitorii Principatelor vor cere dela puterile garante a le da un principe străin” [91], lucru ce, după cum se se ştie, era suprema frică a Porţei. Pentru a cruţa însă susceptibilitatea generalului Ignatieff şi pentru a-l face să supoarte mai uşor refuzul cererei de anchetă, Poarta se horărăşte a trimite, prin marele vizir Fuad paşa, o scrisoare domnitorului român, scrisoare care dădu acestuia prilejul de a afirma încă odată, cu mai mare răsunet şi mai mare putere, autonomia României.

Scrisoarea lui Fuad paşa, din 2 Sept. 1865, conţinea între altele următorul loc menit a jigni mai cu seamă pe domnitorul român : „Din ştirile mai amănunţite primite mai în urmă, Poarta s'a încredinţat, că mişcrea poporană care a dezolat capitala Principatelor n'a fost decât rostirea brutală a unei nemulţumiri generale; şi Alteţa Voastră trebuia să ia măsurile neapărate, pentru a satisface, în marginea legalităţei şi a dreptăţei, păsurile naţiunei moldo-valace; că nici Sultanul, nici auguştii săi aliaţi nu pot să privească cu nepăsare, ca puterea materială să devină singurul mijloc de potolire” [92]. Mai mulţi reprezentanţi se silise a mai modera terminii reprobatori; dar Fuad paşa, probabil după stăruinţele Rusiei, refuzase a schimba din scrisoare nici un cuvânt [93].

Această scrisoare publicată îndată de ziarele franceze din Constantinopole, fu interpretată, cum nici nu se putea altfel ca „un blam ascuţit şi riguros dat de Poartă vasalului ei, prin

[90] *L'Indépendance Belge*, 15 (3) Sept. 1865.

[91] *Morning-Post* 15 (3) Sept. 1865: „The inhabitants of Moldo-Valahia would almost unanimously request the protecting Pouvers to ame a forcing prince as their sovereign”. Tot în acest sens vorebşte *Le Mémorial diplomatique* organ cu toate aceste duşman principelui, 8 (20) Oct. 1865: „Dans le cas de la dépossesions du prince Couza, les incovénients semblent primer de beaucoup les avantages. Deposséder le prince Couza, c'est facile à faire; mais le remplacer, c'est plus dificile; on ferait appel dit-on à un prince etranger” etc. Dacă lucrurile stăteau aşa şi dacă nici Austriei nu-i conveneau întronarea unui principe străin, atuncea pentru ce presa austriacă combătea pe Cuza cu atâta înverşunare? Pasiunea întunecă adese ori interesul.

[92] Reprodusă în *Monit. of.*, 10 Noemv. 1865 odată cu răspunsul domnitorului. Ea a fost reprodusă de toate organele timpului; între altele de *Archives diplomatiques*, 1866, I, p. 158.

[93] *L'Indépendance Belge*, 19 (7) Sept. şi 27 (15) Sept. 1865. Asupra faptului, că Rusia stăruise spre trimeterea acestei scrisori şi deci şi la cuprinsul ei, aducem şi gazete engleză *Examiner*, 2 Sept. 1865, care spune: „at the instigation of Austria and Rusia, Fuad pacha prise a missive a the gouvernment of Bucarest”. Se spunea chiar că scrisoarea fusese redactată de Fuad-paşa faţă cu Bulwer şi Ignatieff, *Opinion nationale*, 21 Noemv. 1865. *La Patrie* 6 Decemv. 1865, *Le Monde*, 4 Dec. 1865.

care îl soma de a stabili şi de a regula ordinea publică în Moldo-Valahia"[94]. Cât despre efectul scrisoarei asupra Românilor, el fu de a trezi indignarea întregei ţări. „Presa locală fără excepţiune de partizi, ne spune un ziar francez, s'au înţeles a vesteji în termeni ai căror energie nu voim s'o imităm, un act care nu poate decât să sporiască greutăţile situaţiei, încurajând pe neprietenii ordinei publice"[95].

O asemenea misivă nu putea rămâne fără răspuns. Guvernul românesc îi face două: O circulară din 15 Septemvrie a ministrului afacerilor străine către guvernele europene, în care arată că „răscoala din 15/3 August nu a avut nici o însemnătate prin ea însăşi; dar căpătă o asemene prin uneltirile opoziţiei politice. Ţinta ei este de a răsturna starea de lucruri existente, deoarece ea nu se poate hotărî a vedea locul ei de altă dată ocupat prin oameni din toate clasele poporului. Apoi schimbarea radicală operată în România de către principe prin legea rurală, codul penal şi codul civil, nu se putea îndeplini fără sguduire. Legea rurală a apucat chiar pe cei mai mulţi nepregătiţi şi deaceea a produs agitaţii, cu toate că guvernul deşteptase de mai multe ori publicul despre curânda ei aplicare. De aici o reducere în venitul fonciar. Apoi ţăranii au răspuns prin o regretabilă neacţiune la o măsură luată în a lor interes. Criza agricolă a fost în sfârşit sporită prin inundaţii, secete şi epidemii; dacă adăugăm la toate aceste neputinţa de a se îndeplini reforme sociale, administrative şi judecătoreşti fără a se lovi privilegiuirile şi deci a se jigni multe interese, îşi va face cineva o idee despre criza prin care ţara a trebuit să treacă, pentru a ajunge cu un minut înainte la locul pe care-l rîvneşte între naţiile civilizate. In asemenea condiţii, lipsa domnitorului nu putea decât să reînvie iarăşi speranţele duşmane. Partidul uneltirilor crezu prilejul favorabil pentru a exploata în folosul său îngrijirea şi neliniştea rezultate din situaţie. El nu a cruţat nici o silinţă spre a trezi nemulţumirea. El a bătut la toate uşile, din fericire fără izbândă. Erau capi; nu s'a găsit însă soldaţi. Cu toate acestea şi cu toată mica însemnătate a acestei mişcări, guvernul nu avea mai puţin imperioasa datorie de a o reprima dela cea dintâi a ei arătare, şi dacă cu această represiune el a desfăşurat un prisos de enrgie, nu este motiv de a-l mustra; căci lipsa capului statului îngreuind răspunderea ministerului, îi impunea o privighere şi o energie afară din cale". Circulara

[94] *Indépendance Belge*, 27 (15) Sept. 1865. *Europe*, 29 (17) Sept ..6'. „un blâme incisif et rigoureax au gouvernement de l'hospodar".

[95] *Opinion nationale.* 28 (16) Oct. 1865. Vezi bună oară *Trompeta Carpaţilor* 30 Sept. 1865.

adauge, că principele amnestiase pe toţi faptaşii cu prilejul zilei de 30 August (12 Sept.)[96].

Acest act al ministerului românesc este foarte neghibaciu alcătuit; el are aerul de a spune că poporul întreg trebuia să fie nemulţumit cu reformele introduse şi că deci era stof de exploatat în ţară pentru o mişcare revoluţionară; când adevărul era, că o singură clasă fusese lovită prin schimbările făcute; iar restului poporului ele fusese spre folos.

Deaceea se şi contrazice această circulară, când la sfârşit spune că mişcarea avea căpitani, dar că nu au găsit soldaţi. Cum n'ar fi găsit, dacă toată ţara ar fi fost nemulţumită cu noirile introduse?

Al doilea răspuns, acel al domnirorului însuşi la scrisoarea vizirială, trimis tocmai în 29 Oct. (10 Noemb. 1865),[97] este dimpotrivă mult mai temeinic, mai bine cugetat şi dă prilej capului statului de a apăra, cu energie şi isbândă, autonomia României faţă cu încercarea Porţei de a se amesteca din nou în daraverile ei lăuntrice.

Domnul începe prin a se plânge de publicitatea dată de Poartă scrisorei vizirului care apăruse în *Journal de Constantinopole*, aproape odată cu trimiterea ei. Apoi se întreabă, dacă prin procedarea urmată, Poarta a crezut că susţinea acţiunea unui gevern regulat şi menţinea neatins principiul de autoritate, al căruia respect interesează tot atât liniştea împărăţiei ca şi pe acea a României? Ie aminte, că „Principatele au dreptul a se ocârmui singure, fără amestecul nici uneia puteri străine şi că un drept de intervenire al Porţei ar putea avea loc numai în cazul când ordinea fiind compromisă, ar fi urmat înţelegere între puteri pentru restabilirea liniştei; că ordinea nu a fost compromisă reiesă din faptul că mişcarea a fost îndată înăbuşită. A se rosti aprecieri de felul acelora conţinute în scrisoarea ministrului Porţei, ar putea fi răstălmăcit ca o încurajare a unor asemene acte. In loc de a fi expresia brutală a unei nemulţumiri generale, a fost o simplă mişcare locală, neînsemnată, care a avut de pretext nişte măsuri de igienă, ca acele ce au fost luate în Constantinopole la ivirea holerei. Domnul adaugă că nu înţelege, din care isvor şi-a cules Poarta informaţiile şi cum, fără o mai întinsă cercetare, a putut arunca blamul asupra unui guvern, pe care Poarta însăşi adseori l-a lăudat pentru silinţele şi tendinţele sale. Dar, dacă guvernul nu ar fi păşit cu energie la restabilirea ordinară, cine ar fi făcut'o? Poate Poarta cu puterile garante? Ferească Dum-

[96] Circulara, lucru curos, nu este publicată de Monitorul oficial. Ea este reprodusă şi analizată, de ziarele străine *L'Europe*, 29 (17) Sept. 1865 şi *L'Opinion nationale*, 30 (18) Sept. 1865.

[97] Intârzierea este motivată de domn prin faptul că ar fi fost bolnav.

nezeu, ca Inalta Poartă să fie constrânsă la o aşa nevoie, căci atunci ar fi atrasă în nişte complicaţii ale căror urmări sunt afară de orice prevedere omenească". Domnul se foloseşte de prilejul acestui răspuns, pentru a comunica înscris Porţei şi a da publicităţei vorbele ce le rostise pretutindene către înalţii dregători ai Sultanului, la vizitele sale în Constantinopole: „Vedeţi, zice el, totdeauna cu ochii mulţumiţi evenementele şi actele ce pot mări prosperitatea României. A ridica pe Români, a consolida instituţiile lor, a încuraja desvoltarea puterilor lor, a dirigui aspiraţiile lor, a le menţinea privilegiile şi imunităţile, a face să se respecte drepturile lor, pentruca şi ei să ştie mai bine a respecta drepturile altora, este a lucra tot atât de bine în interesul imperiului otoman pe cât şi în acel al României însăsi; este a da tot deodată României închezăşluiri serioase, pentru a sa linişte şi înflorire, iar imperiului otoman tot închezeşluiri şi nu mai puţin serioase pentru securitatea şi puterea sa. Cu domni, cărora Inalta Poartă nu ştia totdeauna a cruţa drepturile şi demnitatea, Bucureştii şi Iaşii erau nevoiţi a căuta razimul lor, în influenţi exterioare şi nu este de trebuinţă a aduce aminte care au fost rezultatele acestei politici; dar cu un domn ce înţelege ca România să se bucure deplin de drepturile de autonomie şi de indepedenţa interioară dobândite ţărei din vechime, drepturi recunoscute şi consfinţite prin tratatul de Paris şi prin Convenţie şi care vrea să respecteze, cum a proclamat-o şi dovedit-o în toate împrejurările, nişte legături deopotrivă folositoare imperiului otoman şi Principatelor-Unite; cu un domn care va fi sigur a găsi la Constantinopole consideraţia cuvenită ţărei ce el reprezintă precum şi aceea a poziţiunei sale personale — Inalta Poartă va putea totdeauna conta pe România, şi niciodată vreo primejdie, nu-i va veni din partea ei. Aşa a fost odinioară politica tradiţională a divanului. Să-şi arunce ochii guvernul imperial în trecut şi să-şi aducă aminte, care au fost relaţiile Inaltei Porţi cu întâii domni români, care au căutat închezăşluirea lor în suzeranitatea ei, va culege mari învăţăminte din înţeleapta şi pătrunzătoarea politică, a glorioşilor sultani din veacul XV şi XVI; va înţelege cât atunci existenţa Moldovei şi a Valahiei ca staturi, era socotită de preţioasă pentru imperiul otoman şi pentru ce sultanii Baiazet I, Mahomet II, Selim I şi Soliman II, departe de a înăbuşi o naţionalitate care ar fi putut fi la discreţia puternicilor lor arme, au vrut din potrivă să-şi facă din ea un zid de apărare, să respecteze a ei neatârnare interioară şi să întărească autonomia şi privilegiile poporului român. Şi azi voi ţinea tot acest limbagiu Alteţei Voastre; interesele sunt tot aşa de strâns legate ca şi în trecut; orice primejdii ce ar amenința pământul sau autonomia noastră, este deasemenea o ameninţare pentru Imperiul otoman. Şi mie

mi-a părut rău de asprimele ce au trebuit desvălite; dar nu mă sfiesc a vă declara că, de câteori un fapt se va înfăţişa înaintea mea ca evenementele dela 3 August, voi şti a răspunde la încrederea poporului român, menţinând cu energie ordinea publică; că de câte ori liniştea României va fi compromisă, ori de unde va veni primejdia, eu nu voi consulta decât datoria mea, drepturile mele şi interesele noastre comune. Imi iubesc prea mult ţara, înţeleg prea bine valoarea legăturilor noastre cu înalta Poartă, pentru a le sacrifica vreodată unei îngrijiri de o responsabilitate, pe care voi şti pururea a o primi, oricât ar putea fi de grea. Pururea m'am povăţuit şi mă voi povăţui în actele mele numai de interesele ţărei mele, şi aceste interese sunt, în ochii mei, nedespărţite de acele ale împărăţiei otomane".

După această lecţie politică şi întrezărirea scopului de a-şi apăra ţara contra primejdiei *ori de unde ar veni*, vorbe ale căror înţeles mai adânc şi adevărat nu putea să nu fie pătruns de Poartă, cu toate precauţiunile luate de domn, spre a îmblânzi pe cât se putea aceste rostiri, domnul sfârşeşte lunga lui misivă, prin o frază măgulitoare, prin care căuta să arunce un văl, asupra prea rostitelor sale cugetări de mai înainte [98].

Organele străine, de şi apreţuesc în chip deosebit acest răspuns al domnului român, lăsa să se întrevadă, chiar când sunt protivnice, măestria lui. Aşa *Examiner*, spune că „principele ar fi întors Porţei o replică foarte ascuţită". *La France*, comentând scrisoarea, spune, că „a se încuraja partidele la răscoală, la înjosirea autorităţei capului statului, prin o intervenire nelegală şi ne la locul ei; a se constitui judecător între principe şi naţiunea lui, cu prilejul unor nemulţămiri mai mult sau mai puţin reale, este a lăsa pe cei nemulţămiţi să întrevadă speranţa unei schimbări, care ar atârna numai cât de a lor manifestare". *Le Constitutionnel* spune că „tonul puternic şi vrednic al acestui document a produs o foarte bună întipărire"; iar *La Correspondance générale de Vienne* îl califică de „capodoperă de neruşinată sumeţie" şi *Le Nord* adaoge, că „talentul de palavre (ergoterie) a domnului s'a manifestat într'un chip strălucit, în răspunsul pe care l'a dat lui Fuad-paşa" [99].

---

[98] Scrisoarea este reprodusă în *Mon. of.*, 11 Noemvrie 1865. Vezi şi *Archives diplomatique*, 1866, II, p. 272—277.

[99] *Examiner* 2 Decemvrie 1865 „a very sharp reply"; *La France* 10 Decemvrie 1865; *Le Constitutionnel*, 24 Noemvrie 1865; *La Correspondance générale*, 27 Noemvrie 1865; *Le Nord*, 28 Noemvrie 1865. Mai vezi şi *L'Europe* 29 Noemvrie 1865; *Le Monde* 3 Decemvrie 1865 şi *Le Temps*, 5 Decemvrie 1865. Acest din urmă ziar, nu prea favorabil domnitorului, după ce arată „qu'il était évident que l'étoile du prince Couza palissait et qu'il devait essayer du moyen de distraire les esprits, en faisant vibrer la corde du patriotisme" recunoaşte totuşi

In ţară efectul fu covârşitor. Atât presa cât şi mai ales manifestările corpurilor constituite, pre cât şi acele ale privaţilor ajunseră la un diapazon de tot entuziast. Ministerul găsi de cuviinţă a comunica străinătăţei, acest concert de laude ce se aduna fără încetare în jurul actului domnitorului. Găsim în *La Patrie* următoarele asupra acestei demonstraţiuni : „Corespondenţe din Bucureşti, ne spun despre manifestările poporane, căror a dat loc, schimbul de note între Sublima Poartă şi guvernul român, cu prilejul mişcărei dela 15 August. Aceste manifestări venite din toate unghiurile ţărei, pentru a felicita pe principele Cuza, în această împrejurare, au fost destul de însămnate pentru a determina pe ministrul afacerilor străine, a adresa o depeşă circulară agenţilor români din străinătate, având de scop a lămuri caracterul autonom al acestei demonstraţiuni la care autorităţile, clerul şi burghezia, s'au asociat prin de la sine pornire" [100]. Aşa bună oară adresa comerciului capitalei, spune, „că a cetit cu un simţimânt de mândrie naţională răspunsul Măriei Voastre, care răspuns ne a pătruns de cea mai vie recunoştinţă, care este şi acea a oraşului ce reprezentăm. Mergeţi Maria ta în această cale patriotică. Veţi fi urmat de acest oraş şi de ţara întreagă ; generaţia actuală şi acea viitoare, vor bine cuvânta numele lui Alexandru Ioan I" [101].

Fuad paşa crezu de trebuinţă să răspundă scrisorei domnitorului, prin una aproape tot atât de întinsă, în care arăta că nu au avut de loc intenţia de a se amesteca în afacerile lăuntrice ale României, ci a vrut numai să atragă, prieteneşte, luarea aminte a domnitorului asupra unor fapte ce puteau inspira îngrijirei De şi replica lui Fuad paşa nu poate fi calificată drept scrisoare de scuze, cum o fac unele organe şoviniste ale timpului, nu se poate tăgădui că ea caută să micşureze răua întipărire produsă prin cea d'intâi" [102]

„qu'il relève le gant avec un fierté qui fait honneur à son coeur de Roumain. Le souverain blessé dans le sentiment de sa dignité, se redresse. Il n'entend point être tancé comme un e colier par son magister. Il rapelle au grand vizir qu'il est prince, à peu près indépendant ; qu'il est homme à gérer tout seul les affaires de son pavs etc.

[100] *La Patrie*, 8 Decemvrie 1865.

[101] Reprodusă de *L'Opinion nationale* 8 Decemvrie 1865. In *Hîrtiile Rosetti* se află 120 de depeşi primite de la deosebitele corpuri a le ţărei : *preoţi de mir, avocaţi, comercianţi, locuitori din oraş iscăliţi cu sutele, profesorii deosebitelor şcoale*, cu un cuvânt tot ce ţara număra ca inteligenţă. Cine va ceti acele depeşi în care se vede bucuria imensă şi neprefăcută pentru vrednica apărare făcută de domn autonomiei ţărei, va mărturisi că ţara întreagă se sculase ca electrizată pentru a mulţumi domnului ei. Şi Bolintineanu, reflectând asupra acestui răspuns, spune, că, „dacă administraţia sub domnul Cuza era în anarhie, să mărturism că afară din ţară el a ştiut, în multe ocazii, să ţină drapelul sus." *Viaţa lui Cuza Vodu*, p. 54.

[102] Această replică a lui Fuad paşa în *Archives diplomatiques*, 1866, II, p. 277—281.

Răspunsul domnitorului însă avu încă efecte mai întinse decât acela de a ridica moralul propriului popor. Grecii din Principate felicitară şi ei pe domnitor pentru frumosul rol pe care ei îl văd de pe acum că-l va juca în regenerarea întregului Orient[103]. *Journal de St. Petersburg* şi *Le Nord* organe oficioase ale imperiului rusesc recunosc ambele marea agitaţie pe care răspunsul domnitorului a produs-o în Bulgaria[104]. Se vorbia de o alianţă a tuturor popoarelor creştine din Turcia contra stăpânirei acesteia. Această veste, oricât ar fi fost ea de exagerată, explică scrisoarea lămuritoare a marelui vizir.

Cu toate acestea răscoala din 3 August face un mare rău domniei lui Alexandru Ioan I, prin faptul că o discreditează chiar la acele puteri care o sprijinise până atunci. Mai ales este însămnată reprobarea în destul de limpede documentată prin următoarea notă apărută în Monitorul oficial al Franţei : „Turburările care au izbucnit în Principatele dunărene au provocat critici în destul de vii contra guvernului principelui Cuza. Noi am recunoscut că toate nu erau lipsite de temeiu ; dar în acelaş timp am atras luarea aminte asupra încurcăturilor care ar putea supraveni, dacă guvernele nu ar procede cu tot atâta cumpătare pe cât şi prudenţă. Ele nu s'au înşelat asupra acestei primejdii. Cu toate că s'au ridicat cu mai multă sau mai puţină asprime în protiva ocârmuirei principelui Cuza, ele au fost unanime pentru a răspinge ideea unei schimbări în forma aşăzămintelor care stăpânesc acuma Principatele. Nici o putere nu ar dori să se vadă iar în faţa unei chestiuni atât de delicate. Totuşi principele Cuza va înţălege de sigur că nu ar fi fără primejdii pentru puterea lui de a se întemeia prea mult pe încurcăturile cabinetelor[105]. El nu-şi poate întări autoritatea, dacă nu va izbuti a câştiga interesul lor binevoitor. Europa îi cere înainte de toate o ocârmuire luminată, regulată, desfăcută de răzbunări de partid, economă a banilor publici şi duşmană a corupţiei care a fost viciul ereditar al guvernelor anterioare. Principele Cuza nu va culege pretutindene decât încurajare, căci va realiza, în această privire, speranţele care le au făcut să se nască începuturile domniei lui"[106].

---

[103] Adresa Grecilor publicată de mai multe ziare, între altele de *l'Europe*, 31 Decemvrie 1865.

[104] *Journal de St. Petersbourg* 25 Decemvrie 1865. *Le Nord* 30 Decemvrie 1865 : „On signale actuellement que la lettre du prince Couza a eu en Bulgarie un grand retentissement, où une grande agitation s'est manifestée".

[105] Este destul de curios că aceste cuvinte ale Monitorului francez se potrivesc aşa de bine cu spusele ziarului rusesc *Le Nord* 18 Decemvrie 1865 : „que les puissances de l'Europe ne permettent plus au prince Couza de jouer sur leurs défiances, leurs rivalités, leurs jalousies, comme sur un échiquier où elles mêmes et les intérèts de l'Europe serviraient de poins".

[106] *Moniteur du Soir*, 21 Septemvrie 1865. De şi Moniteur du Soir, deosebit de Moniteur officiel nu era chiar organul oficial al imperiului, nu rostia mai puţin părerea guvernului francez. Era cel puţin organul oficios al său.

Franţa ce până atuncea sprijinise pe domnitor în toate împrejurările, îl lasă de acum în voia soartei sale, ceeace contribui nu puţin la a lui cădere; căci duşmanii lui se folosesc de slăbirea poziţiei lui, provenită din retragerea scutului francez, pentru a îndoi îndrăzneala şi a căuta pe altă cale desrădăcinarea lui din scaunul României, desrădăcinare ce se improtivise opintelilor lor de până acuma.

Fiind încă că în politică predomneşte totdeauna interesul individual al statelor ce sunt în joc, apoi să nu credem că Franţa era jignită numai de purtarea internă a domnului, pentru a retrage de asupra lui mâna ei ocrotitoare. Trebuia să fie încă ceva care o lovia mai deadreptul în interesele ei. Acest ceva era presupunerea, că domnitorul începuse a se pleca spre Rusia, părăsind interesele Franţei care preşidase la a lui întronare.

Chiar în timpul cât relaţiile domnitorului cu Franţa fusese bune, încă se ivise din când în când câte o împrejurare interpretată în sensul plecărei lui către Ruşi. Cea întâi dată când se ivise această bănuială fu când cu trecerea armelor din Rusia către Serbia, când agentul Franţei se uneşte cu acei ai celorlalte puteri pentru a protesta contra învoirei trecerei armelor pe pământul României. (Noemvrie 1862). Bănuiala revine încă mai rostită când domnitorul opreşte cu puterea trecerea bandei polone pe teritoriul ţărei şi o sileşte să depună armele (Iulie 1863), când atunci domnitorul fu învinuit de unele ziare că ar lucra ca şi când ar fi vasalul Rusiei. Gazetele franceze atacă pe întrecutele pe domnitorul român. Incepu chiar a se vorbi, că el ar avea scopul de a ceda tronul ducelui de Leuchtenberg din casa rusască [107].

In chestiunea armelor, domnitorul apărase autonomia ţărei; în acea a Polonilor, neutralitatea ei. Ba purtarea sa ulterioară cu Polonii îi atrage chiar din partea Rusiei, bănueli de complicitate cu revoluţionarii. Anume în 22 Ianuarie 1864, Polonii din Bucureşti celebrează cu mare pompă aniversarea revoluţiei lor, ceeace aduce pe consulul rusesc, baronul Offenberg, a protesta cu mare vuet contra îngăduirei din partea guvernului a unei demonstraţii anti-ruseşti [108]. Proclamarea stărei de asediu în Galiţia de către Austria în urma intervenţiei Rusiei, în scopul de a tăia Polonilor locul de scăpare, îi împinge a-l căuta în Principate, ceeace adaoge aice numărul lor în chip

---

[107] Vol. XIII p. 145, 168, 171.

[108] *Le Siècle*, 7 Fevruar 1864. *Ibidem*, 30 Martie 1864: „On écrit de Jassy que les réfugiès polonais y sont nombreaux depuis la proclamation de l'état de siège en Gallicie. Le prince Couza a noblement résisté aux reclamations du gouvernement russe qui demandait leur extradition".

însămnător[109]. Bine înţăles că ei nu se puteau ţinea liniştiţi, şi uneltirile lor contra Rusiei dădeau loc la felurite zvonuri care puneu pe guvernul român în o lumină neprietenească faţă cu imperiul nordului. Aşa se vorbia prin ziare despre organizarea de bande revoluţionare în felul aceleia a lui Milcovski. Principele iea chiar măsuri de a se aresta, prin colonelul Duca, pe capii cei mai cu vază ai străinilor turburători de linişte, căutând şi aice să împace ospitalitatea cu neutralitatea[110].

Până acuma deci nu se putea accentua nimic serios contra principelui, în învinuirea lui de ruso-filismul Ba ţinuta Rusiei în chestiunea mănăstirilor închinate şi după legea de secularizare, din protivă trebuia să nemulţămiască adânc pe domnitorul român şi să-l împimgă în tabăra opusă Rusiei. Această purtare neprietenească a Rusiei se mănţine şi cu prilejul loviturei de stat şi a legei rurale, combătută mai ales de ziarul *Le Nord*; ba până la răscoala dela 3 August, când Rusia cere Turciei trimiterea unor comisari în România şi, ne putând obţinea această măsură, inspiră scrisoarea cea jignitoare a lui Fuad Paşa către domnitor[111]. Cu toate aceste zvonurile de plecare a domnului către această putere se întăriau pe fie ce zi şi deslipiau tot mai mult pe Franţa de el. Ele se accentuară mai ales dela data când puterile căutară să impună din nou, prin conferenţa ambasadorilor din Constantinopole, respectarea mai severă a capitulaţiilor[112]. In orice caz intrigile contra domnitorului izbutiră a face pe cabinetul francez să creadă că el se plecase către politica rusască, din care pricină Napoleon se îndepărtă de el, ceeace contribui nu puţin la slăbirea

[109] Le *Pays*, 22 Martie 1864; *Le Globe*, 24 Martie 1865: „Ils ajoutent que la Russie a fait la même sommation au prince Couza en ce qui concerne les Polonais". *Die Presse din Viena*, 20 Martie 1864; *La Patrie*, 7 Aprilie 1864; Les gouv. de Russie et d'Autriche ont reclamé à Bucarest contre l'hospitalité donnée par le prince Couza aux émigrés polonais et hongrois". Insemnate sunt mai ales declaraţiile ziarelor oficioase austriace şi ruseşti: aşa *Wienner Zeitung* care spune că „este pozitiv că nici Austria, nici ori care alt stat (Rusia) nu are de gând a-şi face dreptate singur, pentru a se garanta contra desordinilor netăgăduite ce se petrec în Principate". (Reprodus locul de *La Patrie*, 24 Aprilie 1864). Atât Austria cât şi Rusia aveau deci motive de plângere contra ocîrmuirei române. *Invalidul rus* 19 (31) Martie 1864: „Guvernul Principatelor, uitând interesele adevărate ale ţărei protegueşte pe Polonezi". *Deutsche Petersburger Zeitung* din aceeaşi dată: „Elementele revoluţionare se adună în Principate şi găsesc acolo un loc liniştit şi îndemănatec pentru a cloci proiecte criminale". *Le Nord* 8 Aprilie 1864: „l'assemblement d'hommes et d'armes qui font des Principautés le camp et l'arsenal de l'armée révolutionnaire".

[110] Le *Nord*, 29 August 1864. Ştirea e cu atâta mai vrednică de crezut, că este dată de un organ rusesc.

[111] Mai sus p. 53.

[112] Mai sus p. 43.

poziţiei sale în România. Dovada cea mai bună despre această convingere a Franţei precum şi despre faptul că fusese inspirată prin eroare, reiesă din o convorbire petrecută, după detronare, între fostul domn al Principatelor-Unite şi ducele de Grammont, ambasadorul francez din Viena, la Döbling, în ziua de 24 Aprilie 1868 :

Principele Cuza (la propunerea ducelui de a relua tronul României) : „Aveţi siguranţă că interesele franceze nu ar pierde nimic?

Ducele. Da.

Pr. : Cu toate aceste la Paris m'a crezut intrat în legătură cu Rusia, cu toate că rezolvisem chestiunea mănăstirilor închinate în folosul României şi contra Rusiei.

Ducele : S'a făcut multe prostii (bêtises). Dar, am crezut-o ; am lăsat să fim înşălaţi.

Pr. : Daţi-mi voe să vă spun un lucru : anume că orice s'ar întâmpla, nu voi consimţi niciodată a reintra în România prin o intervenire străină, tot atât de puţin prin ajutorul Franţei ca şi prin acel al Rusiei. Nu aş vroi să ajung altfel decât prin ţară.

Ducele : Cu d-voastră principe am fi siguri că înrâurirea rusască nu ar predomina în România.

Pr. : Cu toate aceste m'aţi crezut Rus, la Paris.

Ducele : Cunoaştem astăzi adevărul; am fost rău informaţi, am făcut prostii. Vă repet, căderea voastră ne a fost neplăcută şi vă veţi aduce aminte de sigur limbagiul ce aţi ţinut părăsind România; aţi pledat pe lângă noi cauza principelui străin.

Pr. : A unui principe străin oricare; pledam chestia de principiu.

(La revenirea propunerei ducelui de a primi coroana României). *Pr.* : Cât despre mine, nu voesc cu nici un preţ să reîncep misiunea de altă dată ; dar dacă aş vedea ţara mea ameninţată de o mare primejdie, dacă un mare interes românesc ar cere conlucrarea mea, dacă ar trebui să plătesc cu persoana mea, în acea zi aş fi gata, orice s'ar putea întâmpla"[113].

Această convorbire, interesantă şi pentru caracterul domnitorului, va arăta că învinuirea adusă lui de rusofilism, care este repetată de Fevruarişti când cu răsturnarea lui Alexandru Ioan I, era o iscodire neîndreptăţită[114].

---

[113] Convorbirea fusese reprodusă de secretarul principelui Baligot. In *Hîrtiile Rossetti* se află şi notiţa originală scoasă cu creionul în timpul când e preschimbau vorbele.

[114] Se răspândise vuetul, după căderea lui, că ar avea de gând să se ducă la Petersburg de unde se va întoarce în România cu armate ruseşti sub generalul Kotzebue. Fostul domnitor scrie atunci principelui Carol scrisoarea în care protestează contra acestei-intenţiuni ce i se atribuia, precum protestează şi în o scrisoare trimisă lui Napoleon prin ambasadorul francez din Viena 12 Iulie 1867 (*Hîrtiile Rossetti*).

Nu e mai puţin adevărat că ea a contribuit mult la căderea domnitorului.

In istorie nu lucrează numai ideile adevărate. Ba s'ar părea chiar că eroarea, falşul şi minciuna joacă un rol mult mai mare în viaţa popoarelor. Desfăşurarea evenimentelor se face pe baza ideilor. Este absolut indiferent, dacă acestea conţin adevărul sau contrapartea lui.

III

DELA RĂSCOALA DIN AUGUST PÂNĂ LA ABDICARE

(4 Decemvrie 1865 –11 Fevruarie 1866)

Chestiunea abdicărei. — De abia se liniştise vuetul din jurul corespondenţei dintre domnitor şi vizir, privitor la răscoala dela 3 August 1865, şi în 4 Decemvrie se deschid camerile.

Prin mesajul său, domnitorul înştiinţază întâi camera, că „după un an de încercare, văzând că ea i-a dat dovezi de devotament despre care este mândru şi dovezi de încredere la care răspunde prin încrederea lui, îi încuviinţează prin noul regulament dreptul de intcrpelare, sperând că deputaţii ori face întrebuinţare de nouele lor drepturi, cu înţălepciunca de care nu s'a depărtat în cursul sesiunei trecute". S'a ridicat în sânul adunărei mai multe întâmpinări contra accstui nou regulament, *octroiat* de domn în loc de a fi votat de adunare [1]; dar art. 16 din statutul dela 2 Mai, prevedea că „regulamentele interioare ale adunărei elective şi ale corpului ponderator se pregătesc prin îngrijirea guvernului".

Mai departe, mesajul aminteşte emanciparea bisericei româneşti de supunerea grecească, plata primei rate din despăgubirea proprietarilor cuvenită lor după legea rurală, venirea în ajutorul sătenilor în lipsă, prin răul an agricol [2], prefacerca cursului justiţiei prin aplicarea noilor codici şi a organizărei judecătoreşti, concesiunea băncei de circulaţiune şi de scont, acea a drumurilor de fier dela Galaţi la hotarele Austriei şi dela Bucureşti la Giurgiu, punerea în circulaţie a mai multor poduri de fier. Cu prilejul enumărărei acestor lucrări, domnul se felicită de curentul capitalurilor străine, ce a început a se apleca

---

[1] *Păcleanu* în şedinţa Camerei din 10 Dec. 1865 *Mon. of.* 16 Decemvrie 1865.

[2] Instrucţiile asupra împărţirei ajutoarelor în Mon. *of.*, din 21 Noemvrie 1865.

către România, arătând că în toate ţările din lume, se întrebuinţează capitaluri străine, pentru înaintarea civilizaţiei. După aceea aminteşte convenţiile încheiete cu puterile vecine, anume convenţia telegrafo-postală cu Austria, Rusia şi Serbia şi convenţia de extrădare cu Austria[3]. Anunţă pe adunare că chestiunea mănăstirilor închinate este aproape de a se rezolvi. Vorbind de răscoala din 3 August, domnitorul, după ce atinge schimbul de scrisori cu Poarta, adaoge că demonstraţiile ce a primit dela toate districtele, dovedesc acordul şi încrederea reciprocă a tronului cu ţara; „poporul şi domnul său sunt strânşi uniţi într'una şi aceeaşi gândire, liniştea şi prosperitatea scumpei noastre patrii". Legând de această cugetare referitoare la persoana lui, firul ideilor sale, domnitorul încheie mesajul său cu declaraţia următoare: „Fiţi convinşi că eu nu aş vrea o putere care nu s'ar întemeia decât pe forţă. Fie în capul ţărei, fie alăturea cu d-voastră, eu voi fi totdeauna cu ţara şi pentru ţară, fără altă ţintă decât voinţa naţională şi marele interese ale României. Eu voesc să fie bine ştiut că nici odată persoana mea, nu va fi o împedicare la orice evenement care ar permite de a consolida edificiul politic la al cărui aşăzare am fost fericit a contribui. In Alexandru Ioan I, domn al României, Românii vor găsi totdeauna pe colonelul Cuza, pe acel colonel Cuza care a proclamat în adunarea ad-hoc şi camera electivă a Moldovei marile principii ale regeneraţiei României şi care, fiind domn al Moldovei, declară oficialmente Inaltelor Puteri garante când primia şi coroana Valahiei, că el primeşte această îndoită alegere cu expresia neîndoelnică şi statornică a voinţei naţionale pentru unire — însă numai ca un depozit sacru"[4].

De astădată, domnul care până atunci nu privise nici odată cu plăcere necontenitele reamintiri din partea adunărei, a promisiunei sale de a lucra pentru principele străin, atingea el singur chestiunea, ba la un prilej atât de solemn ca acel al mesajului, înaintea ţărei şi a lumei întregi.

Inainte de a ne întreba despre pricina acestei schimbări în cugetul domnului, să videm dacă rostirea ei era sinceră, sau dacă era numai o prefăcătorie[5]?

Dacă spusele cu care domnitorul îşi încheia mesajul, nu ar fi fost rostirea adevărată a cugetărilor sale, şi dacă domnitorul ar fi avut de gând a se mănţinea înainte îndefinit la cârma statului, atunci cuvintele lui ar fi fost o neiertată greşală, de

---

[3] Convenţia telegrafică cu Austria, *Mon. of.* 9 Dec. 1865; cea cu Rusia *ibid.* 19 Dec. 1865.

[4] Mesajul în *Mon. of.* din 5 Decemvrie 1865.

[5] Aşa susţineau ziarele protivnice domnului, precum *Le Nord* 19 (7) Decemvrie 1865 şi *Le Mémorial diplomatique* 24 (12) Decemvrie 1865, spunând că principele Cuza nu făcea de cât imita purtarea regelui Leopold al Belgiei din 1848.

oarece ele erau menite a-i slăbi puterea tocmai pe care ar fi dorit să o mănţină. In adevăr cum spune Bolintineanu: „cei care auziră de abdicare şi care până atunci îl serviau cu credinţa ce dau speranţele despre întărirea dinastiei, crezură că se compromit mai ţinând cu o domnie osândită la moarte de ea însăşi, şi înturnară ochii în acea parte de unde putea veni o nouă viaţă. Dela hotărîrea lui de a abdica, nu mai fu considerat ca domn. Puţini nu îl tradară" [6]. Dacă domnitorul ar fi hrănit visuri dinastice precum i se imputase pe timpul când adoptase pe copiii săi fireşti, atunci de sigur că ar fi căutat a deprinde minţile încet încet cu această idee; căci singurul mijloc de a împăca oamenii cu o gândire, este de a o repeta la prilejuri bine alese; era deci cu totul straniu ca domnul să caute a-şi întări poziţia lui pe tron, aruncând în mintea lumei ideea abdicărei sale. Şi că locul din mesaj unde vorbia de ea, fusese introdus de însuşi principele şi era deci rostirea propriului său gând, ne o spune întâi logica lucrurilor, întrucât nu ne putem închipui ca miniştrii săi să-l fi sfătuit a vorbi astfel; apoi avem mărturisirea lui A. Papadopol Calimah, ministrul său de externe de atunci, care ne spune, că „pasajul cel vestit, în care domnitorul aminteşte promisiunea făcută la a lui alegere, a fost schiţat de însuş domnul în şedinţa consiliului de miniştri ţinută la Palat în ziua de 2 Decembrie 1865" [7].

Apoi domnitorul trimisese încă din 1 Octombrie 1865 împăratului Napoleon o scrisoare, în care îi împărtăşia intenţia lui foarte hotărîtă de a abdica, şi intervinea pe lângă împăratul pentru o înţălegere asupra alegerei unui principe menit a domni asupra României. Fusese însărcinat cu ducerea acestei scrisori Al. Cantacuzen, fostul ministru al finanţelor [8]. Toate

[6] Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza Vodă*, p. 118.

[7] *Amintiri*, p. 436.

[8] Copia scrisoarei domnitorului către împăratul Francezilor trebue să se afle între hârtiile luate de la domnitor, când cu a lui detronare. Nu am putut consulta acele hârtii. Iată însă ce urme am putut afla în alte acte: o scrisoare a lui *Baligot de Beyne* cătră principele *Carol* din 10 (22) Noemvrie 1866 (*Hârtiile Rossetti*), prin care fostul secretar al domnitorului detronat cere restituirea hîrtiilor lui, spune: „J'insistais aussi pour avoir copie d'une longue lettre adressée le 1 Octobre 1865, par le prince Couza à l'empereur Napoleon, lettre dans laquelle son Altesse faissait part à sa Majesté impériale de son intention bien arrétée d'abdiquer, et sollicitait d'Elle une sorte d'entente pour le choix d'un prince destiné à régner sur la Roumanie. Quelques membres de la commision manifestèrent le désir de voir cette lettre qui résumait tout le règne du prince Couza. Or, avec l'autorisation du ministre (D. A. Sturza), je la tirais du carton. Le commencement et le fin de cette lettre furent lus à haute voix par un de ces Messieurs et non sans une certaine émotion; de la s'engagea entre les commissaires et moi une conversation fort curieuse sur le projet d'abdiquer et sur le prince que son Altesse voulait présenter à la nation roumaine". Al. Papadopol-Calimah în *Amintirile* lui, p. 440—442 aduce mai multe telegrame preschimbate între domnitor şi Cantacuzen, trimisul său la Paris. In una Cantacuzen spune: sympathiés et plussieurs fois confirmées pendant l'entretion

rostirile lui Cuza posterioare detronărei lui, confirmă aceeaşi părere. In scrisoarea adresată generalului Golescu a doua zi chiar după detronare, 12 Februarie 1866, domnitorul căzut repetă cele ce spusese când era încă în scaun: „Ştiţi că principiul proclamat de corpurile statului a fost şi este încă unica mea ţintă, un principe străin putând singur după părerea mea asigura soarta României". In o a doua scrisoare către Golescu, trimisă în momentul când fostul domnitor părăsia ţara, adaoge: „Eu din însuş a mea voinţă vin să declar solemn că în împrejurările actuale, orice Român oricare ar fi evenementele, care nu ar concura, din toate puterile lui, la realizarea dorinţei naţionale a principiilor proclamate de marile corpuri ale statului, este un trădător către naţie" [9]. In sfârşit reproducem şi un loc din scrisoarea fostului domn către P. Grădişteanu, din 18 Aprilie 1872, interesant şi prin faptul că ea arată cum domnul caracterizază însuş faptele săvârşite de el: „O cameră de bărbaţi nedestoinici de a se dirigui şi supuşi adese ori celor mai pierzătoare înrâuriri, uitând interesele ţărei pentru a le jărtfi la sterpe preocupări de persoane sau de politică care compromit viitorul, răspingând legile cele mai folositoare: legea rurală, concesia drumurilor de fer. Dacă este să se numească 2 Mai, o lovitură de stat în contra străinului şi în favoarea neatârnărei noastre naţionale, o mărturisesc cu mândrie; dar în lăuntrul ţărei, 2 Mai a fost o revoluţie plecată dela tron, nu în scopul de a spori puterea ocârmuirei şi de a favoriza interesele unei dinastii, ci în nobilul program al divanurilor ad-hoc. Neatârnarea lăuntrică a României fiind asigurată, egalitatea politică şi socială aclamată de 3.000.000 de cetăţeni zmulşi din şărbire şi înzestraţi cu drepturile de cetăţeni şi de proprietari; egalitatea civilă înfiinţată prin promulgarea unui nou codice, concesiunea unor mari lucrări de folos public, drumuri de fier, poduri înlesnesc circulaţia şi înzecesc daraverile comerciului şi

---

pour S. A. S. et pour le sort du pays". Altă telegramă din 22 Ianuarie 1866 către Alecsandri: „Dites Cantacuzéne assure Majesté que le fin du message n'est pas une phrase, mais l'éxpression d'une décision bien arretée". Mai vezi şi scrisoarea lui Cuza adresată princepelui Carol în 20 Aprilie 1867. (Vezi *Cap. final*) precum şi răspunsul princepelui Cuza la scrisoarea principelui Carol din 4 Martie 1870 (*Ibidem*), O depeşă din 3 Fevruarie 1866 a cabinetului princiar către agentul ţărei la Paris, spune: „Prince remercie chaudemant Cantacuzéne. S. A. espère que Cantacuzène aura expliqué à Sa Majesté le retard de la lettre et exprime regrets, que l'agent n'ait pas été assez heureux pour pouvoir remettre lui même cette lettre à l'Empereur". „Aceste telegrame, spune Pap.-Calimah, dovedesc înmânarea scrisorei lui Vodă Cuza, împăratului Napoleon şi cronica palatului Tuileriilor (?) dovedeşte că împăratul Napoleon se gândi despre candidatura domnului străin la tronul României, după scrisoarea lui Vodă Cuza. Memoriul era ţinut secret. Mulţi credeau că declaraţia din mesaj era numai o frază. Agentul Tillos nu primise nici o instrucţie de la Paris".

[9] *Românul*, 14 şi 15 Fevruarie 1866. *Voix de la Roumanie*, 1 Martie 1866. *Les Principautés-Unies devant la conférence*, Paris, Mars 1866, p. 48.

ale industriei. Şi ca isprăvire a acestui program, marea idee care trebuia în cugetarea mea, în speranţele mele, să încunune cariera mea politică, acea pe care o expuneam în mesajul meu din Decembrie 1865, abdicarea mea şi instituirea unui principe străin prin alegerea naţiei româneşti" [10].

Fără îndoială că nu s'a găsit încă mijlocul de a pătrunde în tainele conştiinţei omeneşti; dar se poate cel puţin indirect conchide din rostirile exterioare asupra imboldirilor ce le determină, şi după dovezile adunate ni se pare peste putinţă de conchis altfel, decât că Alexandru Ioan I, când rostise cătră adunare însămnătoarea hotărîre de a se retrage din domnie, nu făţărâse numai o închipuire înşălătoare ci adusese la lumină chiar fundul cugetului său.

Ce împrejurări însă împingea pe domnitor la părăsirea puterei?

Cu toate că dela început chiar, la urcarea lui pe tronul îngemănat al ambelor ţări române, el declarase că se suie în el numai pentru a lucra la deplina realizare a principiilor formulate de divanurile ad-hoc, deci la aducerea unui principe străin, nu se poate tăgădui că el îşi pusese ca ţintă îndeplinirea întregului lor program, cătră care el alipi pe acel tras de Convenţia de Paris — transformarea societăţei româneşti din starea sa medievală în una modernă şi civilizată. Era firesc lucru ca el să-şi pună ambiţia lui în aducerea la îndeplinire a acestor transformări şi să nu se mulţumiască, după a lui întronare, numai cu stăruinţa pentru principele străin, iar el să se coboare de pe înălţimea la care fusese urcat, fără a lăsa alte urme de trecerea lui pe ea, decât aceea de a fi fost o neînsemnată verigă între trecut şi viitor. Era peste putinţă, omeneşte vorbind, ca colonelul Cuza devenit domn al ambelor ţări române, să nu-şi pună ambiţia lui întâi în realizarea unirei desăvârşite, şi după ce aceasta îi izbuti, să nu pună umărul şi la aducerea la îndeplinire a celorlalte măsuri prevăzute de Convenţie: introducerea egalităţei civile şi politice şi îmbunătăţirea soartei ţăranilor; apoi şi altă chestiune pe care o moştenise nedeslegată dela vremile mai vechi, desrobirea mănăstirilor şi a bisericei din lanţurile grecismului. Când soarta îl adusese în fruntea ţărilor române în o epocă de probleme atât de grele şi de complicate, putea el, dacă se simţia înzestrat cu vlaga şi cu destoinicia trebuitoare, să nu cerce a lor deslegare, ci să lucreze

[10] Scrisoarea principelui *Cuza* către *P. Grădişteanu* din 18 Aprilie 1872, din Florenţa, (*Hîrtiile Rossetti*). Locul de la sfârşit în textul francez al scrisoarei. sună: „Et comme achèvement de ce programme, la grande idée qui devait, dans mes espérances, couronner ma carière politique, celle que j'esposais dans mon message de Décembre 1865, mon abdication et l'institution d'un prince étranger par le choix de la nation roumaine".

numai cât pentru a ceda tronul unui altuia care să le deslege în locul lui? Oricine cunoaşte sufletul omenesc, oricine îşi dă samă de farmecul luptei cu greutăţile şi de adânca mulţămire sufletească de ale fi învins; oricine ştie ce este ambiţia, mai ales când ea este călăuzită de simţimântul altruist de a face binele semenilor; oricine va privi la toţi conducătorii omenirei care nici unul nu şi-a părăsit rolul, ci toţi a căutat să-l întindă cu cât creşteau izbânzile în jurul lor, va conveni că ar fi fost a se cere o lepădare de sine supra omenească de a lăsa la o parte prilejul lucrărei personale şi a se mulţămi numai de a sluji de treaptă pentru înălţarea altuia. De aceea îl şi videm pe Alexandru Ioan I atât de supărat şi de pornit contra tuturor acelor ce, în cursul domniei lui, voiau să-l vadă înlocuit, pe când el era tocmai în toiul deslegărei marilor chestiuni pe care împrejurările le impusese domniei lui. De aceea se supără el pe ministerul Ioan Ghica din Moldova când acesta adereazǎ la propunerea lui Kogălniceanu prin care amintia din nou domnitorului făgăduinţele sale priviitoare la domnul străin [6]; de aceea este atât de adânc rănit de desbaterea reînnoită a principelui străin în adunarea din 1863 şi alternativa în care fusese pus, sau de a abdica sau de a se pune deasupra legilor la sfârşitul sesiunei din 1864, îl împinge la lovitura de stat; căci el avea încă de rezolvit poate chestiunea cea mai grea a întregei sale domnii, chestiunea rurală.

Acuma însă, la începutul sesiunei din 1866, poziţiunea domnitorului se schimbase cu totul. Toate reformele cele mari, unirea, secularizarea averilor mănăstireşti, legea rurală, schimbarea sistemului electoral şi democratizarea societăţei, egalitatea civilă întemeiată pe nouii codici, emanciparea bisericei — fusese îndeplinite, şi tocmai această îngrămădire prea mare de acte însămnate apăsa asupra lui. Făcuse prea mult şi ce-i mai rămânea de făcut, în limitele putinţei de atunci, era numai lucrare de a doua mână. Cum observă *Trompeta Carpaţilor* „el gârbovise cu desăvârşire prin producţia sa uriaşă de 5 ani, şi din ziua când a consacrat viaţa lui producătoare prin plebiscitul naţional recunoscut de Europa întreagă ca act solemn, ca manifest inviolabil al deplinei autonomii, Vodă Cuza ajunsese la apogeul său, cu toate forţele sale producătoare sleite, nu se mai putea mănţinea pe această culme, pentrucă nu mai putea produce nimic egal cu ceeace produsese. Două fulgere numai a mai putut da spre rechemarea splendoarei sale trecute: independenţa bisericei şi scrisoarea către Poartă" [11].

Pe lângă această împrejurare, se mai adaoge şi nemulţămirea aruncată în ţară prin reformele lui care loviau de o camdată aproape în toate interesele. In afară de partidul boie-

---

[11] *Trompeta Carpaţilor*, 24 Fevruarie 1864.

resc ce se simţise zdrobit prin măsurile egalitare luate de domnitor, partidul stângei ce tot sporia în număr cu cât ţara se deştepta, nu-i putea ierta sugrumarea libertăţilor publice şi mai cu samă pe acea a presei ce rămânea tot încătuşată sub regimul ordonanţei din 1859. Adusese nu e vorba oameni noi în adunare; dar aceşti oameni, îndată ce se văzură în trebi, se deşteptară şi trecură în partea fruntaşilor apărători ai dreptului poporului faţă cu ocârmuirea, precum se văzu aceasta prea bine din ţinuta adunărei în a doua ei sesiune, acea din 1865—1866. Numărul oamenilor pe care se răzămase domnia lui, se subţia necontenit, încât cum ne spune Bolintineanu, „naţia a fost indiferentă la căderea lui Cuza, fiindcă după 2 Mai guvernul devenise absolut".

Cătră acelaş rezultat ducea însă şi alte părţi ale purtărei lui : adoptarea copiilor, cunoscuţi de toată lumea ca adulterini, lovise prea în faţa moralei publică, chiar în o ţară cu moravurile rătăcite precum era România. Apoi era în destul de firesc lucru a se presupune că adoptarea se făcuse în scopul „de a se declara un copil de moştenitor al tronului" [12]. Caracterul domnitorului nepăsător şi temător de obosală, lăsase în curând pe acei ce-l încunjurau mai de aproape să pună mâna pe conducerea trebilor. Se întrodusese un regim de camarilă în care erau a tot puternicii Librecht, Docan, Pisoschi [13]. Bolintineanu spune că, această camarilă a pierdut pe domnul Cuza. De cum ea începu, se simţi o mare schimbare chiar şi în caracterul domnului. Toată curtea cu miniştrii împreună recunoşteau autoritatea ei. De aici se numiau şi se destituiau funcţionarii; de aici se opria de multe ori acţia miniştrilor sau se elibera" [14]. In sfârşit finanţele nu se puteau îmbunătăţi cu nici un preţ, şi fiecare budget se solda cu deficite şi se echilibra cu împrumuturi, producând nemulţămiri în toată lumea; iar funcţionarii, neplătiţi cu lunile şi dajnicii ameninţaţi necontenit cu noue sarcini.

Aşa era poziţia lui lăuntrică. In afară nu stătea mai bine. Afară de puterile acele care totdeauna îl combătuse, precum erau Austria şi Rusia, acuma şi Franţa, puternicul lui sprijin în toate vremile de grea cumpănă prin care trecuse, îl părăsise. Dela nota înserată îm *Moniteur du soir* din 21 Sept. 1865 [15], în care se resfrângea supărarea curţei franceze, chip pentru izbucnirea turburărilor din 3 August, raporturile cu Franţa

---

[12] *Viaţa lui Cuza Vodă*, p. 117 şi p. 125.

[13] Asupra lui Librecht, origina lui vezi Friederic Damé, *Histoire contemporaine de la Roumanie*, Paris 1901. Dacă nu ne am referit mai des la rezumatul în destul de bine făcut din domnia lui Cuza al lui Damé, este fiind că tocmai era numai un rezumat care nu putea fi utilizat în o scriere mai pe larg.

[14] *Viaţa lui Cuza Vodă*, p. 128.

[15] Mai sus p. 59.

merseră tot înrăutăţindu-se şi, lucru curios, învinuirea de căpitenie ce se aducea domnitorului era plecarea lui către Rusia; când pe de altă parte cabinetul rusesc îl învinuia de prea mare supunere la politica franceză. Chiar scopul lui de abdicare, manifestat prin mesajul din Decembrie 1865, se interpreta ca o manoperă menită a aduce un principe rusesc, pe ducele de Leuchtenberg în fruntea României. Aşa *Le Temps* spunea, că „domnitorul ştiea că, prin această declaraţie, el măgulea pe Rusia şi că s'ar apropia de dânsa. Rusia în adevăr, nu trebue s'o uităm, ţine un suveran gata şi, în ziua când Cuza ar abdica, principele de Leuchtenberg ar fi acolo. Insă cu el, Rusia ar domni cum a domnit cu gospodarii şi cu căimacamii de altă dată. Iată în cotro bate vântul pentru moment. Declaraţia lui Cuza sub o formă de patriotismu nehotărît şi de generalitate, conţine o ameninţare la adresa Turciei, Austriei şi a Franţei" [16]. Şi dacă *Le Temps* este un organ protivnic domnului, nu este el singur care pomeneşte despre zvonurile ce umblau pe atunci. *Le Siècle*, organ prietenesc, spunea şi el, că „naţionalitatea română ar fi în primejdie, dacă s'ar lăsa mai mult timp să se răspândească vuetul, că domnitorul ales de ambele adunări ar fi dispus a lăsa vacantă puterea executivă. Astfel de situaţiuni nu pot să se prelungiască fără pericol. Se vorbeşte de principi ruşi, austriaci, de federaţii. Cel mai bun lucru ar fi de a se mănţinea unirea cu o putere executivă cu desăvârşire naţională" [17]. Că guvernul francez, cu împăratul Napoleon în frunte, credea în întoarcerea domnitorului român către politica rusască, reiesă cu prisosinţă din convorbirea de mai târziu a ducelui de Grammont cu domnitorul detronat, în o întrevedere a lor din Viena; dar din aceeaşi convorbire reiesă şi recunoaşterea Francezilor că ei fusese înşălaţi asupra scopurilor domnitorului [18]. Ori cum însă ar fi fost lucrurile, este un fapt stabilit, că la începutul lui 1866, tocmai când se plănuia răsturnarea domnitorului, acesta fusese părăsit de sprijinul Franţei şi lăsat în voia soartei.

---

[16] *Le Temps*, 11 Ianuarie 1866 (30 Decemvrie 1865). Ziarul revin asupra chestiunei în numărul său din 12 Ian. (31 Dec.) 1866. „Ce chef de la Roumanie aurrait jeté les regards vers St. Pétersbourg et fait briller aux yeux de la Russie l'espoir de ménager, par son abdication, des chances au duc de Leuchtenberg".

[17] *Le Siècle* 28 (16) Ianuarie 1866. Tot pe atunci o broşură franceză, *Le prince Couza, la Russie*, Paris 1866, acuză pe domnitorul romîn de a fi devenit, prin lovitura de stat, unealta Rusiei. Ziare care, apără pe domnitor sunt *La Patrie* 15 (3) Iunie 1866 şi *Le Monde* 13 (1) Ian. 1866. Chiar şi acei protivnici ce puneau în socoteala domnitorului jocul politicei ruseşti, se mirau de a lui hotărîre. O broşură *Les Principautés Unies devant la conferance*, Mars 1866, Paris, p. 21 spune: „Qui pourrait croire que le prince qui a si audacieusement violé les libertés publiques, se souvient de l'engagement qu'il a pris le jour où il ceignait la double couronne d'Etienne le Grand et de Michel le Brave"!

[18] Mai sus, p. 62.

Domnitorul, cuget deștept, nu putea să nu-și dee seama de situația în care se afla în lăuntrul și în afara țărei. El își considera menirea ca împlinită, și era deci firesc lucru să cugete acuma a pune pecetea pe activitatea lui de până acuma, îndeplinind făgăduința dată de el la urcarea lui pe tronurile țărilor române, și așa se explică pe deplin cugetarea cu care el încheia mesajul său din 6 Decemvrie 1865. Domnitorul crezuse desigur că împărtășind fostului său proteguitor, împăratului Napoleon, scopul său de a abdica, va isbuti să înlăture nourul ce se lăsase între soare și între el. El nu se gândise, că atuncea când mintea este preocupată de o cugetare, toate cele ce intră în conștiință sunt colorate în lumina ei, și că deci manifestarea dorinței lui de a părăsi scaunul va fi interpretată tot în sensul vederilor înșelătoare ce prinsese rădăcină la curtea Franței. Că depeșele agenților trimiși de domn pentru a expune lui Napoleon neașteptata hotărîre, vorbesc de rostiri simpatice la adresa domnitorului [19], aceasta se explică ușor, dacă luăm în privire că politica și diplomația totdeauna au ascuns adevărul și că au fățărit ceeace nu este.

Sesiunea adunărei. Cu toate că domnitorul se arăta că ar fi luat dictatura, nu pentru a-și mări puterea, ci pentru a face ca poporul întreg să se folosească de ea, lucrul eșise astfel, și în realitate actul din 2 Mai adusese asupra țărei guvernul personal, absolutismul însoțit de urmările lui: domnia încunjurimei capului statului, în loc de a lui proprie, ceeace trebuia cu atât mai mult să se întâmple în România, fiind dat caracterul stăpânitorului ei, neharnic la treabă [20], iubind numai loviturile mari și actele strălucite, nu și munca acea stăruitoare și încordată la care trebue să se supună acei ce-și iau sarcina de a conduce soarta popoarelor. Bolintineanu spune că „domnul uitase, că ţelul pentru care se făcuse 2 Mai nu era pentru a lua puterea din mâinile unei clase privilegiate și a o da unui om, ci pentru a o da tuturor”. Dar lucrul nu era decât prea firesc, dacă ţinem seama de natura omenească și de pornirile firești ale sufletului, totdeauna tinzător a domina, îndată ce poate să o facă. Poate domnul se înșală el însuși, când credea că a dat poporului conducerea țărei, pe care în realiate și-o luase el; de aceea și vorbește el în mesaj de dovezile de devotament pe care i le-ar fi dat camera căreia, pentru a o recompensa de blânda ei purtare, îi încuviințează dreptul de interpelare. O trata ca pe un copil care s'a purtat bine și respectuos față cu părinții, neopunându-se la voințele lui, primindu-i toate propunerile, votându-i toate legile și creditele,

[19] Mai sus, p. 66, nota 8.

[20] Vezi asupra acestei metehne a caracterului lui Vodă Cuza, Vol. XIII, p. 18, 19.

şi deci abdicând dela rolul de control pe care îl avea în constituţia ţărei.

In răstimpul însă cât trecuse dela închiderea adunărilor, din Iunie până în Decemvrie, se petrecuse o însemnată schimbare în spiritele membrilor lor; mulţi trecuse în opoziţie, din pricinele de nemulţumire arătate mai sus, încât când adunările sunt convocate pentru a doua oară în Decemvrie 1865, mulţi din deputaţi acei sfioşi care se temeau la început să rostească măcar o părere protivnică guvernului, se întorsese acum plini de curaj şi de hotărîre, de a combate nu atât guvernul, cât pe domnitorul ce el reprezenta. Şi lucru în destul de straniu, opoziţia nu se forma în senat, unde erau mult mai numeroase spirite alese, ci în adunare, printre Roibii şi Gaiţele din care se alcătuia. Pe când Senatul votează, cu o opoziţie numai de 4 voci şi 2 abţineri, un răspuns la mesagiu care mai ales vestejeşte pe autorii mişcării din 3 August, în cameră lucrurile iau un cu totul alt demers. Aici se ştia mai dinanite [21], de către oamenii din guvern, că se formase o opoziţie între membrii adunărei, deoarece se naşte în sânul ei o desbatere foarte ascuţită dela alegerea delegaţilor secţiunilor pentru comisiunea de răspuns la mesaj, înainte ca vreun deputat să fi deschis măcar gura în adunare, şi cu toate că din sesiunea trecută erau hotărîţi guvernamentali. Ministerul combate modul cum fusese aleşi acei delegaţi, fără să fi fost pusă alegerea lor la ordinea zilei. După lungi desbateri, în care Scarlat Voinescu explică sprijinirile guvernului prin aceea că el „s'ar teme de persoanele alese'', guvernul obţine anularea alegerilor făcute, cu o majoritate în destul de mare, 63 contra 38, ceeace totuşi dovedia aflarea în adunare a unei opoziţii îndestul de respectabile [22].

Intre acei ce combătuse teoriile constituţionale ale guvernului, se deosebise mai cu seamă Constantin Boerescu, fratele lui Vasile. In 26 Decemvrie el este revocat din funcţia de avocat efor, pe motivul că fiind profesor universitar şi deputat, nu ar avea timpul a veni pe la minister [23]. Această lovitură personală dată lui Boerescu îl înverşunează şi mai mult în combaterea guvernului. Apoi la 17 Decemvrie, Manolache Costache Epureanu ce fusese însărcinat de domnitor cu preşedinţia adunărei, conform articolului din statut care dădea domnitorului numirea acelui preşedinte, în discursul prin care ia în stăpânire scaunul preşedinţial, introduce o frază care desigur nu a putut să lovească în mod plăcut auzul domnitorului. Vorbind de locul final din mesaj, noul preşedinte al adunărei spune, că „a cetit nu fără emoţiune pasajul final din mesajul tronului,

[21] Şed. din 23 Dec. 1865. *Mon. of*. 6 Ian. 1866.

[22] *Mon. of.*, din 16 Decemvrie 1865.

[23] Desbaterile din 16 Decemvrie *Mon. of.*, 21 Decemvrie 1865.

unde Măria Sa aduce aminte de marile voturi ale divanurilor ad-hoc şi ale camerei elective din Moldova. Mişcarea ce am simţit cetind aceste cuvinte, a fost în adevăr mare, văzând mai ales, că mai toţi acei oameni care de 20 de ani s'au luptat pentru drepturile ţărei şi au figurat în acele adunări, nu mai au nici un rol politic în ţara noastră" [24]. In loc de a raporta adânca lui emoţiune la mărinimoasa hotărîre a domnitorului, Epureanu avea aerul de a regreta lipsa din corpurile legiuitoare a acelor oameni ce atâta timp făcuse zile amare domnitorului, prin înverşunata lor opoziţie în contra lui şi prin tendinţele lor de răsturnare.

Aceste rostiri ale lui Epureanu îl pusese, chiar din ziua întâi, în o lumină îndoioasă în ochii domnitorului. Trei zile după rostirea acelui discurs din partea lui Epureanu, se petrece o împrejurare care trebuia să îndepărteze şi mai mult pe adunare de guvern: anume deputatul Pâcleanu combătuse alegerea lui Caliman fost prefect de Dolj, pe motivul că atunci când cu subscripţia deschisă în Craiova spre a dărui lui Kogălniceanu un orologiu (când cu călătoria lui în Oltenia), banii ar fi fost adunaţi de Căliman, dar nu s'ar fi răspuns ceasornicarului Strosch ce ar fi procurat acel orologiu. Căliman trimite martori lui Pâcleanu spre a-l provoca la duel şi anume pe căpitanul Scheleti şi pe el însuşi prefectul de poliţie al capitalei, M. Marghiloman. Pâcleanu refuzând a se bate, pentru nişte cuvinte rostite de el ca deputat, este atacat când intra în cameră, de către fiul lui Căliman, cu un baston cu şiş, scăpând de a fi străpuns numai prin fericire de lovitură. Pâcleanu aduce chestiunea înaintea camerei, amintind omorul lui Barbu Catargiu, al căruia făptuitor n'ar mai fi fost descoperit. Mai mulţi deputaţi cer modificarea regulamentului şi învoirea de a veni înarmaţi la adunare. C. Boerescu cere chiar ca fiecare deputat să fie păzit acasă de un poliţaiu, şi în sfârşit se propune a se cere dela domn, modificarea regulamentului camerei care dispunea votul pe faţă şi înlocuirea lui cu votul secret, spre a pune la adăpost viaţa deputaţilor. Bănuiala în contra guvernului se năştea, cum spune *Le Temps* din faptul că „un mare funcţionar al său (prefectul M. Marghiloman) era amestecat în acest nou atentat" [25].

Dispoziţiile Camerei faţă cu guvernul se văd îndată din alegerea unui vice preşedinte, alegere ce venise la ordinea zilei.

---

[24] Şedinţa din 17 Decemvrie. *Mon. of.* 24 Decemvrie 1865. *Le Constitutionel* din 4 Fevruarie (25 Ianuarie) 1866, spune despre acest discurs al lui Epureanu: „A peine investi de la présidence, M. Iepoureano ouvrit la session par un discours qui parut suspect".

[25] Şedinţa din 20 Decemvrie *Mon. of.* 31 Decemvrie 1865. Comp. raportarea chestiunei în *Le Temps* din 15 (3) Ianuarie 1866.

Pâcleanu, victima atentatului este ales cu 100 de voturi, contra lui N. Catargi, candidatul guvernului ce nu obţine decât 20.

Cel întâi proiect adus de guvern în desbaterea adunărei era acel al unui împrumut de 40.000.000, menit a acoperi deficitul din anul trecut şi a scoate statul din greutăţile financiare nedescurcate în care se afla. Ministerul cere urgenţa, asupra căreia se încinge o desbatere foarte vie, opoziţia cerând ca împrumutul să fie votat odată cu bugetul, spre a-şi da seamă de situaţia financiară a ţărei şi de mijloacele de a întâmpina noua sarcină pusă pe capul ei. Urgenţa trece însă cu o majoritate numai de 10 voturi (69 contra 59)[26].

Puţine zile după aceea însă, preşedintele consiliului de miniştri, N. Creţulescu, îşi da aerul de a vesti camerei un ce foarte îmbucurător, anume că guvernul renunţă la desbaterea cu precădere a împrumutului şi consimte a se trata împreună cu bugetul, cu condiţie însă, ca adunarea să-i încuviinţeze imediata contractare a unui împrumut provizoriu de 6.000.000. Imprumutul acesta mai mic se credea că se va putea realiza mult mai uşor decât cel mare, şi guvernul se afla în o lipsă aşa de simţită, încât nu se sfia a arăta, că „nu poate plăti astăzi nici amploiaţii nici pensionarii; sunt de plătit mai multe bonuri care nu pot suferi întârziere. Apoi d-lor şi d-voastre şi senatul are să-mi ceară peste puţin diurnele şi nu voi avea de unde să le dau''[27]. Acest împrumut şi trece în cameră şi anume cu o majoritate în destul de mare: 91 de voturi contra 21.

Asupra acestei şovăiri în raportul dintre majoritate şi minoritate (aceasta din urmă fiind când de 38, când de 50, când de 21 de voturi),[28] videm repetându-se şi la sfârşitul domniei lui Alexandru Ioan I, cu toată schimbarea în elementul alcătuitor al adunărei, faptul constatat la începutul acelei domnii, anume lipsa de închegare a unei vieţi de partide politice şi gruparea voturilor după interesele momentane atinse, sau după întipăririle personale ale deputaţilor. Şi lucrul era cu atâta mai firesc cu adunarea cea nouă, alcătuită din oameni ce nu puteau avea, în marea lor majoritate, nici o coloare politică.

Cu toată această şovăire, adunarea se arată în deobşte mulţămită când se lovia în minister. Aşa în şedinţa din 28 Decemvrie 1865, C. Boerescu, în o chestie personală, învi-

[26] *Mon. of.*, 17 Decemvrie 1865.

[27] N. Creţulescu în şedinţa din 15 Decemvrie, *Mon. of.*, 24 Decemvrie 1865.

[28] Acelaş lucru se repetă şi la votarea răspunsului la mesaj, unul din amendamentele minorităţei fiind respins cu 91 voturi contra 28; altele cu 95 contra 22; altele cu 116 contra 8, pe când proectul în total fu primit cu 88 contra 44. *Mon. of.*, 14—18 Ianuarie 1866.

nuind pe ministrul de interne, generalul Florescu, că ar fi dat antreprize fără licitaţie, fără publicitate, fără concurenţă, cuvintele lui sunt acoperite de zgomotoase aplause din partea adunării [29].

In curând însă desbaterea răspunsului, la adresa tronului era să aducă la lumină pe deoparte mai multe din abaterile guvernului dela calea constituţională, mai multe călcări de legi şi măsuri omnipotente, pe de alta era să mai detragă încă din simpatiile rămase nu numai guvernului, ci chiar domnitorului.

Deputatul ce atacă mai cu violenţă politica de bun plac, este C. Boerescu care, în un lung şi infocat discurs, pune în lumină o sumă de călcări de legi, mai ales pe tărâmul financiar, tocmai partea ce mai uşor de atins a ocârmuirei. El atacă concesiunea Godillot, prin care se încuviinţă, cu un contract pe bună înţelegere, furnituri pentru armată de mai multe zecimi de milioane, arătând că această importantă concesiune nu fusese anunţată prin monitor; către concesiunea dată de stat se mai adausese şi alta din partea primăriei de Bucureşti în valoare de 15.000.000 pentru nişte pieţe şi hale, dată în acelaş mod ca şi furniturile armatei; nişte poduri pe şoseaua Focşani-Râmnicul-Sărat date în antrepriză unui Evreu, cu 15% *peste* deviz; aprovizionarea cu pietriş pentru altă sosea, cu 400 de lei stânjenul cubic în loc de 160, cum se plătea mai înainte. Se cumpărase apoi un şlep pentru suma de 1.600.000 de lei cu un credit extraordinar, fără votul camerei, ceeace era învoit după constituţie numai în cazul de împrejurări grabnice şi extraordinare, în care nu putea intra procurarea şlepului, şi aşa mai departe.

La toate aceste învinuiri precize, miniştrii nu răspund decât prin vorbe lăt raluice care nu atingeau delocc hestiunile, dovadă că învinuirile erau adevărate [30]. De acest discurs se leagă demisionarea lui Epureanu din preşedinţia adunărei şi îndepărtarea deci încă a unui fruntaş dintre sprijinitorii domnitorului. In deobşte preşedintele adunărei se arăta îngăduitor către Boerescu care, cu toate aceste lovia cu măciuca nu numai în guvern, adică în miniştrii responsabili; ci în sistemul de ocârmuire inaugurat prin lovitura de stat, deci în un act personal al domnitorului. Lucru se vede întâi la un incident : anume Boerescu atacând purtarea ministerului ca neconstituţională, fusese adus a pune în desbarere constituţia. N. Creţulescu capul cabinetului îl intrerupe, cerând dela preşedinte să-l oprească de a merge pe această cale, păstrată numai desbaterilor sena-

[29] *Mon. of.*, 8 Ianuarie 1866.

[30] Discursul lui C. Boerescu în şed. din 3 Ianuarie. *Mon. of.*, din 14 Ian. 1866.

tului, păzitorul constituţiei. Epureanu însă observă ministrului, că oratorul nu ar fi atins constituţia decât pentru a dovedi că purtarea ministerului a fost neconstituţională. Apoi Epureanu lasă pe Boerescu în deplină libertate, să atace toate actele săvârşite dela închiderea sesiunei precedente în coace, în chipul cel mai violent, fără măcar a încerca să modereze pe orator. In seara de 3 Ianuarie Epureanu după sfârşitul şedinţei, îşi dă demisia, desigur cerută de domnitor care nu înţelesese să aibă un conducător al desbaterilor atât de nepărtinitor. In 4 Ianuarie se anunţă adunărei demisia lui Epureanu şi înlocuirea lui cu Nicu Catargiu [31].

Intre aceste ministerul căutase în zadar să realizeze împrumutul de 6.000.000 de lei încuviinţat lui de adunare. Creţulescu arată în şedinţa din 1 Fevruarie, că nu a putut găsi bani nici în ţară, nici la Londra unde se adresase, aici mai ales din cauza că suma era prea mică. El revine deci la cererea ca să voteze împrumul de 40 de milioane în timpul cel mai scurt, deoarece ar fi în tratări cu nişte reprezentanţi ai unor case de bancă care i-ar fi pus un termen de 4 zile spre a afla rezultatul [32]. Se naşte iarăşi o discuţie furtunoasă, în care opoziţia, condusă şi acuma tot d. C. Boerescu, caută să arăte că nici cu aceşti 40.000.000 nu se va putea echilibra bugetul, deoarece exerciţiul lui 1865 se va încheia cu un alt deficit de vreo 25.000.000; că după constituţia în fiinţă o echilibrare a bugetului, chiar dacă ar fi făcută de camere, ar fi un ce iluzorie, deoarece ministerul poate întrece toate creditele până la $^1/_3$ din suma lor, şi apoi poate face cheltueli extraordinare într'un chip nelimitat. Cu toată înverşunata opoziţie, urgentă se votează cu 75 de voturi contra 36 şi împrumutul este adoptat cu 84 de voturi contra 29 [33]. In cursul desbaterilor se făcuse destăinuiri însemnate asupra situaţiei financiare. Creţulescu spusese, că „să nu se uite că lipsa e mare; nu se pot plăti decât neapăratele trebuincioase, cum hrana soldaţilor; iar lefile şi pensiile nu sunt de unde să se plătească. Nu intră bani în vistierie; nu se ştie pentruce, dar nu intră". Oteteleşanu, ministrul de finanţe arătase apoi, că „veniturile reale ale ţărei nu ar fi decât de 125—130 de milioane" [34]. Cu toate aceste bugetul pe 1866 era întemeiat pe un venit de 165.000.000!

[31] *Monit. of.*, din 3 şi 4 Ian. 1866. N. Blaremberg unul din cei mai aprigi protivnici ai domnitorului, amestecă adevărul cu adoase dela el, când spune, că „perrsonne n'a oublié feu Manolochi Costachi enlevé de son fauteuil manu militari, par un aide de camp princier, (?) au moment où il présidait, pour avoir accordé la liberté de la parole à l'opposition; *Essai comparé sur les Institution de la Roumanie*, Bucarest 1866, p. 746.

[32] *Mon. of.*, 11 Fevruarie 1866.

[33] Şed. din 2 Fevruarie *Mon. of.*, 15 Fevruarie 1866.

[34] Şed. din 1 Fevruarie. *Mon. of.*, 11 Fevruarie 1866. Comp. Expunerea de motive a budgetului pe 1866. *Mon. of.*, 15 Decemvrie 1865. Pe 1865 fuse de 159.000.000; deci se mai sporia cu 6.000.000.

După votarea împrumutului, se mai desbate legea măsurilor şi a greutăţilor, cu a căreia prilej opoziţia găseşte mijlocul de a ataca iarăşi cu putere guvernul, spunând că prin concesiunea dată d-lor Leon Lemettre şi Bergmann se crea un monopol în favoarea lor, îndatorindu-se pe toţi comercianţii a cumpăra măsurile numai dela ei, cu preţuri uriaşe, când dacă s'ar fi lăsat concurenţa liberă, s'ar fi putut obţine preţuri mult mai mici; apoi aceste măsuri s'ar fi putut prea bine face în topitoriile statului, sau a le şcoalei de arte şi meserii dela Iaşi. Atacurile sunt aşa de temeinice, că guvernul cere amânarea punerei în aplicare a legei şi desfiinţarea concesiunei Lemettre [35].

Restul sesiunei până la catastrofa din 11 Fevruarie se petrece mai în linişte, cu votarea de pensiuni sau alte legi interne de ordin secundar.

Dar, cu toate că adunarea de astă dată îşi arătase colţii, cu toate că se rostise în ea grele cuvinte la adresa guvernului, cuvinte ce treceau întotdeauna peste capetele miniştrilor pentru a lovi mai sus, guvernul păstrase în ea o majoritate covârşitoare care înăbuşia toate propunerile opoziţiei sub voturile ei. Nu este mai puţin adevărat că opoziţia ivită în sânul unor oameni care în anul întâi se temeau chiar şi de umbra lor era un semn caracteristic al timpului.

Totuşi nu din corpurile legiuitoare trebuia să se urzească faptele ce puseră un capăt domniei lui Alexandru Ioan I. Ele se plănuiau în ascuns, în taină adâncă şi de acolo erau să izbucnească deodată şi să fie încununate cu o deplină izbândă, lucru ce se explică poate mai mult încă decât din ghibăcia uneltirilor, din nepăsarea tuturor acelor ce înconjurau pe domnitor şi în primul loc, din nepăsarea lui însuşi pentru soarta ce-i era păstrată.

Răsturnarea. — In tot timpul domniei sale, Alexandru Ioan I fu săpat de protivnicii săi. Inălţat pe tron prin o aiurare momentană, acei ce o făcură îşi veniră curând în fire, şi începură a unelti a lui răsturnare, pe când el încă nici nu se aşezase bine în scaunul ţărilor surori. Aşa am văzut întâi cum se zvoneşte vorba despre un complot, apoi despre un altul. Mai târziu se îndrumează o lucrare prin camere, pentru a-i proclama căderea, acţiune însă ce trebui să amorţească, faţă cu recunoaşterea alegerei lui de puterile europene. Dacă se aduse de atâtea ori pe tapet chestia principelui străin, lucrul se făcu tot spre a se mântui de domnia „parvenitului". Dela un timp, se adaug pe lângă uneltirile interne şi încercările de a atrage puterile garante în scopurile urmărite de răstur-

[35] Şedinţa senatului 22 Ianuarie, *Mon. of.*, 4 Fevruarie 1866.

nători, şi misiunea lui Panu în străinătate caracterizează aceste noi apucături. In sfârşit lovitura de stat, fiind recunoscută de Europa şi ea punând un capăt mijloacélor mai mult sau mai puţin legale de întrebuinţat pentru a scăpa de o domnie ce devenise atât de urâtă, protivnicii lui Alexandru Ioan I apucară pe singura cale ce mai puteau încerca, aceea a complotului şi a uneltirilor ascunse.

Pe când în adunare şi în senat se desbătea cu mai multă sau mai puţină amărăciune soarta creată României prin ocârmuirea domnitorului, în întunerecul tainicilor întâlniri se stabilia înţelegerea între conjuraţi şi se hotăria aruncarea afară din tron a lui Alexandru Ioan I pe calea surprinderei. Este de observat însă că totul se făcea departe de lumina zilei; că nu se mai încercă nici măcar o arătare de răscoală ca aceea dela 3 August, din cauză că deşi erau oarecare princîni de nemulţumire cu domnia lui Alexandru Ioan I, ele nu erau destul de puternice spre a împinge poporul la o sculare silnică.

Conjuraţia în contra domnitorului, caută să se ascundă întâi sub nişte forme literare, înjghebându-se, câteva săptămâni după lovitura de stat, o societate literară şi politică, care avea de scop mărturisit apărarea regimului constituţional, iar de scop ascuns împrotivirea pe toate căile la măsurile arbitrare şi despotice. Această societate se compunea din G. Gr. Cantacuzino doctor în drept şi demisionat din postul de magistrat al curţei de apel, prin o demisie răsunătoare după lovitura de stat,[36] Grigore Cantacuzino, Neculai Racoviţă doctor în drept, Panaite Iatropol doctor în medicină, Nicolai Castacopol licenţiat în drept, Apostol Mănescu licenţiat în drept, Ioan Fălcoianu licenţiat în matematici, Emanuel Creţulescu licenţiat în drept, Ioan Sturza fost consilier la curtea de Casaţie, G. C. Filipescu, Gr. Lahovary doctor în drept şi consilier la Casaţie G. Lahovary inginer, G. M. Ghica fost ministru, Vladimir Ghica fost ofiţer în oştire, G. Economu doctor în drept consilier la curtea de apel, N. Blaremberg licenţiat în drept.

Această societate numită *societatea progresului*, însă nu face mult să propăşească mişcarea îndrumată, din pricina elementelor ce o alcătuiau, care nu erau oameni de acţiune. Tot pe atunci, Iunie 1865, se subsemna următorul act între mai mulţi fruntaşi politici ai României; Grigore Brâncoveanu, I. C. Brătianu, Const. Brăiloiu, Dimitrie Ghica, Anastase Panu,

[36] Iată un loc din acea demisie (din 5 Mai 1864): „Astăzi dar când sanctuarul puterei legiuitoare este violat; când constituţia şi legile ţărei sunt calcate în picioare şi înlocuite cu decrete, a conserva încă funcţia ce ocupam ar fi o uitare culpabilă a jurământului meu, jurămînt care-mi impunea a respecta aceea ce astăzi se despreţueşte de alţii". Blaremberg, *Essais*, p. 725. Textul romănesc, redat după brulionul păstrat de G. Gr. Cantacuzino. Este primul său act politic.

C. A. Rossetti şi Gh. Ştirbeiu : „Subsemnaţii considerând situaţiunea ţărei, politică şi geografică şi interesele ei din lăuntru şi din afară şi având încă în vedere şi voturile date în 1857 deadreptul de către naţiune, prin subscrierea celor 4 puncte, precum şi voturile date de către divanurile ad-hoc din 1858, şi de adunarea din ţară din 5 Ianuarie 1859, — am luat între noi legământ *ca, la caz de vacanţă a tronului*, să susţinem prin toate mijloacele alegerea unui principe străin din o dinastie domnitoare din Occident. Astfel dar ne legăm pe onoare, să votăm un principe străin şi să stăruim în acest vot până îl vom dobândi"[37].

Se încerca o apropiere între societatea progresului şi elementele politice; dar prima încercare nu izbuti. Abia după 3 August 1865 se îndrumă, o acţiune mai energică. După mai multe tratări, se alipiră pe lângă grupul societăţei progresului, persoanele ce subsemnase legământul din 1865 precum : C. A. Rossetti, Ioan Brătianu care trebuia însă să apere, înaintea guvernului francez, fapta a căreia îndeplinire se aştepta din zi în zi; Dimitrie Ghica, principele Ioan Ghica fostul beiu de Samos care deveni în curând sufletul şi conducătorul mişcărei,[38] I. Bălăceanu, Lascar Catargiu, Petrache Mavroeni, G. Mărzescu, (aceşti din urmă din Moldova care era mult mai slab reprezentată în conjuraţi), şi alţii. Era însă o piedică foarte serioasă la uneltirile de răsturnare pe calea complotului, anume ţinuta armatei care se credea că este plecată către domnitor. Conjuraţii însă izbutiră să atragă în partea lor câţiva ofiţeri, deşi nu dintre căpitenii : coloneii Haralamb, D. Creţulescu, I. Călinescu, Berendeiu şi Gheorghiu; maiorul Lecca, cel mai înfocat dintre conjuraţii militari, şi căpitanii Pilat, Mălinescu, Lipoianu, Handoca, Costescu şi Candiano-Popescu. Vreo 8 luni se frământară închegările dintre conjuraţi şi secretul pare a fi fost destul de bine păstrat, deoarece nici guvern, nici domnitor nu sunt deşteptaţi asupra uneltirilor ce se urziau. De pe la Decemvrie 1865, însă începură mişcările mai însemnate din care abia pătrunseră câteva până la auzul domnitorului[39]. In ziua de 24 Ianuarie se dă un bal la teatru, Baronul de Offenberg, consulul rusesc, deşteaptă pe miniştri să nu lase

[37] *Trei zeci de ani de domnie a Regelui Carol*; Bucureşti 1897, p. XIV.

[38] *Al. Papodapol Calimah* în o scrisoare entuziastă către domnitor, după a lui răsturnare, spune despre Ioan Ghica : „je devais cela à ce vil et misérable intrigant, pour avoir organisé le 11 Février". (Nedatată, *Hîrtiile Rossetti*). *Kogălniceanu* spune de asemene, că „noi Maiştii nu aveam nici o raţiune să apărăm pe d. Ioan Ghica, unul din cei mai energici autori ai lui 11 Fevruarie şi din cei mai îndărătnici duşmani ai domnitorului căzut". (Cuvântarea asupra programului de la Mazar-paşa 27 Ianuarie 1883. Ediţie a parte, Bucureşti, 1883, p. 6.

[39] *Romînul*, 13 Martie 1866.

pe domnitor să meargă la acel bal, de frica unui atentat. Domnul însă, nepăsător şi fatalist precum era, nu ascultă de sfat; se duce la teatru unde stă până la 2 ore din noapte.

Alexandru Cuza în 1866

Tot în acea noapte, consulul italian, Cavalerul de Strambio, spune lui Al. Papadopol-Calimah: „Domnule Ministru, ţara voastră stă pe un vulcan; regret că sunt consul şi nu pot să vă spun mai multe". Aceste cvuinte fură raportate a doua zi de Calimah, domnitorului, fără ca ele însă să-l poată scoate din nepăsarea lui. La 8 Fevruarie, aniversarea zilei când domnitorul intrase pentru întâia oară în Bucureşti, se dă un alt bal la Curte, cu al căruia prilej conjuraţii se pregătiau a ridica sau a asasina pe domnitor; dar ei se temură a executa planul şi lăsară lucrurile pentru noaptea de 10—11 Februarie[40].

In ziua de 10 Fevruarie pe la orele 7 seara, când domnitorul se coboria la masă, un băiat de prăvălie pătrunse până în palat şi întâmpină pe scări pe domn, spunându-i, că 4000 de oameni au să năvălească în cazarma dela Malmaison, să iee puşti şi să se răpadă asupra palatului; că armata şi chiar garda palatului erau câştigate. Domnitorul voi să dee băiatului o mulţumită, dar el refuză a primi banii. Aceasta lovi pe domnitor care chemă pe colonelul Zefcari şi pe I. G. Valentineanu şeful siguranţei. Băiatul adusese vestea unei revoluţii ce era gata se izbucnească; dar de revoluţie nici vorbă nu putea fi, după starea liniştită a poporului. Domnitorul însă se mulţumeşte a ordona să se îndoiască garda palatului. El nu ştia că însuşi garda lui era câştigată. Pe la orele 4 de noapte conjuraţii intră în palat, se urcă la apartamentul domnului, găsesc dormind pe sofa pe un amic al său şi îl arestează. Merg înainte. La camera unde dormia suveranul uşa era închisă[41]. Soldaţii cu baionetele o ridic, o deschid. Domnul deşteptat înaintează către conjurători cu revolverul în mână. I se zice să abdice şi i se prezintă decretul. Stil parlamentar şi chiar eleganţă în expresie se puseră de amândouă părţile. Domnul nu se apără, nu descărcă pistoalele în pieptul inamicilor săi. Ceru decretul de abdicare şi subscrise pe umărul unuia din conjuraţi. Decretul spunea: „Noi Alexandru Ioan I conform dorinţei naţiunei întregi şi angajamentului ce am luat la suirea mea pe tron, depun astăzi $^{11}/_{23}$ Fevruarie 1866, cârma guvernului în mâinile unei locotenenţi domneşti şi a unui minister ales de popor". Pe urmă se lasă cu totul în dispoziţia conspiratorilor care îl îmbrac în vestminte civile, îl trec printre două rânduri de soldaţi, ce înturnau spatele, îl pun într'o trăsură şi-l duc,

[40] Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 448.

[41] Vezi Valentineanu, *Alegerea, detronarea şi înmormîntarea* lui Cuza Vodă, p. 112, Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza Vodă*, p. 117. *Mon. of.*, 11 Fevruarie 1866. Unele versiuni spun că şi camardinierul, cîştigat, retrăsese zăvoarelor. In deobşte rapoartele asupra acestor amărunţimi variază, ca în totdeauna. Nu stăruim asupra descoperirei adevărului în aceste lucruri mici, ceeace ar fi fost peste putinţă, dar şi la urmă indiferent. Nu din aceste împrejurări neînsemnate se ţesă istoria.

vizitiu fiind Chiriţă, la casa lui Ciocârlan de unde prinsul trimite o scrisoare către unul din locotenenţi, Golescu [42].

Filosofia domnitorului se vede şi în această scrisoare. El uită şi siluire şi ruşine, şi urmează înainte rolul său de apărător al intereselor ţărei, ca şi cum nu l'ar fi despărţit un abis moral de acei ce-l detronase. El spune în scrisoare, că „astăzi fiind cârmuirea constituită, socot că nu mai urmează nevoia de a se prelungi poprirea mea. D-ta ştii, că principiul proclamat de corpurile statului au fost şi este ţelul meu; căci numai un principe străin, după a mea părere, poate închezăşui viitorul României. Socot de prisos a mai adăogi că, precum ca prinţ domnitor al României, am lucrat pururea pentru a realiza această dorinţă, asemenea şi ca prinţ român, nu voi conteni un minut de a face tot ce va atârna dela mine pentru aceasta. Doresc, d-le General, după împrejurările urmate, a mă porni din ţară cât mai în grabă. Să trăiască România"!

In a doua scrisoare tot către Golescu, scrisă când părăseşte ţara, fostul domnitor adauge:

„Eu, din propia mea voinţă, viu a declara solemn că, în împrejurările de faţă, orice Român, supt orice împrejurare, n'ar concura spre dobândirea obştescului ţel, adică principiul proclamat de corpurile statului, este trădător către naţiune" [43].

In seara aceleaşi zile fostul domnitor trece graniţa către Braşov.

Domnia lui se sfârşise.

In cameră şi pe stradă bucurie mare, entuziasmu, aplause. Ziarele, chiar şi acele ce fusese partizanele lui, cât timp domnise, se întorc spre a-l lovi; aşa bunăoară *Trompeta Carpaţilor* care îl numeşte trădător către Rusia. *Românul* înalţă până în cer fapta patriotică a celor ce scăpase ţara de tiran şi mai ales caută a îndreptăţi purtarea armatei, spunând că „opiniunea acestei foi în privinţa datoriilor unui militar se ştie că este cu totul opusă aceleia ce este în genere ordinară în oştirile permanenete. Nu înţelegem şi nu ştim cine poate înţelege cum un militar poate fi îndatorat a-şi ţinea jurământul său către guvern care ar călca jurământul său; şi când acea călcare ar fi recunoscută prin o aclamare generală, armata nu ar fi datoare să respecte jurământul făcut aceluia ce ar fi călcat libertăţile ţărei. Susţine că răsturnarea lui Cuza ar fi fost efectul unor porniri spontanee şi nerezistibile ale poporului indignat" [44].

---

[42] Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza Vodă*, p. 120.

[43] *Românul*, din 13 şi 15 Fevruarie 1866.

[44] *Românul*, 17 Fevruarie 1866: „Cei ce au văzut însă şi au fost faţă la mareţul act din 11 Fevruarie, cei ce au asistat la spectacolul sublim al unei naţiuni conduse de drepturile şi datoriile ei. aceia numai pot numi lucrurile pe numele lor".

La aceste susţineri ale gazetelor protivnice regimului căzut, N. Creţulescu întâmpină cu o întrebare: „Dacă în adevăr autorii lui 11 Fevruarie erau convinşi de acea ură, de acea desperare, de acea indignare a poporului şi a armatei, pentru ce să se ascundă în întunerecul nopţei şi să nu se pună la lumina soarelui în capul acelui popor şi să facă o revoluţie?" [45].

In deobşte în istorie, stările sufleteşte momentane explică în mare parte evenementele singuratice din ale căror înlănţuire ea se produce. Pentru a înţelege cum a fost cu putinţă că „un domn să fie prins de particulari în palatul său" cum rezumă pe scurt Bolintineanu fapta din 11 Februarie şi mai ales cum se putea ca această faptă violentă să treacă fără nici un răsunet în masele poporului; „că omul care liberase cinci milioane de ţărani de clacă, care luase dela o clasă drepturile politice şi le dăduse tuturora, să fie prizonierul acestui popor pe care-l liberase de biciul ciocoiului" [46]; pentru a înţelege cum aceste împrejurări, s'au putut întâmpla în felul cum s'au întâmplat, trebue să analizăm stările sufleteşti atât ale domnului şi a conjuraţilor cât şi acele ale poporului din Bucureşti şi din oraşele ţărei, precum şi acea a ţăranilor.

Predispunerea sufletească a domnitorului s'a analizat mai sus când s'a cercetat seriozitatea gândului de abdicare şi aceeaşi paralizare a voinţei lui, reflexul împrejurărilor în care-l adusese cursul domniei şi care-l împinsese la hotărîrea de a părăsi domnia, îl împiedică de a ridica braţul cu mai mare energie, când aceasta fu să i se răpească. Săpat de boală şi frământat de gânduri, Alexandru Ioan I era „desgustat despre tot, chiar de domnia personală ce o câştigase cu atâta greutate. El pierduse cea din urmă energie; nu era ameţeala iluziilor, ci abaterea descurajărei" [47]. Această amorţire a simţimântului conservărei personale îl stăpâneşte şi în noaptea care trebuia să-l arunce de pe tron în cădere şi străini. El nu avu curajul de a se împotrivi duşmanilor săi. „Neron urmat de asasini trimişi de revoluţionari după dânsul, în casa desrobitului său, se roagă de amicii săi să-l pătrundă cu sabia. El singur se pătrunde, când nimene nu voeşte, şi nu lasă decât un cadavru inamicilor lui. El preferă a muri decât a cădea în mâinile protivnicilor. Domnul Cuza nu descarcă pistoalele în pieptul vrăjmaşilor săi, subscrie decretul de abdicare şi pleacă capul înaintea conjuraţilor" [48].

Este drept că situaţia în care domnitorul fu găsit, alături cu muma copiilor lui ce nu-i era femeie, adause mult, prin

[45] *Românul*, de la 12 Fevruarie 1866 şi broşura 11 (23 Fevruarie) 1866 de N. Creţulescu, Bucureşti 1866, p. 4.

[46] *Viaţa lui Cuza Vodă*, p. 119 şi 121.

[47] Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza Vodă*, p. 117.

[48] *Ibidem*, p. 121.

deprimătorul simţimânt al ruşinei, la pierderea energiei şi a neteamei de moarte, de care de altfel dăduse totdeauna dovezi în cursul vieţei lui.

Pe partea domnitorului purtarea este pe deplin explicată din răsfrângerea neapărată a împrejurărilor asupra sufletului său. Pe partea conjuraţilor nu se pot pune numai simţimânte egoiste care să-i fi împins la grava lor hotărîre. Căci în orice caz ei îşi puneau viaţa în cumpănă, îndrăsnind să păşească la îndeplinirea faptei, şi ce puteau ei aştepta ca răsplată? Erau deci împinşi de dorul de a scăpa ţara de o domnie care răpise libertăţile în folosul unei camarile urâte, şi care prin destrăbălarea ei financiară ducea, după cum credeau ei, statul la ruină. E drept că între ei erau militari, care jurase credinţă domnului şi pe care acuma o călcau, şi că fără această complicitate a militarilor, lovitura ar fi fost peste putinţă. Oricât ar fi căutat să se îndreptăţească în ochii lor şi oricât căutară ziarele favorabile mişcărei a-i îndreptăţi încă în urmă, este peste putinţă ca ei să nu fi simţit o umbră lăsându-i-se pe conştiinţă, când călcară pragul palatului. Şi că lucrul a fost aşa privit în sferele milităreşti, se vede din protestarea unui număr îndestul de mare de ofiţeri, între care doi generali, Florescu şi Manu, 7 coloneli, 7 locoteneţi-coloneli, 12 maiori, 40 de căpitani, 38 de locoteneţi şi 48 de sublocotenenţi, care cer dela principele Carol, reabilitarea onoarei armatei, prin o cercetare care să constate care sunt ofiţerii ce s'au făcut vinovaţi de trădare în noaptea de 10—11 Fevruarie? [49]. Prin urmare nu este exact

[49] Originalul în *Hârtiile Rossetti*. A fost publicat între alţii d. I. G. Valentineanu, *Alegerea, detronarea şi moartea lui Cuza-Vodă*, Bucureşti, 1898, p. 115. Iată lista tuturor subscriitorilor protestului, *Generali*: Florescu, Gheorghe Manu. *Coloneli*: Solomon, Boteanu, Baruţ, Petrescu, Păucescu, Roznovanu, Vispescu, *Lt.-Coloneli*: G. Catargiu, Brăescu, Racoviţă, Coresi, Hekt, Donici, Holban. *Maiorii*: Ciudin, Arion, Ciupagea, Algiu, G. Scheleti, Paianu, Slăniceanu, Dumitrescu, Munteanu, Costescu, Galiţă. *Căpitani*: Ghenovici, Popovici, Luchian, Guriţă, Eurino, Polizu, Armăşescu, Agarici, Brăescu, Poenaru, Niculescu, Scheleti, Varnav, Teleman, Baldovici, Teleman (cavalerie), Singurof, Cociturescu Gr. Ioan, Dimitrescu, Burileanu, Parpale, Botescu, Cojăcăreanu, Vasilescu, Bălăceanu, Pruncu, Holban, Silion, Drăgulinescu, Bărsescu, Bănescu, Popescu, Perieţeanu, Hâncu, Ghidionescu, Scheleti, Nicolau, G. Popescu. *Locotenenţi*: Al. Catargiu, Anghelescu, Deriviliu, Baldovici, Berlescu, Nicolaide, Lipan, Macri, Drugănescu, Georgescu, Walter, Chiriţescu, G. G. Lipan, Ionescu, Sobieschi, Catacaţ, Nuţescu, Munteanu, Orăşanu, Homoriceanu, Irimia, Ghica, Pleşoianu, Lupu, Teodoru, Orezeanu, Petrescu, Algiu, Bosie, Leca, Papadopol, Gheorghiu, Veropol, Petrov, Tereu escu, Ioan Herescu, Tudosie, Astrovanu. *Sublocotenenţi*: Chirculescu, Caracostea, Veltz, Nuta, Economu Anghelescu, Alexandrescu, Popdan, Al. Nanu, Costescu, Dimitrescu, Gamba, Vintilă, Păulescu, Sebastian, Chiulescu, Trestian, Dunca, Arăpescu, Carapancea, Lăzărescu, Bobulescu, Mavrodin, Măicănescu, Teleman, Niculescu, Plesnilă, Popescu, Căuceanu, Holca, Găină, Dumitrescu, Notara, Neuman, Verghi, Bela, Macarovici, Vasilescu. Tot aşa califică şi fiul domnitorului fapta din 11 Fevruarie în ce priveşte purtarea militarilor, în scrisoarea lui către alegătorii săi, din col. III, judeţul Mehedinţi: „„Nu-mi este permis să fac parte din o adunare care de sigur va fi iarăşi pre-

ceeace spune *Românul*, că naţia întreagă şi armata erau indignate de purtarea domnitorului şi doria a lui răsturnare. Dacă lovitura a izbutit, s'a întâmplat numai mulţumită ghibăciei cu care conjuraţii au ştiut să pună mâna, în acea noapte, pe toate elementele cărora domnul încredinţase paza lui personală.

Mai greu însă este de explicat o altă împrejurare. Cum de conjuraţii s'au mulţămit numai cu răsturnarea domnitorului şi i-au cruţat viaţa; ba chiar nu s'au temut a-l păstra o zi întreagă în o casă din Bucureşti, aproape fără pază, şi ce împrejurare a putut să le dee deplina siguranţă, că nimene nu se va scula spre a-l zmulge din mânile lor? Credem că purtarea conjuraţilor trebuie pusă pe sama izbânzei. Le reuşise aşa de bine lovitura, încât ei nu avusese nici o nevoie de a întrebuinţa violenţa. Increderea în ei crescu odată cu reuşita şi era firesc lucru ca ei să nu se gândiască mai departe la urmările ce puteau să vină, după cum nu se gândise când făcuse primul lor pas. Nu trebuie deci să credem că conjuraţii, adânci psicologi, ar fi socotit de mai înainte efectul pe care faptul îndeplinit era să-l aibă asupra mulţimei, şi că fiind încredinţaţi de a ei nepăsare, nu mai luase nici o măsură de precauţiune; căci înţălege ori cine, că cea mai elementară cugetare asupra viitorului cu putinţa, ar fi cerut aşa ceva. Dar dacă conjuraţii procedase astfel, nu din convingere, ci mai mult din aiurare şi ameţiţi de însuşi mărimea loviturei izbutite, ei nimerise foarte bine, căci poporul trebuia, după starea lui sufletească, să rămână în adevăr nepăsător la căderea domnitorului.

Bolintineanu explică astfel nepăsarea poporului din capitală: „Interesele cele mari ale naţiei ameninţate de a se ceda Austriei, pierderea libertăţilor, risipa financiară ce se imputa, sângele vărsat în ziua de 3 August, toate acestea contribuise spre a face naţia indiferentă la soarta domnitorului. Domnul Cuza fuse perdut, nu în noaptea călcărei palatului, ci mai înainte; îndată ce sistemul absolut şi toate rălele care purceseră din el făcuse pe naţie indiferentă" [50].

Nu credem că liberalismul să fi închegat până atuncea atâtea interese, încât jignirea lui să fi răcit inimele poporului de către domn. Ideile înflăcărează foarte rar masele, afară decât atunci când ele se încorporează în formele interesului. Dar o împrejurare mai ales pusese regimul personal al domnitorului în o lumină nefavorabilă: stăruinţa rălei stări a finanţelor, cu

zidată de acel nelegiuit (Dim. Lecca fostul maior), care a trădat pe domnitorul încredinţat pazei sale". Scrisoare din 1 Fevruarie 1888 reprodusă din *Epoca* de T. L. Maiorescu, în introducerea la *Discursuri parlamentare*, Bucureşt, 1897.

[50] *Viaţa lui Cuza Vodă*, p. 117. Se ivise iarăşi vorba despre cesiunea României către Austria în schimb pentru Veneţia ce era să fie dată Italiei. *Ibidem*, p. 114.

toate că conducerea trebilor fusese luată aproape de doi ani pe sama tronului şi nu mai putea avea scuze în neorânduitul mers al adunărei. Aici se atingeau interese reale: funcţionari neplătiţi cu lunile, creditori ai statului neîndestulaţi; foloase împărţite fără rost unor persoane străine şi naţionalii răspinşi dela câştigul de dobândit din întreprinderi; mereu cereri de împrumuturi noue care afundau ţara în datorii şi ameninţau necontenit cu creşterea dărilor. Toţi oamenii jigniţi prin aceste stări de lucruri făceau însă parte din ceeace începuse a alcătui aşa numita ţară, adecă aceia tocmai pe care Alexandru Ioan I îi atrăsese, din întunerec şi 'nulitatea politică, cătră vază şi lumină. Lumea era deci nemulţămită cu domnia lui; şi cu toate că nemulţămirea nu mergea până acolo ca să stârnească o revoluţie pentru a îndepărta pe domnitor, era în destul de rostită pentru a împiedeca una care să nimicească răsturnarea făcută şi să-l reaşeze pe tronul din care fusese scos. In acest sens au dreptate acei care susţin că „greutăţile financiare au pus un capăt domniei lui Alexandru Ioan I" [5]

Doctorul N. Kretzulescu
Colecţia Academiei Române.

Cine va ceti *Românul* de a doua zi de cădere, ar putea crede că o înflăcărare ne mai pomenită cuprinsese pe popor la auzul vestei detronărei domnitorului. Ş în adevăr în sferele oficiale se şi făcuse manifestări de bucurie foarte rostite. Mai ales adunările îşi arătase împărtăşirea lor prin zgomotoase aplause. Ce e drept că aceste aplause nu puteau lipsi, întru

[51] Se pot foarte bine aplica cuvintele principelui *Al. Cantacuzin*, din o crisoare cătră *domnitor* din 5 (17) Noemvrie 1865: „En finances les folies o nt oujours une f n triste, Le quart d'heure de Rabelais arrive toujours; on ne saurait l'éviter". (*Hîrtiile Rossetti*).

cât odată cu împărtăşirea abdicărei lui Alexandru Ioan I, se vota alegerea lui Filip de Flandra şi soarele ce răsăria nu putea să nu fie salutat cu strigăte de bucurie. Dar se ştie ce valoare se poate pune pe asemene arătări. Apoi chiar când ele nu ar fi împinse de interesul schimbărei, tot încă oamenii se ieau ca oile în asemine împrejurări şi ei scuipă uşor locul unde a sărutat ieri. Insuşi *Românul* însă se însărcinează a arăta că acest entuziasm nu ţinuse mult, de oarece câteva zile după aceea, el dojăneşte poporul „pentru nepăsarea lui şi pentru grabnica stângere a focului ce-l însufleţise" [52].

Dacă vorbim însă de popor, o facem numai pentru Bucureşti. In masele ţărănimei nu se puteau întinde nemulţămirea pentru modul cum banii publici erau administraţi; şi netăgăduit este ca deocamdată, după scurta ei aplicare de un an, mai mult bunurile decât relele legei rurale trebuise să loviască mintea ţărănimei. Prin urmare dacă dânsa ar fi avut conştiinţă de viaţa ei, ar fi fost peste putinţă să nu să fi născu măcar o părere de rău pentru căderea domnului liberator; dar ţărănimea era o masă inertă fără rost şi fără simţiri, în care nimic din cele ce se petreceau în aevea lucrurilor nu putea avea răsunet. Se bucurase ea nu e vorbă întru câtva la vestea desrobirei; dar bucuria ei era fără înţăles pentru prefacerea în adevăr îndrumată. Se bucura numai, fiindcă credea că de acum nu are să mai muncească la boier, bucurie copilărească şi fără fond de adevăr. Când auzi de căderea domnitorului — şi lucru trebui să se întâmple destul de târziu după împlinirea faptului — ce putea ea să facă, şi deci ce ar fi dorit să facă? Nimica, întru cât lipsia pe de o parte percepţia reală a lucrurilor, pe de altă parte organizarea, fără de care masele oricât de adânci samănă cu marea nemişcată de vânt. Ţaranii deci tăcură şi primiră schimbarea făcută, fiindcă nu puteau face altfel.

Costache Negri
Colecţia Academiei Române

[52] Compară *Romînul* din 12 Fevruarie cu acel din 16 Fevruarie 1866.

Puterile europene fură bine înţăles adânc mişcate de evenimentul neaşteptat petrecut în Principate. Dar Europa se găsia iar înaintea unui fapt îndeplinit şi deci nu era să se ocupe atâta cu ceeace se făcuse, cât cu ceeace trebuia să se facă de acum ìninte. Puterile se întruniră îndată în conferenţă, spre a vedea cum să preîntâmpine primejdiile ce puteau să se nască din noua zvârcolire a poporului român care dăduse şi până atunci destul de lucru diplomaţilor europeni. Nu se poate încheia mai bine domnia lui Cuza-Vodă decât cu cuvintele rostite de Kogălniceanu pe mormântul Domnitorului său că *„nu greşelile ci faptele lui Cuza-Vodă aduseseră a lui detronare*".

CAPUL IV

CULTURA IN DOMNIA LUI ALEX. IOAN I.

I

CULTURA INTELECTUALĂ

Predomnirea elementului politic. — Domnia lui Cuza-Vodă se desfăşură cu deosebire pe tărâmul politic şi social. Sferele de viaţă ce încearcă cele mai adânci prefaceri sunt organizarea statului şi raportul între clasele poporului. Aceste schimbări preocupă minţile; ele determină toate frământările; ele înalţă şi coboară necontenit cumpăna istoriei. Ţesătura ei este alcătuită din firile toarse din caerul lor, şi toate celelalte interese omeneşti cad pe al doile plan, faţă cu vajnicul şi covârşitorul interes politic care vibrează ca ton fundamental, iar celelalte sunt numai sunete armonice ce tremură deodată cu el. In tot decursul atât de zbuciumat al acestui timp, o idee stăpâneşte mersul lucrurilor: închegarea statului şi mântuirea vieţei româneşti de vultanii ce până acuma îi rosese măruntăile. Dreptul de a trăi şi anume de a trăi ca oameni, nu ca o turmă necuvântătoare, iată năzuinţa poporului român. Dar pentru a o ajunge, câte piedeci lăuntrice şi afarnice nu trebuiau răsturnate; câte lanţuri nu trebuiau zdrobite! De aici nevoia unei lupte uriaşe dusă de cei puţini contra celor mulţi, de cei slabi contra celor puternici, şi dacă la urmă, izbânda rămase pe partea celor dintâi, este că ei reprezintau lumina şi adevărul.

Să înţelege însă dela sine, că astfel stând lucrurile, celelalte sfere ale vieţei poporului rămaseră neîngrijite; că acei ce conduceau falangele luptătoare de o parte şi de alta, nu se puteau îndeletnici decât cu măsurile trebuitoare pentru a învinge, şi că toate celelalte interese ale ţărei fură lăsate în părăsire, în faţa războiului dus pe viaţă şi pe moarte.

De aceea nu ne vom mira, dacă în sferele de căpitenie ale vieţei unui popor, acea culturală propriu zisă şi acea economică, domnia lui Cuza rămâne cu mult îndărăptul izbânzilor repurtate pe tărâmul politic şi social. Pe acel al culturei literare, artistice şi ştiinţifice, întrucât se putea desvolta ştiinţa la Români, mişcarea nu mai este ca până atunci, îmbolditoarea vieţei politice, ci aceasta trecând pe planul întâi, inspiră ea plăzmuirile minţei. Intreaga mişcare de cugetare pe câmpul

frumosului şi al adevărului este, în acel timp, un răsunet al mişcărilor politice şi sociale. Cât despre viaţa economică, ea este lăsată în voea întâmplărei şi se desvoltă de sine pe căile îndrumate de împrejurări, fără ca să intervină şi în ea idei mântuitoare de relele trecutului, după cum se întâmplă lucrul în domeniul raporturilor politice şi sociale; ba încă desfăşurarea vieţei economice se abate pe căi tot mai greşite care, neîndreptate nici în timpurile mai noue, trebuia să conducă la un desnodământ aproape fatal.

Nicăiri nu se poate vedea mai bine, ca în expunerea domniei lui Alexandru Ioan I, cum elementul de căpitenie al istoriei poate uneori să fie acel politic, trunchiul pe care se hultuesc celelalte ramuri, şi cât de neadevărată este concepţia care caută să pună greul desfăşurărei evenimentelor totdeauna sau în faptele de cultură sau în acele economice. Sunt perioade în care fără îndoială că se întâmplă această strămutare a cumpenei istorice; sunt perioade în care ideile, altele în care interesele materiale joacă rolul cel mai mare; dar sunt şi pe ioade în care oamenii se preocupă numai de raporturile lor de putere între ei, de raporturile politice şi sociale. Că adese ori şi aici ţinta este tot economică cine ar putea-o tăgădui? Dar când, spre izbândirea intereselor economice, vin în joc elementele morale, acele interese nu mai conduc ele istoria, ci sunt numai efectul cauzelor morale. Am văzut cum domnia lui Cuza Vodă gravită în jurul chestiei rurale; dar această chestie a fost adusă pe tapet de oameni neinteresaţi şi împinşi numai de binele aproapelui, chiar cu jertfirea propriilor interese. Prin urmare şi elementul moral a determinat aici rezultate economice. Nu clasa interesată materialmente a repurtat izbânda, ci o mână de oameni predominaţi de idei altruiste şi care călcau chiar interesele lor în picioare, pentru a face să izbândiască ideea binelui.

Elementul cultural a predomnit înainte de domnia lui Cuza şi a făcut cu putinţă această domnie. Pe atunci, acel politic stătea într'adevăr pe planul din dărăpt. Ideile naţionale, ideile de înălţare a neamului din decăderea în care zăcea şi acele izvorâte din ideea originei romane ocupau mai cu samă minţile, şi ele se desvoltau tot mai mult în mijlocul unei vieţi politice staţionare, luptând cu apăsarea, spre a-şi face cale tot mai largă în minţi. Dela 1848 însă aceste idei începură a se coborâ în viaţa reală. Atunci, se făcu prima încercare. In tot decursul domniei lui Ştirbeiu şi a lui Gr. Ghica, ele se îndrumară tot mai mult spre transformarea lumei aevea şi cu suirea lui Cuza în scaun, ele trebuiau să între în această viaţă însăşi, să o frământe şi să o prefacă după chipul şi asemănarea lor. Perioada domniei lui Alexandru Ioan I însamnă tocmai coborîrea ideilor culturale în faptele încunjurătoare. Din nă-

zuinţi ideale, ele deveniră pârghii de îndrumare spre faptă. Cultura de până atunci se prefăcea în lucrare politică. Era deci firesc lucru, ca această din urmă sferă a cugetărei să determine mersul împrejurărilor, pe când acea a ideilor să o întovărăşască numai şi să o sprijine. Seria istorică a desvoltărei ideilor culturale dela 1859—1866 este o serie mai mult paralelă decât una ce se încrucişază în mersul ei cu seria faptelor politice; de aceea ea poate fi expusă de o parte şi dintr'o singură întinsoare în tot timpul desvoltărei ei. Ea este mai mult un răsunet decât un sunet.

Să cercetăm pe rând deosebitele elemente ce concurgeau la cultura poporului român, spre a ne putea da samă despre starea în care le-a aflat şi cum le-a lăsat domnia lui Cuza Vodă. Se începem cu învăţământul.

Starea şcoalelor. — Invăţământul fusese urzit de vremile anterioare în toate a lui trepte: primar, secundar, superior şi special. Cel primar figura ca rural şi urban; în Muntenia reprezentat prin o mulţime de şcoale — 1768 — nu e vorbă, mai mult pe hârtie decât aevea, cu învăţători nepregătiţi, cei mai mulţi ţircovnici de pe la biserici, neavând şcoale nici localuri, nici cărţi. In Moldova prin foarte puţine — 44 — dar mult mai temeinic înlocuite, cu învăţători pregătiţi în o şcoală specială — cea preparandală de lângă Trei-Erarhi, — cu localuri mai potrivite şi cu cărţi de citire pentru învăţătură. Invăţământul sătesc însă era mărginit numai la băeţi, pentru fete neexistând nici o şcoală de acest fel. In 1859 se face prima întindere a învăţământului rural şi la sexul femeesc. Dela promulgarea legei din 1864, se adaug în Moldova încă 288 de şcoale, iar din Muntenia se desfiinţază vreo câteva din cele de tot rău organizate [1].

Şcoli primare urbane erau în Moldova 29 din care 10 de fete, iar în Muntenia 42. Ele sporise foarte mult mai ales după legea din 1864 ajungând pentru întreaga ţară la cifra 94 şcoale de băeţi şi 70 şcoale de fete. Oraşile mai mari numărau mai multe şcoale în fiecare din ele.

Invăţământul secundar îndrumat în ţări române mai ales dela 1828 înainte era representat în 1859, prin 8 seminarii, organizate în urma desfiinţărei şcoalelor catihetice; două şcoale centrale de fete, în cele două capitale; două gimnazii în Bucureşti: Sf. Sava (cu 8 clase) şi Mateiu Basarab, câte unul în Iaşi, Craiova, Botoşani şi Bârlad; câte o şcoală reală în Iaşi,

[1] Incă în 1865, ne spune raprtul consiliului general de instrucţie, că „cele 2000 de şcoale sunt mai mult pe hârtie. Invăţătorii căutau să capete posturile numai în timpul recrutărei, pentru a scăpa de ea. Indată ce trecea, se lepădau de ele pentru a se deda la alte îndeletniciri. *Mon. of.* 24 şi 26 Septemvrie 1865.

Brăila şi Galaţi. In domnia Cuza-Vodă se adaugă câte un gimnaziu în Bucureşti (Lazar), Iaşi (Alexandru-cel-Bun) şi Ploieşti; iar gimnaziile din Iaşi şi Craiova se înalţă la rangul de licee, cu 7 clase. Se mai înfiinţază externate de fete în Bucureşti, Iaşi şi Craiova [2].

Invăţământul superior care fusese desfiinţat în 1847, şi reîntrodus prin aşăzămintele şcolare din 1851 ale lui Ştirbei şi Grigore Ghica, se organizază tot mai mult deosebit de cursusile liceale, împărţindu-se de sine în speeialităţi; drept, ştiinţi şi litere. In Moldova cursurile se ţineau până la 1860 în localul liceului, dela acel an înainte sunt strămutate în un local propriu, casele lui Alexandru Roznovanu, noul aşăzământ căpătând numele de Universitate. Inaugurarea se face în 26 Octomvrie 1860 de către ministrul de culte ad-interim, Mihail Kogălniceanu [3].

In Bucureşti se despart întâiu de cursurile liceului Sf. Sava, facultatea de drept şi primul ei decan este Constantin Bozianu în 1859. In 1863 Octomvrie în 11 se desparte facultatea de ştiinţi şi în 30 aceleiaşi luni facultatea de litere, care toate aceste se întrunesc în Universitatea din Bucureşti în 1864, 4 ani după înfiinţarea celei din Iaşi. In acest din urmă oraş se mai înfiinţase şi o facultate de teologie care însă se suprimă în 1864, din lipsă de profesori [4]. In Bucureşti exista de mai înainte (1856) o şcoală de medecină, creaţiunea doctorului Carol Davila, care şcoală se măreşte şi se întăreşte devenind simburele din care se va desvolta mai târziu facultatea de medicină" [5].

Cât despre şcoalele speciale, domnia lui Cuza-Vodă află existând şcoalele de arte şi meserii din Iaşi şi cea de agricultură dela Pantelimon, şi o şcoală de inginerie în Bucureşti, prefăcută mai târziu în şcoala de poduri şi şosele. Intre 1859 şi 1866 se mai înfiinţază, în ramura acestui învăţământ, două şcoale comerciale, una în Bucureşti şi una în Galaţi (1866), două conservatoare de muzică, unul în Bucureşti şi unul în

[2] Iată câte-va date statistice asupra poporaţiei şcoalelor în 1865:

Colegiul	*Sf. Sava*	33 de profesori,	340 de elevi,	8 clase.
,,	*M. Basarab*	7 ,, ,,	151 ,, ,,	4 ,,
,,	*Lazăr*	7 ,, ,,	132 ,, ,,	4 ,,
,,	*Craiova*	14 ,, ,,	126 ,, ,,	6 ,,

Bursieri în toate la un loc 145.

Voix de la Roumanie, 2 Noemvrie 1861.

Gimnaziul din Bârlad fusese înfiinţat în 1858; acel din Botoşani în 1 Sept. 1859, Urechc. *Istoria şcoalelor*, III Bucureşti, 1894, p. 186.

[3] *Mon. of. al Mold.*, 4 Noemvrie 1860.

[4] Ureche, *Istoria şcoalelor* citată, p. 261.

[5] In Bucureşti erau în 1861 un număr de 98 de medici, mai toţi străini, mai ales Nemţi şi Greci; Români foarte puţini; cel mai însamnat, hirurgul Turnescu. Un singur Francez: Davila. *Voix de la Roumanie*, 12 Octomvrie 1861.

Iaşi (1860) şi două şcoale de frumoasele arte (1860) [6]. In Târgul Neamţului se institue o şcoală de silvicultură [7].

Mare era îmbulzala tinerilor în şcoalele străine, mai ales la cele din Paris unde învăţau aproape de 500 de studenţi, din care 31 de bursieri pentru Moldova şi 51 pentru Muntenia [8]. Erau şi păreri protivnice acestei înstrăinări a tineretului român, şi ziarul *Românul* susţinea că „trebue copiii să înveţe şcoalele secundare în ţară" [9]. Domnitorul umblă câtva timp cu ideea de a înfiinţa în Paris un colegiu românesc pentru privigherea bursierilor [10], sau cel puţin să se înfiinţeze un consulat român în capitala Franţei, dacă nu pentru altă ceva, apoi spre supravegherea tinerilor care nu se prea videau pe la şcoală [11]. Dela o vreme se încearcă a se abate curentul către Italia, pentru a lupta contra *galomaniei*, şi se trimit câţiva bursieri la Turin. Cu acest prilej se preschimbă adrese foarte călduroase între ministerul român şi acel italian şi gazetele italiene salută cu multă căldură pe studenţii români. Curentul însă nu se menţine [12].

Domnia lui Alexandru Ioan I a dus deci mai departe aşăzămintele şcolare găsite în fiinţă la începerea ei; a sporit numărul lor, a adaos cursuri şi profesori, a întins orizontul intelectual. Se poate însă observa o tendinţă statornică de a se ocupa mai mult de învăţământul teoretic; căci afară de şcoalele de comerţ şi de cea de silvicultură, mai erau două biurouri geologice care şi ele se dădură mai mult la studii teoretice. Nu se vede înfiinţată nici o şcoală practică pentru învăţarea îndeletnicilor producătoare de avuţii. Se înţelege că o asemenea direcţiune, fiind sprijinită în loc de a fi combătută, ea înzestră ţara numai cu oameni nedestoinici a se susţinea prin ei înşii şi îndemnaţi să recurgă la sprijinul statului, ca funcţionari. Şcoalele statului nu slujiau deci decât la sporirea şi alimentarea unui rău ce ar fi trebuit stavilit prin toate mijloacele [13].

---

[6] Ureche *l. c.* p. 254. *Mon. of. al. Mold.*, 30 Septemvrie 1860.

[7] Ureche *l. c.* p. 230.

[8] Ureche, *l. c.* p. 263. Fie care bursier primia câte 60 de galbeni pe trimestru, în 1862. *Le Siècle*, 10 Septemvrie 1862, spune că erau numai 300 de studenţi români în Paris.

[9] *Românul*, 16 Noemvrie 1862.

[10] Scrisoarea domnitorului publicată în *Mon. of.*, 20 August 1862. Cu acest prilej ziarul francez *Le Constitutionnel*, 2 Octomvrie 1862, observă: „Si l'hospo ar veut développer l'instruction dans son pays, c'est au dedans et non au dehors qu'il faut créer; cest au développement de l'instruction primaire et secondaire qu'il faut d'abord appliquer ses ressources".

[11] Scrisoarea din Paris în *Românul* 11 Ianuarie 1861.

[12] Ureche *l. c.* p. 231. Bursierii trimişi sunt: P. Borş, G. A. Ureche, Romulus Scriban, Ioan Morţun şi G. Roşu.

[13] Ca o minune poate fi privit faptul, că se desfiinţează cursul de limba franceză de la şcoala de agricultură de la Pantelimon „scopul *învăţământului fiind de a forma oameni practici*". *Mon. of.*, 26 Septemvrie 1862.

O altă observaţie ce poate fi făcută, este că şcoalele, mai ales cele superioare, contribuiră la o răspândire mult mai întinsă a ideilor în Muntenia decât în Moldova, după cum însuş domnitorul o constată, în o alocaţiune ce o face la primirea din Decembrie 1860[14]. Kogălniceanu arată de asemenea, în acelaş an, că „în Ţara Românească numărul studenţilor este mult mai mare, pentru că acolo, mai în toate satele sunt şcoale, şi aceasta nu de azi, astfel că şi dascălii de prin sate ştiu ceti şi scrie cu litere străine, când la noi mai nici într'o instanţă nu se găseşte nimene care se ştie ceti şi scrie cu litere străine. Am avut prefecţi care au cerut ca protocoalele comisiei centrale să fie tipărite cu chilirice"[15]. Kogălniceanu amestecă lucrurile. Este adevărat că numărul studenţilor era mai mare la Bucureşti ca la Iaşi; dar acest spor nu credem să fi provenit din şcoalele săteşti care numai foarte rar puteau să împingă vre-un element până în treptele superioare ale învăţământului, mai ales fiind dată organizarea absolut defectuoasă a acestor şcoale. Numărul mai răstrâns al studenţilor din Iaşi provenia mai întâiu din inferioritatea acelui al poporaţiei obşteşti a Moldovei faţă cu acea din Muntenia; apoi mai cu samă din pricină că elementul românesc era aşa de redus în oraşele moldovene, unde acel jidovesc era adesea ori precumpenitor şi în orice caz totdeauna foarte numeros. In sfârşit ideile erau mai răspândite în Muntenia şi din pricină că mai toţi proprietarii de moşii de aici nu-şi cultivau ei singuri pământurile, ci stăteau cei mai mulţi în oraşe şi mai ales în capitală, pe când în Moldova ei stăteau la moşiile lor pe care le exploatau singuri[16]. La rândul ei cauza acestei deosebiri stătea în sistemul de cultură al pământului: în Muntenia, prin lucrarea în părtăşie care lăsa toată moşia în sama ţăranilor, fără nevoie de priveghere a muncei lor, ei înşii fiind interesaţi în cauză; în Moldova din protivă, nevoind pururea prezenţa proprietarului care lucra moşia pe socoteala lui.

---

[14] *Naţionalul* 22 Decemvrie 1860.

[15] In 1860 în Bucureşti erau înscrişi studenţi: la drept 27, la litere 12, la ştinţe 5 la silvicultură 11, în total 55. In Moldova erau la drept, ştiinţi, şi litere împreună numai 27. Vezi *Starea Instrucţiuni publice în România de sus* de Ioan Maiorescu 1860—1861. Bolintineanu în *Viaţa lui Cuza Vodă* p. 66 spune că „la facultăţi sunt mai mulţi profesori decât studenţi şi ca să nu se închidă clasele, ministrul, după sfatul lui V. Alexandrescu (Ureche), puse în budget o mare sumă de burse pentru şcolarii ce aveau să asculte la facultăţi".

Prin litere străine este *străin* ce tocmai Kogălniceanu să înţeleagă pe cele *latine*.

[16] A. Golescu, în adunarea moldovenească, unde era deputat ales de judeţul Bacău (Vol. XIII, p. 35) spune că „viaţa Moldovenilor mai mult la ţară şi mai serioasă, cea muntenească mai mult la oraş". *Mon. of. al Mold.* 7 Martie 1860.

Pentru a încheia cu învăţământul, notăm că piedeca cea mai mare la a lui înaintare era, pe lângă nedestoinicia profesorilor, mai ales lipsa manualelor de studiu. Se ajutau profesorii şi elevii cu cărţi traduse din limba franceză, fără a fi potrivite cu nevoile Românilor, apoi mai ales cu manuscripte, alcătuite adeseori zi cu zi, fără şir şi fără sistem.

Dacă trecem acuma la desvoltarea ideilor, trebue să ne oprim la cercetarea mai multor serii de fapte ce o alcătuesc; acele privitoare: 1) la literatură, 2) la ştiinţele morale, istorice, filologice, crtitice 3) la ştiinţele pozitive; în aceste sfere trebue să urmărim atât desvoltarea internă cât şi împărtăşirea Românilor cu cultura generală europeană, şi însfârşit, 4) la întinderea ideei române peste hotarele ţărei.

Literatura. — In timpul domniei lui Alexandru Ioan I, mintea românească a fost trasă cu putere pe tărâmul patriotic şi naţional, pentru că drepturile Românilor la viaţă, trebuind fără încetare apărate prin o luptă contra elementelor cotropitoare, se înţelege dela sine că existenţa naţională ce era pentru cugetele mai alese, visul suprem, trebuia să atragă către dânsa revărsările inimei. Literatura atât ca proză cât şi ca versuri, adică producerea frumosului prin graiu, trebuia să îmbrace la Români mai ales mantia patriotică. Această mantie se colora însă deosebit: când cu plângerea soartei prigonite a Românului, când cu revolta contra ei şi biciuirea prin arma ironiei, în satiră sau fabulă, a relelor lăsate de trecut, când cu avânturi ale inimei şi deschiderea ei către speranţe îmbucurătoare. Totuşi este de observat, că această aplicare a minţei producătoare de frumos, pe partea patriotismului, este mai ales mănoasă în primele timpuri ce urmează îndoita alegere şi apoi unirea desăvârşită dela sfârşitul lui 1861, când pe atuncea literatura ţărilor române reproduce mai mult bătăile inimei colective decât acele ale inimei individuale. Cu cât însă luptele politice se încheagă mai crâncene, cu cât viaţa se coboară din regiunile înalte ale speranţei şi ale visurilor către nevoile neapărate ale vieţei de toate zilele, cu atâta şi izvorul patriotic slăbeşte şi, dacă nu este înlocuit, cel puţin împarte sceptrul cu sâmţimintele personale. Poeziile de iubire şi lirice sporesc fără îndoială cu cât înaintează domnia lui Alexandru Ioan I. Cu cât frământările politice se coborâse din înalte regiuni către luptele vieţei de toate zilele, cu atâta ele deveneau ceva mai comun, şi mintea începu a-şi căuta desfătarea în alte coarde vibrătoare ale inimei.

Este însă în firea lucrurilor că ceeace atinge propria fiinţă să fie mai adânc simţit şi deci să găsască o rostire mai potrivită decât simţimântul mai altruist al iubirei de ţară. Poeziile

patriotice pot numai atuncea să ajungă culmea, când pornesc din inimi largi, încăpătoare, în care bucuriile şi durerile obşteşti ieau chipul unor bucurii şi dureri personale. Pe când şi poeţii mai puţin înzestraţi vor putea cânta, uneori în culori adevărate şi mişcătoare, propriile lor simţiri, numai cei mai mari vor fi în stare a îmbrăca în forme neperitoare iubirea întregului din care fac parte. Era deci firesc lucru ca literatura patriotică din timpul lui Alexandru Ioan I să fie, afară de puţine excepţiuni, slabă ca fond.

Se adăogia însă o altă împrejurare care trebuia să o coboare şi ca formă. Sub înrâurirea limbei şi literaturei franceze ce pătrundea tot mai întins în mintea celor cu carte, limba românească se împestriţase cu o mulţime de cuvinte noue, fără răsunet şi fără rădăcini în lumea morală a Românului, plante seci de ierbar culese şi uscate, iar nu prinse, verzi şi pline de flori, ca acele răsărite din fondul cugetărei româneşti. Aceste cuvinte, prin forma lor cea nouă, puneau însă în lucrare un farmec deosebit tocmai asupra minţilor mai puţin înzestrate care se întreceau în întrebuinţarea celor primite şi întroducea fără încetare alte noue.

Din aceste două pricini, inspiraţia mai mult silită şi oare cum de comandă a patriotismului şi mişunarea neologismelor în literatura curentă a epocei pe care o studiem, producerile ei sunt, în imensa lor majoritate, şubrede şi fără avânt. Ex cepţiunile ce se întâlnesc nu aveau în destulă putere spre a îndrepta curentul, mai ales că poporul care cetia, restrins şi el la un număr îndestul de neînsămnat, nu putea deosebi frumosul adevărat de masca lui, şi amesteca împreună minunatele creaţiuni ale unui Alecsandri cu acele ale unui Pelimon, Baronzi sau Grandea. Simţimântul estetic era foarte puţin desvoltat la Români, şi lipsa lui dădea ranguri egale producţiilor celor mai îndepărtate pe scara gustului frumos.

Mai este apoi o împrejurare care explică sărăcia de miez a operilor literare, mai ales dela începutul domniei lui Alexandru Ioan I. Din cei trei mari poeţi pe care timpurile de mai înainte îi împinsese la lumina zilei, Alexandrescu şi Bolintineanu ajunsese pe clina coboritoare a desvoltărei geniului lor, iar cel mai mare din toţi, Vasile Alecsandri, de şi păstrase încă neatinsă puterea lui creatoare, fusese însărcinat de domnitor, prietenul său, cu misiuni politice însămnate care trebuia să abată cugetarea lui, din regiunile frumosului unde se avântase până atuncea, spre realitatea vieţei de toate zilele. Aceasta ne explică încă şi mai mult lipsa aproape totală de lucrări de valoare estetică în primii ani ai domniei lui Alexandru Ioan I şi numai, după ce poziţia exterioară a ţărilor române se mai limpezeşte, Alecsandri poate iar, sau relua lira lui părăsită, sau readuce,

prin retipărire, creaţiunile sale anterioare, în conştiinţa poporului său. Să limpezim însă prin exemple ideile arătate :

In decursul anului 1859, Dăscălescu în *Solonii noştri*, îndeamnă pe legiuitor :

Să gândească la ţară ce în voi sperează ;

iar în *Strigoii*, el spune că :

In obşteasca adunare
Am văzut câţi-va strigoi.

In poezia *Vorbă să fie*, îşi bate joc de deputaţii majorităţei, spunându-le :

Ori cum să fie, din nemişcare
N'aveţi dorinţa să vă clintiţi.

Tot aşa în poezia *Noi*, el spune că :

In loc de zile, în loc de viaţă
In loc de ţară şi oameni noi,
Tot bătrîneţea încă ne-ngheţată ;
Suntem tot noi !

Dar pe lângă aceste rostiri desnădăjduite asupra îndreptărei rămăşiţelor trecutului, Dăscălescu vede zorii viitorului în poezia *O zi frumoasă*, în care cântă :

Azi Românul dovedeşte
Că-n sfârşit s'a deşteptat
Şi că-n faptă vredniceşte
Libertatea ce-a visat" [17].

G. Baronzi, unul din poeţii cei mai spornici ai timpului, celebrează pe un haiduc din vremile vechi, răsbunător al poporului împilat, în un poem ce cuprinde între altele următoarea strofă :

Strigă ura ! să trăiască
Toată ţara românească
Pe străini să-i biruiască
Şi din sînu-i să-i goniască ? [18]

G. Tăutu îşi bate joc de toate elementele rele şi putrede ale societăţei în poezia *Vă place cum eu cânt*, sau reaminteşte nedreptăţile vechi în *Răfuiala unui ţăran* de către un arendaş grec, iar pe de altă parte în *Românul şi Lăutarul* el chiamă pe Muntean :

să vină la noi
Să scăpăm de-ori ce nevoi [19].

[17] *Steaua Dunărei*, 2—3, 5, 8 Ian. 3 şi 11 Iunie 1859.
[18] *Corbea Haiducul*, de G. Baronzi în biblioteca populară. Bucureşti, 1859.
[19] *Steaua Dunărei*, 23 Ian., 20 April şi 14 Mai 1859.

Ioan Pavlof spune domnitorului:

S fii doamne ca Ştefan, şi numele de Mare
Să-ţi spună-n România din dragul el popor
Să dici steagul unirei departe de hotare
Şi naţia română spre falnic viitor; [20]

iar C. Radulian pune în domnitor speranţa regenerării ţăranului român:

Pă noi ăştia ţăranii
Ce am trăit multe stridanii
Pân-acum când domnul sfântul
Ne-a trimis pe Cuza blândul [21].

Avocatul Ionescu din Bucureşti exclamă:

Numai este despărţire
Dumnezeu ne-a dat unire [22].

Tot el face o *Odă la tabăra din Ploeşti.*
Un anonim întreabă:

Până când frate Muntene
Să te lupţi tot cu nevoi:
Până când dumai Moldovene
Injugate-or ca pe boi? [23]

Sofia Cocea, acea tânără femee pe care am văzut-o luptând alăturea cu bărbaţii pe tărâmul gazetăriei politice, închina o poezie *Stelei Dunărei*, organul de căpitenie al năzuinţilor timpului, spunând în ea:

„Steluţă dragă
Chiar acuma de peire
Tu Moldova ai scăpat" [24]

precum şi alte poezii de acelaş caracter.

Mavrodol caută să reînvie spiritul naţional pe calea poeziei dramatice, scriind o dramă: *Vlad Ţepeş* [25]. Şi tot pe atunci publică Bolintineanu o nouă serie de legende istorice în versuri, precum *Baia*, *Codrul Cosminului*, *Cetatea Albă*, *Bucovina*, *Moldovenii la Merienburg*, *Călugărenii*, *Dumbrava-Roşie*, etc.; dar aceste balade sunt mai pre jos de minunatele sale creaţiuni din 1852, atât ca avânt al gândirei cât şi ca formă, iar limba lor este tot mai încărcată cu neologisme[26]. Mai publică Bolintineanu şi *Amintiri de călătorie* în care presură pretu-

---

[20] *Steaua Dunărei*, 22 Ianuarie 1859.
[21] *Voicu plugarul său Entuziasmul ţăranului român*, Buc. 1859.
[22] *Românul*. 27 Ianuarie şi 30 Iulie 1859.
[23] *Steaua Dunărei*, 4 Aprilie 1859.
[24] *Ziua*, 2 Aprilie 1859.
[25] Bucureşti. 185 .
[26] *Bătăliile Românilor* de D. Bolintineanu, Bucureşti, 1859.

tindene povestiri istorice, precum bună-oară cu prilejul descrierei Giurgiului, acea a luptei lui Mihai Viteazul cu Turcii, la podul din acel loc[27]. O altă *Descriere de călătorii* a lui Al. Pelimon caută să atragă luarea aminte a boierilor asupra frumuseţei ţărei lor. El îi întreabă că de ce îşi petrec cea mai mare parte din viaţa lor în Bucureşti sau trec hotarul în străinătate şi nu se duc să-şi împrospăteze puterile în mândrii munţi ai ţărei noastre[28]? O a treia *Descriere de călătorie* făcută de unul Theodor Margot, prin munţii Ţărei Româneşti, stărue pe lângă însămnarea frumuseţelor fireşti şi asupra amintirilor istorice şi încheie cu cugetarea patriotică că : „Aci se fini victoria noastră şi acesta este tabloul acestei măreţe, avute şi roditoare ţări pe care o locuim, cunoscută de popoarele Europei sub numele de Valahia, dar care pentru noi păstrează şi va pastra pentru totdeauna dulcele şi gloriosul nume de România"[29]. Tot pe atunci o femee Amelia V... publică o nuvelă naţională, sub titlul *Amelia Stefănescu*[30].

Tot atunci apare şi Darea de seamă asupra procesului şi exilului C. D. Aricescu ce fusese surgunit în 1849, din cauza răspunsului la un imn dedicat generalului rus Duhamel, care imn înălţa pe Ruşi. Aricescu răspunsese acestui imn, prin *Blăstemul României contra apăsătorilor ei*, în care spunea între altele :

„Ajungă-vă blăstămul
Poloniei ce geme
Sub jugul de sclăvie
Sub knutul de urgie
Cu care-o 'nfăşuraţi.

Şi voi copii ai ţărei
Boieri, nu daţi uitărei :
Polonia cea mare
Fu sclava prin trădare
Şi azi zace-n mormânt"[31].

In anul 1860, apar, pe lângă poezii singuratice de felul arătat, de care mişună organele timpului, culegeri mai mari publicate în volumuri şi care împărtăşesc acelaş caracter. Aşa în prefaţa la volumul de versuri tipărite de G. Meitani, autorul ne spune, că „iubirea de patrie ce necontenit văzuse suspinând dorul mumei ce o moarte secerătoare culcă la pământ, şi visurile vrâste de roze, acestea fură obiectul cântărilor mele". Şi iată cum cântă el patria, în poezia închinată părintelui său :

Făcuşi să ştiu ce este a patriei iubire
Respectul către Sancte în mine ai sădit
Iubita libertate şi-a ţărei fericire
Fcuşi să fie visu-mi perpetuu favorit.

---

[27] *Călătorii pe Dunărea şi în Bulgaria* de d. Bolintineanu, Bucureşti, 1859.
[28] *Impresiunii de călători în România* de Al. Pelimon, Bucureşti, 1859.
[29] *O viatorie în cele 17 districte ale României* de Teodor Margot.
[30] *Steaua Dunărei* pe 1859, Nr 1 şi urm.
[31] *Procesul şi Exilul meu la Snagov* de C. D. Aricescu, Buc. 1895.

In poeziile lui de iubire, Meitani este încă şi mai radical în limbă:

Numai tu scumpă te arăţi rebelă
Invingi natura, junime belă
Dar faci să sufăr, crudo, amar!

Iar în *Patria* nu se mai uita nici la limbă, nici la înţăles, ci scrie:

Astea plină de-înfocare şi c-o mînie fierbândă
Zise juna cea femee cu un glas tremurător
Şi'apoi repede se scoală ca lumina strălucindă
Şi s'abate spre un arbor ce sta colo zimbitor [32].

G. Baronzi tipăreşte două culegeri de poezii patriotice, în care se cuprind bucăţi ca *La România, La Zeul tiraniei, Sufletul şi Sclavul, La Zeul Carpaţilor, Cântecul deputatului,* în care cânta:

Pentru cele patru punte
Votul nostru să ne dăm;

Ruga *Românului* în care se roagă:

Doamne scapă ţara mea
De uitare cea nedreaptă;

sau în *Făt-Frumos*, în care adresându-se domnitorului, spune:

„Făt-Frumos, Române mare
Iţi dau două ţărişaore
Două ţări surori iubite
Sub domnia ta unite".

Pe ici pe colea îşi întrerupe avântul patriotic, spre a-şi cânta durerile personale, precum în *Dorul nevindecat,* sau *Ce e mai dulce în lume.* In poeziile de iubire, limba lui Baronzi e mai plină de neologisme decât în acele către ţară.

Imi place, mă'ncântă ăst dulce azil
Dar far de amoruri mă crez în ezil [33].

Mai înfocat decât ce de până acuma, cântă C. D. Aricescu faptele mari străbune, fără a se înalţa însă nici măcar până la Bătăliile Românilor ale decăzutului mare poet muntean. In o limbă împestriţată de neologisme, Aricescu scrie un şir de balade asupra lui Vlad Ţepeş precum: *Ospăţul lui Ţepeş, Soldatul român sub domnul Ţepeş, Vlad Ţepeş şi solii, Ţepeş şi călugării greci.* Un alt ciclu este închinat lui *Mihai Viteazul*; apoi găsim poezii ca *România renăscândă, 9 Iunie*

[32] *Cînturi intime* de G. Meitani, Bucureşti 1860.
[33] *Danubianele şi zinele Carpaţilor* de G. Baronzi, Bucureşti 1860. Acelaş caracter aproape au şi poeziile lui A. Biru, *Roua în lacrimi,* Bucureşti 1860.

1848, Lui Napoleon III, 24 Ianuarie 1859. In Dimineța pe Bucegi, Aricescu cântă :

Poeții contimporani din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Colecția Academiei Române.

Abia Traian Divul cu pierderi colosale
Pe fiica lui Zamolxis putut-a subjuga
De bravi colonizate aceste țări vestite
Paladiul Romei fură și citadela sa [24].

---

[24] *Șoimii Carpaților, poezie istorică* de C. D. Aricescu, București 1860.

Al. Pelimon se urcă chiar la o epopee în 12 cânturi, în care celebrează tot cucerirea făcută de Traian, fără ca în cele 6.000 de versuri din care epopea se alcătuieşte, să se întâlniască cel mai mic avânt al gândirei; iar limba este înţesată cu cuvinte noue, fără nici un miez poetic, precum; orgoliu, sacerdot, narare, consolare şi chiar *grinsă cu dinţii* (grinca des dents). El sfârşeşte poema lui cu strofa:

Roma, Roma totdeauna
A atras a lui privire.
Prin veghera lui, Fortuna
Paşii 'ndreaptă spre mărire.
Astă ţintă dar aleasă
Fu romana colonie.
Roma-Dacia, mireasă,
Născu marea Românie. [35]

Poeziile lui Zamfirescu publicate în *Revista Carpaţilor* nu se deosebesc, de cele analizate până aici, nici prin fond nici forma [36].

Pe acest pustiu intelectual, galvanizat numai cât de simţimântul iubirei de ţară, se înalţă s'ar părea, ca nişte miraje înşălătoare, câteva lucrări de adevărată valoare, atât ca cuprins cât şi prin limba curată şi fumoasă în care sunt alcătuite: câteva fabule de A. Donici şi minunata novelă doamna Kiajna de Al. Odobescu, publicate şi unele şi cealaltă în Revista Carpaţilor. O lucrare acum uitată, dar care are meritul unui puternic avânt al gândirei, de şi limba cam lasă de dorit, este un poem scris de Romul Scriban, pe când era student la Turin, intitulat: *O noapte pe malul Dunărei.* Reproducem sfârşitul acestei frumoase concepţiuni poetice:

„De tine e legată a Daciei fiinţă;
Căci Dumnezeu te puse, în nalta sa voinţă,
Să fii aici o poartă de-aramă şi granit
De-a pururi încuiată de-un braţ nebiruit.
Infernul nici odată nu va putea să facă
In aburi sau în neguri a ta profundă apă
Şi s'o ridice-n aer în forme mari de nori
Sub bolta presurată de stele şi de sori.
Şi seculi nici odată nu vor putea să sece
Izvorul tău cel vecinic şi apa ta cea rece.
Eterna-i temelia ne-nvinsei Românie
Eternă ca şi dânsa e unda-ţi albăstrie.
Nici omul, nici natura nu vor putea surpa;
Nici spaţiul, nici timpul n'o vor putea seca.

[35] *Traian şi Dochia* de Al. Pelimon, Bucureşti, 1860. In critica făcută acestei epopei în *Atheneul Romîn* 2 Fevruarie 1861, criticul se ocupă numai de încălcarea din partea autorului epopei a condiţiilor clasice ale unei forme epice, fără a spune nici un cuvânt asupra concepţiunilor poetice şi a limbei autorului ei.

[36] *Revista Carpaţilor*, I, 1860, Iaşi sub direcţia lui G. Sion.

Rostogoleşte dar etern a tale valuri
Prin aste văi rîpoase, prin aste negre maluri;
Mugeşte cu putere o rîu nepcritori
Din ziuă pân-în sară, din sară păn-în zori" ! [37]

Aproape cu acelaş avânt al gândirei este scrisă meditaţia *O noapte pe ruinele Sucevei* [38], de un anonim şi *Oda la deschiderea universităţei din Iaşi* 26 Octomv. 1860, de Ioan Ianov, poetul melancolic al acelor timpuri care trebuia să devină mai târziu veselul şi hazliul autor de cântecele comice [39].

Nimic nu ne poate da o idee mai lămurită a lipsului de simţ pentru frumuseţea limbei, decât următoarea strofă din un poem al lui Adrian: *Stefan şi Tătarii*, care strică o descriere în destul de vie şi de mişcătoare a unei lupte, prin un cuvânt nepotrivit pus tocmai la sfârşit şi care dărâmă tot efectul.

„Fulgeră din arcuri săgeţi veninoase
Scântei se mişcă pe coiful lucios
Lancea s'ascute-n păgânul os;
Tatarul s'opune, dar apoi slăbeşte
Cade şi-n ţărină groaznică, cumplită
Arborul se luptă, se pleacă, s'agită". [40]

Tot atât de puţin simţ pentru limbă are şi Sofia Hrisoscoleu [41] şi lucru straniu, această femee care scrie foarte curat şi frumos în proză, în versuri s'abate la o limbă ca următoarea:

„Şi cred că virtutea este răsplătită
Că meritul astăzi este onorat
Că simţirea este de toţi preţuită
Că spre-a fi ferice omul e creat" [42].

Pentru a videa însă până la ce exagerare se mergea în stricarea limbei, să reproducem adio al lui Năstăsanu, când pleacă spre a studia pictura în străinătate. El spune ţărei de care se despărţeşte: „De şi facţia ce-l oprimă au stat şi stă încă obstacol la nişte asemene aspiraţii, însă noi prin asiduitate şi indiferenţa la insidiile lor vom învinge, şi tu vei continua

---

[37] *Atheneul român* de V. Alexandrescu No. 18, 20 Fevr. 1861. Poemul începuse a se publica în No. 14 din 1860.

[38] *Steaua Dunărei* 69, 1860.

[39] *Atheneul român*, No. 6, 4 Noemv. 1860. Ianov spune, în închinarea către Papadopol-Calimah:

„Obosit de grea durere
Şi de-al inimei suspin
Îmi plec capul în tăcere
La al soartei crud destin".

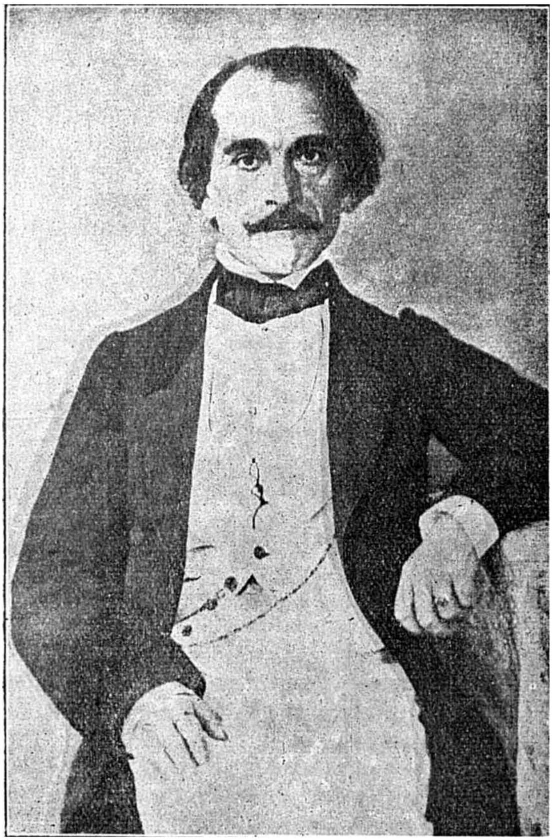
[40] *Ibidem* No. 6, 4 Noemvrie 1860.

[41] Asupra Sofiei Hrisoscoleu vezi un articol de Emiligar în *Arhiva* din Iaşi, 1902, Ianuarie—Fevruarie.

[42] *Atheneul român* No. 1, 15 Sept. 1860.

marşa ta cătră progres care te va conduce la *nidul* (nid=cuib) său natural dela capitol"[43].

Alăturea ca această direcţiune plecată spre modernizarea şi stricarea desăvârşită a rostului limbei, mergeau alte două:

Poetul Grigore Alexandrescu
Colecţia Academiei Române.

una mai moderată, primind oare care cuvinte noue în ţesătura vânjoasă a vechiului graiu; alta cu desăvârşire arhaică, reînoind rostiri uitate şi turnând cuvinte noue în forme vechi.

[43] *Ibidem.* Tot aşa găsim în *Imnele poetice* ale lui G. Boteanu, Bucureşti 1860, unul dedicat *Demoazelei A.* In acelaş an aflăm pe Alexandru *fon* Hulubeiu reeditând *Suspinele unei matroane din istoria Românilor* ce fusese tipărite încă în 1847 în Gazeta Transilvaniei. Hulubeiu împarte gratis această scriere junimei studioase.

Direcţiunea moderată era reprezentată prin prozatori însămnaţi, precum între alţii prin Mihail Kogălniceanu; cea arhaică se întrupă de o camdată în marele meşter al penei române, Alexandru Odobescu. Bine înţeles, că dacă în proză se putea, ba trebuia chiar până la un punct, să se primiască înnoiri, nu era tot astfel pentru graiul poetic care nu poate decât prea arare ori suferi întrebuinţarea de cuvinte noue, nefrământate şi neînfrăţite încă cu gândirile poporului. In această de pe urmă sferă marele plăsmuitor al limbei poetice rămâne aproape singur Vasile Alecsandri.

Seriile istorice produse de aceste direcţiuni, astăzi au ajuns aproape la a lor încheiere: Direcţia exagerată către neologisme a fost mai cu totul părăsită şi mai stăruieşte numai încă în câteva ramuri de cunoştinţi ştiinţifice; cea prea arhaică iarăşi a fost îndulcită pe cât se putea în proză; iar în poezie ne am întors şi ne întoarcem tot mai mult la limba plină de miez şi de icoane frumoase a poporului.

In decursul anului 1861 se menţine curentul literaturei patriotice, ba se întăreşte amestecându-se în el şi glasul până acuma mut al poeţilor mai de seamă ai neamului românesc: Gr. Alexandrescu care scrie, dacă nu cu un deosebit avânt, cel puţin cu un ton mai adânc, o poezie înclinată *Unirea Principatelor*:

„Timpul trece, omul piere, dar a patriei iubire
E averea cea mai rară, cea mai scumpă, moştenire
Ce de la părinţi de merit, nobilii fii o primesc".

Apoi Donici apare cu fabulele sale, toate aceste producţii mai de samă fiind publicate de marea revistă întemeiată la începutul lui 1861 de un grup de literaţi, *Revista română* ce apare în Bucureşti, de acelaş caracter, dar mai bogată şi mai luxos editată decât Revista Carpaţilor din Iaşi, Gh. Tăutu publică în *Atheneul român* mai multe poezii patriotice, precum *Ţara mea* în 24 Ianuarie 1861 [44]. Pe lângă aceste producţiuni urmează încă mai departe şirul acelor sarbede şi de nici o samă, precum bunăoară o povestire nesărată a unor intrigi de bal mascat, însoţite de o poezie *Adio la Carnaval*, în care, se găsesc versurile:

„Adio Carnavale, adio bal-mascat
Adio sări frumoase ce voi m'aţi amuzat". [45]

Un poet nou G. Creţeanu apare la orizon; dar el aparţine, nu rasei celor puternici, ci celor şubrezi. In o poezie patriotică el cântă:

„Nemicul ce ne apasă nu e cel din afară
Corupţie e nemicul ce sapă această ţară";

[44] *Atheneul român* 14 *şi* 15; 16 şi 24 Ian. 1861.
[45] *Impresii de carnaval*, Focşani 1861.

iar pe albumul unei domnişoare el spune:

„Prea puternica-i magie
Tot aşa de radioasă
De suavă şi frumoasă
Să te ţie".

Zamfirescu cântă mai mult durerile inimei, însă într'o limbă cu totul stricată prin neologisme neiertate. Aşa în *Moartea unei pasere* el spune:

„Nefericita-nvinsă de plăgi şi d'horroare (sic)
Işi pierde echilibrul, dispare-n infinit
Dar tot liberă moare
Căci libera-a trăit!"

Tot aşa suspină şi Radu Pătărlăgeanu în poezia lui *Cântec*:

Cântă, cântă, angerelă
S'aud glasul tău frumos
Să întreci pe filomelă
Şi eu să fiu orgolios".

Cel mai exagerat din toţi versificatorii acestui an este de sigur d. I. Sacellariu care ascunde o lipsă desăvârşită de inspiraţie sub un nămol de cele mai îndrăzneţe neologisme

„Aproape de bariera
Intr'o vale pomiferă"

sau

„Apoi prompt în patu-mi s'aruncă a lene"

sau

Exemple abundante avem în faţa noastră

sau

Şi ochiu-i d'adoare
Varsă-în al meu suflet supreme alegreţe
(allégresses).

G. Sion urmează înainte cu fabule, iar G. Baronţi cu poezii patriotice [46].

In literatură sub forma prozei, însămnăm un roman sau o novelă satirică asupra funcţionarului, însămnat cu terminul înjositor de slujnicar, scrisă de Al. Pelimon şi bine apreţuită de cel mai autorizat organ al timpului, Revista română care spune despre această lucrare, că este o novelă umoristică plină de spirit şi vervă; nu numai că e o bună scriere literară, dar are şi o mare însemnătate morală" [47].

Cu cât vremea înaintează, cu atâta se adună tot mai multe elemente culturale care împing minţile mai departe pe calea

[46] G. Pătărlăgeanu *In oare de repaos*, Buc. 1861. Ceilalţi în *Revista Carpaţilor*, II, 1861.

[47] *Nenorocirile unui slujnicar* de Al. Pelimon. Buc. 1861, Cf. *Revista română*, I, 1861.

propăşirei. Cu toate că pe unele tărâmuri mişcarea înainte nu se simte, totuşi fără îndoială ea, în totalitatea ei, cugetarea românească sporia în întindere şi cuprins şi că, chiar acolo unde propăşirea nu se manifesta vădită, se pregătia în ascuns reţeaua de gândiri pentru înălţarea nivelului intelectual.

In decursul lui 1862, poezia patriotică se mănţine; ba marele eveniment al unirei desăvârşite a ţărilor române pare a-i da un nou avânt. O mulţime de ode apar în ziarele timpului spre a sărbători acest act mântuitor. In afară de aceste poezii mai mărunte, Al. Pelimon poetul epic al timpului, înzăstrează

Poetul Dimitrie Bolintineanu
Colecţia Academiei Române.

literatura română cu o a doua epopee asupra lui *Mihai Viteazul*, pe care-l cântă în 1060 de strofe fiecare de câte 4 versuri scurte. Poema cuprinde 22 de cânturi şi o *concluziune*. Versurile sunt cam astfel de a rândul:

A plecat în Oltenia
La Sultan a protesta
Pentru toată România
Suferindă care sta.

sau

Sumă alţi Români de fapte
Mari prin inimi şi bravuri
Nu tiranilor deşarte
Mîni, servile creaturi.

sau

Precum paserile trece (sic)
Păduri, râuri, mări şi munţi
La aşa asalt se-întrece
Animaţi creştinii frunţi.

sau

Şi luase Radu ştire
Ca-o revoltă-a eclatat
Domnul Mihai cu oştire,
Era viu şi deşteptat etc.

Şi cu toate aceste, în întroducere, autorul ne spune, că „a vrut să dee o poemă originală în versuri, în o limbă de tot populară" [48].

Tot în felul lui Pelimon însă mult mai bine ca limbă, scrie G. Baronzi, *Legenda României*, un fel de poemă în 54 de strofe, câte de 10 versuri fiecare, câteva din ele cu versuri destul de izbutite, precum în descrierea eroinei :

„Ochii ei ca două stele
Strânse-n cearcăn de rubin (?)
Svârlă fulgere din ele
Pe un cer limpede senin;
Şi pe buzele-i vrăjite
Infloresc neîncetat
Garofiţi îmbălsămate
Cu miroase ce îmbat;
Iar sprinceana pe la ochiu
Parcă-i scrisă cu deochiu [49].

Tot în 1862 apare o nouă serie de *Poezii patriotice* de Bolintineanu. De şi în ele se mai întâlneşte câte o adiere a geniului sau, în deobştie concepţia e slabă ; mai mult versuri decât poezie. Aşa Ştefan cel Mare ţine următoarea cuvântare boierilor din Vaslui :

„La marinimia care am avut
Pentru toţi, răspundeţi ce fel aţi făcut?
Voi primirăţi cîrma ca să o slăbiţi
Apăraţi corona ca s'o umiliţi.
Ca să cază domnul aţi voit să piară
Şi neatârnarea într'a noastră ţară !" [50]

Doi poeţi noi apar în zarea literaturei române : Stăncescu şi Grandea. Cel întâi este foarte lăudat în prefaţa scrisă de către I. G. Valentineanu care priveşte volumul nou de versuri ca un evenement literar de întâia mână, apărând mult asupra înaltei valori a poeziilor *Strigoii* şi *Fiul ingrat*. Ca să

[48] *Gloriile Româniilor sub Mihai Viteazul* de Al. Pelimon, 1862.
[49] *Legenda României* de G. Baronzi, Bucureşti 1862.
[50] *Legende noui* de D. Bolintineanu, Bucureşti 1862.

se poată videa, cum critica pe atunci stătea la acelaş nivel cu producerea, cităm următoarea strofă din Strigoii:

„O sinistră mână are
Şi un aer de fior
Totul e o spaimă mare
Acest monstru-ngrozitor";

iar din Fiul ingrat versurile:

„Şi acel loc odată atât de frumos
A rămas acuma un lac infectos".

Neologisme ca, obscuritate, lugubru, sumbră, imprimat, destinat, etc., etc., se întâlnesc la fiece pas. Bine înţăles că şi Stăncescu plăteşte tributul neaparat patriotismului, cu poeziile sale: *România* către *Moldova*, *Geniul bun şi Geniul rău al României*, *Inturnarea Expatriaţilor*, *La Aquila română*, etc. [51]

Al doile poet ce este primit iarăşi cu simpatii de critică şi de public, este Haralamb Grandea. Precum Stăncescu fusese recomandat de Valentineanu, astfel Grandea este susţinut în primii săi paşi de G. Sion care, în prefaţa la volumul lui, spune că aceste poezii sunt primele aspiraţiuni ale unui geniu ce vine să ne încânte. Poeziile lui Grandea sunt fără îndoială superioare multor din contimpuranele lor şi limba lor, de şi pătată pe ici pe colea de neologisme (selba-pădure, teroare, doliu, grotesc, suav, debil, etc.) este în deobşte mult mai curată. Ele păcătuesc însă prin o îngrămădire de diminutive care le dă o bolnăvicioasă gingăşie. (In o poezie de câteva versuri găsim următoarele: voinicel păstorel uşurel garofiţe chipuşor îngerel, mititel) [52].

Mai publică poezii şi Depărăţanu [53]; iar Tăutu îşi adună poeziile lui în un volum [54]. Ambele aceste culegeri nu sunt superioare celor analizate. Şi încercările poetice ale lui Hajdeu, de şi se deosebesc ca concepţie poetică sufăr de boala neologismelor. In *Po tretul* el spune:

Piptorul ca hoţul prinde acea clipeală
Penelul ca pumnarul zimbire-a pironit
Ca sângele din rasă, pe pânza infernală
Rămas-a mărturie surâsul amăgit.

iar în *Memoria Raisia M... lka* el cântă:

Mă-mpinge dorul meu tot una
Să răscolesc măcar lacuna
Ce-o simt în tristu-mi firmămînt.

---

[51] *Citera*, poezii de D. Stăncescu cu o prefaţă de I. G. Valentineanu, Bucureşti 1862.
[52] *Preludele* de Haralamb Grandea, Bucureşti, 1862.
[53] *Doruri şi amoruri* de Depărăţeanu, Bucureşti, 1862.
[54] *Poezii* de G. Tăutu, Ianuarie, 1862.

Tot aşa şi Ştefan Vârgolici cel cu limba aşa de neaoşă de mai târziu, în *Călugărul* spune :

Ce cauţi tu copile! Floarea nu mai este!
Ea acum ornează sîntul paradis
S'amestecă-n corul umbrelelor celeste
Unde viaţa-i numa un etern surîs [55].

Mai apar şi câteva romane, două mai slabe ca concepţie şi îngrozitoare ca limbă, *Elena* de Bolintineanu şi *Misterele Bucureştilor* de M. Bujoreanu [56]; altul cu totul superior, reproducând o intrigă înteresantă, pe un fond social minunat zugrăvit. Este romanul *Ciocoii vechii şi noi* de N. M. Filimon. Meritul acestei alcătuiri este cu atât mai mare, cu cât este o scriere cu tendinţe şi nu izvoreşte numai din neînteresată contemplare a frumosului. In prefaţa lui, autorul ne spune, că el dedică lucrarea lui „ciocoilor condeiului care aţi mâncat starea stăpânilor voştri. Sunteţi putrejunea şi mucegaiul ce sapă din temelie împărăţiile şi domniile. Vouă care aţi furat cu sfanţul din funcţiunile cele mici şi cu miile de galbeni din cele mari, iar acum când v'aţi cumpărat moşii şi palate, stropiţi cu noroi pe făcătorii voştrii de bine, vouă vă dedic această carte" [57].

Tot în Revista română apare un *Studiu asupra lui V. Alecsandri*, marele poet român, în care se analizază şi se reproduc un număr însemnat din creaţiunele lui cele mai frumoase, atât ca simţ patriotic cât şi ca închipuire poetică. Ce deosebire incomensurabilă între concepţiile lui Alecsandri care fac să răsune în plin toată arfa simţimintelor, şi acele ce atingeau abia câte o strună descordată a minunatului instrument! In *Deşteptarea*, Alecsandri strigă poporului român :

„Numai tu popor român, să zaci vecinic în orbire
Numai tu să fii nevrednic d'acest timp reformator
Numai tu să nu iei parte la obşteasca înfrăţire
La obşteasca fericire
La obştescul viitor!

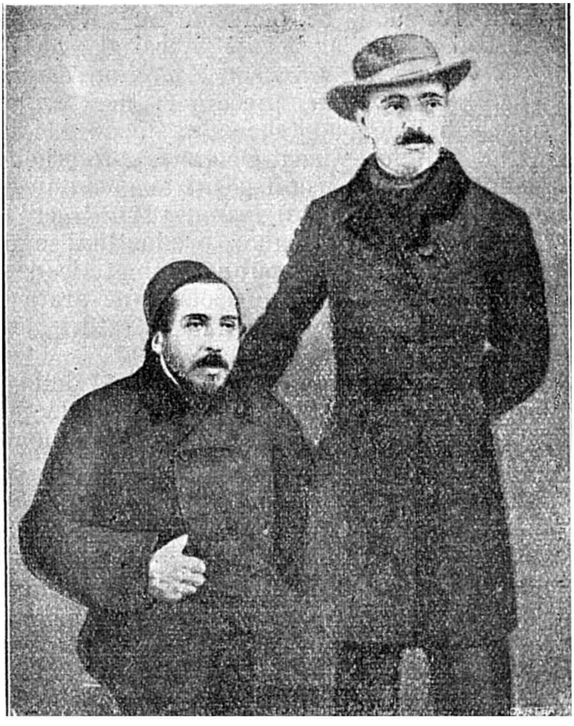
Se reproduce apoi proietica lui cântare din 1844, când prăznuind *Desrobirea Ţiganilor*, făcută în acel an pe moşiile statului, Alecsandri spune :

Fală-n lume şi mărire pentru tine-n veci să fie
O Moldovo, ţară mândră; tu ce dai întăi dreptate!
Braţul tău ce sfarmă astă-zi un jug aspru de robie,
Ţie însuş pregăteşte viitor de libertate!

[55] *Lumina din Moldova*, revistă de Hajdeu, Iaşi, 1862.
[56] Ambele din 1862, Bucureşti.
[57] *Ciocoii vechi şi noi* de N. M. Filimon, publicat întăi în *Revista română* pe 1862. apoi în volum în 1863. Să nu se amestece N. M. Filimon cu Al. Pelimon autorul epopeelor analizate mai sus.

Unde mai răsunase accente atât de pătrunzătoare, ca în *Altarul mănăstirei Putna*, în care V. Alecsandri încheagă, în cele mai mândre colori, o legendă scumpă Românilor:

„Ura-n ceruri se ridică! Urlă dealul, clocotește;
— Să trăiţi copii — le zice Ştefan ce-acum se găteşte.
Zbârnie coarda din arcu-i, fulgeră săgeata-n vînt,
Trece, piere mai departe şi-ntr-un paltin vechiu s'a frînt.
— Acolo va fi altarul! zice falnicul monarc
Ce se închină şi se pleacă pe războinicul său arc.
— Să trăiască domnul Ştefan mii de glasuri îl urează
Şi poporul jos în vale umilit îngenuchiază"[88].

Ion Ghica şi Vasile Alecsandri
Colecţia Academiei Române.

[88] *Revista română* II, 1862. Faţă cu aceste avînturi poetice, aducem o poezie de Dăscălescu, publicată şi ea în Revista română, 1862, *Eu devin aleu* care sfârşeşte cu cuvintele:

Insă ori cum fie, scumpă Românie
Ori cît e de mare suferinţa ta
Zile mai ferice că sunt date ţie
Inima-mi voeşte încă a spera.

In Revista Română mai publică şi Al. Donici, pe lângă fabule, şi o poezie patriotică *Dorinţele Românilor* şi, după cât se pare şi cea d'intâi Epigramă scrisă de un Român, *La mormântul unui doctor* :

Sub astă piatră zace un doctor învăţat
Prin moartea lui de moarte pe mulţi el a scăpat[59].

Anul 1863 vede apărând pe tărâmul literaturii estetice, în primul rând reeditarea a două opere însemnate : *Doinele şi Lăcrămioarele* de V. Alecsandri şi *Meditaţii şi Elegii* de Gr. Alexandrescu. Mai apar apoi în un volum câteva piese de teatru ale marelui poet moldovan : *Lipitorile Satului*, prin care, cum observă Revista Română, se biciueau nu numai despoitorii satelŏr ci şi acei ai oamenilor bogaţi şi acei al averilor mănăstireşti, *Rusaliile în satul lui Cremene, Zgârcitul râsipitor, Ultra-demagogul şi Ultra-retrogradul*, precum şi în Revista română câteva din nouele balade poporane adunate de Alecsandri din colecţia hărăzită Azilului Elena Doamna, cu prilejul mărirei acelui aşăzământ în 1862; „copii găsiţi ai geniului român dăruiţi copiilor găsiţi îngrijiţi de doamna României"[60].

Această împrospătare a unor producţiuni eminente ne dovedeşte o înălţare a gustului public în materie de poezie şi, cu toată stăruinţa producerilor inferioare, ne arată o ridicare a nivelului intelectual, cel puţin în unele straturi ale societăţei mai culte.

De altfel se întâlnesc şi poezii de feliul al doile, bunăoară acele a le lui Constantin Stefanide[61]. Apoi acele publicate în Călindarul pe 1863, între care una *Anul nou*, spune :

Ciocoismul fără milă
Impilă ca un duşman
Sugând sîngele, Strigoiul,
Muncitorului ţăran.

Mai sunt şi altele tot pe struna patriotică, precum : *Omagiu Pompierilor din 48, La fraţii mei Români, Visul lui Ştefan cel Mare, Moartea lui Mihai Viteazul*. In *Vântul rău* H. Grandea spune :

Vai de ţară
Că e vântul rău, amai
Şi ne bate din Fanar!

Anul e însă mai ales productiv în drame istorice, toate fără rost ca fond şi scrise în o limbă din cele mai împestriţate,

[59] *Revista Română*, II, 1862, p. 461.
[60] *Doine şi lăcrămioare, Suvenire şi Mărgăritarele* de V. Alecsandri, ediţia II, Ianuarie 1863; *Meditaţii şi Elegii, Satire şi Fabule* de Gr. Alexandrescu, ediţia IV, Bucureşti 1863 (celelalte ediţii sunt: I, 1838; II, 1842, III, 1847).
[61] *Rîsuri din luna*, Bucureşti 1863.

precum *Elena Dragoş*, în care nu înţălegem pentru ce se dă acest nume Elenei fetei lui Ştefan cel Mare, cea măritată după fiul lui Ioan ducele Moscovei şi ale căreia suferinţi şi lupte formează subiectul piesei. Alte drame de acelaş fel sunt: *Petru Rareş*, *Turnul lui Bul* şi *Vochiţa Doamna* melodramă de G. Asaki, *Un ajutor la timp*, dramă de G. Tăutu; apoi o dramă pe o temă grecească *Căderea Misolonghii* de Temistocle Finali [62].

Se mai publică apoi şi urmarea romanului *Misterele Bucureştilor* de G. Baronzi şi *Misterele căsătoriei* de C. D. Aricescu [63]. Bolintineanu scrie apoi, fără nici un fond istoric, *Vieţele lui Vlad Ţepeş*, *Stefan cel Mare* şi *Mihai Viteazul*, [64] încât şi aceste lucrări au mai mult caracterul de romane istorice. Al. Pelimon publică un roman al căruia temă este lupta contra elementului evreesc, spunând în el că „fabricarea spirturilor şi a rachiurilor în mare cantitate, beţia sau boala care ucide pe ţărani şi care rachiuri se vând mai mult de Evrei, este un ce revoltător, un ce de groază". Este una din cele d'intâi scrieri în care se combate alcoolismul [65].

Anul 1864, cu adâncele lui turburări politice, trebuia să aducă o înapoiere în mersul desvoltărei literare. Al. Depărăţanu scrie o dramă într'o limbă într'adevăr îngrozitoare [66]. Cam tot aşa e şi o piesă în 4 acte ce zugrăveşte timpurile lui *Ţepeş* alcătuită de A. Dimitriade [67]. Şi cu o culegere de poezii a lui Al. Pelimon, în care se regăseşte aceeaşi nepăsare de curăţenia limbei pe care am însamnat-o la celelalte ale lui publicaţii. Ea conţine, pe lângă o majoritate de poezii de iubire şi câteva patriotice precum: *Steaua Ciahlăului*, *La zidurile Cetăţei Neamţului*, *Mihai Bravul* şi *Boierul Manta*, *Libertatea* [68], etc.

Un nou poet C. Fundescu, imitând în totul pe Pelimon, cânta în poezia *Răsunet*:

O junime, viitorul astei ţări infortunate
Tu eşti candela vieţei, tu eşti demn (sic) de libertate
Căci prin ţara noastră noi sperăm a înalţa.
N'au fost faptele străbune, moliciunea nepăsărei
Ci amorul României, vitejia şi amoarea;
Ţara care nu le are nu mai poate exista [69]

Poeziile patriotice nu sunt cele mai multe din acest volum.

Dintre romane şi novele, cităm una cu caracter naţional, a căreia întâmplări sunt arătate ca petrecute între Români

[62] Toate din 1863.
[63] Ambele din 1863.
[64] Toate din 1863.
[65] *Jidovul cămătar în Moldova şi Bucovina*, de Al. Pelimon, Bucureşti 1863.
[66] *Grigoare Vodă domnul Moldovei* (1777) Bucureşti 1864.
[67] *Virtutea strebună fapt naţional* în 4 părţi de C. Dimitriade, Bucureşti, 1864.
[68] *Flori de Moldo-Romania* de Al. Pelimon, Bucureşti 1864.
[69] *Flori de câmp* de C. Fundescu, Bucureşti 1864.

şi Greci pe timpul lui Tudor Vladimirescu, scrisă tot de Al. Pelimon [70], şi o alta *Radu III*, de N. D. Popescu, rodnicul autor de mai lâ ziu de novele pe tema naţională [71]. Dintre reeditări aflăm numai una a unei bucăţi mai de samă: *Arghir* şi *Elena*, frumoasa alegorie a lui Barac [72].

In sfârşit cel de pe urmă an al domniei lui Alexandru Ioan I, 1865, vede apărând reeditarea poeziilor celor bune din prima perioadă a lui Bolintineanu [73], precum şi pe de altă parte un nou volum al lui H. Grandea [74]; apoi poezii de Niculeanu [75], şi *Catastihul amorului* de Stoicescu [76], şi un volum de Adrian [77]. Acest din urmă, în nişte satire destul de bine închipuite, îşi bate joc de starea lucrurilor de atunci, spunând în *Dumnezeu şi lumea*:

> Nu e deci dreptate, a fugit din lume;

în *Pungulita mea*:

> Zin, zin, zin, pungă cu haz
> Tu joci rolu-n ţară az!

In *Stos*:

> Te-am bătut, dă punga-ncoace!

In *Visul meu de aur*:

> Aş dori să văd ciocoii pînă mîne toţi crăpaţi.

In *Nu se poate* cu versul final îndestul de isbutit.

> Nu se poate ori vr'o dată şi la noi ca să videm
> Strălucind cel soare dulce de frăţie şi dreptate;
> In această mîndră ţară libertate să avem;
> Să scăpăm de tiranie ce Romînului dă moarte?
> Ia vezi nu! ia nu se poate!

Adrian are şi poezii patriotice, *Stefan şi Tătarii, Paul Chinezu, Vochiţa, Amorul lui Ştefan, La România*, etc.

---

[70] *Catastrofa întîmplată boierilor în muntele Gavanul* de Al. Pelimon, Bucureşti 1864.

[71] *Radu III, novelă originală* de N. D. Popescu, Bucureşti 1864.

[72] Bucureşti 1864.

[73] *Poezii* de Bolintineanu. 2 volumuri 1865 Bucureşti. Mai apare un volum de *Poezii abia cunoscute* de Bolintineanu, Bucureşti 1865.

[74] *Miosotis* de H. Grandea. Bucureşti 1865, precedate de o prefaţă de G. Sion şi de o critică de Mauriciu Flügel de economie politică la Cincinatti în Statele-Unite (!!)

[75] *Poezii* de N. Niculeanu, Bucureşti 1865, Prefaţă de Iacob Negruzzi în ediţia lui Saraga.

[76] *Catastihul amorului* de Toma Stoicescu, Bucureşti 1865. Mai iesă şi *Poezii de* Prodănescu, Bucureşti 1865.

[77] *Versuri* de Adrian, Bucureşti 1865. Poeziile lui apăruse în deosebite ziare prin 1859—1864 şi fusese adunate în volum în 1865.

Miosotis ale lui Grandea au acelaş caracter ca şi Preludele; iar poeziile lui Niculeanu, de şi conţin un puternic avânt al gândirei care le fac interesante, sunt şi ele prea încărcate cu neologisme şi la fiecare moment năbuşesc iarăşi simţirea deslănţuită; (rezignare, corupţiune, pudoare, teribil, etc.). El cântă însă cu multă simţire:

Că n'avem nici morminte pe care să venim
Cu umbrele străbune să plîngem, să vorbim.

In o poezie dedicată unei doamne el îi spune:

Negreşit ai ochii negri şi sprincenele arcate
Faţa albă şi pe umeri două plete aruncate
D'un negru posomorît;
Dar ce vrei! Sunt un salbatec, de-o natură necioplită
Mie-mi trebue un suflet, iar nu piele lustruită
Ca să nu mor de urât!"

Cum spune de el Iacob Negruzzi: „în versurile lui Niculeanu se reflectă caracterul său pasionat şi violent, suferinţele sale de natură deosebită şi descrise cu simţire, în unele locuri cam obscur, după cum îi erau şi gândirile, dar totdeauna cu expresiuni energice".

Artele. — Pentru a complecta expunerea desvoltărei ideilor poporului român din Principate în ceeace priveşte mişcarea estetică, trebue să aruncăm o privire asupra artelor.

După cum era şi firesc, mersul pe acest târâm trebuia să fie mult mai încet decât pe acel al producerei frumosului prin graiu, întru cât la acel din urmă nu erau de lipsă şi deprinderile tecnice pentru a da fiinţa concepţiunilor, lucru neapărat la artele propriu zise.

In sculptură şi arhitectură nu avem de însămnat aproape nimic, întru cât statuaria nu exista de loc, iar arhitectura era reprezentată numai prin străini. Totuşi se poate însămna măcar în teorie deşteptarea interesului pentru frumosul arhitectonic, în două studii: unul înserat în Revista Carpaţilor asupra *Mănăstirei Sinaia*, altul în Revista română asupra *Catedralei dela Curtea de Argeş*, apoi în studiul lui D. Berindeiu asupra *Bucureştilor* tot în Revista română.

In privirea picturei găsim oarecare începuturi. Cei întâi pictori români, propriu zişi şi nu mai mult simpli zugravi de icoane, sunt în Ţara Românească Aman iar în Moldova Gheorghe Panaiteanu. Ambii se încearcă în alcătuirea de tablouri cu subiecte naţionale, urmând mai departe direcţiunea apucată încă de Asaki cu ajutorul unui pictor italian [78]. Aşa Aman alcătueşte tablourile: *O plecare a lui Mihai Viteazul la bătălie, Fuga Tur-*

[78] *Ist. Romînilor din Dacia Traiană*, vol. XI. p. 268.

cilor după Călugăreni, Vlad Ţepeş şi solii[79]; iar Panaiteanu dă fiinţă tablourilor : *Dochia şi Traian, Alexandru cel Bun primind coroana dela împăratul Paleologu, Bătălia dela Marienburg, Cea dela Baia, Stefan cel Mare la mănăstirea Neamţului, Testamentul lui Ştefan cel Mare* — aceste după indicaţiile lui G. Asaki, iar după propria-i inspiraţiune: Cele *două surori* (Moldova şi Muntenia) şi *Muma română*[80]. In 1860 guvernul Munteniei publică un concurs pentru alcătuirea unui tablou istoric asupra *Luptei dela Focşani* între fraţii Buzeşti şi Tătarii. Revista Carpaţilor observă, asupra acestui concurs, că el nu şi-ar putea ajunge scopul, întru cât nu ar fi cine să concureze[81]. Tot pe atunci se mai publică concurs pentru poezia unui imn naţional românesc, şi G. Sion dobândeşte premiul[82]. In 1860 se face însă începutul unui învăţământ pictural, prin înfiinţarea şcoalelor de frumoasele arte din Iaşi şi Bucureşti. Se mai trimite Năstăsanu[83] la învăţătura picturei în străinătate; în 1860 Aman scrie în Revista Carpaţilor un studiu teoretic *Despre pictură*[83]; în 1864 se face o expoziţie de pictură, fără îndoială cea d'intâi în ţările române de către pictorii Aman, E. Creţulescu, Honoré Olivier, Tătărescu, Tene Henri, Panaiteanu Bardasare şi Papazoglu, îndemnând pe guvern a încuraja această întreprindere, prin cumpararea câtorva tablouri[85], iar în 1865 găsim pe pictorul Tătărescu scriind o carte asupra esteticei corpului omenesc[86]. Tot în 1860 se înfiinţază şi şcoalele de muzică şi de declamaţie, ceeace ne aduce a ne îndeletnici cu desvoltarea muzicei şi a artei dramatice în ţările române.

Asupra muzicei, ea era reprezentată prin trupe de operă italiană care jucau piesele precum se putea, în nişte teatre lipsite de cele trebuitoare în costumuri şi decoruri, cu orchestre slabe şi necomplecte. Din când în când, câte un concert dat tot de străini, mai adăogia o varietate în petrecerea muzicală. Este de însamnat însă pentru cultura muzicală a timpului, că se întâlneşte în el, un critic muzical cu cunoştinţe neaşteptate şi gust deosebit, anume N. M. Filimon, autorul romanului Ciocoii vechi şi noi, care cu curaj şi competenţă arăta părţile slabe ale reprezentaţiilor teatrale, atât opere cât şi drame sau

---

[79] *Tribuna*, 23 August 1859.

[80] *Curierul Principatelor Unite* 16 Iulie 1859. Vezi asupra acestor tablouri lucrate în parte după comanda ministeriului instrucţiei publice, raportul preşedintelui adunărei cătră domn, 30 Iunie 1860 *Mon. of.*, 10 Aug. 1860.

[81] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 3 Fevruar 1861. *Revista Carpaţilor* II, 1861, p. 235.

[82] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 21 Dec. 1861 Comp. *Ţăranul romîn* 11 Fevruarie 1862.

[83] Am reprodus mai sus al său *Adio la ţară* în prilejul plecărei, vezi p. 107.

[84] *Revista Carpaţilor*, 1860 trim. II, p. 230.

[85] *Reforma*, 26 Ian. 1864. *Tromp. Carpaţilor* 6 Iunie 1865.

[86] *Precepte asupra proporţiilor corpului omenesc*, de Tătărescu. Buc. 1865.

comedii; critica fără milă voacele şi jocul artistelor, şi călăuzia gustul public cu un talent şi o pricepere care i fac onoare [87].

Pe tărâmul muzicei naţionale însămnăm culegerea *Melodiilor române* de Berdescu [88]. Cu înfiinţarea conservatoarelor, se pune temelia răspândirei muzicei în straturile mai de jos ale oraşelor [89]. In 1865 se deschide un curs pregătitor pentru formarea de coruri bisericeşti [90].

Teatrul, aşăzământul artistic menit mai ales a ridica nivelul intelectual al poporului, de şi propăşeşte în personalul trupelor care din ce în ce recrutează elemente mai destoinice, totuşi ducea o viaţă lâncedă, din pricina înstrăinărei cugetărei claselor superioare, deprinse cu teatrele din străinătate şi cu răsunetul de pe scenă a limbelor străine. Ele lăsau aproape totdeauna lojele teatrului românesc deşerte, şi umpleau numai pe acele ale operei italiene, chiar când trupele străine nu erau la înălţimea cerinţelor artei; dar era de bun gust a merge la operă şi oarecum ruşine de a asista la reprezentările teatrului românesc.

La 1859 în Iunie, după sfârşirea întreprinderei lui Milo, întră în ea C. A. Rossetti care-şi dă cele mai mari silinţe pentru a înălţa scena românească; dar este nevoit să se retragă la sfârşitul anului, după ce pierde sume însemnate în această afacere.

Multă osteneală îşi dăduse mai ales Rossetti spre a scoate teatrul din „babilonul limbistic" în care se afla căzut, fiind convins că orice osteneală de regenerare a teatrului naţional va rămânea fără efect, va fi nulă, când se va scăpa din vedere că limba formează una din primele baze ale edificiului naţional [91].

O altă cauză de lâncezire a teatrului era vârtejul vieţei politice care răpea la ea toată încordarea minţilor şi nu mai îngăduia bună oară ziarelor a se mai îndeletnici cu producerile scenice, cu singura excepţie a *Naţionalului* şi a lui Filimon. Se poate spune deci şi de teatru, ca de toate manifestările naţionale pe tărâmul frumosului, că el propăşi ca element producător, fără însă a se adânci în conştiinţa naţională şi fără a găsi în ea încurajarea de care au nevoie asemene manifestări.

---

[87] N. M. Filimon începuse a scrie criticele sale încă din 1857 în *Naţionalul* şi le urmează până în 1860, la încetarea ziarului.

[88] *Melodii romîne în toată originalitatea lor* de A. Berdescu Buc. 1862.

[89] Cei întăi profesori ai conservatorului din Bucureşti sunt: A. Flechtenmacher fiul jurisconsultului Moldovei Christian, Carol Salvatori, Ed. Wachmann, Visarion, Mateiu Millo; iar ai celui din Iaşi: Franz Gaudella, Burada, Gros, Viniarsz, Pascali, Mezetti, Soltys, Galino şi Dimitriade. Vezi D. Ollanescu, *Teatrul la Romîni*, Partea II, al doilea memoriu, Buc. 1898, p. 71.

[90] *Mon. of.*, 23 Ianuarie 1865.

[91] *Naţionalul* din 15 Ian. 1861 (Bălăşescu). Comp. D. C. Ollanescu, *Teatrul la Romîni*, Partea II al doilea memoriu, Bucureşti 1858, p. 55.

Ştiinţele morale. — Sub acest titlu vom cuprinde încercările de cercetare pe tărâmul istoric, sociologie, juridic şi alte scrieri de acest fel. In ele se văd licărind spiritul critic care începe a tinde la stabilirea adevărului în sfera faptelor omeneşti, care deşi pornesc dela legile precize ale faptelor fizice, totuşi împărtăşesc în studiul lor caracterul comun de a voi să stabilească conformitatea ideilor expuse cu aevea lucrurilor, se 'nţelege că cele mai multe din aceste scrieri urmăresc şi ţinta naţională, care chiar uneori copleşeşte pe acea de urmărire a adevărului. Precum în literatură am văzut că preocuparea de căpetenie era naţionalismul iar frumosul rămânea pe al doilea plan, aşa şi în această parte critică a cercetării acelaş simţimânt întuneca partea curat ştiinţifică.

Chiar pe la începutul anului 1859, apare a doua ediţie a *Daciei literare*, revistă scoasă de Mihail Kogălniceanu în 1841 şi care conţinea, pe lângă reproducerea de multe documente istorice, şi articole înălţătoare de suflet pe tărâmul istoric precum : George Şincai de M. Kogălniceanu, Necrologul lui Ştefan cel Mare, Bătălia dela Războeni de Kogălniceanu şi altele încă. Privitor la istoria poporului român, lucrările anului 1859 arată tendinţa de a ridica prezentul prin înălţarea trecutului. Aşa M. Cioran, adiutantul lui Tudor Vladimirescu, în scrierea lui asupra *Revoluţiei din 1821*, spune că „am crezut de cea mai sfântă datorie a lăsa naţiunei mele aceste însămnări care pot ajuta într'o zi istoria patriei"; iar asupra revoluţiei lui Tudor, adaoge că „oricât de nenorocit a fost sfârşitul ei, tot Tudor a fost acela care, după împilarea trufiei strămoşeşti, a ridicat cel d'intâi stindardul naţional" [92]. I. G. Valentineanu publică pe de o parte un studiu asupra *Administraţiei guvernului dela Balta-Liman*, iar pe de alta traduce broşura franceză *Austria şi Principatele române*. In cea dintâi el spune că : „oricine a luat vreodată trista sarcină de a scrie nefericirile patriei sale, acela numai va putea să înţeleagă simţimântul de adâncă umilire ce am încercat, voind a da o aruncătură de ochi asupra administraţiei ţărei dela 1849 până astăzi" [93]. In scrierea lui el critică domnia lui B. Ştirbeiu. Valentineanu este dat judecăţii pentru această scriere. In întroducerea la traducerea broşurei franceze, Valentineanu spune : „Este timpul ca să nu mai fim nepăsători despre lucrul public; este timpul ca să fim şi noi odată Români şi stăpâni în ţara noastră; este timpul ca străinul să înceteze de a mai veni să ne poruncească în pământul nostru şi să se facă stăpân pe lucrul românesc; este timpul să ne cunoaştem cine suntem şi să ştim a ne preţui mai bine; căci altfel

[92] *Revoluţia lui Tudor Vladimirescu* de M. Cioran, Bucureşti, 1859.

[93] *Despre administraţia guvernului dela Balta-Liman* de I. G. Valentineanu, Bucureşti, 1859.

cum vom putea păstra cele ce posedăm? Numai astfel cred, vom putea merge cu mândrie pe calea glorioasă, progresistă şi măreaţă ce ni s'a deschis prin domnia lui Alexandru Ioan I şi a ne împlini înalta misiune ce Providenţa a rezervat-o frumoasei noastre ţări" [94].

Urmărind aceeaşi ţintă, Valentineanu mai publică o culegere de documente cu comentare asupra *Timpurilor caimacamiilor*, [95], şi o culegere de notiţe biografice asupra tuturor oamenilor mai cu vază ai timpului. In această de pe urmă scriere, el cere ca „guvernul nostru de astăzi să se pronunţe; este el pentru viitor sau este pentru trecut. Dacă este pentru viitor, atunci cate să îmbrăţoşeze oamenii viitorului; dacă însă este pentru trecut, atunci să declarăm cu mâhnire că naţiunea nu-l va însoţi pe tărâmul acesta". Prin aceste cuvinte Valentineanu îşi rostia nedumerirea provocată de politica de fuziune urmată de domnitor în primele timpuri ale ocârmuirei sale în Muntenia [96].

Tot pe atunci se petrece o desbatere interesantă pentru punctul de vedere naţional, din care se concepeau toate lucrurile. Anume învăţatul basarabean B. P. Hajdeu, strămutat în Iaşi, scrisese în *Foiţa pentru istorie* din 1859, un articol în care dădeau un răspuns negativ la teoria deplinei stârpiri a Dacilor în urma cucerirei romane [97]. Hrisoscoleu şi Neofit Scriban găsesc de cuviinţă a răspunde la acest articol, sprijinind teoria lui Şincai şi Petru Maior [98]. Tot atunci Epitropia aşăzămintelor brancoveneşti, în unire cu Eforia şcoalelor, publică un premiu pentru un tratat despre coloniile romane în Dacia după documente [99]. Se mai tipăreşte în acel an, un manuscript care conţinea un *vechiu letopiseţ al Ţărei Româneşti* [100], precum şi vol. III din *Istoria generală a Daciei de D. Fotino* în traducerea lui G. Sion [101]. Mai iesă de sub tipar şi *Actele proprii a contribui la mărirea conduitei politice a lui Ioan Heliade Rădulescu*, care aveau şi ele de scop tot înalţarea luptătorilor pentru regenerarea ţărei [102]. In legătură cu această mişcare literară patriotică stă şi dispoziţia luată de domn, de a se readuce oasele lui N. Bălcescu, mort în Palermo. N. Ionescu în-

[94] *Austria în Principatele române* traducere de I. G. Valentineanu, Bucureşti, 1859.

[95] *Documente relative la administraţia guvernului interimar*, 1856—1858 de I. G. Valentineanu, Bucureşti 1859.

[96] *Biografiile oamenilor mari scrise de un om mic*, Paris 1859.

[97] *Perit-au Dacii în Foiţa pentru istorie*, Iaşi 1859.

[98] *Răspunsul lui Hriscoleu şi a lui Neofit Scriban* la articolul d-lui Hajdeu, Perit-au Dacii, în *Steaua Dunărei*, 3 şi 7 Septemvrie 1859.

[99] *Tribuna*, 23 August 1859.

[100] *Istoria Ţărei Româneşti* editată de G. Ioanid. Buc. 1859.

[101] *Istoria generală a Daciei* de Dionisie Fotino, Trad. de G. Sion, Bucueşti, 1859.

[102] *Ibid.* Bucureşti 1859.

sărcinat cu această misiune nu o poate îndeplini, de oarece rămăşiţele marelui patriot român fusese aruncate, ca acele ale unui om sărac, în groapa comună[103].

Apoi societatea medicilor şi naturaliştilor din Iaşi lasă să pătrundă raza patriotismului în recele ei îndeletniciri, numind ca membri onorari ai ei pe Hr. Tell, St. Golescu, Eug. Predescu, Gh. Arghiropol, C. A. Rossetti, I. Brătianu, V. Boerescu, N. T. Orăşanu, I. G. Valentineanu, S. Voinescu, I. Marghiloman şi N. Chinezu, „considerând meritele lor pentru consolidarea libertăţei". Alegerea era cu atât mai însamnată, cu cât prin ea se „onora" barbaţi din ţara soră şi era deci o închinare adusă ideei unirei[104]. Nu mai puţin însemnată este în aceeaşi direcţiune, prefacerea ortografiei din buchi chirilice în litere latine. Incă din 23 Octombrie 1858 eforia şcoalelor din Bucureşti adoptase alfabetul latin. In şedinţa din 11 Iunie 1859, comisia centrală hotăreşte ca protocoalele ei să fie tipărite cu litere[105]. In 10 August 1859 şi Monitorul oficial al Ţărei Româneşti începe a tipări decretele cu latine, lăsând cirilicele pentru celelalte comunicări[106].

Anul 1860 ne aduce mai multe lucrări pe tărâmul acesta al literaturii critice: Un studiu asupra *Gramaticei lui Şincai* de A. Papiu Ilarian, *Evenementele din 1821* de Colonelul Voinescu, *Răsbunare sublimă* sau istoria morţei lui Constantin Cantacuzino postelnicul, *Chestiunea proprietăţei* un studiu foarte bine documentat al lui I. Missail[107]. De un caracter analog şi tinzând aproape la acelaş rezultat este scrisoarea lui C. Eraclide asupra *Elementului monarhic* care apără acest principiu ca garanţie a stabilităţei şi a dreptăţei sociale şi încheie cu cuvintele: „Să nu uităm că, în cele de pe urmă ranguri ale societăţei, există o massă de oameni asupra căreia au apăsat, cu toată a ei rigoare, o opresiune tradiţională şi care a gemut timp îndelungat sub varga şi biciul unui regim brutal"[108].

---

[103] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 15 Octomvrie 1859. N. Ionescu îndeplineşte misiunea lui tocmai în 1861. *Ibid.* 31 Octomvrie 1861. Cf. şi *Steaua Dunărei*, 25 Octomvrie 1859.

[104] *St. Dun.* 9 Decemvrie 1859.

[105] *Naţionalul*, 15 Ianuarie 1859., 17 Oct. 1859.

[106] *Monitorul citat.* In 1860, ministerul din Bucureşti, sub Ioan Ghica publică o tabelă de echivalenţa literilor cu buchiile. *Mon. of. al. Ţărei Rom.*, 8 Fevruarie 1860. In Moldova prima înştiinţare oficială tipărită cu litere se afla în *Mon. Moldovei* din 19 Decembrie 1859. Dar înnoirea este curînd părăsită şi se revine la cirilice, păstrîndu-se latinele numai pentru titluri: *Cartea de confirmaţii*, *Ministerul de cultura* şi *instrucpione publica*, *Ministerul din lăuntru*. In 18 Mai 1860 se află pentru ultima oară *instrupcione*; de acolo înainte *instrucţiune publică*. Incă în 1865 suplimentul la *Monitor*, destinat comunelor, se tipăreşte cu cirilice.

[107] Toate aceste publicate în *Revista Carpaţilor*, I. 1860.

[108] *Despre elementul monarhic în sistemul reprezentativ* de C. Eraclide. Iaşi 1860.

Mai apare un studiu al lui Missail asupra *Genezei ideei unirei*, în care se reproduc frumoasele poezii ale lui Alecsandri şi Alexandrescu prevestitoare ale marelui eveniment [109].

Anul 1860 vede încă începuturile unui curent care trebuia să aducă o puternică întărire a vieţei româneşti, întrucât trebuia să conducă mai târziu la înfiinţarea Academiei române. Anume încă din 24 Februarie 1857, C. G. Florescu ceruse ca o comisiune de învăţaţi să prelucreze dicţionarul limbii române [110]. In 1860 se publică, în Revista Carpaţilor, un articol în care se arată nevoia înfiinţărei unei Academii române, [111], şi ca o urmare a acestui îndemn, găsim că în prima sesiune a adunărei muntene din 1860, după iniţiativa ministrului Neculai Kretzulescu, se hotărăşte o sumă de bani spre adunarea materialului pentru istoria Românilor, [112] constituindu-se în acest scop o comisiune compusă din Laurian, Ioan Maiorescu, Florian, Cernăgescu, Odobescu şi Sion. Această comisiune, mergând mai departe cu gândul decât scopul pentru care fusese convocată, alcătueşte un proiect de statute pentru *Societatea academică română*, proiect înaintat ministrului Neculai Kretzulescu în 1860. După acest proiect, societatea avea să cuprindă două secţiuni: istoria cu arheologia şi literatura cu lexicografia, urmând ca mai târziu să i se adaugă şi o secţiune a ştiinţelor naturale. Scopul ei cel mai apropiat era adunarea materialului istoric şi îmboldirea pentru cultivarea limbei. Bugetul noului aşezământ se urca la 304.000 de lei pe an [113]. Până să se hotărască asupra acestui proiect, ministerul moldovenesc publică un premiu de 5000 de lei pentru cea mai bună scriere asupra limbei române [114]. Tot pe atunci Evangheliu Zappa dărueşte ministerului cultelor din Muntenia, un fond de 5000 de galbeni, pentru încurajarea culturei limbei române, şi în baza acestei danii, ministerul publică două premii,

[109] *Atheneul romîn* 6, 4 Noemvrie 1860. In anul 1859 apăruse o traducere a scrierei unui profesor grec din Atena. *Discurs pentru Elenismu între Valahi* în care G. G. Papadopulo (tradus de Tabacopulo, Buc. 1859), susţinea că întreaga cultură românească este datorită Grecilor. G. Sion criticând acest discurs în *Revista Carpaţilor*, I, 1860, p. 155, arată, că „pe cât timp Elenismul a fost în putere, n'a fost decît pentru el; iar lumina şi civilizaţia ne-a venit dela Apus".

[110] *Istoria şcoalelor* de Ureche, III, p. 220.

[111] *Revista Carpaţilor*, I, 1860, trim. p. 156.

[112] Tot pe atunci Bolintineanu, ministrul instrucţiei publice din Muntenia publică un apel către acei ce ar poseda documentele istorice, spre a le comunica ministeriului, *Reforma* din 12 Ian. 1860. Adunarea moldovenească încuviinţează lui V. Alexandrescu (Ureche) 300 de galbeni, spre a cerceta documente în Spania *Mon. of. al Mold.* 95. 1860 supl.

[113] *Revista Carpaţilor*, II, 1861, p. 15.

[114] Raport prezentat adunărei Moldovei 39 Iunie 1860, *Mon. of. al. Moldovei*, 10 August 1860.

unul de 200 de galbeni pentru o gramatică, altul de 300 pentru litera A din dicţionar [115].

Anul 1861 vede apărând, în marele organ al timpului, *Revista română*, un număr însemnat de scrieri, foarte bune ca fond şi îngrijite ca formă, în deosebitele ramuri de cugetări, cele mai multe referitoare la poporul român. Găsim în ea o cercetare istorică asupra lui *Lupu Mehedinţanu* de G. Creţeanu ce scrie studiul său în o bună limbă românească, pe care se credea dator s'o schimonosească numai când o turna în versuri. Tot el mai publică un studiu asupra *Libertăţei*, cu aplicare la ţările române; un alt studiu asupra *Daciei vechi*, de Ioan Ghica; *Libertatea muncei* de P. Buescu în care susţineâ că munca prin clacă este o barbarie a timpurilor trecute: *Impozitele* de A. Gianni; *Lucrările publice* de Aninoşanu; *Bucureştii* de D. Berendei; *Spatarul Clănău* de Gr. Lahovary; *Evenimentele dela 1821* de Ioan Missail; *Libertatea instrucţiunei* de E. Bacaloglu al căruia valoare ştiinţifică de mare însemnătate vom studia-o mai jos. In sfârşit Revista română mai publică, în acest an 1861, şi studiile istorice şi literare de interes deosebit ale lui Alexandru Odobescu asupra *Cântecelor populare* şi acele asupra *Poeţilor Văcăreşti*, *Foletuluinovel* sau călindarele lui Brâncoveanu, *Manuscriptelor şi cărţilor vechi aflate în mânăstirea Bistriţa*, precum mai dă la lumină eminenta *Istorie a lui Mihai Viteazul* de N. Bălcescu, atât de măeastră ca formă şi de caldă ca iubire de ţară şi de neam. Se mai publica şi *Mişcarea Românilor din Ardeal*, de N. Bălcescu şi *Necrologul lui Ştefan cel Mare* cu un comentar de Radu Ionescu [116].

Tot acest an mai vede apărând în o ediţie aparte *Cuvântarea lui M. Kogălniceanu contra alegerei de deputat a cneazului A. Moruzzi*, cuvântare ţinută în 5 Decemvrie 1861, şi a căreia răsunet se vede din retipărirea ei în o broşură deosebită; [117]. *Mânăstirile închinate* de I. Brezoianu, [118] şi *Independenţa constituţională a Transilvaniei* de A. Papiu Ilarian [119] despre care ne vom ocupa şi mai jos.

---

[115] *Monit. of. al. Ţăeei romîneşti* 25 Oct. 1860 şi 4 Aprilie 1861. Vezi şi *Revista Carpaţilor*, 1 Ian. 1861. Tot pe atunci şi aşăzămintele Brancoveneşti publică un premiu de 300 de galbeni, la fie-care 2 ani, pentru autorul celei mai bune cărţi romăneşti, şi 150 de galbeni pentru premiul al II-lea (accesit). Vezi regulamentul acestor premii în V. A. Ureche, *Istoria şcoalelor*, p. 222.

[116] *Revista romîna.* I, 1861. Tot atunci apar în *Revista Carpaţilor* II, 1861, două lucrări ale lui Missail: *Intărirea naţionala* şi *Trădarea Basarabiei*. In această de pe urmă găsim fraza pusă în gura Basarabienilor, că „nutrim odată speranţa de a fi reuniţi iarăşi către patria desbinată şi a forma apoi numai una şi aceiaşi naţiune''.

[117] Iaşi 1861.

[118] Bucureşti 1861.

[119] Iaşi 1861.

Ca scriere mai mult de polemică însemnăm *Despotismul şi Constituţia* de C. D. Aricescu. După ce autorul arată în ea relele despotismului şi nevoia guvernului constituţional ca o trecere către idealul republicei, provoacă pe „Românii cei buni să se grupeze împrejurul stindardului lor dela 24 Ianuarie 1859. Alexandru Ioan I cunoaşte astăzi pe amicii unirei şi pe devotaţii tronului şi ai patriei; în doi ani a avut timpul a studia toate partidele, a se încredinţa unde este puterea şi viaţa şi care sunt aspiraţiunile a cinci milioane de oameni" [120]. Tot în acest an, întâmplându-se se ardă o bibliotecă din Stokholm în care se spunea că s'ar fi fost aflat nişte cărţi privitoare la Români, ministrul de culte român intervine la guvernul francez ca să-i mijlocească informaţii relative la această chestiune. Consulul Tillos comunică guvernului răspunsul contelui de Mandstrom, prin care se arată că în adevăr a ars biblioteca bisericei din Strenguas şi îi comunică un catalog al acelei biblioteci spre a vedea dacă conţinea vreo scriere privitoare la Români [121]

In 1862 apar în Revista română, *Ziaristica de Missail, Miliţia romană şi Purismul limbei române* de directorul şcoalei din Braşov, Munteanu, scrise în o limbă de tot latinizată, după sistemul Românilor de peste Carpaţi, bunăoară: „Realizarea acestei dorinţi nu numai că e o necesitate imperioasă cerută de cultura limbei noastre: şi dicţionarul carele va conţinea toate vorbele romane e totdeodată singurul mediu ce poate răsfrânge cu suscces pe pumnătorii romanităţei limbei şi a naţionalităţei noastre".

Trebue notată deosebirea între direcţiunea înnoitoare în limbă din colo şi dincoace de Carpaţi. Acolo o reîntoarcere la limba latină; dincoace o împrumutare nesăbuită de cuvinte franţuzeşti. Direcţiunea transilvană nu a prins niciodată rădăcini în ţările române; când s'a manifestat aici, a fost tot prin elemente de peste munţi, care deşi ca profesori aveau o înrăurire asupra tinerei generaţii, totuşi nu au putut învinge puterea mediului, mai tare decât acea a imitaţiei.

Se mai publică un studiu însemnat asupra *Mânăstirilor închinate* [122] de către arheologul Cesar Bolliac, care contopeşte în un singur tot argumentele şi documentele privitoare la acea mare chestiune naţională. Se retipăreşte în a doua ediţie *Curierul de Ambe Sexe a lui Heliade* [123]. Th. Codrescu tipăreşte vol. V al *Uricarului* sau culegere de documente privitoare la istoria Românilor [124]. In *Călindarul antic* al preotului Grigore Musce-

---

[120] *Despotismul şi Constituţia* de C. D. Aricescu, Bucureşti, 1861.
[121] *Mon. of. al Ţărei Rom.* 2 Aprilie 1861.
[122] Mănăstirile închinate, de Cesar Bolliac, Bucureşti 1862.
[123] Ediţia II, Bucureşti 1861—1862.
[124] Vol. V, Iaşi 1862.

leanu, se adună inscripţiile de pe la mânăstirile Ţărei Româneştei[125]. Papiu Ilarian începe publicarea însemnatei sale culegeri de documente pentru istoria Românilor[126]. In *Lumina* din Moldova, B. P. Hajdău scrie după izvoare un studiu critic asupra *Desţărărei lui Petru Rareş*, studiu care împreună cu acel asupra întrebărei : *Perit-au Dacii* introduce un nou sistem în tratarea istoriei Românilor, acel întemeiat pe cercetarea izvoarelor[127].

Tot în acest an se adună articolele politice şi celelalte încercări ale Sofiei Hrisoscoleu născută Cocea din Fălticeni, ale căreia scrieri, minunate ca formă şi înălţătoare de suflet, inaugurează în un chip strălucit mişcarea feministă în România. Imprăştiate prin ziare, fură adunate de soţia lui Aricescu, Iulia Aricescu şi publicate în un volum[128].

In 1863 avem în privirea literaturii critice şi a istoriei, însemnăm mai întâi articolul din revitta Română : *Comitele Cavour* de G. Creţanu, în care se pune în lumină rolul bărbatului de stat italian în constituirea statului român, un studiu asupra *Fabulistului Alex. Donici*[129] un altul asupra *Mânăstirilor închinate* de Gr. Bengescu, *Şcoalele şi învăţăturile la Români*, de Missail şi *Soveja* Ziarul unui exilat politic din hârtiile rămase dela Alecu Rusu. Se mai traduc *Revoluţiunile Românilor* de Del Chiaro. A. Papiu Ilarian urmează înainte cu publicarea *Tezaurului* şi B. P. Hajdeu cu aceea a *Arhivei Istorice a României*. Domnitorul publică un premiu de 100 galbeni pentru traduceri din autorii latini şi eleni[130].

Istoria însă se îmbogăţeşte în 1864 cu mai multe studii eminente datorite lui B. P. Hajdeu. Aşa studiile critice asupra istoriei române : *Luca Stroici* părintele filologhiei române, *Filosofia portretului lui Ţepeş* şi *Analize literare* externe, în care Hajdeu analizează valoarea ca isvoare a unor scrieri privitoare la *Istoria Românilor* precum : *Raicevici*, *Wolf*, *Crusius*, *Eutropius*. In studiul consacrat acestui de pe urmă, Hajdeu caută să reducă mărturisirea lui ; privitoare la colonizarea Daciei, („infinitas copias hominum eo transtulerit") la proporţiile necesare spre a nu contraveni teoriei sale asupra persistenţei Dacilor sub stăpânirea romană. Tot în acest an apare volumul al II-lea al *Arhivei Istorice* a *României*, care alăturea cu *Te-*

[125] *Calendar antic*, de Gr. Musceleanu, Bucureşti 1862.

[126] *Tezaur de Monumente*, vol. I, 1862 Bucureşti.

[127] *Lumina din Moldova*, 1862.

[128] Precedat de o biografie şi un portret al Sofiei sub titlul : *Sofia Hrisoscoleu*, de d-na A. 1862 Bucureşti. Această însemnată figură literară şi patriotică a trecutului nostru a fost reamintită în un studiu de Emilgar. Vezi mai sus nota 41.

[129] Apărut întâi în *Independenţa română* din lunile Decemvrie 1862 şi Ianuarie 1863 şi retipărit în *Revista Română*.

[130] *Mon. of.*, 17 Iunie 1863.

zaurul lui Papiu Ilarian constituesc primul început de publicare critică a documentelor privitoare la istoria Românilor. Mai apar apoi şi două dicţionare, unul *Elino-Român* de Ioanid, lucrat după Bizantie şi unul *Latino-Român* de M. Moldovanu.

Iar în 1865 în scrierile critice şi istorice apare volumul al III-le din *Arhiva istorică* de B. P. Hajdeu, cuprinzând mai multe studii critice decât documente. Apoi monografia consacrată lui *Ioan Vodă cel Cumplit*, în care acelaş autor, expunând pe o bogată cercetare documentată istoria ultimului erou al Moldovei, aduce indirect laude ocârmuirei lui Alexandru Ioan I. Mai iese două conferinţi asupra lui *Ştefan cel Mare* de Radu Ionescu, colaboratorul Revistei române.

Cultura generală şi ştiinţifică. — Deşi îmboldirea culturală ne venea aproape întreagă dela Franţa, totuşi este de însemnat puţinătatea traducerilor din această limbă, traduceri ce începuse de mult în ţările române, dar care nu se adaogiră în proporţie cu sporirea înrâuririi franceze în ţările noastre. In tot decursul domniei lui Alexandru Ioan I, traducerile sunt puţine şi nu se pun pe româneşte decât arareori opere mai însemnate şi de o valoare literară mai deosebită. Aşa găsim aproape numai următoarele opere franceze prefăcute pe limba română: *Cristianismul şi puterea lui* trad. de C. G. Florescu 1859, *Proiect pentru educaţia fetelor* de Fénélon, trad. de Radu Popescu, 1859, *Robert Diavolul, Favorita* şi *Nabucodonosor*, librete de opere traduse de I. G. Valentineanu; acel din urmă în colaborare cu N. Fotino 1859, *Operele lui Franklin* trad. de Riureanu 1859, *Lauda lui Marc-Aureliu*, trad. de G. Creţescu, 1856, *Resbelul şi civilizaţiunea* de François Bouvet trad. de Toma Sergiescu 1859, *Martirii lui Chateaubriand* traduşi de Pizone 1859, *Fidanţata din Lamermoor* trad. de Bonache, *Temniţele austriace în Italia de Felice Ornisi* trad. de Simion 1861, *Britannicus de Racine* trad. de Văcărescu 1861, *Robinson în insula sa*, trad. de Baumann 1861, *Istoria poporului roman de Titu-Liviu* trad. după traducerea franceză de Antonnelli 1861, *Istoria lui Cicerone de Lamartine*, trad. de colonelul T. Cazimir 1862, *Femeile în Orient de Dora d'Istria* trad. de un anonim 1861, *Istoria măcelurilor din Siria* de *Fr. Lenormant* trad. de Cleopatra Tabacopulo 1862, *Iulia şi Leontina* sau înţelepciunea şi vanitatea trad. din franc. de Adelina Olteanu 1862, *Retragerea celor 10.000* trad. de N. Alexandrescu (după franceza) 1862, *Memoriile lui Garibaldi* trad. de I. Nicolau 1862, *Genoveva de Brabant* trad. de Pleşoianu 1862, *Istoria martirilor libertăţei după Esquiros* trad. de Catopol 1863, *Parisul în America de Laboulaye* trad. de Serurie 1863, *Istoria generală de Duruy* trad. de Cernătescu, 1863, *Mitologia Grecilor, Romanilor şi Egiptenilor* trad. de N. Preda 1863, *Baladele lui V. Hugo* trad.

de Negruzzi 1863, *Sumariul Istoriei universale a culturei* de A. C. Creţulescu (de sigur o traducere sau o prelucrare după franţuzeşte) 1863, *Mizerabilii* de Victor Hugo, trad. de Bolintineanu 1863—1864, *Ballo in Maschera* trad. de G. Asaki 1864, *Istoria descoperirei Americei* trad. de Costiescu 1864, *Tratat de morală de Rendu* trad. de Pop 1864, *Novele de Paul de Koc*., trad. de Gheorghiu 1864 şi *Columba de Alexandru Dumas* trad. de Iosif Vulcan, Pesta 1856.

In afară de aceste traduceri din limba franceză, mai aflăm câteva din germana, precum o *Metodică sau pedagogie* trad. de Anton Vellini 1859, *Parazitul* sau meşteşugul de a se face norocit, comedie în 5 acte de Schiller trad. de Winterhalter, 1859, *Faustul lui Goethe* trad. de Skeletti 1862 şi *Ifigenia în Taurida de Goethe*, trad. de Ilariu Puşcariu 1862, *Moartea lui Wallenstein de Schiller* trad. de E. M. Iaşi 1864, apoi un *Tratat de istorii morale* după autorii elini şi romani 1859, *Istoria Ţărei Româneşti de Fotino şi acea de fraţii Tunsuli* trad. de G. Sion 1859—1864.

Faţă cu această săracă importare de idei străine pe calea tiparului pe româneşte, ne întrebăm cum s'a putut introduce aşa cu toptanul civilizaţia occidentală, mai ales în forma ei franceză, în ţările române? Ea era adusă de a gata de către numeroşii Români ce învăţau la Paris, unde aceştia însuşindu-şi cel puţin cunoştinţa limbei franceze, puteau întrebuinţa scrierile aducătoare de idei ale acelui popor de a dreptul şi fără nevoia unor traduceri. Apoi în ţară chiar, pensionatele şi guvernantele franceze răspândeau tot mai mult cunoştinţa acelei limbi. Toată lumea se silea a-şi însuşi cuprinsul cărţilor franceze în original chiar şi nu prin traduceri. De aici se explică alcătuirea unor dicţionare francezo-române şi româno-franceze în destul de cuprinzătoare;[131] se mai explică apoi împestriţarea limbei române cu neologismele arătate mai sus, precum şi nevoia alcătuirei unor dicţionare speciale spre a deprinde lumea cu acele neologisme[132].

Dacă traducerile nu erau însă de seamă, apoi ideile apusene, introduse în mintea acelora ce nu ştiu franţuzeşte, erau şi ele puţine şi înguste, şi deaceea şi toţi oamenii ce joacă în ţările române un rol politic sau literar trebuiau neapărat să cunoască limba franceză. Era instrumentul neapărat pentru manifestarea superiorităţei intelectuale. Oamenii politici ce i-am văzut perindându-se la putere sau înălţând glasul prin adunări

[131] *Dicţionar româno-francez* de I. Costinescu, 1859; *Dicţionar franco-român* de T. Codrescu, 1859; *Dicţionar-francez* de R. de Pontbriand 1862.

[132] *Dicţionar de ziceri radicale* de Cernavodeanu, 1862. *Dicţionar de cuvinte noue* de V. Popescu 1863. şi *Dicţionar de cuvinte străine împrumutate de Români* de G. M. Antonescu, Buc. 1863.

cunoşteau cu toţii limba franceză[133], ba cu toţii îşi făcuseră chiar învăţăturile în Franţa. Mai toată corespondenţa între oamenii de seamă cu domnitorul se făcea în limba franceză, precum s'a văzut din o mulţime de acte reproduse până aici. Dintre autori poate să nu fi cunoscut această limbă preotul Musceleanu; poate şi unul Anania Melega care scrie cartea sa cu titlul foarte curios ce se vede a fi fost o rea traducere din franţuzeşte *Construcţii şi meditaţii asupra omului căzut*[134].

Scrieri româneşti care să fi îndreptat cugetarea spre alte regiuni decât spre ţară şi nevoile ei, se întâlnesc deasemenea foarte puţine, mai ales pe tărâmul ideilor mai obsteşti. Aşa se află un studiu asupra lui *Lucreţiu* poetul latin de V. Alexandrescu (Ureche),[135] şi de acelaş un altul asupra *Epopeelor greceşti* sub titlul *Omer existat-a*;[136] un alt studiu mai întins asupra *Satirei latine* de Al. Odobescu, *Principiul criticei* de Radu Ionescu, *Istoria minunilor* de Iatropol[137].

Intr'o direcţiune însă era peste putinţă a nu se introduce ideile din ţările străine şi mai ales dela izvorul culturei noastre din Franţa, anume în cunoştiinţele ştiinţifice. Toate cărţile de şcoală privitoare la această ramură de cultură sunt traduse din franţuzeşte sau luate mai liber după manuale franceze sau în sfârşit răspândind în formă originală numai ideile franceze. Aşa sunt Zoologia, Botanica, Mineralogia Geologia de *Baraş* directorul foaiei *Isis* sau *Natura* care dela 1858 se nevoia să răspândească în poporul român ştiinţele naturale[138]. Tot aşa *Istoria naturală* de Baraş, *Antropologia* şi *medicina populară* de doctorul Basero, *Contemplaţia naturei* după Charles Bonnet de Ananescu, *Descoperirea Americei* trad. de Stoicescu, *Fizica uzuală* şi *Meteorologia* de Marin, *Geografia antică* de Şaicariu, *Elementele de filosofie după Pascal*, *Despre Anatomia descriptivă* de doctorul Polizu, *Medicina legală* de Auerbach, *Cosmografia elementară* fără nume de autor, *Agronomia* de P. Buescu, *Despre Astronomie* de I. Fălcoianu, *Despre vitele bovine* de P. Buescu, *Drumurile de fier* de I. Ghica, *Eclipsele din anul 1863* de I. Fălcoianu, *Idee generală despre Geologie* de Gr. Ştefănescu,[139] *Organizarea poliţiei sanitare* de An. Fătu, *Moneda* de Aurelian, *Moartea aparentă* de Felix, *Armele portative* de maiorul G.

[133] Despre ei spune cu drept cuvânt ziarul rusesc *Le Nord* din 3 Aprilie 1866: „Des essaims de jeunes gens vont à Paris, y étudier au milieu du plaisirs et en reviennent dans le pays, députés, hommes d'Etat". *La Voix dela Roumanie* adaoge: „que nos hommes politiques n'ont imité de la culture occidentale que le clinquant et la forme".

[134] Bucureşti, 1863.

[135] *Atheneul român*, Iaşi II, 1861 No. 1, 5.

[136] *Revista Carpaţilor* I, 1860, p. 233.

[137] Toate trei în *Revista româna*, 1861.

[138] Sub direcţiunea lui Baraş şi Ananescu.

[139] Aceste 5 din urmă în *Revista rom.* 1861.

Manu, *Calendarul* de I. Fălcoianu[140]. In sfera dreptului notăm: *Dreptul roman* după Makeldey de B. T. Chiţu şi *Instituţiile dreptului roman* de C. Bozianu (1861), *Disertaţiune juridică* G. Atanasiu (1862), *Dreptul constituţional* de Codrescu (1864) *Tablou chronologic al jurisconsulţilor* romani după Duprès ainé (1864).

Tot pe atunci începe a se introduce instrumentele de fizică şi de chimie, şi doctorul Theophil Glück, medicul spitalelor Brâncoveneşti, se laudă că spitalul său ar poseda cel mai bun microscop din ţară[141]. Indeletnicirea cu ştiinţele trebuia însă să conducă la aplicarea principiilor lor spre studiul ţărei noastre, şi mai multe studii apar în această direcţiune. Aşa cunoştinţele juridice provoacă următoarele publicaţii: *Explicarea codului civil* de V. Boerescu 1859, *Studii practice asupra dreptului criminal* de C. Eraclide 1865, *Juriul* de N. Gr. Racoviţă, *Probele* de G. Gr. Cantacuzino[142]. Mai ales dela promulgarea codurilor noui în 1865, se îndrumează o activitate mai spornică pe acest târâm. *Codurile civile, penale, procedura penală* de V. Boerescu, *Comentarele codului civil* de Creţulscu; *Explicarea codului Calimach* de Mărzescu 1865, *Originea legislaţiei romane* de Missail 1865 *Studii de drept* de Pantazi Ghica 1865. Cunoştinţele agronomice se răspândesc prin calendarele bunului cultivator de I. Ionescu, apărut în toţi anii în timpul domniei lui Alex. Ioan I. Cunoştinţi economice aplicate la ţara noastră sunt întâi răspândite prin însemnata scriere a lui Ioan Ghica, *Convorbiri economice* (1865). Doctorul Iulius Baraş arată în 1861 importanţa scrierei germane a lui T.-Liviu Maiorescu, *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form*[143].

Tot pe atunci guvernul Sardiniei dărueşte pentru muzeul ştiinţelor naturale din Bucureşti o colecţie de animale şi de minerale[144], iar generalul Mavros dărueşte statului o colecţie de antichităţi şi de monede[145]. Inceputul colecţiei fusese făcut în 1835 sub domnia lui Alexandru Ghica, când fratele domnitorului, Mihalache Ghica, se apucase să facă primele săpături. In deobşte arheologia este una din ramurile cultivate mai cu stăruinţă de către învăţaţii Români, şi lucrul se explică, dacă luăm în privire că întreaga noastră renaştere era datorită studiilor asupra trecutului nostru. In Muntenia mai ales se ilustrează prin descoperiri şi colecţii arheologice maiorul Papazoglu, Cesar Bolliac şi Alexandru Odobescu. Tot pe atunci o comisiune franceză (Maurel) descopere în Dobrogea ruinele cetăţii

[140] Aceste 3 din urmă în *Revista rom.* 1863.
[141] *Mon. of.*, 26 Ian. 1865.
[142] Aceste două din urmă în *Rev. rom.* 1861.
[143] *Rev. Carpaţilor* 1861, p. 711.
[144] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 16 Oct. 1859.
[145] *Ibid.* din 23 Mai 1859 supl.

Troesmis, iar alţi doi Francezi, Buissière şi Baudry, sunt însărcinaţi de guvernul lor să asiste la săpăturile făcute în Muntenia [146].

In ziua de 1 Septembrie 1865 se face inaugurarea muzeului de antichităţi, când doctorul Turnescu rosteşte cuvintele: „Când naţiunile încep a simţi că trăiesc, când ele încep a-şi întrevedea viitorul, atunci îşi rapoartă cu iubire atenţiunea asupra trecutului şi reculeg cu religiozitate suvenirile lui de glorie şi chiar de durere. Respectul pentru asemenea suvenire, iubirea lor sunt în un popor dovezi manifeste de profundă vitaliate. Trăieşte poporul şi se simte trăind când îşi iubeşte trecutul şi vai de acel popor care nu posedă suvenirul trecutului său! După cum mormintele reci şi tăcute ce ne înconjură ca indivizi sunt legături de respect şi de iubire între noi şi pământul ce le cuprinde, aşa şi fiecare popor, ca să fie lipit cu inima lui de ţara ce o locueşte, trebue să întâlnească în ea suvenirile seculilor, amintirea gloriei şi a luptelor străbune, mormântul strămoşilor" [147].

Tot în domnia lui Alexandru Ioan I se face cea întâi excursiune botanică de către şcoala de medicină din Bucureşti sub conducerea profesorului de botanică Hoffmann [148]. Intrunindu-se un congres de statistică la Berlin, România trimite în 1863 şi ea delegaţii ei [149]. Cele întâi prelegeri poporane sunt inaugurate în 1858, în Iaşi, de Ştefan Miclea asupra Fizicei, însoţite de experienţe; iar în 1859 T.-L. Maiorescu ţine în Bucureşti prima lui conferinţă tratând despre comunism [150]. In 1862 se înfiinţează în Bucureşti societatea de ştiinţi [151], din sânul căreia iese mai multe lucrări ştiinţifice, parte de vulgarizare a cunoştinţelor ştiinţifice, pe care le am enumerat mai sus, parte originale, conţinând aplicaţiuni de ale ştiinţei generale la cunoştiinţa României. Aşa este, în această de pe urmă direcţiune; *Calcarul dela Repedea* de Gr. Cobălcescu.

A fost însă şi un om de ştiinţă deosebit înzestrat care a contribuit la îmbogăţirea cunoştinţelor generale ştiinţifice europene cel întâi care a început să plătească înapoi datoria pe care poporul românesc o contracta necontenit prin împrumutarea luminilor dela civilizaţia apuseană. Acesta a fost Emanuel Bacaloglu care, învăţând la Leipzig şi la Paris, publică mai multe

---

[146] *La France* 9 Mai 1865; *L'International*, 11 Mai 1865.

[147] Vicomte de Grammont. *De l'administration provisoire en Valachie*, Bucarest, 1840, p. 137. *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 3 Sept. 1865.

[148] 25 Aug. 1861 *Mon. of. al Ţărei Rom.* 23 Fevruarie 1862.

[149] *Mon. of.* 20 Aug. 1863.

[150] Miclea începe prelegerile lui, la Iaşi, în Duminica Tomei 1858. (Ureche, *Istoria şcoalelor* p. 169), iar Maiorescu în 20 Sept. 1859 în Bucureşti (*Reforma*, 24 Sept. 1859).

[151] Vezi *Revista rom.*, II, 1862 p. 407.

lucrări originale de fizică, de chimie şi de matematică, în mai multe reviste germane şi franceze[152]. Aşa în Schomlich's *Zeitschrift fur Mathematik und Physik* 1859, Grunert's *Arhiv der Mathematic und Physik*, 1860, Greifswald, Annalen der Physik und Chemie von Poggendorf 1860, Berlin, *Journal fur praktische Chemie* 1860—1861, *Les Mondes* III 1863, V, 1864, VII 1865, *Cosmos*, a abatelui Moignet, XX.

In sfera medicinei se ilustrează întâi doctorul Turnescu care aplică compresiunea digitală la vindecarea unor anevrisme, căpătând pentru reuşita acestei operaţii o mulţumire dela societatea de ştiinţe din Bucureşti[153]. El mai era cunoscut şi în Franţa ca operator dibaciu pentru Elephantiasis[154]. Alţi tineri studenţi în medicină care deveniră mai târziu ilustraţiuni ale ţărei, erau Marcovici, Calenderu şi Obedenaru ce izbutiră a fi primiţi ca interni în spitalele din Paris[155].

Tot la contactul Românilor cu civilizaţia apuseană şi anume în scopul de a se da în cunoştinţa ei tezaurele lor intelectuale şi a sprijini astfel acţiunea politică atât de însemnată reprezentată în foile apusului, se fac mai multe publicaţiuni în limba franceză. Aşa Asaki traduce *Legendele sale istorice*[156]. Antonin Rocques publică în limba franceză *Legendele şi doinele populare române*[157]. Alecsandri tipăreşte o *Gramatică română* cu text francez şi cu o *introducere istorică asupra limbei române* de A. Ubicini[158]. Tot pe atunci filoromânul italian Vegezi Ruscala laudă Revista română în ziarul *l'Instruczione publica* din Turin[159].

Intinderea ideei române peste hotarele ţărei. — Ideia unităţei morale şi intelectuale a tuturor Românilor fusese unul din cei mai puternici ridicători ai vieţei româneşti[160], şi ea se născuse odată cu primele licăriri ale culturei în mintea Românilor. Nici din domnia lui Alexandru Ioan I ea nu putea să lipseasccă, ci dinpotrivă trebuia să se întărească cu atâta mai mult cu cât se mărea lumea ideilor. Gazetele din Principate se interesează tot mai mult de cele ce se petrec la Românii de peste munţi. Aşa Românul publică în decursul anului 1859 mai multe ştiri despre mişcările politice ale Ro-

[152] Vezi Biografia şi lucrările lui Em. Bacaloglu de C. Istrate, Bucureşti 1896, unde sunt reproduse toate lucrările lui.
[153] *Mon. of.*, 25 Martie 1862.
[154] *Gazette des Hopitaux*, Paris 11 Oct. 1859.
[155] *Courrier d'Orient* 1 Fevr. 1865.
[156] *Novelles historiques de la Roumanie* par G. Assaki, Iassy, 1859.
[157] *Legendes et doines roumaines* par Rocureanu, Buc., 1865.
[158] Mircesco, *Grammaire de la langue roumaine*, precédée d'un apperçu historique sur la langue roumaine par A. Ubicini, Paris, 1863.
[159] Iuniu 1866.
[160] Vezi *Ist. rom. din Dacia traiană* V. p. 312 şi XIII p. 187.

mânilor de acolo, în scopul de a se declara de naţiune politică[161]. Athanasie Marienescu publică poezii poporane din Transilvania care trebuiau, prin asemănarea lor cu acele din ţările române, să întărească cu atât mai mult conştiinţa unităţei neamului[162]. Intâmplându-se o mare lipsă în Banat în decursul anului 1860, C. A. Rossetti face o propunere în adunare, adoptată în unanimitatea ei, ca să se dee ajutor de 3000 de galbeni locuitorilor din Banat, ca să ştie că acest mic ajutor le vine dela fraţii lor de dincoace de Carpaţi[163]. *Naţionalul* reproduce articolul gazetei Transilvaniei de Andrei Macovei privitor la autonomia Banatului[164]. In şedinţa din 1 August 1860, Turnavitu propune adunărei să încuviinţeze un ajutor de 500 de galbeni şcoalei române din Braşov, propunere ce iarăşi întruneşte aproape unanimitatea voturilor[165].

Un articol al lui Bariţ, asupra chestiunei limbilor din Ardeal, este reprodus de ziarul *Naţionalul* din Bucureşti şi în numărul următor acestuia, unul Valerian scrie un articol asupra planului Maghiarilor de a se înfrăţi cu Românii[166]. Sub ministerul Panu din Moldova se subvenţionează câţiva studenţi din Bucovina ca să-şi urmeze studiile în Ardeal, şi tot pe atunci se face o chemare către librarii şi tipografii din ţările române ca să dăruiască cărţi şcoalelor din Cernăuţi, Braşov, Sibiu, Blaj, Arad, etc.[167]. De anul nou 1861, *Românul* scrie: „Fraţii noştri din Transilvania, uşurindu-li-se jugul ce-i apăsa mai înainte au început a da frumoase probe de apărarea naţionalităţei, limbei şi drepturilor sale politice. Ca şi în 1848 atenţia fraţilor noştri se aţinteşe acuma asupra noastră. Ei se interesează foarte mult de noi, îmbrăţişează cu o căldură extraordinară pericolele noastre; se cuvine dar ca noi să ne interesăm de ei"[168].

In privirea românilor din Ardeal, Văsescu, în şedinţa din 9 Februarie 1861, zice: „Eu cred că am face o mare greşală, dacă am asimila pe Români din Transilvania cu ceilalţi străini. Ei nu sunt străini: origina, limba, credinţa, tendinţele, aspiraţiile lor sunt ale noastre şi ale noastre sunt ale lor. Când un Român din Transilvania voeşte să intre în familia românească din Principate, trebuie să fie deajuns o simplă declaraţie". Deaceea în proectul de naturalizare a lui A. Papiu, se introduce: fraza: „Considerând că un Român este de drept membru natural al familiei româneşti, în orice parte a României"[169]. Chiar mo-

[161] Vezi d. e. *Romînul*, 5 Fevruarie 1859.
[162] *Poezii poporale, Colindele* de Ath. Marinescu, Pesta, 1859.
[163] Şedinţa din 25 Fevruarie. *Mon. of.*, 126, 1862.
[164] *Naţionalul*, 9 Oct. 1860.
[165] *Ibidem*, 4 August 1860.
[166] *Ibidem*, 15 şi 17 Septembrie 1860.
[167] *Ibidem*, 19 Septembrie. 1861. Comp. Ureche, *Ist. Şcoalelor* p. 264.
[168] *Romînul*, 1 Ianuarie 1861.
[169] Procesele verbale ale adunărei deputaţilor din 1861, No. XIX, p. 243.

nitorul Oficial al Ţărei Româneşti reproduce articole din gazeta Transilvaniei, precum acel privitor la conferenţele din Sibiu sau acele ce se raporta la petiţia din Haţeg[170].

In 1861 A. Papiu Ilarian publică în Iaşi scrierea sa asupra *Independenţei constituţionale a Transilvaniei*, scriere ce este curând editată şi în limbile franceză, italiană şi germană. *Viitorul* ziar din Iaşi atrage luarea aminte a publicului, asupra acestei scrieri referitoare la fraţii noştri de peste munţi ce ne sunt atât de puţini cunoscuţi până acuma"[171].

Cu prilejul unirei efective a ţărilor române, *Ţaranul român* chiar rosteşte pe faţă dorinţa de unire politică a tuturor Românilor: „Trăi-vom, zice el, noi care am luptat pentru această unire mai mult de 20 de ani, ca să videm realizat şi celalalt vis de aur al nostru, o adunare naţională una şi singură pentru întreg poporul românesc?"[172] Pe de altă parte *Concordia* din Pesta numeşte Principatele-Unite „ţara făgăduinţei"[173]. In o notă din un articol al *Revistei Române* se citeşte: „Exceptăm pe Românii din celelalte provincii care, chiar de posed mai mult patriotismu, în privinţa asta sunt despărţiţi prin nişte bariere prea tari de comerciul ideilor şi al progresului nostru. Le este aproape peste putinţă să capete scrierile şi ziarele noastre[174].

In 1862 pe de o parte se publica în Braşov poeziile lui Andreiu Mureşanu care trec munţii şi înflăcărează pe Români cu patriotismul înfocat şi desnădăjduit al Românilor de peste munţi[175]; iar pe de altă parte un scriitor de acolo alcătueşte o novelă pe o temă istorică din istoria moldovenească[176]. Revista Carpaţilor primeşte în coloanele ei articolul lui Castore Gemenul din Abrud, asupra dorinţilor Românilor din Munţii Apuseni[177].

Dacă însă legăturile cu Transilvania porniau mai mult din Muntenia, Moldova se gândea singură la bucata ruptă din trupul ei, Bucovina, şi Haşdeu în o poezie făcută cu prilejul deschiderei reuniuneii de lepturā din Cernăuţi, spune:

„Zota, Sbiera, Rusu, Calinciuc, Costin
Tineri şi bătrâni vă urez pe toţi
Uniţivă tot unghiul, uniţi-vă cu mine
Ai bătrânei Rome împrăştieţi nepoţi".[178]

[170] *Mon. of. al Ţărei Rom.* 17 Ianuarie şi 22 Fevruarie 1861.

[171] Ed. franceză la Bucureşti 1862. cea italiană la Turin 1862 tradusă de Ureche, revăzută de Vegezi Ruscala (*Tribuna* 10 Martie 1862); cea germană la Breslau 1862, Cf. *Viitorul* 15 Iulie 1861.

[172] Ioan Ionescu în *Ţăranul român* 17 Decemvrie 1861

[173] *Concordia* din Pesta, 28 Septemvrie 1861.

[174] *Destinatele Românilor, Revista romîna*, II, 1862, p. 509.

[175] *Din Poeziile lui Mureşeanu*, Braşov 1862.

[176] *Petru Rareş, novelă istorică* de Ath. M. Marienescu, Sibiu 1862.

[177] *Revista Carpaţilor* II, 1861, p. 55.

[178] *Lumina din Moldova*, 1862.

Cu prilejul unirei efective a ţărilor române, Românii de peste munţi dau domnitorului României celei noue o sabie, de onoare, şi *Reforma* care raportează faptul, adaoge că sărbările pentru 24 Ianuarie 1862 vor rămânea adânc în mintea tuturor Românilor dela Tisa până la Nistru[179].

Reforma scrie în acelaş an, dojănind pe Românii din Principate, că „fraţii noştri de peste Carpaţi luptă cu mai mult foc şi putem zice că se interesază mai mult ei de noi, decât noi de ei. Cândva sosi oare momentul ca să-i imităm"[180].?

In 1864, mitropolitul Calinic Miclescu cere dela ministeriul cultelor un sprijin bănesc pentru studenţii de peste Carpaţi şi anume pentru înfiinţarea unei Academii române de drept în Transilvania şi anume de o camdată 500 de galbeni; 200 la 10 stipendişti obicinuiţi, iar 300 la doi care să meargă mai departe, spre a deveni profesori[181].

In 1864 se vede că punând speranţa în războiul ce trebuia să izbucnească pentru Sleswig-Holstein, *Reforma* scrie cuvinte cu aceleaşi tendinţi: „Toţi aceşti 15.000.000 de Români de care vorbim astăzi şi care sunt în ajunul de a se grupa de a se constitui ca o rasă şi o naţiune aparte, distinctă, cu o limbă, o istorie şi putem spune şi o patrie unită, vor fi zicem o dovadă că sunt toţi, fără nici o amestecătură de alt sânge, decât roman"[182].

In decursul lui 1864 o nouă lipsă se arată în Banat şi adunarea votează iarăşi un ajutor, de astădată mai mare, de 6000 de galbeni[183].

Tot pe atunci începe a se trezi şi interesul pentru fraţii mai îndepartaţi de peste Balcani, din Macedonia. Anume Costache Negri scrie ministeriului afacerilor străine din Iaşi, că „ar trebui ca schitul Prodromul din Muntele Athos să slujască şi la instrucţia a o mulţime de tineri Macedoneni, care de şi sub presiunea elementelor greceşti ce voesc a predomina acolo, sunt geloşi a conserva limba şi tradiţiile naţiei lor mume"[184].

Românii din Macedonia încep şi ei a închega legături cu acei din Principate. Aşa în 1862, I. C. Maxim (mai târziu membru al Academiei române), scrie o gramatică macedo-română, în o limbă alcătuită de el, împestriţată cu cuvinte şi forme macedonene pe un fond daco-român. Gramatica este o prelucrare a gramaticei lui Boiadji şi este alcătuită pentru întrebuinţarea acelora ce ştieau greceşte, conţinând textul în

[179] *Reforma*, 4 şi 11 Ianuarie 1862.
[180] *Ibidem*, 6 Decemvrie 1862.
[181] Ureche, *Ist. şcoalelor*, p. 264.
[182] *Reforma*, 23 Ianuarie 1864.
[183] Şedinţa din 26 Fevruarie 1864.
[184] *Românul*, 1 Ianuarie 1861.

două limbi, română şi grecească, cu explicările în limba grecească. In întroducere, se luptă mult contra predominei limbei greceşti în cultura Românilor din Macedonia, şi se îndeamnă aceştia ca, pentru a se cultiva, să-şi aducă aminte că, „şcoalele Daco-Romanilor ne stau deschise; în ele feciorii noştrii va se învaţia în trei sau patru ani mai mult decât învaţia în acele greceşti în zece sau în cinci-spre-zece ani" [185]. Gramatica este dedicată lui Anastase Panu „fost locotienent de principe şi mai multe ori prim-ministru în Moldavia, *cu speranţie mai bune oferă această carte* auptorul". In răspunsul lui Panu la deputaţia ce-i înmânase gramatica, el spune, că „ar trebui să aplicăm toate puterile de a reînvia pre fraţii noştri, pe concetăţenii aceştia ai naţiunei romane, căzuţi în letargul (sic) în care i-au aruncat injuriile timpului; că s'ar cuveni ca strănepoţii lui Traian să dee azil şi creştere junilor Macedoneni, şi din veniturile mănăstirilor să li se dee o subvenţie de 12.000 de galbeni, pentru înfiinţarea unor stabilimente de învăţătură, dându-ni-se patronarea asupra acestor stabilimente: să stăruiască Principatele-Unite pe lângă puterea suzerană ca să se permită Macedonenilor a avea şcoalele lor şi a servi slujba dumnezeească, în bisericile lor, în limba lor proprie, după cum se învoeşte aceasta poporului grecesc, de şi este numai o minoritate în Turcia, faţă cu poporaţiile române şi slave; să li se încuviinţeze dreptul de a-şi alege păstorii lor sufleteşti, începând dela Archiepiscopul autocefal al Iustinianei Prime (Ohrida) [186].

Răspunsul lui Panu conţine deci un întreg program care însă nu ştim dacă a fost început să fie pus în practică pe timpul domniei lui Vodă Cuza.

In orice caz este interesant a constata, că în timpul acestei domnii, s'a înjghebat cele d'intâi legături dintre Daco şi Macedono-Români şi s'au ivit ideile acele care trebuiau să caute a se realiza în vremile mai noue.

O nouă îmboldire către Românii din Macedonia se dobândeşte în 1863 prin apariţia călătoriilor lui D. Bolintineanu la ei.

Dacă rezumăm activitatea minţei româneşti pe timpul domniei lui Alexandru Ioan I o găsim desfăşurându-se pe toate tărâmurile.

---

[185] *Repede idee de gramatică macedono-rumănească* compusă de I. C. Massim, Bucureşti 1862, p. XXX.

[186] După un brulion nesubsemnat din *Hârtiile Rosetti*. Tot acolo se află scris, cu aceeaşi mînă, brulionul unei petiţi a Macedo-Romînilor către împăratul Napoleon. Alte lucrări macedo-române tipărite în Bucureşti, în timpul domniei lui Vodă-Cuza sunt: *Abecedarul macedono-român* Ed. Gogu, Bucureşti 1865 şi o alta *Gramatica româna tra-Românii din dreapta Dunărei*, Bucureşti 1865.

CAPUL V

STAREA ECONOMICĂ

I

STAREA ECONOMICĂ

De şi desvoltarea unui popor sau acea a omenirei nu atârnă excluziv de acea a substratului economic, cum o susţine teoria socialistă a istoriei, totuşi nu se poate pune îndoială, că desfăşurarea vieţei materiale va avea o înrâurire din cele mai rostite asupra prefacerilor ideilor, şi de aceea expunerea unei perioade istorice nu ar fi deplină, dacă nu şi-ar întinde cercetările ei şi asupra factorului economic.

După ce am schiţat desvoltarea societăţei româneşti pe timpul lui Cuza-Vodă, pe tărâmul social, politic şi cultural, ne trage rândul a coborî privirile noastre către partea mai inferioară dar mai puternică a vieţei, condiţiile materiale ale traiului oamenilor.

Vom îndruma această cercetare pe calea trecerei dela elementele morale către cele materiale, de oarece în istorie, ca şi în natură, totul se leagă în o închegare nedespărţită, şi numai mintea noastră, în nedestoinicia ei de a cuprinde absolutul din o singură aruncătură, e nevoită să despartă ceeace este unit, spre a-şi putea da samă de rostul lucrurilor.

Moravuri administrative. — Magistraţii erau obicinuiţi a lua mită sau, cu un cuvânt mai dulce, daruri dela împricinaţi, şi acest obiceiu se înrădăcinase atât de adânc, încât se părea a fi o datorie de îndeplinit faţă cu împărţitorii dreptăţei. Domnitorul şi cu miniştrii săi luptase chiar dela început contra acestei fără-de-legi; dar se loviră totdeauna de cuvântul micimei lefilor. Prin budgetul din 1860, sporindu-se în chip însămnător lefile magistraţilor pre cât şi în deobşte ale tuturor dregătorilor [1], ministrul de justiţie Damaschin Bojinca, prin o circulară din 7 Iulie 1860 către magistraţi, le spune că „deacum înainte nici un pretext ridicat sub cuvânt de neajunsul onorarului nu va fi primit nici de cum, şi cea mai mică aluziune la făgăduială dela împricinaţi, sub nume de prezenturi, va atrage

[1] *Mon. of. al Moldovei.* 17 Martie 1860.

punerea sub judecată" [2]. Domnitorul adaoge cătră această măsură, dispoziţia cuprinsă în mesajul său din 6 Decemvrie 1859, că „ministerul justiţiei să constate averea magistraţilor când vor intra în funcţiune, precum şi creşterea sau micşurarea ce s'ar întâmpla acestei stări" [3]. Privigherea care trebuia să se pună în lucrare asupra magistraţilor era de lipsă la toţi funcţionarii; şi ei sunt deşteptaţi în mai multe rânduri a înceta cu primirea de pocloane [4]. Kogălniceanu, în circulara lui din 20 Iunie 1860, spune că „va întrebuinţa toată activitatea, toată energia, toate puterile sale, spre a privighia moralizarea şi înalţarea administraţiei, şi vai de acela care-şi va mârşăvi funcţiile. Cuvântul că leafa nu ajunge trebuia să dispară de acum din ţara românească şi darul este o mită când vine dela împricinat către funcţionar" [5].

Nu se poate tăgădui că în ceeace priveşte magistraţii, de atunci a început seria suitoare a moralizărei lor, care a tot sporit până în zilele noastre, când a devenit aproape obştească. Cu toate că lucrul nici departe nu se poate susţinea despre toţi ceilalţi funcţionari, totuşi nu poate rămânea nici o îndoială, că moralitatea lor a crescut şi că această urcare îşi trage începutul din primii ani ai domniei lui Alexandru Ioan I.

In privirea raportului administraţiei cu poporul, predomina până la aceste timpuri faţă cu clasa de sus, hatârul şi păsuiala, faţă cu cea de jos violenţa şi fără-de-legea, şi om de jos era tot omul mai mic în vază şi rang decât un altul cu care avea afaceri. Obrazul era totul. Cu întroducerea principiilor de viaţă civilizată, organele superioare ale ocârmuirilor moldovene şi muntene îşi dau toate silinţele spre a face să înceteze această stare de lucruri, şi cu toate că şi aici, ca şi în încercările de moralizare, rezultatul nu se putea aştepta de îndată, totuşi nu rămâne îndoială că repetatele măsuri şi ameninţări făcute dregătorilor administrativi, vor mai fi stâmpărat răul, şi că de atunci a început mişcarea suitoare în măsura în care legea se aplică pentru toţi, ţel care, nu e vorbă, încă nici azi nu este ajuns.

Am văzut cum se scutiau şi se reduceau contribuţiile celor cu stare [6]. Se videm cum se încasau ele dela cei de jos? Un om din Hârlău e bătut de jandarmi, pentrucă nu putea plăti contribuţia şi e silit a se preumbla prin oraş cu o traistă de bolovani atârnată de gât. Deosebirea între timpul de acuma şi cel de mai înainte se vede din aceea, că poliţaiul este dat

Ibidem, 9 Iulie 1860.

[3] *Ibidem*, 7 Decemvrie 1859.

[4] *Mon. of. al Ţărei rom.*, 7 Martie 1860.

[5] *Mon. of. al Mold.*, 30 Iunie 1860.

[6] Vezi vol. XIII. p. 91,92. Comp. *Steaua Dun.*, 18 Iunie şi 14 Iulie 1859.

judecăţei pentru această fără-de-lege. Un subprefect din plasa Siretiul de jos bate nişte oameni ce vroiau să se tânguiască prefectului contra lui, fiindcă-i obligase a alege neghina din grâul unui proprietar. Nu ştim dacă subprefectul a fost pedepsit; în orice caz fapta lui a fost dată la lumină de ziarul *Tribuna* ceeace era tot mai bine decât a rămânea înfundată şi a chema şi altele după ea [7]. Sameşul dela Neamţ, I. Grigoriu, este închis şi bătut de ministrul Gr. Balş, sub pretext de lipsă de bani, în ziua în care se făcea alegerea ministrului, pentrucă acel sameş combătea alegerea. Această faptă, dată în public în adunare împreună cu altele, aduce retragerea ministrului, etc., etc. [8]. De asemene caută să se înfrâne hatârurile şi păsuielele. Kogălniceanu, în o circulară a lui, din Octombrie 1860, spune că „dorind a face să înceteze odată păsuielele în încasarea banilor, fie din contribuţii, fie din împliniri, vă fac cunoscut, domnule prefect, că în viitor după două deşteptări rămase fără rezultat, o a treia deşteptare se va face prin Monitor; rămânând şi aceasta fără urmare, nu-mi va rămânea decât a încredinţa administraţia districtului unei altei mâni" [9].

Bătaia începe a fi oprită prin măsuri administrative: apoi în Muntenia, pe timpul ministeriului ultra-liberal, ea este desfiinţată dintre pedepsele codului penal. In Moldova Kogălniceanu mai ales îşi dă toate silinţele, pentru a stârpi acest abuz din moravurile ocârmuitoare. In o circulară din 18 Noembrie 1860, el spune, că „au ajuns vremea ca şi ţăranii să fie priviţi ca cetăţeni, ca ei să fie aparaţi în persoana, cinstea şi averea lor" [10].

Şi astăzi se petrec nelegiuiri mai ales faţă cu poporul de jos; şi astăzi se văd păsueli faţă cu oamenii influenţi. Astăzi însă, când aceste fapte sunt descoperite, ele trezesc indignarea publică şi făptaşii sunt mai totdeauna daţi judecăţii. Inainte de domnia lui Alexandru Ioan I şi de întroducerea principiilor de viaţă europeană în sânul societăţei noastre, asemene acte se puteau îndeplini la lumina zilei, fără a atrage măcar o dojană din partea ocârmuirei, fără chiar a chema răzbunarea publică. Pe timpul domniei primului domn al României, se face începutul seriei suitoare care trebuia să ducă din starea cea veche în acea de astăzi. Astfel deci *se desfac cu încetul, începând din domnia lui Cuza-Vodă, moravurile administrative de elementele economice, încăpând din ce în ce mai mult sub stăpânirea celor morale* — o serie din cele mai interesante de urmărit în desvoltarea poporului român.

---

[7] *Tribuna română*, 21 şi 23 Iulie 1859.
[8] *Ibid.*, 16 Iulie 1859. Comp. Vol. XIII, p. 74.
[9] *Mon. of. al Mold.*, 10 Ianuarie 1861.
[10] *Mon. of. al Mold.*, 22 Noembrie 1860.

Funcţionarismul. — O altă serie de fapte care pune în legătură elementele morale şi intelectuale ale societăţei româneşti cu acele materiale, este acea privitoare la desvoltarea şi întărirea din ce în ce mai mult a curentului către dregătoriile statului, ca mijloc de existenţă individuală şi părăsirea paralelă a îndeletnicirilor în adevăr producătoare de avuţii ale industriei, comerţului şi agriculturei.

Dacă în privirea moralizărei funcţionarilor am putut constata o serie suitoare spre progres şi civilizaţie, aceastălaltă a sporirei curentului către dregătorii va reprezenta, în mersul ei suitor, o decădere necontenită a puterilor de viaţă ale poporaţiei româneşti, o paralizare din ce în ce mai rostită a destoinicei ei de a-şi agonisi cele de trebuinţă prin munca liberă şi vrednică de om.

Tendinţa aceasta însă nu-şi are începutul, ca acea către moralizarea funcţionarilor în timpul domniei lui Alexandru Ioan I. Pornită din vremuri mult mai vechi, ea se întăreşte şi prinde puteri noue pe timpul domniei lui.

Pentru a-i înţelege mersul, trebue să expunem în câteva cuvinte desfăşurarea ei înainte de timpul despre care ne ocupăm.

In vremurile de mai înainte dregătorii se recrutau numai din clasa boierească şi, prin darea unei dregătorii unui om de rând, el era înălţat în clasa boierilor. Fiind deci onoare şi vază mare a fi boier, fiecare om trebuia să tindă a ajunge în această stare. Cum spune prea bine *Const. Creţulescu*, în o broşură a lui tipărită în 1860: „Cea d'intâi instituţiune funestă fu acea a nenumăratelor foloase cu care s'a crezut nevoiţi străbunii noştri a încuraja serviciul statului. Deosebit de remunerarea recunoscută ca de ajuns în toată lumea — de un salar pe timpul serviciului şi de o pensie pe viaţă (scutelnicii) — la noi ca nicăiri se acordau excluziv servitorilor statului şi copiilor lor, drepturile politice, nobilitatea şi un număr mare de scutiri. O asemenea instituţiune avu de consecvenţă primară neapărată, de a înăbuşi la noi desvoltarea de orice alte forme de cultură. Profesiunea serviciului public fu înzestrată cu atâtea foloase, de care toate celelalte profesiuni erau desmoştenite, încât putem zice că acele erau lovite de prescripţiune. De aici, ştiiţele, literatura, artele, industria, comerciul, — atâtea diferite cariere care în alte societăţi fac carierei politice o concurenţă din cele mai fericite, ca mijloc de a procura avere, consideraţiune, chiar celebritate, la noi fură cu totul condemnate. Tot Românul cu oarecare cultură intelectuală, cu oarecare ambiţiune, nu se mai putea deda decât la cariera serviciului statului şi Românii rămaseră în cea mai absolută ignoranţă şi barbarie! O luptă de viaţă şi de moarte între numeroşii aspiranţi fu sorgintea primară a corupţiei moravurile noastre" [11].

[11] Const. Creţulescu, *Trecutul şi Era nouă*, Bucureşti 1860, p. 13.

Se înţelege că faptele arătate de Creţulescu se accentuară încă atuncea, când se organizară şcoalele într'un chip într'un câtva mai sistematic, pe timpul Fanarioţilor. Se luară dela o vreme măsuri, ca „nimene dintre ucenici să nu iasă la nici o cinste, de nu vor poseda atestatul de săvârşirea cursului, iar acei dintre ei ce vor dobândi un asemenea testimoniu, vor fi consideraţi de domn în cinstea lor îndată după boieri (în cazul când nu ar fi din această clasă), şi li se făgăduia a-i boieri după averea procopselei lor" [12]. Invăţătura devenia deci un mijloc de a se înălţa în rândul boierilor, intrând tot odată într'o slujbă dătătoare de pâne. Onoare, vază şi asigurarea traiului, iată ce aduceau cunoştinţile dobândite în şcoală. Copiii plugarilor ţărani, „cărora le este dată agricultura şi păstoria ca îndeletnicire îndatorită", erau opriţi a umbla în şcoalele mai înalte care deschideau drumul către funcţiunile publice; puteau însă intra în acele de preoţi de pe la sate. In academii însă se primiau, pe lângă odraslele boiereşti şi de acele ale neguţitorilor, mazililor şi preoţilor, încât astfel şi ţăranii, în a doua generaţie, puteau să-şi deschidă calea către dregătorii, adecă spre boierii [13]. Prin această poartă deschisă claselor de jos, se furişară multe elemente în rândurile dregătorilor, ceeace aduse sporirea numărului lor într'un chip însămnător, mai ales prin năvălirea Grecilor în posturile ţărilor române. Nestatornicia acestor posturi adaogă încă numărul năzuitorilor, fiecare crezând că cu sprijin le poate dobândi. Ajungând ele a fi date pe bani, schimbările se făceau ca şi acele ale domnilor, cu o mare repejune. Constantin Radovici din Goleşti ne spune, despre ultimele timpuri ale epocei fanariote, că „toţi capii deosebitelor ramuri vând dregătoriile mai mici; spatarul polcovniciile, căpităniile şi alte asemene iraturi (venituri din slujbe); vistiernicul sămeşiile, isprăvniciile, până şi zapcilâcurile. Aceştia toţi caută să stoarcă, prin despoieri dela popor, suma cu care îşi cumpără posturile. Apoi toate aceste dregătorii, dela cea mai mare până la cea mai mică, se schimbau pe tot anul, aducând tot sugători noi şi flămânzi în locul acelora ce nici nu apucase bine a se sătura" [14]

După primele încercări de înfiinţare a şcoalelor naţionale, făcute de I. Sandu Sturza şi Grigore Ghica, şcoale desfiinţate în curând prin războiul din 1828, ele se reîntemeiază

[12] *Hrisov pentru şcoale* al lui Grigore Al. Ghica Voevod ţărei Moldovei din 15 Noembrie 1775 în *Uricariul* lui Th. Codrescu I, pag. 71—76. Comp. mai sus Vol. X p. 173.

[13] *Hrisovul grecesc* al lui Alexandru Ipsilante, 1776, în Const. Erbiceanu *Cronicarii greci*, p. XVIII. Comp. mai sus X, p. 175 şi XI, p. 243.

[14] *Insemnare a călătoriei mele*, de Constantin Radovici din Goleşti, făcută în anii 1824, 1825, 1826, Buda 1829, p. 65.

mai trainice, sub ocârmuirea provizorie a comitelui de Kisseleff, şi în Regulamentul Organic găsim că ţinta urmărită de aceste şcoale româneşti, este tot una cu acea a fostelor academii greceşti din epoca Fanarioţilor. Limba română se întroduce anume în şcoale, „pentrucă toate trebile publice erau să fie tratate în această limbă"; deci şcoalele erau menite a da oameni destoinici pentru căutarea trebilor publice — adecă funcţionari. Tot Regulamentul Organic înfiinţază un colegiu menit pentru învăţătura a 100 de elevi, copii de funcţionari, întreţinuţi pe socoteala statului — mai folosind pe funcţionari şi în acest chip [15].

Alexandru Ghica în Muntenia şi Mihaiu Sturza în Moldova, în anii 1835 şi 1842, ieau dispoziţia ca nimene să nu mai poată întra în funcţiile statului fără atestate de urmare a cursurilor învăţăturilor, şi anume: pentru postul de scriitor, atestatul săvârşirei cursului primar; pentru cap de biurou, acel de gradul al II-le; iar pentru cap de secţie, acel de gradul al III-le [16]. Acei ce săvârşiau aceste cursuri erau primiţi în funcţii, să fi fost şi ei şi din clasele mai de jos ale societăţei; dar pentru a se păstra principiul, că numai boierii pot ocupa dregătoriile, li se dădea, odată cu a lor numire, câte un mic rang de boierie. De aici se explică cum se face că la sfârşitul domniei lui Mihaiu Sturza, găsim în Moldova 3750 de boieri, când la începutul ei erau numai 853. Mai tot sporul era reprezentat prin oameni din straturile de jos trecuţi prin şcoale şi înălţaţi prin funcţiile lor, la boierii [17]. Părerea că şcoalele erau menite a crea funcţionari prinde tot mai adânci rădăcini cu cât se desvoltă mintea românească. Aşăzământul şcolar al lui Grigore Ghica din Moldova, din anul 1851, prevede la § 9, că „învăţătura publică, fie ea oricât de preţuită de persoanele singuratice, aibă ea ori câtă atragere în sine însăşi, trebue să rămână pe o treaptă înapoiată, dacă ocârmuirea nu o va privi ca condiţie neapărată a ocupărei funcţiunilor [18].

Când vine Alexandru Ioan I la domnie, el găseşte acest curent cătră funcţiuni care exista de mult, sporit şi întărit încă prin înfiinţarea şcoalelor naţionale. Principiul egalităţei care învoia acuma fiecăruia intrarea în şcoale şi deci în funcţiuni, fără a mai avea nevoia întovărăşirei unui titlu de boierie, pe de alta trebuinţa de a avea funcţionari destoinici, întăreşte

[15] *Art. 421, Regul. Org. al Mold.* Pentru Muntenia vezi *Analele parlamentare ale României* I, 1890, Bucureşti, p. 355. Comp. *Istoria Românilor* citată, XI, p. 185.

[16] *Buletinul oficial al Ţărei Rom.*, 1835. *Manualul administrativ al Moldovei* I, p. 67. Comp. *Ist. Românilor*, XI, p. 247.

[17] Mai sus XI, p. 207.

[18] *Manualul adm.*, II, p. 305.

încă puterea curentului. Este însă de observat, că dacă până acuma erau de lipsă funcţionari spre a ocupa posturile, de acuma înainte posturile vor sluji spre a aşăza funcţionarii care roiau tot mai numeroşi din şcoalele statului. Apoi, cum spune Bolintineanu, „cu întroducerea sistemului constituţional, funcţiile nu vor fi date pentru interesele seviciului public, ci oamenilor de partidă, de zestre favoriţilor şi ceeace este mai trist, ele vor servi a regula alegerile, a păstra simpatiile corpurilor pentru guvern şi a renaşte, ca o fatalitate, regimul corupţiei" [19].

Intărirea curentului către funcţiuni provenia pe de o parte dela organele statului, de alta însă şi dela părerea obştească, cu toţii văzând de o camdată numai nevoia nemijlocită, nu şi primejdia mai îndepărtată. Ziarele progresiste ale timpului împărtăşesc teoria aşăzământului şcolar al lui Grigore Ghica. Aşa *Naţionalul*, cu prilejul primirei unor tineri netitraţi la concurs pentru nişte posturi, alăturea cu alţii ce avea titluri : exclamă, „Iată cum se încurajază instrucţia publică ; iată cum se recompensează acei ce şi-au petrecut o parte din viaţa spre a studia" [20] ! *Steaua Dunărei* pe de altă parte susţine, că „guvernul nostru trebue să înţeleagă, că niciodată nu vom putea avea amploaiaţi buni şi apţi spre a îndeplini cu demnitate funcţiunile ce li s'au încredinţat, cât timp nu se va da cea mai mare întindere învăţăturei publice" [21].

Tot aşa şi bărbaţii de samă. Ministrul primar, M. Costache Epureanu, în o cuvântare la împărţirea premiilor, făcând aluzie la vremile vechi, spune copiilor : „Decretul vostru de boierie pe temeiul căruia veţi fi chemaţi la funcţiile statului, fie la cele mai înalte, trebuie să vă fie învăţătura". *Steaua Dunărei* reproducând aceste cuvinte le dă deplina ei aprobare [22]. Mai mult încă, însuş Kogălniceanu este cuprins de ideile timpului său. La împărţirea premiilor din 1860, fiind el ministru ad-interim la instrucţiunea publică, întroduce o noire caracteristică pentru menirea ce se credea că au şcoalele atunci. In cuvântarea rostită de el spune, că : „chiar astăzi, elevii ce şi-au săvârşit cursurile de învăţătură în şcoalele noastre, au să treacă de pe băncile lor în rândul funcţionarilor statului şi în nişte posturi de natură a satisface ambiţia a multor mai înaintaţi în vrâstă" [23]. Ministrul împărtăşind domnitorului, în Bucureşti, măsura luată de dânsul, primeşte chiar în ziua împărţirei premiilor deplina sa aprobare care şi este cetită în public. Astfel se punea, într'un chip văzut în lumină, legătura între

---

[19] *Viaţa lui Cuza Vodă*, p. 7.
[20] *Naţionalul*, 9 August 1859.
[21] *St. Dunărei*, 9 August 1859.
[22] *Patria*, 13 Iulie 1859. *St. Dunărei*, 8 Iulie 1859.
[23] *Mon. of. al Mold.*, 14 şi 29 Iulie 1860.

şcoală şi funcţiuni, legătură care în mintea oamenilor de atunci părea a fi neapărată.

Fiindcă funcţionarii trebuiau să iasă din şcoale, se convertia judecata aceasta în cealaltă, că şcoalele sunt menite a da funcţionari, de şi se comitea o greşală elementară de logică, în conversiunea acestei judecăţi.

Şcoalele fiind menite a da funcţionari, pregătirea din ele trebuia să fie corespunzătoare scopului pentru care erau menite. Programul tuturor acestor şcoale este acel clasic, cu greceasca şi latina, istoria, geografia, aritmetica, algebra, geometria şi ştiinţele naturale. Pe când însă se sporiau cu trei numărul şcoalelor menite a da funcţionari, gimnaziul Mateiu Basarab din Bucureşti, acel din Buzău şi acel din Ploeşti, şi lăsa tot un singur institut de agricultură, la Pantelimon, pentru întreaga Ţara Românească, o singură şcoală de arte şi meserii la Mavrogheni, două şcoale comerciale la Bucureşti şi la Brăila şi o şcoală technică la Bucureşti. Programul acestor şcoale, în aparenţă menite a da o instrucţie practică, era alcătuit tot mai mult din învăţături teoretice. Aşa bună oară în şcoala de agricultură dela Pantelimon, se învăţa sub profesori speciali: 1) fizica, chimia şi agronomia, 2) botanica şi horticultura teoretică, 3) zoologia şi arta veterinară, 4) cultura duzilor, tot teoretică, 5) contabilitatea, 6) geometria şi agrimensura, 7) o limbă străină — ca materii principale; iar agricultura practică era lăsată directorului — ca ocupaţie secundară, pe lângă atribuţiile sale. Se înţelege că elevii eşiţi din o asemene şcoală, cu învăţături aproape excluziv teoretice, nu erau să se apuce de agricultură, când părăsiau băncile ei, ci-şi căutau cariera în vreo funcţiune. Apoi chiar când şcoala era organizată mai mult spre practică, precum era bună oară şcoala de arte şi meserii din Bucureşti, cu ateliere de fierărie, tâmplărie, lemnărie, pietrărie şi turnătorie, dar şi cu un program destul de bogat de cunoştinţi teoretice, spiritul timpului împingea pe ucenicii adăpostiţi în ea a se folosi mai curând de cunoştinţele lor teoretice spre a întra în funcţiuni, decât de acele practice care le puteau da o carieră neatârnată [24].

Aceste idei se mănţin în tot decursul domniei lui Cuza-Vodă. Aşa în 1864 *Reforma* spune că „guvernul s'a arătat curtenitor către junimea studioasă, prin numirea câtorva studenţi în posturi, şi iată că o mulţime de juni năpădesce la şcoli. Con-

---

[24] Toate aceste ştiinţi asupra şcoalelor din Ţara Românească din anul 1860 sunt luate din bugetul instrucţiunei publice din acel an. Credem de prisos a cerceta lucrurile mai cu deamănuntul şi în Moldova, neavând scopul de a scrie o istorie a şcoalelor, ci numai de a caracteriza o direcţiune ce era comună ambelor ţări.

jurăm guvernul pentru legea administrației în favoarea a mii de suflete candide care în cursul celor mai frumoşi ani ai vieţei asudă ziua şi noaptea" [25]. Raportul comisiunei mixte a camerei şi senatului, prevăzută de constituţia loviturei de stat, adaogă la aceste consideraţii, altele de aceeaşi natură, anume, că „observând desele schimbări ale funcţionarilor, comisia iea îndrăzneala a exprima dorinţa de obştie simţită că acest mare principiu să nu fie sacrificat nici chiar în ramura administrativă, pentrucă numai astfel se va asigura viitorul funcţionarilor celor buni" [26]. Să se observe spiritul în care este rostită dorinţa stabilităţei funcţionarilor, anume în interesul lor, pentru a le asigura viitorul şi nu pentru a împiedeca, prin aceasta stabilitate, prea marea îmbulzală la funcţii. Pe partea opoziţiei ziarului *Românul* dă aceeaşi notă, dovadă că toată lumea împărtăşia acelaş fel de a gândi. „Şcoalele sunt goale, zice el, pentrucă uşile cancelariilor guvernului sunt deschise neştiinţei" [27].

Faţă cu asemenea păreri obştesc împărtăşite, în zadar răsunau câteva glasuri înţelepte care căutau să deştepte lumea asupra primejdioasei îndreptări a spiritului public. Stefan Fălcoianu, vice preşedintele consiliului general de instrucţie, spune în şedinţa din 10 Septemvrie 1865 : „Trebue, dacă obligăm pe fiul săteanului a veni la şcoală, să ştim să-l învăţăm spre a nu mai face din acei ce vin la ea, oameni pierduţi pentru agricultură, comerţ şi industrie; spre a nu mai face până şi din şcoalele primare, atâţia prăsitori de candidaţi la paragraful budgetului" [28]. De asemene *Trompeta Carpaţilor* arată că „organizarea, economia sunt străine vieţei noastre. Noi am fost şi suntem pentru ideile abstracte şi nici de cum pentru ştiinţele pozitive: poeţi, filosofi, advocaţi în toate părţile; matematici, economişti, financiari, nicăeri. Noi n'avem nici ingineri, nici arhitecţi, numai legişti; noi suntem numai legiuitori. Aceia care învaţă cum să se îndoiască averea statului şi a particularilor, cum să se organizeze comunicaţiile, comerciului aceia vor face bine statului; dar aceia care nu au învăţat decât cum să iee averea unuia, spre a o da celuilalt, aceia nu au învăţat nimic folositor" [29]. Constantin Creţulescu spune de asemene, că „ceeace este mai descurăjător este, că videm oamenii de stat din ce în ce ademeniţi a se felicita de înmulţirea posturilor servi-

[25] *Reforma*, 1 Iulie 1864.

[26] *Mon. of.*, 13 Octomvrie 1865. Este înspăimântător de constatat numărul magistraţilor destituiţi fără motive văzute, în decursul anului 1864 după lovitura de stat. *Monitorul din acel an* pasiun.

[27] *Românul*, 3 Noembrie 1863.

[28] *Mon. of.*, 21 Septemvrie 1865.

[29] *Trompeta Carpaţilor*, 16 Mai 1865. Românii se ţineau tot îndepărtaţi de comerţ. Comercianţii cei mari din Consiliul comunal din Bucureşti din anul 1865 erau : *Vlasto, Gudgiu, Atanas, Zerlendi, Calenderol, Georgief, Parfeni, Avram Manoah* (nici unul Român de baştină). *Mon. of.*, 12 Noembrie 1865.

ciilor publice, ca de un semn îmbucurător; că nu găsesc a arăta tinerimei un scop mai nobil pentru frecventarea şcoalelor, decât pentru căpătuirea posturilor" [30].

Marţian deplânge plecarea Românilor numai către carierile statului; critică administraţiunea instrucţiunri publice care „a căutat totdeauna mai mut de binele profesorilor decât de acel al învăţăceilor, din care preocupare el explică sporirea aşa de repede a facultăţilor, cu toate că în unele nu se afla decât 10 tineri, şi aceia însă bursieri câte 50 de galbeni pe an". Cu prilejul unei maşini agricole stricată şi ne mai întrebuinţată, neavând cine să o dreagă, Marţian observă că „pentru junii noştri ce învaţă ceva carte, singura carieră ce râvnesc este avocatura şi funcţiunile publice; iar ocupaţiunile productive, precum mecanica le lasă pe mâinile străinilor. Marţian era apoi un sprijinitor al luminilor şi mai ales le reclama pentru massa poporului. „Se instruim masele, zice el; să primenim decadenţa morală a clasei noastre de sus, cu noul şi nealteratul element al poporului, ca să prevenim totala ei putrezire" ! [31]

Deocamdată funcţiile nu cereau decât cunoştinţi mai uşoare. Carierile technice nu erau întrebuinţate decât puţin în viaţa statului şi unde erau de trebuinţă asemenea elemente, se aduceau străini. Se observă deaceea o lipsă simţită de ingineri români, şi ministrul lucrărilor publice din 1862 spune, în un raport al său, că „pe când la studiul dreptului se dedeau o mulţime de tineri, la acel al ştiinţelor pozitive, numai din întâmplare s'a aplicat câte unul, şi aceasta e privită ca o hazardare de a se angaja pe o cale care nu avea nimica în perspectivă" [32]. In curând însă şi profesiunea inginerului începe a deveni atrăgătoare; se organiză ierarhia inginerilor cu lefile respective; cariera înginerească devine şi ea bănoasă şi introducerea culturei ştiinţifice urmează în curând îmboldirea obştească către funcţionarism, sub forma de specialitate.

Se constată, conform cu aceste împrejurări, că numărul şcolarilor sporia mai ales în învăţământul secundar care deschidea el singur cariera funcţiunilor, fără a mai fi neapărată nevoie de cursuri superoare, afară decât pentru puţine posturi. Aşa pe când în şcoalelele rurale scade numărul băeţilor de la 58.060 în 1862 la 49.328 în 1863; şi în cele urbane dela 11.391 în 1862 la 10.379 în 1863; pe când în învăţământul superior numărul studenţilor dă iarăşi înapoi dela 320 în 1862 la 212 în 1863; numărul elevilor din şcoalele secundare creşte

---

[30] *Trecutul şi era nouă* de C. Creţulescu Bucureşti 1860, p. 24.
[31] *Mon. of.*, 1 şi 3 Oct. 1865.
[32] *Mon. of.*, 4 August 1862.

Din această împrejurare, prin stăruinţa elementului evreesc ca element străin în sânul corpului naţiunei ronâne, el devine cu deosebire interesant de studiat şi deaceea trebue să-i consacrăm câteva pagini.

Pe la începutul Domniei lui Alexandru Ioan I, numărul Evreilor era încă mic în Muntenia; dar începuse a se înmulţi prin emigrare din Moldova [36]. Dimpotrivă erau foarte numeroşi în această de pe urmă ţară, unde se înmulţise sub domniile anterioare şi încă de pe timpul Fanarioţilor. Asupra acestui fapt, aducem următoarele date: „La Fălticeni în 1859, pe Uliţa-Mare la deal nu mai rămăsese Români decât economul Eftimie, starostele Trăsnea şi alţii câţiva; în colo tot Jidani şi iar Jidani" [37]. In Dorohoiu „Jidovii năbuşă cu totul poporaţia românească" [38]. Tot aşa şi în Galaţi, cu tot numărul cel mare de Greci, nici Evreii nu erau puţini. Bolintineanu care întovărăşi pe domnitor în 1860, în călătoria lui spre Constantinopole, când trecu prin Galaţi şi văzu marele numră al Jidovilor, rosti cuvintele profetice: „Jidanii ce vin la noi sunt mulţi şi toţi străini: în curând vom fi înecaţi" [39].

Despre numărul covârşitor al Evreilor din Iaşi ne poate da o idee tabloul tinerilor înscrişi la recrutare pe anul 1860 care tablou constată 1488 de creştini şi 1375 de Evrei. Ţinând seamă de împrejurarea, că mulţi Evrei se vor fi dosit dela înscriere, căpătăm rezultatul, că încă din 1860, aproape cu jumătate de veac în urmă, numărul Evreilor din Iaşi era egal cu acel al creştinilor [40].

---

[36] *Naţionalul* 96, Noemvrie 1860 spune ca ceva neobicinuit: „aflăm că Mulţi Evrei din Moldova trec la noi" După *Analele statistice* ale lui B. T. Marţian I, 1860, p. 49—53 erau în Ilfov 3589 de Evrei, în Brăila 593, Prahova 324, Dolj 277 şi Râmnicul-Sărat 200; în celelalte judeţe mai puţini. Astăzi sunt cel puţin de 10 ori pe atâta, dacă nu de 15. Asupra introducerei şi a sporului elementului evreesc în Moldova, vezi mai sus, vol. IV, p. 108 şi XI p. 15 şi 178.

[37] *Steaua Dunărei*, 31 Iulie 1859.

[38] *Steaua Dunărei*, 25 Martie 1859.

[39] *Călătoria domnului Principatelor-Unite la Constantinopole*, Bucureşti 1860, p. 25.

[40] *Mon. of. al Moldovei*, 16 Noemvrie 1860 dă următoarele cifre pentru recrutare, pe despărţiri: I, 172 creştini, 84 Evrei; II, 288 cr., 213 Ev,; III, 363 cr., 198 Ev.; IV, 260 cr., 360 Ev.; V, 260 cr., 310 Ev.; VI, 225 cr., 210 Ev. Total 1488 cr., 1375 Ev. — Iată după broşura *Din lucrările statistice ale Moldovei, Cap. V, Populaţiunea pe 1859 şi 1860*, Iaşi, p. 109 şi urm., numărul poporaţiei deosebitelor oraşe *1859 şi 1860* după religiuni: Creştini şi Evrei:

	Creştini	Evrei		Creştini	Evrei
Dorohoiu	7.200	8.700	Focşani	15.500	2.500
Botoşani	19.200	19.400	Tecuci	8.500	800
Fălticeni	4.300	6.800	Galaţi	22.300	2 600
Piatra	13.600	7.500	Bârlad	12.900	2.500
Roman	8.400	4.200	Vaslui	4.900	2.300
Bacău	15.600	5.400	Huşi	12.300	3.100

Iaşi 40.200 creştini, 34.300 Evrei.

dela 2059 în 1862 la 2778 în 1863[33]. Şi cu toate aceste, nu se înmulţise într'un chip anormal şcoaele secundare. In 1863. gimnaziul Mateiu Basarab este prefăcut în liceiu cu 7 clase; Sf. Sava se reduce din 8 tot la 7 clase, întrucât în anul următor urma să se înfiinţeze universitatea şi în Bucureşti. Seminarul din Buzău se întocmeşte cu 7 clase ca şi acel din Moldova dela Socola. In Craiova se preface gimnaziul în liceu cu 7 clase şi se mai crează un gimnaziu în Galaţi. Se crează burse la internatele de fete, etc.[34]. Deşi se fac adause, însuşi ministrul ce se fălea cu aceste creaţiuni, Bolintineanu, constată mai târziu, în amintirile sale, că „nici o organizare nu se întâlneşte în instituţiile noastre menită a garanta viitorul. Toţi năşteau şi creşteau pe bugetul statului. Comerciul, agricultura, industria, orice alte mijloace afară de funcţii erau lăsate străinilor. Aceasta adaugă şi numărul şi patima nemulţumiţilor care formează nămolul partizilor de opoziţie. De aici născu spiritul de adaos la cheltuelele statului în personal şi materila, înmulţirea funcţiilor şi mărirea salariilor, inaugurată de Ioan Ghica, apoi de Epureanu şi complectată de Kogălniceanu după 2 Mai"[35]. Este curios de constatat că chiar oamenii ce în lăuntrul lor erau convinşi de contrarul, erau nevoiţi să se supună puterei împrejurărilor.

Străinii. Evreii. — Năvălirea clasei culte a Românilor către funcţiuni, lăsase din vremuri mai vechi, o mulţime de locuri libere, pentru a fi ocupate de străini. Observase încă de mult călătorii şi scriitorii ce au scris despre Români, că aceştia consideră numai plugăria ca ocupaţie vrednică de ei şi că lasă negoţul şi meseriile pe mânile străinilor. Deaceea când vine Alexandru Ioan I la domnie, el găseşte în ţările române o mulţime de străini ce îngrijeau de daraverile economice ale acestei regiuni, trăgând din ele foloasele cele mai mari. In Muntenia, Greci, Bulgari, Sârbi, Nemţi şi Unguri; în Moldova mai ales Evrei. Din aceste elemente neromâneşti, Evreii stăruiau în însuşirea lor de străini, pe când acele de religie creştină dispăreau cu timpul în sinul poporului român. Se înţelege însă că, atunci când ei se asimilau cu Românii, le luau obiceiurile, şi copiii neguţătorilor bulgari greci, sârbi sau chiar unguri şi nemţi, deveniţi Români, năzuiau şi ei după funcţiuni, şi trebuia ca alţi străini proaspeţi să-i înlocuiască în ocupaţiile productive ale părinţilor lor. Evreii însă neasimilându-se, rămâneau totdeauna pe lângă îndeletnicirea lor aducătoare de bogăţii şi sporiau comândul lor din tată în fiu, din generaţie în generaţie.

[33] Vezi *Tabloul din Analele economice* 13—16, 1863, p. 21.
[34] Discursul lui Bolintineanu ministrul cultelor în *Dâmbovița*, 6 Iulie 1864.
[35] *Viața lui Cuza Vodă*, p. 50.

Potrivit cu acest număr însemnat al Evreilor şi ei având dreptul a cumpăra case în oraşe, multe proprietăţi urbane trecură în mâinile lor. In Iaşi din 1520 de proprietăţi mai mari, 515 erau ale Evreilor; în Botoşani din 992 erau vreo 52 mânăstireşti, iar 460 evreeşti [41].

Evreii se îndeletniceau mai cu deosebire, cu negoţul de bani şi cu acel al băuturilor spirtoase, cele două căi principale prin care ei au făcut se treacă avuţiile Moldovenilor în mâinile lor, pe lângă că puseră cu încetul stăpânire şi pe celelalte arterii ale vieţei economice ce mai rămăsese printre Români.

In privirea negoţului de bani, contactul cu străinătatea puse pe evrei în cea mai favorabilă poziţie. Boierii, ameţiţi de frumuseţile ţărilor apusene şi moda eşind în curând să fie mers „în lăuntru", ipotecele curgeau pe moşiile boierilor, ipoteci luate de Evrei pentru împrumuturile făcute de ei, fie din banii lor adunaţi prin economie, para către para, fie din bani străini. Procentele fiind mari şi adăogite necontenit la capete, moşiile erau scoase în vânzare, şi aşa dispărură una dupe alta marile averi boiereşti moldovene, intrând în mâinile clasei mai de jos, care nu e vorba, cumpărau cele mai adeseori acele moşii contractând alte datorii, încât adeseori apăsarea nu era scuturată.

Datoria ipotecară a ţărilor române se urca pe la 1859 la 11.000.000 de galbeni (sau 407.000.000 lei) din care 4.000.000 pentru Moldova şi 7.000.000 pentru Muntenia [42]. Pentru a se uşura grelele dobânzi care ruinau pe împrumutaţi; se proiecta de pe atuncea înfiinţarea unui credit fonciar; dar un articol deşteptător şi putem adăogi profetic, asupra acestui aşezământ, spunea: „că acest credit trebuia să fie întrebuinţat numai în scopuri de economie; altfel instituţia va deveni un institut de expropiere pentru marea majoritate a datornicilor proprietari" [43]. Dacă moşiile rămaseră în mânile pământenilor, aceasta s'a întâmplat numai din pricina dispoziţiilor ocrotitoare ale legilor vechi care împidicau pe străini a agonisi proprietăţi rurale; dealtfel ar fi avut şi ele soarta caselor din oraşe, din care aproape jumătate erau de pe atunci în stăpânirea străininlor.

Cum se face că în ţara Românească ruinarea boierimei şi desfacerea averilor mari nu se îndepliniră pe o scară atât de întinsă ca în Moldova; ca acolo mulţi coborâtori ai vechilor familii păstrează încă moştenirile lor? Credem că pri-

[41] *Mon. of., al Moldovei*, 25, 31 Ianuarie, 3, 10 şi 16 Fevruarie 1861.

[42] Expunerea de motive pentru proiectul de împrumut de 60 milioane de franci. *Mon. of., al Ţărei Rom.*, 30 Septemvrie 1860.

[43] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 31 Martie 1860. Prevederea s'a cam realizat. Astăzi datoria ipotecară a moşiilor şi caselor în toate rangurile întrece un miliard, şi nu ştiu dacă a 10-a parte din împrumuturi a fost întrebuinţată la îmbunătăţirea fondurilor.

cina hotărâtoare a fost sistemul de cultură a pământului. In Muntenia, lucrarea în părtăşie cu ţăranii aducea mai totdeauna un venit sigur, fără nevoirea unui fond mare de exploatare, pe când în Moldova cultivarea pe seama proprietarului aducea adeseori trebuinţa de capitaluri mari care, în anii slabi, se rezolvau în ipoteci pe moşii; apoi procentele urcate îndeplineau ruina şi a celor puţini care nu banchetuiau averile lor şi nu le împrăştiau la cele patru vânturi. O altă deosebire între Muntenia şi Moldova este că în cea dintâi creditorii fiind elemente străine asimilabile, averea bănească a ţărei rămânea în mare parte tot în mâinile Românilor (sau al Românizaţilor); în Moldova, încăpute în pungile neamului neasimilabil al Evreilor ele eşiau din patrimoniul poporului român.

Dacă însă prin comerţul banilor în condiţiile arătate, Evreii se îmbogăţiau pe socoteala clasei avute, acel al băuturilor spirtoase le aducea în mână averea celor mici, dar care prin mulţimea lor răscumpărau puţinătatea lor economică.

Negoţul cu rachiu era vechiu în ţările române. La început el se importa în Moldova din Polonia şi numai de pe timpul lui Constantin Moruzzi (1777—1782) se pomeneşte despre existenţa de velniţi în Moldova, pentru sprijinirea cărora şi spre a face pe placul boierilor proprietarilor lor, domnul opreşte intrarea rechiului leşesc[44]. Consumaţia acestei băuturi sporia necontenit şi mai ales dela introducerea fabricărei ei din grâne, pe la 1844. La suirea lui Alexandru Ioan I în scaun, întrebuinţarea ei era aproape obştească în Moldova, mai mult sau mai puţin cunoscută în Muntenia, unde era înlocuită cu ţuica sau rachiul de prune. Relele efecte ale consumărei rachiului de către sătenii din Moldova se observase încă de pe atunci, şi *Steaua Dunării* numeşte prea bine această băutură: „otrava ţăranului[45]. Răspândindu-se tot mai mult viciul pierzător al beţiei, productele velniţelor găsiau o piaţă de desfacere tot mai îmbelşugată şi numărul povernelor sporia pe zi ce merge. In 1860 erau în Moldova 200 care produceau în mijlociu fiecare câte 10.000 de vedre de rachiu pe an, deci o producţiune totală de 2.000.000 de vedre, mai toate consumate ca băutură, ceeace făcea aproape de o vadră de cap pe an, proporţie uriaşă, dacă ţinem seamă că copiii în deobşte nu beau şi femeile mult mai puţin decât bărbaţii[46]. *Tribuna* îşi pune întrebarea, „dacă este iertat de moral a fonda un venit numai pe cumplita demoralizare, adică pe beţia acelei mai trebuincioase clase a poporului" ?[47].

[44] Mai sus IX pag. 183.
[45] *Steaua Dunărei*, 13 Aprilie 1860.
[46] *Ibidem*, 15 Ianuarie 1860.
[47] *Tribuna română*, 14 Ian. 1860.

Steaua Dunărei observă deasemenea, că fiii lui Izrail, exploatatori ai acestei patimi teribile, duc îndobitocirea otrăvitoarei lor băuturi prin toate ramificările societăţei şi îi absorb chiar pâinea de toate zilele [48]. Pe lângă această răspândire a beţiei, crâşmele ţinute de evrei, slujiau mai ales la hotar, la săvârşirea a felurite delicte, precum contrabande, furturi, oploşirea şi înlesnirea trecerei Jidovilor vagabonzi de care era inundată ţara şi care năvăliau fără nici o oprire [49]. Am văzut că faţă cu îngreuierea datoriei ipotecare, se vorbia de înfiinţarea unui credit fonciar. Faţă cu înmulţirea Jidovilor, a velniţelor şi a crâşmelor, nu se lua nici o măsură; ba chiar prin taxa de 5 lei la vadră asupra spirtului, adăogându-se veniturile statului, această sporire nu putea fi rău văzută, cu toate dreptele observări a le gazetelor.

Să venim acuma la poziţia Evreilor, în ţările române, la începutul domniei lui Alexandru Ioan I. Din vechime Evreii erau îngăduiţi a-şi exercita religiunea, industria şi comerţul în ţările române; erau îngăduiţi a se aşeza în sate; nu puteau ţinea moşii în arendă nici cumpăra imobile rurale şi nici măcar vii, iar case în oraşe puteau cumpăra. Regulamentul Organic, cea dintâi organizare mai sistematică a ţărilor române, exclude pe Evrei dela drepturile politice, admiţând la împământenire numai pe străinii de rit creştin [50]. Şi el păstrează oprirea Evreilor de a lua moşii în arendă. Anul 1848 cu ideile lui liberale, aduse şi pe acea a *emancipărei* Izraeliţilor — termen cam nepropriu. Această idee este susţinută de Kogălniceanu în *Dorinţele partidei naţionale din Moldova*: dar ea rămâne fără nici un rezultat, revoluţia fiind înăbuşită. O lege din 1852 reînoieşte învoirea Evreilor de a ţinea crâşme prin sate [51].

Dar până atunci, cetăţenia română nu era un bun aşa de căutat, deoarece mulţi Români chiar se puneau sub protecţiunea străină. Nici măcar la Convenţia de Paris nu se văd stăruinţi de ale Evreilor de a fi primiţi în cetăţenia română, deoarece şi ea păstrează, deşi încheiată sub ochii Evreilor din Paris, cetăţenia română numai creştinilor. Deaceea, o foae evreească ce apărea în Iaşi în tipografia H. Goldner şi sub redacţia lui B. Feldmann, intitulată *Gazeta română-evreiască*,

[48] *Steaua Dunărei*, 24 Martie 1860.

[49] *Mon. of. al Mold.*, 9 Iulie 1860. Gezeta germană *Bukarester Intelligenzblatt*, 2 Decemvrie 1859 spune despre Evrei: „Es ist wahr, der moldanische Iude ist ein fataler Mensch, und sein Schaher weit entfernt ein solider Handel zu sein".

[50] Art. 1431 *Codul Calimah.* Insă legea Munteniei din 15 Martie 1840 opreşte pe Izraeliţii din Valahia să cumpere locuri în afară de barierile oraşelor. Anexa X a *Reg. Moldovei*: *Despre Indigenat* art. I. şi Anexa P. cap. L.

[51] *Manualul administrativ* II, p. 41 Dr. Felix, *Istoria igienei în România*, Partea I, al doilea memoriu, p. 100.

în profesia ei de credinţă din numărul 1, din 12 Martie 1859, îşi mărgineşte scopul activităţei ei numai la literatură, comerciu şi industrie ,,întrucât edificiul politic rămânând închis Iudeilor locuitori în Principatele-Unite, am socotit a fi de prisos cu reproducerea în jurnalul de faţă, de articole politice". Faptul este numai constatat de foaia evreiască, fără nici un comentar, fără nici o protestare [52]. Conform cu această tendinţă a Evreilor îi vedem în 1860 Aprilie, cerând, ca limba de predare în şcoalele lor să fie acea germană. Ministerul respinge această cerere ca protivnică art. 97 din aşezământul şcolar [53]. Ei caută apoi îmbunătăţirea soartei lor pe alte căi. Aşa ei stăruesc şi obţin desfiinţarea taxei Jidovilor la 1 Ianuarie 1860, o dare în destul de apăsătoare ce atârna asupra lor şi pentru răspunderea căreia li se încuviinţase din vremuri mai vechi sporirea preţului cărnei *cuşer*. Prin această măsură se adusese comerţul cărnei în deobşte, în cele mai multe din oraşele moldoveneşti, în mâinele Evreilor, de oarece ei vânzând carnea *cuşer* cu 70 de parale oca, iar pe ei costându-i numai 14 ca preţ de cumpărătură, ei câştigau aşa de mult, încât pe lângă plata taxei erau puşi în poziţie de a vinde carnea *trif* (necurată pentru ei) creştinilor cu un preţ aşa de jos, că punea pe aceşti din urmă în neputinţă de a concura cu ei la vânzarea acestui lucru de hrană, pe care puteau să-l lase cu un preţ foarte jos creştinilor, scoţându-şi profitul din *cuşer* [54]. Desfiinţarea taxei Jidovilor ar fi trebuit să aibă de urmare suprimarea facultăţilor lor de a putea urca preţul cărnei *cuşer*, ceeace ar fi silit a ridica pe acel al cărnei *trif* şi le-ar fi răpit avantajul în concurenţă cu creştinii. Lucru însă nu se făcu, cu toate că ziarele cerură această măsură. Astfel rămase comerţul cărnei confiscat de Evrei în mai totalitatea oraşelor moldovene.

Evreii însă se convinsese în curând că, faţă cu schimbarea situaţiei ţărilor române care făcuse chiar pe mulţi supuşi ai marilor state europene, să prefere cetăţenia română, aceleia de care se ţinuse până atunci, trebuia să-i îndrume şi pe ei la dobândirea drepturilor politice şi a renunţa la poziţia până acum atât de râvnită de ei de *Unterthan* [55]. Ei încep a se mişca în acest sens, când cu desbaterea constituţiei în comisiunea centrală. Cu acest prilej dau Jidanii primul asalt, bine înţeles teoretic la cetăţenia română. O broşură scrisă de un Izraelit român intitulată *Emanciparea Izraeliţilor în România* apare în

[52] Se află câteva numere din această gazetă în biblioteca din Iaşi.
[53] V. A. Ureche. *Istoria şcoalelor*, III, p. 234.
[54] *Patria*, 24 Iunie 1859.
[55] Acest cuvânt desfăcut de Români în articol şi substantiv, după limba lor, dădu naştere poreclei date de ei Jidovilor de *Târtani* (Unterthan — un târtan).

Paris în anul 1861 [56] şi apără cu mult foc această cauză înaintea părerei obsteşti. Este primul pas al Evreilor prin care cer egalizarea drepturilor, prima verigă a seriei însemnate ce se desvoltă încă sub ochii noştri.

Părerile autorului anonim fură îmbrăţişate cu mare căldură de toată presa izraelită, şi preşedintele Alianţei izraelite din Paris, Carvalho, scrie redactorului unui mare ziar (nu se spune care) ce reprodusese broşura, că „lucrarea va fi luată de bază la negocierile ce ar fi întreprinse pentru a sprijini dorinţele coreligionarilor români". Broşura exprimă credinţa, că „noua constituţie a Principatelor va ţinea drept onoare de a înscrie marele principiu al egalităţei religioase, civile şi politice care este primul semn al libertăţii unei naţiuni şi siguranţa progresului şi a prosperităţii sale. Avem de chezăş al speranţelor noastre simpatia manifestă a unor bărbaţi eminenţi dintre Români şi cuvintele atât de frumoase ale principelui, căruia voinţa naţională a încredinţat puterea şi care, mai a doua zi după a lui întronare, răspunde unei deputaţiuni, că „nu vreau să văd în Principatele-Unite nici creştini, nici Jidani, ci numai Români" [57].

In această broşură, Izraelitul român pledează pentru egalizarea deplină a Jidanilor în România, şi combate toate argumentele religioase, economice şi politice ce de pe atuncea se aduceau în contra acestei egalizări. Dela această broşură înainte, se pune pe tapet *chestiunea izraelită* în ţările române, şi lucrul se explică, dacă pe deoparte luăm în privire, că atunci le vine Evreilor pentru întâia oară în gând să se folosească de schimbarea de regim în Ţările Române, pentru a-şi îmbunătăţi şi ei poziţia; iar Românii ai căror simţământ naţional se deşteptase mai cu seamă dela 1857 încoace, încep a pricepe mai lămurit primejdia implicată în o asemene pretenţie [58].

Deşi rezolvirea împărtăşirei Evreilor la drepturile politice trebuia aşteptată dela constituţia ţărei care deabia intra în desbatere, totuşi poziţia lor se îmbunătăţi încă din ceeace era mai înainte. Ei capătă dreptul de a avea şcoale confesionale, pe temeiul principiului toleranţei religioase proclamat de Convenţia de Paris [59].

Lovitura de stat şi noua constituţie întocmită de domn aduse din nou în desbatere chestia jidovească. Jidanii gândind

---

[56] *L'émancipation israélite en Roumanie* par un Israélite roumain, Paris, 1861.

[57] Deşi nici un act oficial al timpului nu reproduce astfel de vorbe ale domnitorului, ele a putut fi rostite, dacă luăm în privire cele ce spune Alexandru Ioan I, tot relativ la Jidani, în mesajul său din Decemvrie 1864. Mai jos, p. 159, 160. Alianţa izraelită se înfiinţase în 1860.

[58] *La Question israélite en Roumanie*, Paris, 1869, p. 1—15.

[59] *Mon. of. al Moldovei*, 22 Noembrie 1861.

că a venit momentul pentru a dobândi împărtăşirea la drepturile pământenilor, se vede că au pus în lucrare mijloace, ascunse, spre a dobândi această poziţie, cu prilejul schimbărei autoritare a constituţiunei din partea domnitorului. Românii simţind uneltirile făcute, porniră iarăşi o campanie prin presă în contra lor, în care se deosebiră mai ales două lucrări : Articolul d-lui A. D. Holban din *Viitorul* din Iaşi şi o broşură a lui D. Popasu absolvent în drept şi ştiinţele politice dela Universitate din Halle. Acest din urmă, antisemit infocat, pune ca dilemă la începutul lucrărei sale, că „,sau noi respingem cu energie şi dispreţ impertinentele pretenţiuni de emancipare ale Evreilor şi ne silim a scăpa prin mijloacele cele mai nimerite şi mai urgente, chiar de Jidanii pe care îi mai avem din neno rocire, sau noi renunţăm la independenţă, ba chiar la existenţă statului şi a naţiunei române, pentru a deveni sclavii, iloţii dispreţuiţi ai Jidanilor". O convieţuire nu ar fi cu putinţă decât „atuncea, când Evreii se vor desbrăca de legea lui Moisi; când se vor denaţionaliza şi vor putea deveni adevăraţi cetăţeni ai unui stat" [60].

Aceste învinuiri, Evreii se grăbesc a răspunde şi anume celor aduse de Holban prin o scriere a doctorului *Silberzwaig*, preşedintele uniunei izraelite din Iaşi, iar lui Popasu prin o broşură anonimă din Bucureşti subsemnată „*Un Român*" [61]. In această din urmă se spun, pe lângă argumentele trebuitoare cauzei şi unele adevăruri care întăresc, şi din partea această, caracteristica situaţiei economice a ţărei. Mai întâi broşura tăgăduieşte că tot comerţul, toată industria, toate capitalurile ar fi în mâinile Evreilor. „Adevărul şi tristul adevăr, urmează ea mai departe e că mare parte din comerţ, industrie şi capitaluri sunt în mâinile străinilor: Greci, Bulgari, Armeni şi Germani. Domnul Popasu ar fi trebuit să pună străini în loc de Evrei". Pentru Muntenia nu se poate tăgădui temeinicia acestei observaţiuni, deoarece Evreii erau pe atunci aici, în număr mult mai mic decât în Moldova, şi străinii erau repre-

---

[60] Vezi *Viitorul*, din 1863 şi broşura *Sunt sau nu Evreii folositori Principatelor-Unite?* de D. Popasu, Bucureşti 1864. Ni se pare că aici se găseşte pentru întâia oară emisă părerea cea adevărtă şi sănătoasă a deslegărei chestiunei evreeşti; sau dacă deslegarea pe această cale pare cu neputinţă, argumentul cel mai hotărîtor contra cererilor lor; căci la Evreii religia este mai mult decât o credinţă; este o formă de viaţă naţională. Nu poate însă nimeni să aparţină deodată la două legături naţionale.

[61] *Chestiunea izraelită în România* de doctorul Silberzwaig Iaşi 1864 (nu am putut găsi broşura). *Evreii în Romania ce sunt şi ce pot să fie* de un Român, Bucureşti 1865. Evreii mai sunt sprijiniţi în foile române, bunăoară în *Reforma* de articolele lui Vaillant 8 Dec. 1864 şi urm. Deasemenea în *Convenţiunea*, unde sunt apăraţi contra imputărilor lui Kogălniceanu, 28 Ianuarie şi 14 Fevruarie 1864.

zentaţi mai cu seamă prin alte elemente [62]. Dar se întreabă broşura mai departe: „din ce cauză s'au grămădit atâţia străini în ţările noastre? Pentruce tot comerţul, toată industria, toate capitalurile se află în mâinile lor? Pentruce oare Românul nu mai este decât agricultor, amploiat sau servitor? Străinii nu au cucerit ţara cu sabia, nici au fost ocrotiţi prin legi, pentru a pune mâna pe comerţ, industrie şi capitaluri. Ei s'au aruncat cu activitate şi stăruinţă în toate ramurile comerţului şi ale industriei, au muncit fără a obosi, au trăit cu economii şi au ajuns a se înavuţi, a face capitaluri şi a cumpăra moşii şi un mare număr de case prin oraşe. Era aceasta culpa lor? Din contră credinţa Românului era că cine învaţă carte, trebue să fie funcţionar, şi visul său, îndată ce se apuca de învăţătură, era funcţiunea, cu hotărîre de a întrebuinţa toate mijloacele spre a înainta, a se boieri şi a se chivernisi. A fi lipscan, postăvar, pieptănar, bancher, tăbăcar, tâmplar, fierar, curelar, era privit, dacă nu ca desonoare, dar ca un ce foarte scăzut foarte umilit, de către biurocraţi şi de clasele înalte ale societăţei. Starea de agricultor chiar nu era mult mai onorată" [63].

Deşi aceste argumente nu pot aduce deslegarea chestiunei evreeşti, totuşi ele au meritul de a pune şi mai viu în lumină cauzele pentru care elementele străine şi cu deosebire Evreii au ajuns să îngenuncheze pe Români pe tărâmul economic.

Evreii se sileau să dobândească drepturi, arătându-se în lăuntru ca buni patrioţi, precum o fac bunaoară atunci, când societatea izraelită *Cultura* provoacă pe Jidani la subscripţie pentru armată, în vederea că domnitorul promisese că se va ocupa de chestiunea izraelită şi că ei sperau deci să dobândească emanciparea lor măcar în parte [64]. Şi într'adevăr că domnitorul îm mesajul său din 6 Decemvrie 1864 spune, că „ţinând seamă de împrejurările locale, guvernul va lua măsu-

---

[62] Intr'un comitet pentru a veni în ajutorul inundaţilor, comitet compus din marii comercinnţi din Bucureşti, figurează ca fruntaşi ai conerciului capitalei următoarele nume: *Miron Vlasto, Constantin Derussi, Mihail Califar, Iosif Halfon, George Coemzopol* şi *Garabet Anuş*, (*Mon. of.*, 11 Martie 1865). Nici un român.

[63] In aceste polemici sunt şi părţi hazlii? Aşa *Tribuna* din 25 Mai 1864 spunând că în Elveţia Evreii sunt mai rău trataţi decât la noi, broşura „Românului" răspunde, că ce au nevoe Românii să iee exemple dela *brânzari*. Nu numai că Sviţera nu este mai înaintată ca noi; dar chair e departe de a putea intra în comparaţie cu noi"(? !)

[64] *Reforma*, 15 Ianuarie 1864. *Statutele societăţei izraelite din Iaşi* 1864 Iaşi Aprilie, aprobate de guvern, pun ca scop al societăţei: „dobândirea de drepturi cetăţeneşti din partea Izraelitului. Va stărui a propaga românismul între Izraeliţii din Moldova. Intrucât ştim că dobândirea dreptului de cetăţenie este numai o chestie de timp, von sprijini *patria* şi vom lupta chiar de astăzi pentru dânsa cu toată energia".

rile cuvenite pentru emanciparea Românilor de rit izraelit"[65]. Buna voinţa a domnitorului pentru Evrei se vede şi de pe aceea, că ziarul *Constituţiunea* atacând religia izraelită, primeşte un avertisment[66]. Dacă însă domnitorul se arăta plecat a încuviinţa Jidanilor oarecare drepturi, ţara se opunea acestei tendinţe, şi legea care învoia străinilor dreptul de a cumpăra imobile rurale, mărginea această învoire numai celor de rit creştin, şi aceasta cu toate plângerile ambasadorului francez din Constantinopol pentru această restrângere[67].

Chstiunea izraelită fusese însă numai pusă pe tapet în domnia lui Cuza. Seria produsă prin desvoltarea ei este încă în plină putere în zilele noastre*).

Starea financiară. — După ce am analizat câteva întrebări care stau în cea mai strânsă legătură cu starea economică, dar care izvorăsc din alte împrejurări decât din această stare însuşi, să trecem acuma la cercetarea condiţiilor materiale care înconjurau viaţa poporului român, spre a ne da seamă de mijloacele ce-i stăteau la îndemână, spre a se îndruma pe calea civilizaţiei.

Dacă privim întâi la mijloacele de care dispunea statul, găsim chiar dela început însă temelia unei grave descumpeniri între venituri şi cheltueli, care descumpenire îşi are obârşia în înlăturarea de către Convenţia de Paris a măsurilor ocrotitoare în această privinţă, şi îngăduirea deci a pătrunderei spiritului strict care predomina în conducerea daraverilor private şi în acea a daraverilor publice[68].

Aceasta se vede chiar în anul întâi al domniei lui Alexandru Ioan I, când bugetul Munteniei sare deodată de la 40.000.000 în 1859 la 74.000.000 în 1860 iar acel al Moldovei dela 22.000.000 în 1859 la 44.000.000 în 1860;[69] iar bugetul şcoalelor din Moldova se urca deodată dela 1.700.000 la 18.000.000 în 1860[70].

Şi dacă acest spor s'ar fi făcut în timpul unei situaţii înfloritoare a caselor publice, tot ar fi mers. Dar în ce stare de destrăbălare ele se aflau la începutul domniei lui Alexandru

---

[65] *Mon. of.*, 7 Dec. 1864. Evreii se grăbesc a mulţumi domnitorului pentru făgăduinţa conţinută în mesaj. Adresa lor e reprodusă de *Courrier d'Orient* 21 (5) Ian. 1865.

[66] *La Patrie*, 27 (15) Ian. 1865; *l'Opinion nationale*, 16 (4) Fevruarie 1865.

[67] Legea din 20 August 1864. Cf. *Negri c. Cuza*, 14 Sept. 1864. *Corespondenţa*, p. 197.

[68] *Domnia lui Cuza Vodă*. Vol. I, p. 10—11. Ediţia din 1903. Iaşi.

[69] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 13 Octombrie 1860; *Mon. of. al Mold.*, 5 Decemvrie 1859. 10 August 1860. Comp. *Analele economice*, 1862, No. 9—12, p. 191; *Tribuna română*, 20 Decemvrie 1859.

[70] *Mon. of. al Mold.*, 26 Iulie 1860. Cf. Bugetul şcoalelor pe 1860.

*) Aceasta în 1914 când A. D. Xenopol îşi redacta lucrarea. N. E.

Ioan I ne-o vor arăta câteva spicuituri culese pe ici pe colea în izvoarele timpului. Casa militară a Moldovei era deşartă; ofiţerilor nu li se plătise lefile pe mai multe luni, şi soldaţii umblau goi şi desculţi. Tot aşa stătea şi casa şcoalelor care nu răspunsese de 1/2 de an lefile învăţătorilor dela sate [71]. Comisarii de control la finanţe iarăşi nu fusese plătiţi de 7 luni [72]. Statul cerşetorea ofrande dela privaţi şi nu se ruşina când i se oferiau. Aşa Teodor Balş i hărăzeşte într'un rând 200 de galbeni, iar călugării dela Neamţ 4.000; mai multe sumi se subscrise fără procente la împrumul de 8.000.000 de lei [73]. In Moldova o cerere de împrumut de 5.000.000 lei cade[74], deoarece era sigur, că nu se va găsi de unde să se împrumute, lipsind creditul, [75] şi aşa mai departe.

Şi cum se făcuse sporul bugetului? Nu se dobândise întâi veniturile trebuitoare şi apoi să se întocmească, după ele, sporul cheltuelilor, ci se votase mai întâi cheltuelele şi pe urmă, neputându-se găsi mijloacele de acoperire, se recurse la măsuri extraordinare. Ministrul de finanţe mărturiseşte singur, că a fost „silit, spre a nu impovora cotitatea contribuţiei şi a nu recurge la un împrumut, să întrebuinţeze întâi toate rezervele exerciţiului 1859" [76].

Aşa se echilibra însă bugetul numai pe hârtie. De atunci a început seria cheltuelelor peste puterile ţărei, care s'a trăgănat până în zilele noastre, şi a căreia început poate fi pus în bugetul anului 1860.

Creşterea cheltuelilor era datorită mai cu seamă sporirei neîncetate a numărului funcţionarilor şi adăogirei lefilor lor. Complicările contabilităţei franceze cereau această sporire, pentru înzestrarea îndestulătoare a serviciului ţărei. Se proclama chiar un principiu fatal pentru starea finanţelor noastre, anume că „trebue să ne ferim de o administraţie puţin costisitoare, şi că pe cât se va cheltui mai mult, pe atâta ţara va fi mai bine administrată, principiu în contra căruia în zadar luptase unii din oamenii bine cugetători ai timpului. Aşa *Winterhalter* ne arată, că în virtutea acestui principiu salinele care costau în 1860 suma de 1.171.120 de lei, în 1861 înghiţeau cu exploatarea lor, 3.972.471 de lei; iar sporul de venit ce se câştigase cu această administraţie mai costisitoare era numai de 995.900 de lei, încât în realitate era o pierdere de 1.895.451 de lei [77].

---

[71] Generalul Milicescu în şedinţa din 30 Ianuarie. *Mon. of. al Mold.* 12 Fevruarie 1859.

[72] *St. Dunărei*, 30 Mai 1859.

[73] *Tribuna*, 16 Iulie 1859.

[74] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 5 şi 10 Aprilie 1859.

[75] *Mon. of. al Mold.*, 12 Fevruarie 1859.

[76] Winterhalter în *Românul*, 23 Noemvrie 1862.

[77] *Idem, Ibidem*, 30 Noembrie 1862, confirmat prin expunerea de motive

Pentru a se echilibra budgetul, se recurgea la evaluări cu totul fantastice care urcau veniturile numai pe hârtie şi trebuiau să lese numai decât un deficit în casa statului. Aşa venitul contribuţiilor directe se sporeşte în evaluarea dela 53.000.000 la 76.000.000; timbrul dela 27.000.000 la 38.000.000: salinele dela 26.000.000 la 29.000.000 şi a-şa mai departe [78]. Este adevărat că veniturile se adauseră dela un timp, prin întinderea lor asupra întregei poporaţii şi apoi prin sporirea feliului lor. Dar nu se ţinea samă de mai multe împrejurări: mai întâi, că niciodată impozitele nu produc îndată ce sunt aplicate, tot ce se poate scoate din ele; apoi de răua voinţă a foştilor privilegiaţi care căutau în toate modurile să scape de a lor plată. Se făcea un abuz de tot deochiat cu cererile de iertări de dări, pe baza certificatelor de sărăcie, aşa că ministrul finanţelor este nevoit să publice, că asemene certificate nu vor mai fi luate în băgare de samă, de nu vor fi fost întărite de municipalităţi, pentru a pune un capăt principiului, că „a abuza de averea statului nu este a abuza” [79]. De aceea şi domnitorul, în mesajul de deschidere a adunărei Moldovei din 4 Decemvrie 1861, spune, între altele, că „greutatea cea mai mare a fost de a se iniţia ţara la un sistem de dări bazat pe egalitate, pe când până acuma era bazat pe privilegiu” [80]. Atât de înrădăcinat era vechiul sistem în cugetul oamenilor, că găsim pe un boier din Roman, Teodor, dând o hârtie, în care spunea, că „preferă să fie spânzurat decât să plătiască birul” [81]. Ministrul Mavrogheni ne spune, că „răul cel mare în finanţele noastre este: neîncasarea contribuţiilor, păsuiala autorităţilor şi lipsa unei contabilităţi regulate” [82]. Dar nu numai contabilitatea nu era regulată; nici adunările nu-şi făceau datoria de a vota budgetul la timp. Domnitorul, în mesajul său din 4 Decemvrie 1861 spune, că „dela suirea mea pe tron, un singur budget s'a putut vota şi acesta numai 6 luni după începerea exerciţiului” [83]. In zădar convoacă domnitorul adunarea înaintea termenului ei legal de 23 Decemvrie 1862, pentru a se putea vota budgetul pe 1863. Până să se tipăriască, se intră în sesiunea ordinară şi se începe noul exerciţiu (1 Ianuar 1863) tot cu budgetul nevotat.

Din pricina acestor împrejurări starea financiară mergea tot mai rău; cheltuelele sporiau fără a li se găsi mijloace de

---

a bugetului pe 1863 a ministrului de finanţe A. Cantacuzen, cetită în şedinţa din 10 Noembrie 1862. *Desbaterile adunărei* pe 1862—1863.

[78] *Expunerea proiectului de buget pe 1863*, citată în nota prec.

[79] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 23 Decembrie 1861.

[80] *Mon. of. al Mold.*, 9 Decemvrie 1861.

[81] Kogălniceanu în cuvântarea de apărare a ministeriului său în şedinţa din 15 Februarie 1861. Procesul verbal al adunărei Moldovei No. XXI, p. 272.

[82] *Mon. of. al Mold.*, 14 Noemvrie 1861.

[83] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 4 Decemvrie 1861.

întâmpinare; dările şi câte erau nu se încasau, şi rămăşiţele se adunau din an în an tot mai numeroase. Ministrul de finanţe este nevoit să facă mărturisirea cam stranie, că „veniturile din dările *directe* ar fi supuse îndoielei şi unor variaţiuni neînlăturabile", când este cunoscut că cele mai sigure venituri sunt tocmai acele directe şi că variaţiunea este însuşirea veniturilor indirecte. „Că în afară de veniturile şcoalelor de 6.832.293 de lei, din 35.935.618 de lei, venituri din contribuţiuni directe prevăzute prin budgetul Moldovei pe 1860, s'a încasat numai 28.036.559" [84]. Pentru a se acoperi nevoile arzătoare ale statului, guvernul cere, în şedinţa din 4 Mai 1861, un împrumut de 4.000.000 de lei, „trebuitor spre a plăti amploaiaţii şi soldaţii şi a se îndestula bolnavii cu hrană, lipsa tezaurului provenind din neîncasarea arenzilor moşiilor mănăstireşti şi acea *a impozitului fonciar*" [85].

In zadar şi acum se ridicase mai multe glasuri, pentru a protesta contra unui asemene sistem. Barbu Catargiu accentuază, fără răsunet, „spaima ce o simţim cu toţii, pentru mulţimea covârşitoare a cererilor de pensie", iar principele D. Ghica adaoge, că „vina acestei stări de lucruri este a acelora care au luat oameni ce aveau încă praful băncilor pe coate şi i-au pus în toate serviciile statului, trimiţând la pensie pe acei care puteau servi încă" [86]. Setea de a se înfrupta din fondul pensiunilor era aşa de mare că se vedeau pensionari care, după ce primiau pensiunile lor regulat cuvenite, mai cereau pensii viagere sau chiar împărţiri dela cutia milelor [87]. Scarlat Creţulescu adaoge, că „pe când se aştepta o mai bună cumpenire a întrebuinţărei veniturilor statului, se ivi înmulţirea de posturi cu lefuri însămnate, din care o mare parte nu sunt decât sinecuri" [88]. Mai ales budgetul instrucţiunei creştea fără nici o proporţiune, iar Brătianu declara că el răspunde de această sporire, întru cât ţara are nevoie de instrucţie" [89].

După cele spuse până aici, se înţelege dela sine în ce stare trebuiau să se afle finanţele statului. Funcţionarii adese ori nu erau plătiţi de 6 luni [90]. Prin legea din 5 Martie 1862, s'a creat ca sistem financiar, datoria flotantă, de care toate sta-

[84] *Mon. of. al Mold.*, 8 Aprilie 1861.
[85] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 9 Mai şi 13 Iulie 1861.
[86] Şedinţa din 13 Mai 1861. *Mon. al Ţărei Rom.*, 20 Mai 1861. Vezi mai sus cum Kogălniceanu numeşte în funcţii pe premianţi, p. 147.
[87] Numele funcţionarului care cerea împărtăşire dela cutia milelor, vezi *Mon. of. al Mold.*, 23 August 1861. Copii lui trăesc încă. Fabulistului A. Donici îi face o pensie viageră pe lângă aceea ce o primea pentru slujbă. Vezi cele ce le spune Prijbeanu în şed. din 20 Martie 1862. Tot aşa se face cu Catinca Fotino. Vezi şedinţa din 3 Aprilie 1862.
[88] *Românul*, 7 Noemvrie 1862.
[89] *Unirea*, 25 Fevruarie 1861.
[90] *Românul*, 21 Februarie 1861.

tele caută astăzi să scape pe cât se poate. Bonurile de tezaur erau însă menite a întâmpina cheltuielele, până la încasarea veniturilor. Ba ministrul se fericeşte despre izbânda operaţiunilor, arătând, că „publicul subscriea mai curând la bonuri cu scadenţe mai lungi de 3 luni, fiind dobânda 10%. Indată ce ele sunt plătite, sumele sunt din nou reîmprumutate. Succesul acestei operaţiuni este asigurat şi putem spera, că bonurile de tezaur vor permite a învinge crizele care au necesitat împrumuturi oneroase de bancă" [91]. E drept că bonurile de tezaur feriau pe stat de a recurge la străini pentru împrumuturi, lucru ce se considerau pe atunci ca primejdios [92]. Erau însă oameni prevăzători care desaprobau în deobşte orice fel de împrumuturi. Ioan Brătianu spunea cu prilejul unei cereri de acest fel: „Mergând tot aşa, şi îngrămădind credite peste credite, împrumuturi peste împrumuturi, nu facem alta ceva pentru finanţele statului, decât ce au făcut feciorii de boierii cu averile lor". Cu toate aceste tot Brătianu am văzut, că aproba orice cheltueli, când era vorba de instrucţia publică [93].

Secularizarea averilor mănăstireşti aduce de odată un spor însămnat în veniturile statului, vr'o 20.000.000 de lei, şi s'ar putea aştepta ca situaţia financiară să se fi îmbunătăţit. Adaosul însă fu înghiţit şi se trecu chiar mult peste el, prin săritura cea vajnică făcută de cheltuelele budgetare de odată dela 1863 la 1864. Pe când pe 1862 cheltuelele erau de 124.000.000 şi de 127.000.000 pentru 1863, pentru anul loviturei de stat ele se urcă de odată la 204.000.000 din care 166.000.000 ordinare iar 38.000.000 extraordinare. Pentru 1865 budgetul se reduce în chip simţitor la 159.000.000 de lei venituri şi 158.000.000 cheltueli; dar tot în disproporţie cu mijloacele reale [94]. Nu numai că veniturile ţărei, cu tot adaosul averilor mănăstireşti, nu ajungea spre a lor întâmpinare; dar budgetul trebue să fie echilibrat prin un împrumut de 18.000.000, menit a se plăti primele sumi datorite proprietarilor din obligaţiile rurale. Se înţelege că un urieş deficit se punea în perspectivă, şi ministrul de finanţe Bălăceanu se sileşte să-l justifice prin consideraţiuni retrospective; „că el ar provenii încă din 1860, când la reorganizarea ţărei s'a sporit cheltuelele, fără a se căuta şi veniturile din care ele să fie întâmpinate; ba încă aceste din urmă s'au micşurat, desfiinţându-se taxa de export" [95]. Să se adaogă

[91] Referatul ministerului de finanţe. *Mon. of.* 15 Septemvrie 1862, Cf. *Ţăranul român*, 25 Fevruarie 1862.

[92] *Românul*, 11 Fevruarie 1862, care reproduce un articol de Grenier din *Le Constitutionnel*.

[93] Şedinţa din 26 Fevruarie 1862. *Mon. of.*, supl.

[94] *Expunerea ministrului de finanţe*, Steege, făcută în şedinţa din 23 Decemvrie 1864.

[95] Raportul ministrului de finanţe ad-interim Bălăceanu, publicat în *Mon. of.*, 13 Iulie 1864. Comp. *Ibid.*, 14 Ianuarie 1865. Taxa de export se

apoi neîncasarea rămăşiţelor, în lipsă de agenţi îndestulători; iar când se înmulţi numărul lor, din sporul cheltuelelor încasărei. Rămăşiţele îngrămădindu-se necontenit, ele nu mai putură fi încasate, urcându-se la sumi prea mari pentru contribuabili [96]. Până la 1 Noembrie 1865 ele erau de 54.000.000 de lei, mai mult de a $^1/_4$ parte din veniturile totale [97].

Cu tot sporul personalului perceptorilor, sistemul încasărilor era vicios, perceptorii fiind plătiţi cu lefi fixe. In 1865 se scad aceste lefi şi se încuviinţează o remiză dela sumele încasate [98]. Să se adaogă către aceste împrejurări, stăruinţa neajunsurilor vechi, nevotarea budgetelor la timp (pentru prima oară se făcu lucrul de camera chemată în 1864—1865 în urma decretărei nouei legi electorale), evaluarea exagerată a veniturilor [99], nedeprinderea părţei avute a societăţei cu plata impozitelor şi tendinţa nenorocită a tuturor autorităţilor de a urca cheltuelele, sporind funcţiunile şi retribuţiunile lor. Fiecare creaţiune nouă: consilii comunale, judeţene, camere de comerţ, căutau să obţină lefuri cât mai mari. O circulară a ministrului de externe, Florescu, din 1865 atrage luarea aminte a prefecţilor asupra faptului, că „înfiinţarea comunelor a deslănţuit o mulţime de dorinţi spre îmbunătăţiri care nu stau în raport cu mijloacele judeţelor, precum: înfiinţarea de şcoli de comerţ, agricultură şi de gimnazii în mai multe oraşe secundare" [100]. Aceiaşi circulară deşteaptă comunele, să „facă a înţelege pe preoţi şi pe ceilalţi slujbaşi, că mai cu deosebire,

---

reînfiinţase, hotărându-se de astădată, cu înţelepciune, desfiinţarea ei treptată cu începere dela Octombrie 1864, potrivit cu urcarea celorlalte impozite. *Analele economice* No. 13—16, 1863, p. 223 şi No. 16—20, 1864, p. 219.

[96] Jurnalul consiliului de miniştri, 15 Septemvrie 1863, *Mon. of.*, 13 Septemvrie 1863. Ministrul finanţelor în şedinţa din 20 Noemvrie 1863 (*Mon. of.*, supl. 39, 1864) spune: „Avem creanţe a diferiţi debitori ai statului pe sume de 8.000.000 de lei, osebit de rămăşiţi ale căror sumă e fabuloasă, dar ale căror încasare nu e mai puţin problematică. De s'ar încasa rămăşiţele şi creanţele private, statul şi-ar plăti datoria". (In 1864 capitalul datoriei publice era de 42.000.000 de lei).

[97] Iată tabloul acestor rămăşiţi neîncasate:

Din contribuţii directe	15.000.000	
„ indirecte	8.000.000	
„ domenii	20.000.000	(din cauza legei rurale)
„ poştă şi telgraf	5.500.000	
„ diverse	5.500.000	
Total	54.000.000	

[98] *Mon. of.*, 5 Fevruarie 1865.

[99] Asupra acestu punct iată o dovadă pozitivă. Venitul total al proprietăţei foncire, după statistică, era de 170.259.825. Impozitul fonciar fiscal de 4% însuma cifra de 6.809.592 din care se percepea numai $^2/_3$ adică 4.539.728. In buget se evaluase cu toate aceste impozitul fonciar tot la 5.000.000 deci cu ştiinţă în mai mult cu 460.272 de lei. Vezi şedinţa din 12 Fevruarie 1865. *Mon. of.*, 12 Martie 1865.

[100] Circulara din 25 Septemvrie 1865. *Mon. of.*, 28 Septembrie 1865.

în anul ce d'întâiu a organizărei, trebue să se caute, şi să se tindă mai mult la o bună stare a casei comunale, decât la mărirea salariilor lor". De pe atunci încep apoi a se face cheltueli exagerate cu personalul tecnic, după cum se poate vedea lucrul din sporirea necontenită a costului unui chilometru de şosea. In 1862 era 899 de lei; în 1862 de 1133; în 1864 de 1706, iar în 1865 de 3145![101].

Legile pensiunilor erau apoi absolut îngreuietoare pentru stat. După cea muntenească, un funcţionar civil putea să se retragă la pensie după 8 ani, iar militaru chiar după 6 ani, cu dreptul la $^1/_2$ lefei; după 16, respectiv 12 ani, cu $^3/_4$; iar după 24, respectiv 18 ani, cu leafa întreagă[102]. De aceea şi videm că venitul casei pensiunilor era numai de 5.822.000 de lei, iar serviciul ei de 7.626.000 de lei; încât statul trebuia să dee o subvenţiune de 1.804.000 de lei[103]. In zădar Vernescu susţine, în desbaterea legei pensiunilor, că numai reţinerile să le constitue fondul, fără adaos din partea statului. Proectul modificat urcă subvenţiunea statului la 3.200.000 de lei şi, numai în cazul când nici această subvenţiune nu ar ajunge, să se reţină din pensiuni[104].

Cât era de deprinsă lumea a recurge la ajutorul statului, se vede de pe cererea stranie a unuia Cordescu din Buzău care se roagă de Senat să fie ajutat la măritarea unei fete.

Nu e vorba, se ridica unde şi unde câte un glas pentru economii şi anume în ramura instrucţiei, în care partidul liberal nu admitea de loc vre o restrângere a cheltuelilor. Aşa Bacaloglu spunea, în şedinţa din 18 Septemvrie 1865 a consiliului general de instrucţie; „Greutatea la şcoalele primare este, că dacă voim să avem şcoale bune, costă scump. Faceţi socoteala şi veţi vedea, că numai şcoalele primare ar trebui să custe 24.000.000 de lei. Toţi dorim îmbunătăţirea instrucţiei; numai eu cred că este bine s'o moderăm puţin; să aibă o margine, aşa că dorinţa noastră să fie concordantă cu mijloacele de care dispunem"[105]. *Trompeta Carpaţilor* adaoge sfatul, că „toate lefile mai sus de 500 de lei să fie reduse în proporţii bine cumpenite; iar ministerul de interne se cearã dela toate comunele şi judeţele, revizuirea budgetelor lor"[106]. In sfârşit *Constantin*

[101] Scrisoarea lui *Baligot de Beyne* c. *Cuza*, 26 Martie 1865. Cf. Raportul *comisiunei mixte*, *Mon. of.*, 13 Octomvrie 1865. *Hârtiile Rossetti*). Chilometrul şi metrul pătrat întrebuinţate în măsurători, întâi în *Mon. of.*, 28 Octomvrie 1863.

[102] Raportul lui Hasnaş în şedinţa din 6 Noembrie 1863, *Mon. of.*, 1864, No. 4, supl.

[103] Şedinţa din 16 Decemvrie 1863. *Mon. of.*, 1864 No. 34, supl.

[104] Şedinţa din 26 Decemvrie 1863 şi cea din 8 Ianuarie 1864. *Mon. of.*, No. 36 şi 63, 1864.

[105] *Mon. of.*, 26 Septemvrie 1865.

[106] *Trompeta Carpaţilor*, 3 Fevruarie 1866.

Boerescu în şedinţa din 2 Fevruarie 1866 a camerei deputaţilor, caracterizază astfel politica financiară a tuturor ministeriilor ce se perindau la cârma statului: „Ştiţi cum face guvernul actual şi cum au făcut toate guvernele noastre? Tocmai ca acei particulari care cheltuiau fără a şti unde se află; se împrumutau fără margini şi fără repaos, până când într'o zi se pomeniau cu averea pierdută" [107].

Şi starea era în adevăr îngrijitoare: lăzile vistieriei erau goale, şi creditul statului nici nu exista. Bancherul Halfon nu vroia să împrumute statului câteva milioane, decât zălogindu-i-se venitul vămilor; mandatele se scontau cu pierdere de 25% [108], şi ministrul de finanţe singur mărturisia, că „în toate zilele sute de creditori încunjură uşile casei publice şi cei mai mulţi sunt siliţi a se întoarce neîndestulaţi" [109].

Incepuse apoi era concesiunilor către străini a deosebite lucrări şi aprovizionări. Cea d'întâi este concesiunea podurilor de fier făcută companiei engleze Barklay et Stanford, pentru construirea a 19 poduri care custau 18.000.000 de franci, sumă ce urma să fie plătită în 16 ani câte 1.443.000 de franci pe an. Alte concesiuni fură acele către Lemettre şi Godillot pentru furnituri ale armatei, toate concesiuni scumpe şi ruinătoare, cum nici putea să fie altfel în starea de lipsă de credit al statului [110].

Datoria publică apoi sporeşte necontenit: In anii d'întâi ea este neînsamnată. Aşa în 1862, după unire, ea se urcă la 28.000.000 de lei vechi plus 20.000.000 datorie flotantă, şi toată contractată în ţară. Cea întâi datorie publică contractantă în străinătate, cu care iar se începe o serie însemnată în analele noastre financiare, este aceea făcută pe piaţa Londrei [111], la bancherii Stern Brothers de 48.000.000 de lei vechi. Către aceasta se adaogă acele pentru despăgubirea călugărilor greci de 150.000.00 de lei turceşti sau 93.000.000 de lei de ţară; se mai face împrumutul de 18.000.000 pentru plata cuponului întâi al datoriei rurale; apoi datoria pentru podurile de fier 54.000.000; în sfârşit deficitele acumulate de 42.000.000 — în total o datorie publică de ceva peste 250.000.000 de lei vechi.

---

[107] *Mon. of.*, 13 Fevruarie 1866.

[108] Brătianu în şedinţa din 14 Ianuarie 1863.

[109] Şedinţa din 28 Noemvrie 1863. *Mon. of.*, 17 Ianuarie 1864, supl.

[110] Asupra caracterului împovărător al acestor concesiuni. Vezi: *O aruncătură de ochi asupra stărei actuale a României* de S. K. Bucureşti 1870, p. 5.

[111] Acest împrumut, cel întâi contractat de România în străinătate se închee în următoarele codiţii: 956.000 de livre sterling sau 22.900.000 de franci sau 48.142.636 lei româneşti. Cursul emisiunei 76, cu 7% procent, 6% comision şi 2½% amortisment, în total 15½%. Imprumutul a fost acoperit de 2 ori în Anglia. Vezi *La France*, Ianuarie 1865. Comp. *Le Courrier d'Orient*, 11 Fevruarie 1865 şi *Corespondance générale de Vienne*, 10 Septemvrie 1864.

Creşterea avuţiei publice. — Să nu se creadă, că răua stare financiară a statului îşi avea pricina zemislitoare în o stare asemănătoare a ţărei, şi că înrăutăţirea continuă a daraverilor publice provinea din o scădere a bogăţiei poporului, cum o susţine *Viitorul*, organul partidului dreptei care spunea, pe timpul ministerului lui Anastase Panu: „Cum să nu fim prinşi de mirare, când videm pe fie ce an cererile ocârmuirei îndoindu-se, pe când starea materială a naţiei întregi merge tot în aceeaşi proporţie scăzând şi înrăutăţindu-se"[112]? Din protivă se poate dovedi prea bine, că avuţia publică ce începuse a apuca pe calea suitoare cu cât va timp înainte de domnia lui Cuza-Vodă, se mănţine şi în timpul acestei domnii pe aceeaşi scară, ceeace se vede mai lămurit din afacerile comerciale care creşteau necontenit sub îmboldirea producţiei sporite a ţărei.

Am văzut în întroducere, cum propăşirea agriculturei, izvorul de producţie a ţărei, începe dela tratatul de Adrianopole şi această propăşire devine mai rostită pe zi ce merge[113].

Această bună stare a ţărilor române nu se răsfrânge în acea a caselor publice, din cauză că ele erau alimentate la început tot după sistemul vechiu de impozite; mai târziu, după sporirea acestora, din cauza disproporţiei tot mai mare dintre venituri şi cheltueli.

Aşa pentru Muntenia, la un comerţ total de 207 milioane (92.000.000 import şi 115.000.000 export) era în 1859 un budget de 44.000.000; raportul budgetului la comerţ era la 1 : 4.7. In 1860 la un comerţ de 265.000.000 (94.000.000 import şi 171 milioane export) se vede un budget de 74.000.000, adecă raportul este de 1 : 3.5[114]. Dar aceasta ar fi fost o îngreuiere pentru ţară, în cazul când în adevăr ţara ar fi răspuns acele sumi prevăzute în budget. Ea însă, din motive expuse mai sus, nu răspundea aceste sumi. Statul se resimţi mult mai rău de cum s'ar fi resimţit ţara, şi se produse dela început chiar acea descumpenire în finanţe care nu va mai putea fi tămăduită şi care apăsă ca un munte pe întreaga domnie a lui Alexandru Ioan I.

In tot decursul domniei acestui domnitor precumpenirea exportului se menţine, şi era păstrat timpurilor mai noue a întoarce balanţa comerţului în defavoarea poporului român. Aşa tabelele statistice ne dau următoarele cifre pentru import şi export, pentru răstimpul dela 1860—1865, în milioane.

---

[112] *Viitorul*, 2 Aprilie 1861.

[113] Vezi *Domnia lui Cuza Vodă* Vol. I, Iaşi, 1903. Introducere p. 10—11.

[114] Cifrele sunt luate din *Analele Statistice* ale lui Marţian, 1861, p. 11 şi 17. Comp. pe 1860 p. 18 unde Marţian exagerează însă cheltuelile făcute cu absenteismul.

Import			Export	
1860 — 169			313	
1861 — 179			273	
1862 — 175	— 523		318	— 904
1863 — 394			324	
1864 — 202			401	
1865 — 183	— 779		301	— 1026[115].

Tabloul ne arată lămurit, că afacerile comerciale şi deci bogăţia ţărei sporise în cei din urmă trei ani, din ceeace fusese în cei 3 d'intâi. Nu e vorbă, încă de pe acuma se putea întrevedea plecarea cumpenei comerţului în partea defavorabilă ţărei, de oarece încă din 1861 se constată o sporire de 5.000.000 de lei mai mult în importul obiectelor de care producea şi ţara, dovadă că industria română începuse a fi ruinată prin concurenţa străină[116]. Dar acesta era numai un semn prevestitor lucrurilor ce erau să vină.

Şi cu toate aceste Marţian, cel mai mare spirit economist de până acuma al Românilor, se îngrijia de tendinţele de sporire ale importului, cu toată mănţinerea favorabilă a balanţei comerţului. El caută să deştepte lumea asupra primejdiei ce ar putea rezulta din prea marele cheltueli făcute în ţările străine : „Tot banul, spune el, pe sutele de mii de chile de grâu cė cumpără străinii trec prin mânile a 4—5 indivizi, până ce $^1/_{10}$ intră în viziunea unui strângător, iar restul cuprins în mâni neproductive, iesă iarăşi din ţară pe producte străine, la băi şi voiagiuri. Economia rurală afirmă însă adevărat, că orice moşie sau pământ productiv se istoveşte, dacă productul venitului lui în depărtare se părădueşte. *Unsoarea pământului se cheltueşte în străinătate şi nu se consumă în ţară, spre a i se reda puterea productivă*"[117].

De o cam dată ţările române trăgeau foloase din afacerile lor cu străinătatea, foloase ce se rezolvau în îmbogăţirea privaţilor, mai ales a agricultorilor şi comercianţilor. Un efect firesc al acestei bune stări a ţărei, fu înmulţirea poporaţiei. Cam dela 1.300.000, cum era maximum pe timpul sfârşitului regimului fanariot, se urcă în curând la întreit : 4.000.000[118].

---

[115] *Analele statistice* 1865 şi 1866. Bucureşti, 1867 şi 1868. Comp. *Analele economice* 1864 No. 17—20, p. 107 şi 121.

[116] *Analele economice* 1862, No. 9—12, p. 96. De exemplu : ceara care în 1859 însumă la export 19,974 de lei, cade în 1860 la 2.375. *Analele statistice*, 1860, p. 147.

[117] *Analele economice*, 1864. Părerile lui Marţian care criticase adeseori măsurile guvernului, sunt cu toate aceste reproduse în Monitor. Vezi *Mon. of.*, 3 Octomvrie 1865.

[118] *Ist. Românilor din Dacia Traiană*, X, p. 120. Cifra din 1860 este scoasă din acea a contribuabilor Munteniei ; 426,000 în 1852 şi 569.000 în 1860,

Ioan Brătianu arată în şedinţa din 17 Fevruarie 1861, că „anul trecut este ştiut, că a întrat 8.000.000 de galbeni în ţară numai pe grâu şi pe porumb şi este ştiut, că din an în an, producţia progresează repede la noi; căci anul acesta (1861) s'a sămănat mai mult decât anul trecut şi în acela mai mult decât în anii de mai înainte; bucatele s'au vândut mai bine; banii au întrat în ţară, cu toate că criza n'au încetat a ne bântui" [119].

Cu toate aceste propăşiri ale puterilor productive ale ţărilor române, este foarte nimerită băgarea de samă a ziarului *Ţăranul român* când spune, că „strâmtorarea noastră provine de acolo, că nevoile noastre s'au înmulţit, fără să se sporiască şi mijloacele de ale îndestula. Cum putem întâmpina cele mai rafinate trebuinţi, aplicând şi astăzi mijloacele cele mai barbare" [120]? Băgarea de samă nu se referă însă la nevoia de a rafina şi productele muncei şi ale înălţa la nivelul nevoilor vieţei mai subţiri pe care începusem a o trăi; de a nu se mulţămi numai cât cu producţia de obiecte brute şi de a tinde la desvoltarea industriilor. Preocupată de marea chestiune a timpului, numita foae aplica cugetările ei la munca silită a ţăranului. Nu lipsiau însă şi alte băgări de samă încă mai adânci şi mai nimeritoare de adevăr. Aşa bună oară tot *Ţăranul român* lua aminte, că la noi totdeauna preţurile pe grâu sunt bune, când este lipsă de grâu în alte ţări" [121]. De pe atunci se pusese degetul pe una din rănile felului nostru de producţiune care nu poate aduce foloase îmbelşugate, decât când agricultura merge rău în ţările celelalte; că bogăţia noastră atârnă de lipsa şi de nevoile altora, iar nu de a lor bogăţie şi îndestulare. Tot de pe atunci însă se găseşte şi rădăcina unei păreri ce încă nici astăzi nu a dispărut, anume că ţările române ar fi pline de bogăţii nedesfundate [122], părere ce ne a făcut cel mai mare rău, împingându-ne la cheltueli nesocotite, pe baza unei închipuite bogăţii. In realitate am fost şi suntem o ţară săracă, a căreia producţiune atârnă, nu numai de munca omului, ci şi de nestatornicile împrejurări atmosferice.

Starea economică a ţărilor române mergând bine, oamenii se îmbogăţiau; şi fiindcă această îmbogăţire era uşoară şi repede, nu se punea preţ pe a ei dobândire. Câştigând mult şi lesne, oamenii se desprinsese a cheltui tot aşa de uşor pe obiecte neproductive, dându-se la o viaţă luxoasă şi destrăbălată, în

ceeace ar urca numărul total al sufletelor (aproximativ câte 5 de cap de familie) la 2.500.000 pentru Muntenia, deci la 4.000.000 pentru ambele ţări. *Analele statistice*, 1860, 1, p. 109.

[119] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 18 Martie 1865, suplement.

[120] *Ţăranul Român*, 19 Noemvrie 1861.

[121] *Ţăranul Român*, 18 Fevuarie 1862.

[122] Barbu Catargiu în şedinţa din 10 Ianuarie 1861. *Românul* 13 Ianuarie 1861. *Ţăranul Român*, 18 Martie 1862: „prodigioasele resurse ale ţărei noastre".

loc de a aduna capitaluri prin economie. Un corespondent din Bucureşti al ziarului *Concordia Română* din Budapesta iea aminte cu mult cuvânt, că „aice, Românii îşi mâncă averea şi pradă puterea cea înăscută a ţărei lor, numai pentru a trăi o viaţă de stat ce se poate asămăna cu acea a unui vagabond prădător care, fără a mai cugeta la viitor, mâncă şi bea şi risipeşte toate numai spre a-şi face placul momentului în care trăeşte" [123].

Asupra clasei conducătoare îmbogăţirea ţărilor române avu deci un efect demoralizător; iar casa statului nu beneficia precum ar fi trebuit, din sporirea afacerilor, mai ales din cauza refuzului acestei clase de a participa la nevoile statului.

Cât despre clasa ţărănească ea se înfrupta foarte puţin din sporul de avuţie a ţărei. Ba din protivă cu propăşirea marei agriculturi se restrângeau mijloacele de traiu ale săteanului, de oarece pământul de imaş şi de fânaţ de care avea nevoie pentru vitele ei, dela ingustarea pământului prin Regulamentul Organic [124], se scumpia necontenit, şi pentru a-l avea, trebuia să-şi robiască tot mai mult munca la proprietar. Apoi această muncă se îngreuia pe fiece zi prin cerinţele tot mai întinse ale proprietarilor, şi faţă cu sistemul barbar al execuţiunei rămas din vremile mai vechi, condiţia ţăranului trebuia să se înrăutăţască. In afară de circulara lui Kogălniceanu raportată mai sus, în care cere dela prefecţi ca se considere şi pe ţărani ca cetăţeni, mai avem mărturisiri asupra condiţiei în care se afla ţărănimea, în răspunsurile unor comisiuni agricole. Acea din judeţul Gorj constată, că „două din trei parţi din locuitori sunt lipsiţi de nutriment, de îmbrăcăminte şi au locuinţe ca animalele, şi aşa sunt chiar moşnenii ce mai au o sfoară de pământ şi a căror avere constă în câţiva pruni plântaţi şi din care după ce fabrică ţuică, nu se mai desbată până nu o isprăvesc, neîngrijind câmpul şi cultura" [125]. Doctorul Felix, singurul igienist al timpului şi unul din oamenii ce au pătruns cel mai adânc cu ochii în viitor, constată în chip aproape obştesc răua stare a ţăranului „care nu mânâncă bine şi de aceea e leneş; el nu mănâncă decât prea puţină carne şi foarte rar lapte. In Muscel bunăoară, pentru 80.000 de locuitori se consumă pe fiecare an 1200 de vite, 500 de porci, 1200 de miei, 160.000 de paseri şi 55.000 ocă de pastramă, adecă un miel la 66 de locuitori *pe an*, un bou la 53 de locuitori *pe an*, un porc la 120, 2 paseri de locuitor şi 277 de dramuri de păstramă *pe an*". Vitele locuitorului sunt foarte prost îngrijite. Nutrimentul obştesc al ţăranului e mămăliga. Dacă acest sistem de înşălăciune a stomahului va mai ţinea câteva zecimi de ani, rezul-

[123] *Concordia Română*, Budapesta, 18 Septemvrie 1861.

[124] Comp. Domnia lui Cuza Vodă Vol. I, p. 430. Iaşi 1903. Comp. *Istoria Românilor*, XI, p, 113 şi urm.

[125] *Mon. of.*, 15 Martie 1862.

tatul va fi o mizerie analoagă aceleia ce se poate videa în Germania, în locurile unde se nutresc cu cartofe. Nutrimentul prost devine adese ori cauza beţiei. Stomahul săturat de buruene şi de mămăligă goală, cere un aliment iritator. Sătencile dau şi copiilor de ţâţă, rachiu. Pelagra a apărut în 1846; acum numărul e mic, dar zicem: caveant consules"[126].

Pentru ce toate aceste lipsuri în îngrijirea de interesele adevărate ale ţărei? Pentru că, cum spune *Viitorul*: „Astăzi se face politică şi nimine nu gândeşte la administraţie şi organizare"[127]. Şi să nu se creadă cumva, că preocuparea cu marele act al Unirei paralizase, pentru timpul cât el se frământase, puterile clasei conducătoare. Şi după ce ea se realizase, tot politica în înţălesul cel rău al cuvântului, adecă intrigile şi săpările mutuale, rivalităţile şi duşmăniile de persoane, ocupă activitatea oamenilor conducători. Foarte drept spune o scrisoare din Bucureşti, că „şi cu unirea adunarea în nimic nu s'a schimbat; atâta numai că patimile sau făcut mai evidente. Tot noi eram în Iaşi, tot noi suntem în Bucureşti; tot noi am fi şi în China"[128].

Politica economică şi domnia lui Alexandru Ioan I. — Deşi interesele economice veneau numai pe al doile plan în preocupările tuturor guvernelor ce se succedau la cârma ţărilor române, totuşi bine înţeles că acele interese nu puteau fi lăsate cu totul în părăsire, întru cât mai ales, faţă cu nevoile crescătoare de mijloace băneşti, era firesc lucru de a căuta să se găsască acele mijloace şi îmboldirea vieţei economice. Aici însă videm cât de nepregătite erau timpurile pentru această lucrare atât de delicată şi mult mai greu de aplicat, decât copiarea şi introducerea cu toptanul a legilor şi regulamentelor franceze.

Nici un principiu nu călăuzia purtarea elementelor ocârmuitoare în conducerea afacerilor economice, sau mai bine principiile puse înainte erau şi ele luate din ideile franceze, fără bagare de samă dacă ele se potrivesc sau nu cu starea ţărilor române. Aşa domnitorul spune în mesajul său din 6 Decemvrie 1859, că „noi nu admitem nici un sistem protector; ba suntem fericiţi că în pământul nostru, nu există încă nici una din acele industrii artificiale ce nu pot să se ţină, decât prin puterea unor legi speciale". Cu toate aceste, şi în contrazicere cu acest principiu liber-schimbist, el face o excepţie pentru

[126] *Analele economice*, 1861 p. 62. Ce cuvinte profetice! Astăzi avem 40.000 de pelagroşi şi numărul lor sporeşte cu o repejune înspăimântătoare. In 1898 erau 18.000.

[127] *Viitorul*, 7 Iunie 1861.

[128] *Tribuna română*, 3 Martie 1851.

industriile cărbunelui şi a fierului[129]. Acest loc din manifestul domnitorului fu apreţuit într'un chip foarte favorabil de societatea de economie politică din Paris, unde domnitorul era membru, şi care societate era alcătuită din liber-schimbişti.

Oamenii politici ce-şi făcuse studiile şi în Germania, cea de pe atunci protecţionistă, precum era Kogălniceanu, împărtăşiau alte vederi. In profesia lui de credinţă din 14 Fevruarie 1860 către alegători, el spune, că „este pentru libertatea industriei şi a comerţului care şi astăzi sunt aşa de liberi, încât străinii au ajuns a fi mai favorizaţi decât pământenii. Insă întru cât vom fi încunjuraţi de state cu sistem protecţionist, întru cât vom avea jurisdicţie consulară, voi stărui pentru ocrotirea comerţului şi a industriei naţionale care, de abia născândă, are trebuinţa de o deosebită îngrijire din partea guvernului"[130]. Kogălniceanu şi caută să pună în lucrare, ca ministru, profesia lui de credinţă de deputat, cerând dela prefecţi, să îndrume pe proprietari la creşterea cailor pentru armată; „căci ar fi trist, ca necontenit să năzuim la străini, chiar pentru acele ce le putem găsi la noi"[131]. Tot Kogălniceanu mai iea măsura a se înfiinţa răşădniţe de copaci de pădure în Vlaşca, Brăila şi Iaşi[132], spre a reîntregi pădurile, ale căror pustieri începea să-şi arăte urmările în secetele neobicinuite şi în revărsările de ape tot atât de cumplite. Dar la atâta se mărgineşte politica protecţionistă a lui Kogălniceanu. Şi cum putea el să facă mai mult pe acest tărâm, când era rupt şi hărăţit în toate părţile de opoziţia ce tindea să-l sfâşie?

Faţă cu asemene stare a spiritelor, nu trebue să ne mirăm, dacă videm păstrându-se taxa de 5% asupra exportului, prin care se scumpiau productele ţărei şi se îngreuia desfacerea lor în străinătate, cu toate că unii oameni cu vederi mai largi, precum era Ion Brătianu, cereau desfiinţarea ei şi atribuiau chiar şi criza economică ce bântuia Muntenia la începutul nouei domnii[133]. Cu începere dela 1 Ianuarie 1862 taxa pe export se desfiinţază; însă, lucru caracteristic pentru ideile timpului, desfiinţarea ei nu se face din consideraţii economice, ci din motive politice. Anume tot pe atunci Turcia schimbă şi ea politica ei vamală, reducând taxa de export dela 8 la 5% şi urcând pe cea de import dela 5 la 8%. schimbarea care lăsa să se intrevadă o licărire de interes economic în capetele înfundate de pe malul Bosforului.

Indată ce Negri află de trătările Porţei în această privire, el sfătueşte pe domnitor ca, în loc de a reduce taxa de

[129] *Mon. of. al Moldovei*, 7 Dec. 1859.
[130] *Steaua Dunărei*, 19 Fevruarie 1860.
[131] *Mon. of. al Mold.*, 9 Dec. 1860.
[132] *Mon. of.*, 14 Sept. 1864. Comp. *Ibid.* 14 Martie 1865.
[133] *Mon. of., al Ţărei rom.*, 13 Iulie şi 2 Aug. 1860.

export dela 8 la 5% precum făcea Poarta, se o suprime cu totul, iar cea de import să o lese tot la 5%, spre a nu părea că urmează pe suzerana ei în întocmirea treburilor materiale şi a întări astfel poziţia autonomă a Principatelor-Unite, documentată prin încheierea de tratate de comerţ deosebite[134]. Se înţelege însă că acest chip de a apăra interesele politice, prin măsuri economice nechibzuite şi nestudiate, aducea un mare rău, o descumpenire în budgetul ţărei, a căreia venituri fură de odată redusă cu suma însămnătoare de 8.500.000 de lei, fără a se pune nimic în loc[135]. Această împrejurare sili pe guvernul din 1863 să reînfiinţeze taxa pe export. Aceiaşi idee îl conduce şi în chestiunea participărei ţărilor române la expoziţiunea universală din Londra, din anul 1863. Guvernul se hotărîse să iee parte la acea expoziţiune, obţinând făgăduinţa unui loc deosebit de Turcia. Comitetul expoziţiunei, se vede după stăruinţele ambasadorului otoman, revenind asupra acestei dispoziţiuni şi punând Principatele la un loc cu Egiptul în cuprinsul locului atribuit împărăţiei turceşti, guvernul român se leapădă de ideea împărtăşirei la acea expoziţie, cu tot interesul cel mare ce-l avea de a face cunoscute Apusului productele pământului românesc[136]. Incheindu-se tocmai pe atunci o convenţie telegrafică între mai multe state europene, ocârmuirea Principatelor declară că aderă la ea, în contra părerei Turciei care credea că nu e de nevoie o atare adeziune a României, întru cât subsemnătura ei obligă şi Principatele. Paralel cu această emancipare continuă de sub epitropia otomană, C. Negri declară capului poştelor turceşti, că dacă Poarta va mai întârzia cu plata către statul român a datoriei rezultate din tranzitul depeşelor turceşti, depeşile nu vor mai fi transmise[137]. Mai târziu Principatele-Unite încheie o convenţie telegrafică şi cu Rusia[138].

Cât de puţin se gândiau oamenii conducători la interesele curat economice, se vede din o măsură care acopere de ridicul pe acei ce o luară, dar pe care ei o hotăresc în deplina seriozitate a unei coapte chibzuinţi. Anume, fiind nevoie de scamă pentru bolnavii din spitale, consiliul miniştrilor dispune să se facă o comandă de cârpe vechi *la Paris*, pentru procurarea materialului trebuitor. Guvernul francez, crezând că o asemene comandă avea de scop a alimenta *fabricele de hârtie* (!) din Prin-

[134] *Negri către Cuza*, 2 Fevruarie 1861. *Corespondenţa*, p. 80.

[135] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 7 Aug. 1861. *Mon. of. al Mold.*, 11 Sept. 1861.

[136] Scrisoarea lui Alecsandri din 10 Ianurie 1862 în *Mon. of.*, 14 şi 18 Ianurie 1862. Comp. *Românul*, 14 Ian. 1862 şi *Ţăranul Român*, 4 Fevruarie 1862.

[137] Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 426. Cf. *Negri c. Cuza* 24 Martie 1861, *Corespondenţa*, p. 99.

[138] *Mon. of.*, 4 şi 7 Decemvrie 1862.

cipate, oprește exportul cârpelor. Că nechibzuința unui asemene act fu simțit de oamenii timpului, se vede de pe chipul cum el este comentat de Marțian care, ce e drept, privia măsurile economice în ele însăși, și nu prin ochelarii politicei. „Ce trebue să se creadă despre economia societăței noastre, când până și zdrențele trebue să le aducem din străinătate!" [139] Și dacă nu ne îndreptasem măcar către un loc mai puțin îndepărtat ca Parisul, aceasta o făcusem mai ales din interese politice, pentru a da de câștig „marei noastre surori".

Urmându-se mai departe cu reorganizarea țărilor române, după sistemul și cu elemente din Franța, se aduc în 1861 doi ingineri, Drumont și Bonnet, unul ca inspector general altul în însușire de șef al serviciului drumurilor, ai căror leafă însuma împreună cifra însămnătoare de 150.000 de lei pe an; [140] apoi un inspector reorganizator al finanțelor, François du Coudray [141]. In afară de această întroducere a elementelor franceze în Principate, se urmează înainte cu trimiterea de tineri pe socoteala statului în Franța. Astfel se trimit trei stipendiști la studii navale la școala din Brest [142]. Trimiterea sta în legătură cu înființarea flotilei și cu promulgarea unui regulament de navigație [143]. Apropriarea civilizației franceze merge însă până la imitarea unor așăzăminte ce nu aveau în Principatele-Unite nici un temeiu de a fi. Așa se înființază în București o casă pentru invalizii militari, imitație a Otelului Invalizilor din capitala Franței, cu toate că invalizi în adevăratul înțăles al cuvântului nu se puteau întâlni în țările române. Doamna contribue cu 300 de galbeni, din caseta ei, la înzăstrarea acestui așăzământ [144].

Cât de puțin pricepută era însă ocârmuirea în daraverile economice se vede din următoarele fapte mai caracteristice:

Intâi că se desființază coșerele de rezervă, una din creațiunile înțelepte ale Regulamentului Organic în o țară a căreia existență se baza în întregimea ei pe o producțiune aleatorie. Se aducea ca argument în contra coșerelor, că depunerea porumbului în ele se făcea neregulat și că, fiind el păstrat în rele condițiuni, se strica; împrejurări care, precum observă Ioan

[139] *Mon. of. al Țărei Rom.*, 8 Iunie 1861 Cf. *Analele economice*, 1861, p. 101.

[140] *Mon. of. al Țărei Rom.*, 26 Mai 1861. *Mon. of. al Mold.*, 23 Mai 1861. *Unirea*, 3 Iunie 1861.

[141] *Voix de la Roumanie*, 2 Noembrie 1861.

[142] *Mon. of. al Țărei Rom.*, 8 Iunie 1861.

[143] *Mon. of. al Țărei Rom.*, 19 Ianuarie 1861. *Mon. of. al Mold.*, 24 Oct. 1861. Regulamentul în *Mon. of.*, 4 Oct. 1862.

[144] *Mon. of.*, 27 Oct. 1862. Regulamentul casei invalizilor. *Ibidem*, 28 Oct. 1862. *Le Siècle* 2 Sept. 1862 spunea foarte bine: „Un des cotés curieux de la nation roumaine c'est son esprit d'imitation de tout ce qui est français. L'amour propre galois n'a certes rien à y redire; mas les vielles habitudes des Roumains, certains intérêts s'accommodent-ils aussi bien de l'introduction universelle de notre système de gouvernement"?

Ionescu, puteau îndreptăţi numai reforma sau îmbunătăţirea, iar nu desfiinţarea coşerelor[145].

O altă împrejurare, în care se vădeşte nepriceperea ocârmuirei în ale economiei, priveşte cultura viermilor de mătasă.

Putinţa acestei culturi fusese mult înlesnită, prin măsurile luate de principele Ştirbeiu, de a planta duzi în multe părţi ale Munteniei. Incă din 1852 acelaş domnitor luă măsura de a întroduce sămânţa milaneză care îmbunătăţi mult producerea borangicului. In 1857 George Coemzopol, starostele bogasierilor din Bucureşti duse la fabricile de matasă din Lyon probe de borangicul nostru şi capătă încurajările cele mai mari. In 1859 el se uni cu G. Cantacuzino, V. Nicolici, V. Obedeanu şi N. Andronescu în o societate (compania sericicolă) pentru cultura mătăsei, şi ei înfiinţară o fabrică pe moşia Dămăroaea. In darea de samă a activităţei anului I a acelei societăţi, cetim : „Aducând o maşină cu 160 de roţi după metoada perfecţionată din Lyon, 4 femei torcătoare, modele şi un maşinist, am operat în vara anului 1859, cu multă înlesnire, manipulaţia a 10.000 ocale de gogoşi, cumpărate numai în piaţa Bucureştilor, şi am extras 409 ocale matasă de cea mai fină calitate, aprobată de fabricanţii din Lyon unde s'au trimis spre vânzare, formând ca la 40 de feţe române să toarcă după metoada perfecţionată[146].

O împrejurare cu totul întâmplătoare trebuia însă să abată pe o cale greşită, mersul acestui fericit început, şi să aducă în curând ruina unui fel de ocupaţiune ce părea menit a spori într'un chip îmbucurător producţiunea ţărilor române. Anume se ivise în Franţa o boală în vermii de mătasă, şi crescători de aici căutară să-şi regenereze sămânţa. Ştiind, din vizita lui Coemzopol la Lyon, ca în ţările dunărene se cultiva mătasă, veniră aici spre a căuta, însă nu fire, ci sămânţă, a căreia producere exclude pe acea a mătăsei[147]. Producerea sămînţei, când poate fi desfăcută, aduce însă insutit folos decât acea a mătăsei. Indemnaţi prin preţurile ne mai auzite ce Francezii oferiau pentru sămânţă (până la 100 de galbeni ocaua), toţi producătorii din Muntenia se puseră pe produs sămânţă, daunând în mod îndoit cultura la care se dedau ; mai întâi fiindcă o îndepărtau de modul ei trăinic de punere în lucrare, pentru unul ce era să ţină numai cât timp boala era să bântue Franţa ; apoi prin aceea că, deprinzându-se cu câştiguri mari, erau să despreţuiască pe acele mai mici, dar statornice, ale producerei

[145] *Ţăranul Român*, 3 Fevruarie 1863.

[146] Din cauză că gândacii trebue lăsaţi să iasă din gogoşi, pe care îi sparg, rupând firele. Pentru a păstra gogoşii spre tors, trebue încălziţi, omorând astfel gândacii din ei.

[147] *Analele economice*, 1860, Trim. II, p. 49. Statutele companiei sericicole în *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 18 Iunie 1860.

mătăsei. Cultura sămânţei se şi desvoltă într'un chip aproape de necrezut. Anume, în afară de cele 10.000 ocale de gogoşi prefăcuţi în matasă în anul întâi, la fabrica dela Dămăroaea, se mai exportă în:

1859	pentru	34.526	lei gogoşi	şi pentru	300.300	lei sămânţă
1860	—	100.443	—	—	904.273	—
1861	—	202.482			3.482.781	—
1862	—	125.273	—	—	4.281.528	
1863	—	100.452	—	—	11.300.178 [148]	—

Marţian şi aici văzu greşita direcţie a activităţei producătoare şi dădu strigătul de alarmă. El spune încă în 1861, în plina înflorire a comerţului sămânţei şi a producţiune gândacilor: „Numai o cauză întâmplătoare favorizază atât de mult exportul sămânţei. Ne bucurăm de un folos mai mare, dar foarte efemer, şi în loc să întroducem în ţările străine matasa noastră şi să ne asigurăm o vânzare permanentă a productului nostru, ne am ruinat însuşi fabricaţiunea pe mai mulţi ani" [149]. Compania sericicolă cere chiar dela guvern oprirea exportului sămânţei şi învoirea numai a celui al gogoşilor. Ocârmuirea însă videa numai partea financiară a lucrului. In o circulară din 3 Noemvrie 1862 a ministrului de interne, se spune: „De câtva timp această industrie a luat o desvoltare considerabilă şi va aduce în ţară capitaluri care se pot număra între veniturile principale ale ţărei. Ministerul, având în videre aceste foloase, a luat şi va lua toate măsurile putincioase pentru propăşirea acestei industrii" [150]. Dar tocmai măsura de căpitenie, cerută de compania sericicolă, nu este luată de minister, şi în curând stângându-se boala gândacilor din Franţa, sămânţa începe a nu mai fi căutată şi doi ani după ce exportul din cultura gândacilor ajunsese la 11 milioane, el cade la 11.000 de lei [151]!

Cu toate aceste, în un articol înserat în *Monitorul oficial*, se atrage luarea aminte, ca nu cumva „să facem şi cu gândacii, după cum am făcut cu inul, cu cânepa şi cu stupii. Inul era o bogăţie mare pentru ţară, dacă am fi pus mult; am fost însă nepăsători şi am păgubit. Albinele nu ne cereau mai nici o muncă şi ne aduceau foloase; le-am părăsit şi pe dânsele şi a început să ne vină ceară din ţări străine. Tot astfel, vom plăti şi cu creş-

[148] *Analele economice*. 1861 p. 68; 1862 p. 136 şi 1866, IV, p. 105. Cf. Obedenaru, *La Roumanie economique*, p. 167. A. D. Xenopol *Studii economice*, Craiova 1882, p. 56, Industria mătăsei devenise aşa de însemnată, că trebue să se înfiinţeze cantaragii anumiţi pentru cântărirea gogoşilor. *Românul*, 25 Mai 1862.

[149] *Analele economice*, 1861, citate.

[150] Reprodus de *Ţăranul Român*, 11 Noembrie 1862.

[151] *Analele economice* 1866, IV, p. 105. Xenopol *Studii economice*, p. 56. Pe lângă aceasta, exportatorii sămânţei, mai ales Evrei, compromisese şi reputaţia seminţei româneşti, amestecând-o cu sămânţă de mac.

terea gândacilor". In teorie Monitorul şi cu guvernul erau pentru măsurile cele mai bune; în practică însă se certau, se disputau, iar ţara o lăsau în voia soartei şi, faţă cu situaţia de atunci, nici nu se putea să fie altfel.

Dar pare că numai în această privire guvernul rămăsese surd la cererile de îndreptare! Organele timpului ne mai raportează încă multe alte dorinţi rămase neîndeplinite: Aşa *Românul* cerea în deobşte perfecţionarea industriei, spre micşurarea importului care de pe atunci, cum am văzut, arăta tendinţă spre urcare. Foarte însemnată este cererea lui Nedelcovici de a se scuti de slujba militară industriaşii ce ar voi să călătoriască în străinătate[152]. In loc de a se urma astfel, se încuviinţează uşurarea slujbei militare elevilor din şcoalele teoretice, aspiranţilor la funcţiuni, uşurarea *ce au atras mai cu deosebire poporaţia ţărei spre funcţionarismu şi traiul parazitar.* De asemene comiţiile agricole din judeţul Gorj cer să se construiască coşere pentru vite; şi să se planteze duzi pe marginile şoselelor, de oarece se vede marea aplecare a locuitorilor pentru creşterea vermilor de mătasă[153]. Acele din Judeţul Ilfov propun, ca gunoiul din sate, în loc să fie ars, să fie întins pe ogoare, spre a le îngrăşa[154]. Acele din Teleorman cer întroducerea maşinelor, braţele lipsind: „Dacă am avea, după pământul nostru, şi braţele trebuitoare, am fi fericiţi"[155]. Guvernul însă nu se vede să fi dat măcar o circulară îmbolditoare în aceste privinţi.

Să venim acuma la altă măsură luată de guvernele domnitorului Alexandru Ioan I care adăugi mult la uciderea şi a restului de comerţ şi de industrie ce se mai menţinea în Moldova în mânile elementului indigen. Mai întâi contribui la această mişcare folosul procurat Jidovilor prin desfiinţarea taxei lor[156]. Apoi îndeletnicirile cu comerţul şi cu industria ale pământenilor erau ocrotite prin existenţa breslelor. Loviturile primite însă de a lor organizare, încă din vremile anterioare domniei lui Alexandru Ioan I, slăbise foarte mult puterea de împrotivire a Românilor contra asalturilor din ce în ce mai puternice ale străinilor în deobştie şi mai ales ale Evreilor — căci breslele erau o protecţie încuviinţată băştinaşilor sub mantia religiunei[157]. Regulamentul Organic scutise pe neguţitorii străini

[152] *Câteva cuvinte asupra creşterei gândacilor de mătase. Mon. of.*, 18 Aug. 1864.

[153] *Mon. of.*, 10 şi 28 Martie şi 11 şi 18 Aprilie 1862.

[154] *Mon. of.* 28 Martie 1862.

[155] *Mon. of.*, 11 şi 18 Aprilie 1862. Pe atuncea se introduse prima maşină de treierat. *Unirea* 19 Aug. 1861.

[156] Asupra chestiunei cărnei, vezi *Mon. of. al Mold.*, 9 Fevruarie 1860. Comp. *St. Dun.*, 24 Martie şi 24 Aprilie 1860. Mai sus, p. 156.

[157] Vezi asupra decăderei organizărei breslelor. *Ist. Românilor din Dacia Traiana*, XI, p. 180.

cu diridicata de plata patentei. Prin abuzuri, se folosiau de această scutire şi cei cu deamăruntul care erau puşi în o poziţie precumpenitoare faţă cu neguţitorii pământeni. Prin un ofis din 1850 se supusese la patentă toţi neguţitorii străini, modificându-se în acest punt Regulamentul Organic; dar dispoziţia nu se puse în lucrare, din cauza împrotivirei consulilor străini [158]. Ministrul M. Costache impune iar neguţitorilor plata patentei; noue protestări din partea consulilor olandez şi englez. Lucrurile merseră aşa până la votarea legei patentelor în Septemvrie 1860, prin care lege se egalizau în această privire neguţitorii străini cu acei pământeni.

Dacă însă era vorba de proteguirea industriei şi a comerţului indigen contra celui practicat de străini, nu era îndestulător a se pune pe o treaptă egală ambele elemente, căci lăsate de sine, din multe pricini, industria şi comerţul băştinaşilor nu putea ţinea concurenţa cu străinii. Şi breslele ce tot mai existau, de şi aproape nimicite ca aşăzăminte ocrotitoare, căutară de a apăra pe altă cale îndeletnicirile cărora ele preşideau. Aşa breslele din Bucureşti [159], în scopul de a apăra pe Români contra concurenţei străine, cerură măsura de a supune pe neguţitorii şi industriaşii străini care voiau să se înscrie în bresle, la darea unei chezăşii cuprinzătoare, că străinul neguţitor: 1) se va supune legilor ţărei în daraverile sale cu pământenii şi nu va invoca protecţia străină; 2) că va da cuvenitul respect starostelui breslei; 3) că va contribui la cheltuelele ceremoniilor şi la sărbarea patronului breslei [160]. Ministrul Epureanu în Muntenia casază aceste dispoziţii pe motivul, că starostii nu ar avea căderea a determina juridicţia căreia trebuiau să se supună străinii; iar asupra cererei de căpitenie, acea privitoare la participarea străinilor la cheltuelele breslei în care se înscrieau, ministrul întimpină într'un chip îngăimat, că ea ar fi îndeplinită prin condiţia formulei de garanţie, lucru ce nu se întâmpla de loc, de oarece formula prescrisă de ministru,

---

[158] Art. XIV din anexa lit. P. In cercetarea sămilor pe 1856 prezentată adunărei din 1859 *Tribuna Română*, 5 Iunie 1860), se spune că „darea străinilor era numai de 1003 lei, din pricină că neguţitorii străini cu deamănuntul refuză a lua patentă; iar guvernul niciodată n'a avut curajul a aplica legea".

[159] Pe la 1860, erau încă în Bucureşti următoarele bresle mari (afară de cele mici): *Bogasierii* (staroste G. Comemzopol), *Cojocarii subţiri* (G. Rădulescu), *Argintarii* (I. Şerbănescu), *Braşovenii* (I. Sotir), *Croitorii* (C. Ionescu), *Bacanii* (P. Fotinov), *Şalarii* (I. Constantin), *Pantofarii* (N. Ionescu). Vezi *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 15 Octombrie 1860.

[160] Aceste cheltueli era însemnătoare. D. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureştilor*. Bucureşti 1869, p. 743 spune, că „breslele ţineau foarte mult — până la bătae inclusiv — la *şartul lor* şi, în dorinţa de a se întrece unele pe altele, munciau din zor, îşi făceau concurenţă la toartă pentru bogăţia steagului breslei, pentru mărcţia serbărei lor anuale, când mergeau la anume biserică, la anume icoană ca să serbeze praznicul şi pe patronul breslei".

în locul chezăşiei cerute de bresle, impunea garantului unui neguţitor străin, să chezăşluiască numai plata patentei şi a zecimilor adiţionale, dar prin nici un cuvânt nu se pomenia de cheltuelele particulare ale breslei. Guvernul, cum o spune chiar pe faţă jurnalul de casare a dispoziţiilor luate de bresle, avea interes numai a clasa grabnic pe patentarii străini şi a nu-i îngreuia cu alte plăţi, pentru ca mai uşor să răspundă patenta; deci urmăria numai un interes fiscal şi de loc scopul de a protegui comerţul şi industria băştinaşilor contra concurenţei străine.

In această prigonire a intereselor economice pe baza fiscalităţei, guvernul era sprijinit de opinia publică, chiar din partea organelor opoziţiei, precum era *Conservatorul progresist*, organul partidului dreptei şi al majorităţei adunărei, care dă o zdravănă lecţiune starostilor ce se încumătau a lua dispoziţiile de mai sus, spunând, că „ei ar vroi să creeze stat în stat; că s'ar amesteca în daraveri unde nu au ce căuta, de oarece starostii nu sunt altă ceva decât agenţii fiscului pentru strângerea contribuţiei din patentă”[161]. Tot aşa şi Neculai Docan, membru în comisia centrală, cu prilejul desbaterilor unor zecimi adiţionale ce trebuiau să fie impuse în folosul camerilor de comerţ, care trebuiau să înlocuiască breslele, susţine, că „starostiile şi corporaţiile nu slujesc decât spre a împiedeca libera desvoltare a meseriilor, oprind arbitrar pe indivizi a trece din o branşă în alta şi împovorându-i cu felurimi de dări spornice, necunoscute fiscului”[162].

Trebue să amintim însă, că scutirea breslaşilor străini de a suporta cheltuelele breslei care se face în Muntenia abia în 1860, în Moldova fiinţa încă din anul 1838, când Mihai Sturza prin un ofis al său dispusese, ca „Evreii, peste taxa cătră stăpânire (taxa Jidovilor) admisă dela naţia lor şi altă dare spre ţinerea de spitale şi pentru cei nevoieşi dintre ei, nu pot fi îndatoriţi a mai plăti şi deosebita zeciuială, în trebuinţa breslelor ce nu sunt de neamul lor”[163].

Această anterioritate a desfiinţărei îngreuierei comercianţilor şi industriaşilor străini în Moldova decât în Muntenia, unită cu puhoiul evreesc ce a inundat pe cea d'întâi, explică cum se face că în această ţară distrugerea îndeletnicirilor economice din mânile Românilor a fost mult mai adâncă decât în Muntenia. De aceea, pe când în Bucureşti breslele erau încă pline de neguţitori şi de industriaşi pe la începutul domniei

[161] *Conservatorul progresist*, 28 Octomvrie 1860.
[162] *Protocolul şedinţelor com. centrale* XXI, 15 Iunie 1860.
[163] *Manualul administrativ al Mold.*, II, p. 45. Comp. *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, XI, p. 180.

lui Alexandru Ioan I, în Moldova ele figurau mai mult cu numele, rămânând la multe din ele numai starostele şi cu — steagul[164]

Tendinţa de a protegui străinii în dauna pământenilor se mai vede din următoarea împrejurare: In şedinţa din 14 Iunie 1860 venind în desbatere înţălesul cuvântului *acaret* din art. 379 al Regulamentului Organic al Munteniei care dispunea, ca străinul de rit creştin chiar, înainte de a lui naturalizare să-şi poată „întrebuinţa al său capital în orice cumpărătoare de acareturi va voi"[165], se interpretează acel cuvânt în înţălesul că ar cuprinde şi moşii. Marţian şi Eugeniu Stătescu referendar la biroul statistic protestează contra acestei lărgiri a înţălesului cuvântului, mergând însă prea departe în rostirea temerilor lor, că s'ar da şi Evreilor putinţa de a cumpăra moşii, de oarece articolul din Regulament prevedea anumit că această facultate să fie încuviinţată numai străinilor *de rit creştin*[166].

In 1864 însă se votează o lege care încuviinţează străinilor creştini dreptul de a cumpăra imobile rurale. Marţian se rosteşte şi în protiva ei, spunând, că „naţiunea cu indignare ar declina puternicul ajutor al capitalurilor străine şi ar preferi mai bine a fi de 5 ori mai săracă, dar proprietară a pământului, decât expropiată în ţara ei şi a privi cum moşiile ce au fost odinioară ale fiilor ei, mai târziu vor produce noilor proprietari de 5 ori mai mult. Ce folos *mai mult*; tot nu va fi al ei.! Ţara Românească nu ar fi a Românilor. Apoi cu cât se va urca preţul moşiilor, prin întocmirile străinilor, cu atâta mai greu ar fi pentru fii şi nepoţii foştilor proprietari de a mai pune stăpânire pe ele". S'ar părea după ziarele străine, că principele privia cu părere de rău răstrângerea dreptului de a cumpara imobile rurale numai străinilor de rit creştin[167]. Aiurea

---

[164] In *Iaşi* se văd trecuţi în lista alegătorilor pentru eforia oraşului (sfatul orăşănesc), breslele următoare cu starostii lor: *Bacalii* (staroste: V. Dimitriu şi 15 breslaşi, toţi cu nume româneşti) *Droşcarii* (I. Calinescu cu 16 br.), *Rachierii* (N. Suciu cu 10 br.), *Pescarii* (Panaite Boinca cu 11 br.), *Crâşmarii* (Al. Dumitru Zurba cu 18 br.). *Hiristigii* (Toderiţă Ioan cu 2 br.) şi următorii *staroşi de meserii*: Neculai State staroste de *Blănari*, A. Grigoriu de *Talpalari*, Gr. Corniţă de *Cărămidari*, Cost. sin Neculai de *Zugravi*, Stan sin Petru de *Saidacari*, Ioan sin Andrian de *Argintari*, N. Domnu de *Bărbieri*, Gh. Negrea de *Abageri*, V. Paraschiv de *Ciobotari mold.*, Gh. Ioan de *Cojocari*, Gr. Hairaga de *Casapi*, N. Popovici de *Pitari*, P. Tănase de *Mindirigii*, Gr. Ioan de *Olari*, T. Vasiliu de *Mahali*, Iancu Vasiliu de *Cizmari*, Ioan Grigoriu de *Teslari*. Iord. Găluşcă de *Lăutari*, Anania Costea de *Hornari*, N. Petru de *Ciobotari ruseşti*, P. Roma de *Ciobotari nemţeşti*, D. Teodor de *Pietrari*, P. Sârbu de *Croitori mold.*, Grig. Cuciureanu de *Grădinari*. (*Monit. of. al Mold.*, 29 Septemvrie 1859).

[165] *Analele parlamentare ale României*, I, p. 364.

[166] *Analele economice* 1860, 2 p. 25 şi 30. Lazăr Şeineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, Bucureşti 1890 II, p. 8, arată că înţelesul cuvântului *acaret* e discutabil.

[167] Legea promulgată în *Mon. of.*, 20 August 1864. *Le Monde*, 13 Decemvrie 1862: „Bien que le prince en eût témoigné son regret en diverses occa-

Marţian adaoge, privitor la ideea de a se favoriza întrarea capitalurilor străine în ţară: „Capitalele străine vor aduce străinilor procente; întreprinzătorii străini vor profita din întreprinderi; exploatatorii străini vor exploata pentru sine”[168].

Precum unele din măsurile economice luate de guvern sunt dictate de interesul politic, aşa altele se îndeplinesc sub imboldirea celui fiscal, încât tot cugetări străine adevăratei stări de lucruri împing pe guvernanţi la lucrare pe tărâmul avuţiei publice. Se tindea în deobşte la sporirea veniturilor statului, iar nu la adaosul puterilor productive ale ţărei, care puteri, dacă sporiau, aceasta era datorită împrejurărilor; ba am văzut cum mersul firesc al acestei propăşiri era stingherit prin nepricerea ocârmuitorilor în ale economiei. Ca măsuri fiscale cităm: Părăsirea sistemului arendărei vămilor care aducea numai 6 milioane 300.035 de lei venit pe an, pentru ambele ţări şi dela 1861, exploatarea lor în regie, ceeace urcă de odată venitul lor la 11.029.919 lei[169]; întroducerea contabilităţei franceze care are de efect a mai restrânge abuzurile cu banii publici[170]; facerea unei legi de urmărire pentru împlinirea contribuţiunilor, lăsate până acuma la bunul plac al birnicilor[171]; concentrarea tuturor lucrărilor relative la agricultură la ministerul lucrărilor publice; înfiinţarea camerilor de comerţ, consiliilor de igienă, medicilor de plasă; înfiinţarea tipografiei statului prin prefacerea acelei dela Sf. Sava. Toate aceste măsuri, bune în ele însăşi, aveau de neapărată urmare sporirea funcţionarilor şi îngreuierea budgetului. Tot în această direcţie împing şi alte măsuri ce nu stăteau în legătură cu acele financiare, precum regularea ierarhiei militare şi sporirea efectivului armatei dela 7252 la 10.573 în 1861, afară de dorobanţi 7579 şi de grăniceri 4637 care rămân tot la acelaş număr; organizarea inspecţiilor şcolare, acea a seminarilor a consiliului şcolar superior provizor, etc.[172].

Măsuri ţintitoare la schimbarea stărei materiale a ţărei se ieau puţine. In primul loc trebue amintite silinţele pentru

---

sions”. *La presse d'Orient*, 14 Decemvrie 1864: „Le prince régnant avait vu personnellement avec regret la persistance du conseil d'Etat à refuser aux Ottomans et aux Juifs le droit de propriété”.

[168] *Analele economice*, 1860, I, p. 15.

[169] *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 28 Martie 1861.

[170] *Ibidem*, 31 August 1861. *Mon. of. al Mold.*, 25 Noemvrie 1861.

[171] Din 31 Martie 1862. *Mon. of.*, 9 Mai 1862.

[172] Asupra acestor legi vezi *Mon. of.*, din 2 Aprilie, 11 Iunie, 4 şi 15 August, 16 şi 26 Septemvrie, 2 Octomvrie şi 17 Decemvrie 1862. Comp. *Mon. of. al Mold.*, 20 Septemvrie 1860 şi Expunerea de motive a bugetului pe 1861. *Mon. of. al Ţărei Rom.*, 19 Ianuarie 1861. Comp. *Naţionalul*, 17 Martie 1860.

întocmirea căilor de comunicaţiune, din care existau în ţările române numai acele făcute de Bibescu şi de Mihail Sturza. Din 1.192.606 stânjeni cât era totalul lungimei drumurilor mari din România, până la 1862 se şoseluise numai 149.585 iar 129.808 erau în lucrare, mai rămânând încă neatinşi 913.213 de stânjeni. In aşa de rea stare se aflau drumurile, că veştile din Iaşi sosiau în Bucureşti mai curând prin gazetele din Paris, decât direct din foasta capitala a Moldovei [173]. Se mai concedează construirea unor poduri de fier, cea întâi concesiune către o companie străină, Barklay şi Standford, pentru suma de 18.000.000 de franci plătitori în 16 ani. Lucrările se încep în 1865 [174]. Privitor la capitală, cu prilejul inundaţiilor din 1865, domnitorul iea mai multe măsuri pentru a preîntâmpina întoarcerea râului şi, după iniţiativa lui, se votează două legi: una pentru desfiinţarea morilor pe cursul Dâmboviţei, alta pentru facerea cheiurilor acestui râu. Tot odată se introduce sistemul pavărei stradelor Bucureştiului cu pietre cubice, în locul podurilor de lemn ce existau până atunci. [175].

Asupra stărei străzilor din capitală găsim într'o corespondenţă a *Stelei Dunărei* următoarele: „Lumea se întreabă dacă nu ar fi mijloc a se drege pavelele din capitală, pe care pietonii, lasă că înoată în tină, dar sau îşi scrintesc picioarele sau îşi sfarmă unghile; trăsurile se strică; cei ce stau în trăsură îşi muşcă limba, îşi daulă capul, îşi strâmbă gâtul" [176].

Se votase o lege pentru înfiinţarea de căi ferate; dar concesiunile punerei lor în lucrare nu izbutesc, fiind dată lipsa totală de credit a unui stat atât de rău întocmit în privirea finanţelor. Nici N. Mavrogheni, nici principele Brancoveanu nu ajung a constitui societatea trebuitoare pentru a lor construire; iar o încercare făcută direct la bursa din Londra cade şi ea [177].

Tot aşa de puţin izbuteşte încercarea de a se înfiinţa o bancă de către casa Rodocanache din Londra [178].

Guvernul fiind nevoit, cum am văzut, a părăsi participarea la expoziţia din Londra, se organizează cu obiectele adu-

[173] *Analele economice*, 9—12, 1862. Vezi şi o corespondenţa din Bucureşti către ziarul *Le Nord*, 36 Aprilie 1863 care enumeră lucrările efectuate. Comp. *Românul* 3, 9 şi 10 Ianuarie 1865.

[174] Vezi *Mon. of.*, 13, 18 şi 29 Martie, 10 Septemvrie şi 7 Octomvrie 1865.

[175] *Ibid.*, 14 Aug. 1864.

[176] *Steua Dunărei*, 18 Aprilie 1860. O descriere analoagă pentru 1862 în *La Voix de la Roumanie*, 13 Fevruarie 1862. Şi pentru 1865 *Reforma*, ediţia franceză spune: „Les rues de Bucarest sont devenues impracticables; c'est un véritable supplice que d'essayer d'y circuler à pied ou en voiture; c'est une pitié que de voir gens et bêtes patauger au milieu de cette boue glacée".

[177] *Mon. of. al Moldovei*, 31 Martie 1862. *Mon. of.*, 19 Noemvrie 1862. Cf. *Ţăranul Român* 23 Aug. 1862.

[178] *Mon. of.*, 7 Aprilie 1862.

nate o expoziţie naţională în Bucureşti, cea întâi întreprindere de acest fel în ţările române[179]. Se mai fac şi alte expoziţii: una la Fălticeni, de iarmarocul de 20 Iulie în 1863[180]; alta la Frumoasa, la Iaşi, care este descrisă cu multă căldură de un agent al guvernului[181]; o a treia de horticultură în grădina Cişmegiului din Bucureşti[182]; o a patra la bâlciul Moşilor din Bucureşti, îmbinată cu două alergări de cai, una în Iaşi şi alta în Bucureşti[183]; în sfârşit se fac pregătirile pentru împărtăşirea la expoziţia universală ce avea se aibă loc în Paris în 1867 şi în care se rezerva României un loc a parte.

O măsură ce tindea la îmbunătăţirea soartei locuitorilor, pe calea îngrijirei de cei neputincioşi, este înfiinţarea azilului de fete sărace, orfane, dela Cotroceni, de către Elena Doamna. Piatra fundamentală a azilului se pune cu o mare pompă în ziua de 2 August 1862[184]. Tot atunci Elena Doamna vizitează toate aşăzămintele de binefacere din capitală şi provoacă reîntocmirea spitalului dela Pantelimon; apoi mai iea iniţiativa înfiinţărei unui azil de săraci şi de bătrâni[185].

Pe alte tărâmuri, îmbunătăţirile se trăgănează foarte încet. Aşa închisorile erau aproape în starea de plâns a vremilor de mai înainte, „fără uşi şi fereşti, fără sobe şi de o murdărie înspăimântătoare. Osândiţii stăteau împreună cu preveniţii”, şi aceasta, cu toate că organizarea cea nouă a închisorilor — sistemul penitenciar — introdus în Moldova prin inspectorul general al închisorilor franceze, Dodun des Perrières, se întinse dela 1862 şi în Muntenia[186]. Se mai concedează o bancă de scont şi circulaţie în 1865 Oct. care bancă trebuia să-şi înceapă operaţiunile sale un an după concesiune[187]; se ieau poş-

---

179 *Analele economice*, 1861 p. 228. Ea este salutată de ziarele străine ca un bun început. Vezi d. e. *Le Siècle* 25 Sept. 1862.

180 *Mon. of.*, 26 Iunie 1863.

181 *Ibid.*, 23 Sept. 1863.

182 *Ibid.* 27 Oct. 1863.

183 *Ibid.*, 11 Martie 1865.

184 *Mon. of.*, 19 Iulie şi 2 Aug. 1862. Principesa dă 1000 de galbeni din caseta ei pentru constituirea fondului care, prin cotizaţii voluntare, se urcă până la 400.000 de lei. Cu acest prilej Mihail Cornea elev din liceul Louis le Grand din Paris face o poezie, publicată în *Mon. of.*, 7 Aug. 1862. O corespondenţă din Bucureşti a ziarului parizian *Le Siècle* (5 Oct. 1862) spune că acest azil a fost denumit de popor cu numele de *Azilul Elena*.

185 *Mon. of.*, 18 August, 10 Sept. şi 18 Oct. 1862.

186 Circulara lui Kogălniceanu către prefecţi 22 Oct. 1863 *Mon. of.*, 24 Oct. 1863. Comp. Dianu, *Istoria închisorilor din România*, Bucureşti 1900, p. 65. Cea dintâi încercare de a îmbunătăţi regimul închisorilor fu făcute de contele Valdmar de Blaremberg. Vezi N. Blaremberg, *Essai comparé sur les institutions et les moeurs de la Roumanie*, p. 300.

187 *Mon. of.*, 19 Oct. 1865.

tele pe sama statului, desfiinţându-se poştele austriacă şi rusască[188]; se unifică cursul monezilor străine[189]; se hotăreşte adoptarea sistemului metric, care însă se amână curând după aceea. Doi ingineri francezi, Henry şi Foucault vin să studieze izvoarele de petrol, cea d'întâi cercetare ştiinţifică a acestor bogăţii ale ţărei[190].

---

[188] *Ibid.*, 10 Martie 1865. Comp. Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 429.

[189] *Ibid.*, 15 Februarie 1865.

[190] *Ibid.*, 30 Mai 1865. Asupra stărei economice vezi şi N. Suţu *Memoires* Vienne, 1859, p. 369.

CAPUL VI

LOCOTENENȚA DOMNEASCĂ ȘI ISTORIA ROMÂNILOR SUBJUGAȚI

(1849 — 1867)

I

LOCOTENENŢA DOMNEASCĂ

(11 Febr.—10 Mai 1866)

Statutul lui Cuza Vodă. — Guvernul întocmit după detronarea lui Cuza Vodă nu putea fi decât rostirea coaliţiei care săvârşise acel fapt. El se alcătuia din un fruntaş liberal, Neculai Golescu, unul conservator, Lascar Catargiu, către cari se adăusese ca personaj mai neutru, un militar în activitate, colonelul Haralamb, de oarece şi armata activă luase o parte — şi cea mai hotărîtoare — la schimbarea lucrurilor.

Ministerul se alcătui după acelaş chip. Sub Ioan Ghica se vedea alăturea ca membrul cel mai radical din partidul liberal, C. A. Rosetti, miniştrii conservatori P. Mavrogheni şi chiar acel ce era privit ca şeful conservatorilor, Principele Dimitrie Ghica [1]. Tot aşa erau alcătuiţi din membrii luaţi din ambele partide, sau dintre oamenii fără coloare politică rostită, misiunile trimise la Constantinopole şi Paris; cea dintâi alcătuită din Manolache Costache şi G. Costaforu (conservatori), şi Alexandru Golescu (liberal); a doua din Vasile Boerescu (conservator) şi doi neutrii: Ludovic Steege şi Sc. Fălcoianu. Agenţi ai guvernului pe lângă puteri erau Ioan Bălăceanu (conservator) la Paris şi Al. Golescu (liberal) la Constantinopole. Ioan Brătianu, capul liberalilor, fusese însărcinat în special, după re-

---

[1] Că Dimitrie Ghica şi Ioan Brătianu erau priviţi ca şefii celor două partide, ne-o spune *Trompeta Carpaţilor* a lui Cezar Boliac (Vezi numărul din 16 Oct. 1866): „In semn de împăcare a acestor două partide spre lucrare comună, ei sunt acei ce se sărutară pe câmpia Filaretului". Memoriile Regelui Carol I, caracterizase astfel pe Rosetti, perechea nedespărţită a lui I. Brătianu: „Der Kultusminister, C. A. Rosetti, ist das treibende Element der liberalen Partei, das Haupt der extremen Radikalen" (*Aus dem Leben Konig Karl's von Rumänien*, I, p. 56). Despre D. Ghica spune scrisoarea Principelui Anton de Hohenzollern către fratele său Principele Carol: „Furst Ghica scheint sehr conservativer Färburg zu sein" (*Ibidem*, I, p. 79) şi aiurea: „D. Ghica und I. Brătianu, die Häupter der Rechten und Linken" (*Ibidem*, I, p. 302).

fuzul Contelui de Flandra de a primi tronul Principatelor Unite cu negociările privitoare la chemarea Principelui Carol de Hohenzolern [2].

Guvernul dela 11 Fevruarie protestase contra loviturei de stat a lui Cuza Vodă şi îşi bătuse joc de plebiscitul pe care ea se întemeiase, spunând că „nici nu se putea mai mare deviziune decât acel Statut supus în bloc la sufragiul popular, într'o ţară unde majoritatea naţiunei nu ştie măcar scrie şi ceti" [3]. Ar fi trebuit dar ca acest guvern să răspingă şi toate urmările actului de sâlnicie săvârşit de Cuza Vodă. In loc de aceasta, aflăm pe Locotenenţa domnească urmând înainte a conduce ocârmuirea ţărei, cu aşezămintele ieşite din lovitura de stat, şi încuviinţând deci în fapt ceeace se prefăcea a descuviinţa în principiu.

Anume, Constituţia întocmită pe baza plebiscitului este păstrată, împreună cu corpurile legiuitoare rămase din Domnia Principelui detronat: Adunarea, Senatul şi Consiliul de stat. Ba nici măcar aceste corpuri găsite în fiinţă la 11 Fevruarie, nu sunt disolvate, ci ele recunoscând schimbarea făcută, sunt păstrate aşa cum erau şi lucrează mai departe sub Locotenenţa domnească la reorganizarea statului. Aşa guvernul din 11 Fevruarie face să se voteze mai multe legi ca aceea a tocmelilor agricole, aceea a împărţirei armatei în patru diviziuni teritoriale, acea pentru chemarea sub steag a unui contingent de 4.000 de oameni şi mai multe altele [4]. Mai însemnată fu însă împrejurarea că guvernul cerea Adunărei şi Senatului rămase din vremile lui Cuza-Vodă, proclamarea lui Filip de Flandra ca Domn al României, delegând astfel acestor corpuri legiuitoare, ieşite din lovitura de stat, menirea cea mare de a transforma organizarea de temelie a statului român [5]. Statutul lui Cuza Vodă este chiar recunoscut pe faţă de lege a ţărei. Anume, cu prilejul cererei deputatului Neculai Ionescu de a se ceti nişte petiţii contra Evreilor în adunare, preşedintele răspinge cererea pe cuvânt că „legea ţărei, statutul, opreşte pe adunare a primi petiţiuni" [6].

Nu numai atât: Locotenenţa domnească se întemeiază pe *Preambulul* adaos de Conferinţa europeană Statutului lui Cuza Vodă, pentru a sprijini „dreptul Principatelor Unite de a schimba legile care priveau administraţia lor din lăuntru, cu concursul legal al tuturor puterilor stabilite şi fără nici o

[2] *Ibidem*, p. 61 şi 73. Golescu eră şi agent şi delegat, p. 85.
[3] *Românul*, 27 Fevruarie 1866.
[4] *Monitorul Oficial* din 18, 20 şi 22 Martie 1866.
[5] Propunerea de alegere a Contelui de Flandra se face chiar în şedinţa din 11 Fevruarie. Vezi rezumatul desbaterilor în *Mon. Of.*, 13 Fevruarie 1866.
[6] Şedinţa din 17 Mai, *Mon. of.*, 18 Mai 1866.

intervențiune străină (cu respectul numai cât al legăturilor față de Poarta otomană)", text care este invocat ca unul din argumentele de căpetenie în *Memoriul* prezentat Conferinței din Paris de către delegații Locotenenței, pentru a sprijini punerea în fruntea Principatelor a unei dinastii ereditare din o casă europeană [7], căci dacă Românii nu cereau să modifice

Membrii care au hotărît detronarea lui Cuza Vodă.
Colecția Academiei Române.

relațiile în care se aflau cu Poarta, schimbarea Domnului pământean cu o dinastie străină nu putea fi privită decât ca o modificare a sistemului de ocârmuire lăuntrică.

Ziarul *Românul* care era considerat și se dădea el însuși de foae guvernamentală, deci de organ oficios al Locotenenței

---

[7] Statutul cu modificările îndeplinitoare adause de Conferința europeană s'a publicat de numeroasele ori, între altele și în *Codicile române* de B. Boerescu, 1873, I, 22. Memoriul vezi în *Trompeta Carpaților*, 16 Mai 1866.

domneşti [8], recunoaşte că învoirea încuviinţată Principatelor Unite de a-şi schimba constituţia lăuntrică este dobânda loviturei de stat, spunând că „lovitura lui Cuza Vodă pune într'un nou relief dispoziţiunile europene în această privinţă. Actul adiţional care fu elaborat la Constantinopole confirmă experienţa unirei Principatelor, confirmându-le dreptul de a-şi modifica legile cari hotărăsc administraţia lor lăuntrică, fără consimţimântul marilor puteri". Şi dacă aceste cuvinte erau numai reproducerea, fără îndoială aprobătoare, din articolul lui Valfrey publicat în *Le Mémorial diplomatique* aiurea *Românul*, bagă de seamă, de astădată dela sine şi prin pana lui Grigore Păucescu, că „dreptul de modificare autonomă a organizărei noastre interne ne este recunoscut prin un articol special introdus de puterile garante în chiar Statutul lui Cuza Vodă [9]". De aceea acelaşi ziar ne şi arată motivul pentru care Locotenenţa domnească nu a desfiinţat Corpurile legiuitoare; căci „dacă ea ar fi rupt organizaţia ţărei, *ar fi rupt negreşit şi Statutul lui Cuza care ne dă dreptul de a face orice legi în lăuntru, fără să fim datori a cere o sancţiune din afară*" [10].

Faţă cu o asemenea mărturisire a unui câştig politic atât de însemnat în poziţia internaţională a Principatelor Unite, pornirea cea atât de duşmănească a acestui ziar împotriva fostului Domnitor este greu de înţeles.

Locotenenţa domnească mănţinu deci Statutul ca să se poată folosi de dispoziţiile lui favorabile ţărei, şi deci ea crezu că nu trebuie să lovească nici în aşezămintele izvorâte din Statut; de aceea şi Ministerul spune în o proclamaţie a lui; că „guvernul cel nou, recunoscut îndată de Corpurile legiuitoare, voea să întreţină cu ele cea mai deplină armonie, mergând până la prelungirea sesiunii" [11].

Deodată însă şi fără nici un motiv văzut, Adunarea este disolvată şi Senatul este închis în ziua de 18 Martie; iar colegiile electorale sunt chemate dela 9—17 Aprilie pentru alegerea unei noue adunări, fără a se preciza însă prin decretul de convocare dacă această adunare era să fie o consituantă [12]. Ea trebuea să înceapă lucrările ei în ziua de 28 Aprilie 1866.

---

[8] *Românul*, 3 Martie 1866 zice că „e o foaie nesubvenţionată, dar guvernamentală, având aceleaşi credinţe politice ca bărbaţii din capul statului". Tot aşa este privit *Românul* de protivnica sa, *Trompeta Carpaţilor*, 14 Martie 1866.

[9] *Românul* din 17 şi 22 Martie 1866.

[10] *Ibidem*, 21 şi 22 Fevruarie 1866.

[11] Prelungirea se face prin decretul din 5 Martie 1866, *Monit. Ofic.*, 6 Martie 1866. Motivul prelungirii era că în timpuri de grea cumpănă „trebue să stăm în permanenţă".

[12] Aşa o considera *Românul*, 18 Martie 1866, Ioan Negură, deputatul de Bacău, spune în *Darea de seamă către alegătorii colegiului din districtul Bacău* din 15 Octomvrie 1866, că „adunarea numai pela sfîrşit se numi constituantă". In această dare de seamă întâlnim unul din cele dintâi atacuri personale în polemicile politice. Negură califică pe I. Brătianu de „un pitic gângav cu ochi sclipitori".

Nu e vorbă, ministerul dădea drept cauză a disolvărei, că „adunarea, în ședința din 17 Martie, făcuse încercarea de a nega Locotenenței domnești una din prerogativele ei cele mai esențiale, acea de a putea consulta națiunea [13].

Dacă cercetăm desbaterile adunărei din ziua arătată, găsim că numai un singur deputat, Christian Tell, tăgăduise acest drept guvernului. spunând, că „fără un mandat din partea Domnitorului (Contele de Flandra ce fusese ales de adunare și nu dăduse încă răspunsul negativ), Locotenența nu avea dreptul să disolve Corpurile legiuitoare"; cuvinte ce fură întovărășite de vorba „protestăm" pornită din rândurile deputaților. Dar nu se luase nici un vot asupra acestei chestii și nici nu se știea dacă protestările plecaseră dela o majoritate sau numai dela o minoritate [14]. *Românul* aflând de tăgada deputatului Tell spunea, că „d-sa voește să facă din această adunare o convențiune națională franceză", și apoi adaogă că „guvernul poate înțelege câtă dreptate avem noi când ceream afirmarea revoluției din 11 Fevruarie prin convocarea unei constituante" [15].

Ori cum ar fi stat însă lucrurile cu pricinile disolvărei, faptul se îndeplinise, și să vedem acuma modul de procedare la alegerea nouei adunări. Ea se face tot pe temeiul legei electorale a Statutului, produs al loviturei de stat celei atât de urgisite de oamenii dela 11 Fevruarie. Această lege electorală era foarte liberală, dacă este asemănată cu acea a Convenției; căci coborîse dreptul de alegător destul de adânc în rândurile masselor. Adunarea din 1866 s'a ales deci tot după legea lui Cuza Vodă din 1864, și din aceasta a ei recrutare se explică caracterul ei absolut progresiv și liberal. De și compusă în majoritatea ei din oameni de nuanță conservatoare, ea nu mai înfățișa oase sfinte în rândurile ei decât în o măsură aproape tot atât de restrânsă ca adunarea aleasă după lovitura de stat și care fusese disolvată pentru a face loc acesteilalte [16]. Am văzut cum pe de altă parte, dreptul Principatelor de a chema în capul lor Dinastia străină se întemeia tot pe Statut și pe anexele lui. Din aceste consta-

---

[13] Proclamația care îndreptățește disolvarea. *Mon. Ofic.*, 14 Martie 1866.

[14] Desbaterile din 17 Martie publicate în *Mon. Ofic.*, 22 Aprilie 1866, compară broșura lui C. Aricescu: *Disolvarea Camerei electorale* 1866.

[15] *Românul* din 18 Martie 1866, Camera din 1864, care se prelungise pînă atunci era considerată de *Trompeta Carpaților* din 28 Aprilie 1866, ca „o cameră națională, democratică, venită prin votul universal" și ea protesta contra disolvării ei „ca una ce era aleasă după legea cea mai liberală care se poate închipui".

[16] In adunarea din 1864, întâlnim bunăoară în ședința din 5 Martie 1866, (*Mon. Of.*, 3 Aprilie 1866) din 130 de nume de deputați, numai 3 aristocrați: Lambrino Sc., Lambrino N. și Lahovari N. In adunarea din 1866 șed. din 6 Mai (*Mon. Of.*, 8 Mai 1866), aflăm din 160 de nume de deputați numai 19 din familiile cele mari.

tări învederate reiesă, că *întreaga noastră organizare politică nouă, cea din 1866, își are rădăcinile ei în lovitura de stat din 1864 a lui Cuza Vodă*.

Plebiscitul cel nou. — Cu toate că guvernul din 11 Fevruarie se slujise de legea electorală a Statului pentru alegerea adunării, nu se mai luă nici o măsură în privirea constituirei unui nou senat. El este, curat vorbind, lăsat la o parte, uitat. Declarat de închis prin jurnalul consiliului de miniştri care hotărâse disolvarea adunării, senatul nu mai este nici convocat, nici disolvat de Locotenenţa domnească.

Nu numai atâta. Lovitura de stat fusese atacată de oamenii răsturnării, mai ales din pricina plebiscitului, despre care am văzut că ziarul *Românul* spunea că ar fi fost o deviziune, întru cât, nu se putea cere pentru un act încuviinţarea unei ţări a căreia locuitori erau neştiutori de carte[17]. Recursul la voinţa acestui popor neştiutor este însă aplicat de Locotenenţa domnească când, după ce Contele de Flandra refuză tronul românesc, guvernul pe de o parte face pregătirile trebuitoare pentru alegerea nouei adunări, *pe de alta ordonă un alt plebiscit care să se rostească asupra alegerei Principelui Carol de Hohenzollern*, noul Domnitor pe care Locotenenţa voea să-l câştige a primi Domnia. Acuma ziarul oficios al guvernului nu mai găseşte derizoriu a apela la comiţiile primare, ci din potrivă socoate, că „plebiscitul va da rândul naţiunii a vorbi în deplină libertate şi în deplină cunoştinţă de sine"[18]. Dar de aceste rostiri contrazicătoare să nu ne mirăm, acolo unde intră în joc interesele politice; căci vom întâlni în cursul volumurilor viitoare nenumărate repeţiri ale acestei încălecări a raţiunei de către pasiune şi interes.

De unde provenea însă această contrazicere atât de gravă în purtarea Locotenenţei? Ioan Ghica în o circulară către agenţii ţărei la curţile străine crede, că „poate unul din motivele ce au îndemnat pe Contele de Flandra a refuza Principatul României a fost împrejurarea, că el îi fusese oferit de o adunare a căreia formare putea să bănuiască calitatea ei, adăogând apoi că oricare ar fi autoritatea unei adunări viitoare rezultând din liberul sufragiu, nu poate să echivaleze cu întipărirea unei manifestaţiuni exprimată de a dreptul de naţiunea întreagă"[19]

[17] Vezi *Domnia lui Cuza Vodă*, Vol. II p. 449 şi urm. (Documente), Iaşi, 1903.

[18] *Românul*, 2 Aprilie 1866.

[19] Circulara din 5 Aprilie în *Mon. of.*, 15 Aprilie 1866. Jurnalul care ordonă plebiscitul, din 30 Martie. *Ibidem* 2 Aprilie 1866. Tot acelaş lucru îl susţine şi *Românul*, 16 Iunie 1866: „Insuşi votul prin care adunările rămase dela Cuza Vodă aleseseră pe Filip I de Domnitor, a fost slăbit numai fiindcă fusese dat de ele".

Alt motiv pentru culegerea voturilor prin plebiscit era, că „nu se putea aştepta constituirea unei noue adunări spre a se hotărî despre încetarea vacanţei tronului, mai ales când evenimentele dela 3 Aprilie din Iaşi dovedeau că acea vacanţă turba ambiţiile şi încuraja uneltirile. Mai era apoi de temut ca să nu se bănuească viitoarei adunări că a fost sugrumată de presiunea poporului din Bucureşti şi că a votat sub ameninţarea baionetelor" [20], adecă teama ca să nu se creadă, că unirea, care favorizase atât de mult numai pe foasta capitală a Munteniei, a fost mănţinută prin presiunea poporaţiei ei.

Şi cu toate acestea, lucru şi mai straniu, Locotenenţa fu silită de voinţa Conferenţei europene care nu primi să recunoască consultarea ţărei în massă, ci numai prin reprezentanţii ei, a face ca plebiscitul, acea „manifestare directă a naţiunei" să fie ratificată de adunare, adecă de manifestarea ei indirectă. Ioan Heliade Rădulescu spune asupra acestui vot întăritor al adunărei: „Adunarea nu poate vota contra deciziunei naţiunei dela care purcede, şi cu atât mai puţin să se pună ca o autoritate mai presus de naţiune spre a confirma de sacră prin vot, decizia suveranului actual care este naţia" [21]. Dar puterile cereau această confirmare şi nu era vorba de a se desbate temeinicia acestei hotărâri; trebuea ascultat!

Intreaga purtare a Locotenenţei care nu putea cere ca alţii să respecte ceeace ea însăşi nu respecta, era lipsită de logica cea mai elementară.

Neculai Creţulescu, unul din oamenii devotaţi lui Cuza Vodă, în o broşură ce a făcut mare zvon pe acele vremuri, spune, că „dacă oamenii dela 11 Fevruarie au crezut că trebue a se servi de legile Statutului, ei ar fi trebuit să respecte Statutul şi toate instituţiunile emanate dela el; dar ei au păşit la lucru cu o Cameră creată de acel oribil Statut, fără a conserva şi senatul" [22]. Aceeaşi băgare de seamă ar fi putut-o întinde autorul şi asupra Consiliului de Stat şi mai cu seamă asupra întrebuinţărei plebiscitului.

In o şedinţă de mai târziu deputatul ieşan Gh. Mârzescu observă, că „atunci când ne vine bine ţinem că Statutul există, iar când nu ne vine bine, îl răspingem" [23].

Este destul de curios de băgat de seamă, cum de oamenii ce veniră acum la cârma statului nu înţeleseră că cea dintâi lucrare ce trebueau să facă, era tocmai aceea cerută de organul lor de încredere *Românul*, anume chemarea unei Constituante care i-ar fi scutit şi de aparenţa de uitare în care lăsaseră se-

[20] Vezi Jurnalul Consiliului miniştrilor, publicat în *Mon. Ofic.*, 12 Aprilie 1866.

[21] Vezi ziarul *Legalitatea*, 30 Aprilie 1866.

[22] N. Kretzulescu, *11 Fevruarie 1866*, p. 11.

[23] *Mon. Of.*, 17 Iunie 1866.

natul. Se putea anume, în lipsa totală de orice dispoziţii privitoare la prefacerea întocmirei fundamentale a statului, se putea, zicem, concepe chemarea unei singure adunări, pentru a întreprinde această lucrare, şi Constituanta s'ar fi rostit şi asupra alegerei Principelui Carol care nu ar fi trebuit să fie supusă unui mod de votare discreditat de însuş acei care îi cereau

Ofiţerii români care au detronat pe Cuza Vodă, la 11 Fevruarie 1866.
Colecţia Academiei Române.

aplicarea. Când deci *Românul* pretinde, că „a se conserva senatul ar fi a se contrazice, a nu fi logică adunarea nici cu chemarea ei specială, nici cu actele ei, el însuşi înfăptuea păcatul de care învinuea pe alţii" [24]. Nu e vorba, protivnicii Domniei lui Cuza Vodă căutau să strămute chestia pe tărâmul moral. Aşa Neculai Ionescu spunea în şedinţa din 1 Mai, că „legea

[24] *Românul*, 16 Iunie 1866.

Statutului, lege despotică, a dat rezultate bune, fiindcă a fost aplicată în un spirit liberal"[25], dar acestea erau numai vorbe, cum tot vorbe era şi critica plebiscitului lui Cuza Vodă faţă cu acel al Locotenenţei. Şi unul şi altul nu erau şi nu puteau fi îndeplinite, ca toate plebiscitele, decât sub înrâurirea guvernului[26]. Ba sunt oare cari indicii că plebiscitul lui Cuza fusese lăsat poate ceva mai liber decât acel pentru alegerea făcută sub Locotenenţă, de oarece în cel dintâi tot întâlnim 1307 *nu* şi 52.000 de abţineri cari pot fi considerate tot ca voturi protivnice, pe când în plebiscitul Locotenenţei, găsim numai o cifră cu totul neînsemnată care se rostise împotriva Principelui străin; 224 de glasuri contra, şi nici o abţinere. Cât despre modul cum fură luate voturile pe timpul Locotenenţei. avem arătările lui Ioan Heliade Rădulescu, marele nume din 1848, care spune că a votat cu prefectul de poliţie alăturea care l-ar fi conjurat şi silit moralmente a vota pentru Principele străin, când convingerile lui, nu numai intime dar şi arătate, erau pentru Domnia naţională[27]. Ori cum ar fi fost însă culese voturile, în ambele plebiscite, ele slujiseră a îndeplini două acte folositoare desvoltărei poporului român; căci, cum spune *Tribuna Română* în întâiul ei număr, când reapare în 1866: „Aceste două decrete au purces ambele, deşi indirect, din aceeaşi sorginte, adecă din voinţa majorităţei poporului român. Amândouă se văd că sunt consecvenţele educaţiunei politice a plebei române în timpurile noastre, de oarece prin plebiscitele din 1864 şi 1866 generaţiunea prezentă a naţiunei române din Principat, a repudiat atât predomnirea oligarhiei feudale în România cât şi Domnia electivă"[28].

Situaţia exterioară. — Ceeace este interesant pentru înţelegerea rostului acelui timp este reîntregirea partidului naţional în vederea primejdiilor în care ţara i se părea pusă prin domnia lui Cuza Vodă, şi în care într'adevăr intrase prin a lui detronare.

Situaţia exterioară a Principatelor devenise din cele mai grave, în urma celor petrecute în Bucureşti. Chiar în conferinţa întâi ţinută în 26 Fevruarie 1866 (10 Martie stil nou), după schimbarea stărei lucrurilor din Principate, prin înputernicitul turc „citi o notă în care amintind stipulaţiile internaţionale privitoare la Principate, se împotrivi la toate hotărârile cari ar putea să le atingă. El ceru să se iee, ca bază

[25] *Mon. Of.*, 6 Mai 1866.
[26] Bolintineanu, *Viaţa lui Cuza Vodă*, p. 31.
[27] Şedinţa din 1 Mai. *Mon. Of.*, 7 Mai 1866. Textul plebiscitului în *Aus dem Leben König Karl's von Rumänien*, I, p. 57. Că Heliade era contra Principelui străin, se vede din multe articole publicate sub iscălitura lui în ziarul *Legalitatea*, 1866.
[28] Tribuna Română, 11 August 1866.

a deliberărilor, tratatul de Paris şi toate actele ulterioare cari fac parte întregitoare din el; că din aceste deliberări să fie cu totul înlăturată întrebarea numirei unui principe străin, sub orice formă sau numire ar fi propus, precum şi principiul eredităţii şi acel al consultărei dorinţelor ţărei, fără ca mai înainte puterile să fi publicat în chip oficial hotărîrea nerevocabilă de a nu primi alegerea unui Principe nebăstinaş"[29].

In a doua conferinţă din 28 Fevruarie (12 Martie) se ia în desbatere întrebarea unirei, şi Turcia cere aplicarea firmanului ei din 1861 care admitea unirea numai pentru timpul vieţei lui Cuza, iar la încetarea Domniei lui, să se convoace două adunări, una în Muntenia şi alta în Moldova, care să proceadă la alegerea de gospodari deosebiţi pentru ambele ţări"[30].

Intemeiat pe aceste protocoale, guvernul Porţei cerea, ca puterile să trimită comisari în Principate spre a cerceta rezultatele experienţei făcute cu unirea. Inţelege oricine pericolul unui asemenea amestec al puterilor, care pe deoparte, ar fi nimicit cu desăvâşire toate izbânzile pe calea autonomiei dobândite dela 1856 încoace, pe de alta, ar fi pus unirea în mare cumpănă, prin culegerea de către comisari a nemulţumitorilor cu chipul cum ea se înfăptuise, care nemulţumiri în Moldova erau multe şi reale, şi ar fi putut găsi în minţile diplomaţilor europeni un răsunet mult mai puternic de cum ar fi trebuit să-l aibă.

Puterile se înţeleg în sfârşit în 2 Mai 1866, să nu mai trimită comisari cercetători în Principate, şi să aştepte hotărîrea asupra menţinerei sau ruperei dela adunarea ce era să se convoace în Bucureşti. Conferinţa din Paris dispunea însă în chip ameninţător, că „dacă majoritatea deputaţilor moldoveni sau a celor munteni s'ar rosti contra unirei, acest vot va avea de urmare despărţirea celor două Principate. După ce această întrebare va fi hotărîtă, se va proceda la alegerea gospodarului care, după art. XIII al Convenţiunei, nu putea cădea decât asupra unui băstinaş"[31].

Cum spunea deputatul Sihleanu: „Ţara era între două pericole: naţia alese pe Carol prin plebiscit, iar puterile cereau alegerea unui principe indigen şi prin adunare"[32]; sau cum adaugă ziarul *Desbaterile*, organ conservator din Bucureşti: „Ţara noastră, în cei 7 ani trecuţi nu a putut să contopească toate ambiţiunile, să împace toate interesele, să lege toate rănile. In afară de tranziţiunea în care suntem, multe speranţe

[29] Protocolul reprodus în D. A. Sturdza, *Charles I Roi de Roumanie, Chronique, actes et documents*, I, 1866—1871, p. 14.
[30] *Ibidem*, p. 28.
[31] Protocolul din 2 Mai 1866. *Ibidem*, p. XXII, comp. pp. 135 şi 141.
[32] Şed. din 1 Mai. *Mon. Of.*, 7 Mai 1866.

pe care credeam moarte s'au deșteptat și micile și mizerabilele interese particulare încep a ridica glasul lor; căci nu se mai aude vocea puternică a unei mari cugetări, a unei mari speranțe. Intr'un cuvânt, *fără Prinț străin unirea este în pericol*"[33].

Și într'adevăr, dacă după refuzul Comitelui de Flandra, nici Principele Carol nu putea primi? Unirea se rupea dela sine; căci era învederat, că experiența cu un Principe din țară era absolut cu neputință în starea de atunci a spiritelor.

In o situație așa de primejdioasă, înțelegem pe deoparte încetarea desbinărei dintre liberali și conservatori; pe de alta loviturile date pe întrecutele logicei și consecvenței politice.

Mișcarea separatistă din Iași. — Primejdia se și arată în curând în o mișcare turburătoare iscată în Iași în ziua de 3 Aprilie 1866, care tindea pe față la desfacerea unirei.

In acea zi, după eșirea lumei din biserica Mitropoliei, unde se adunase o mare mulțime de oameni, gloata plecă cu Mitropolitul Calinic Miclescu în frunte, însoțit de marele boier ieșan Neculai Roznovanu, de cumnații acestuia, cnezii Moruzi, din care Constantin era supus rusesc; de Teodor Lățescu, Neculai Ceaur Aslan și Arnăutul Inge Rober[34], spre palatul administrativ, strigând și sbierând: *jos unirea*! Răspinsă de trupele ce erau așezate în piața palatului, mulțimea să întoarce la casele Roznovanului unde, fiind urmărită, se întâmplă o încăerare în care mor vreo 2 soldați și vreo 15 dintre răsculați, iar numărul răniților nu s'a stabilit niciodată cu siguranță. Mișcarea fu îndată înăbușită[35].

După strigătele scoase de mulțimea întărâtată, se vedea că mișcarea era îndreptată contra unirei, și era deci un răsunet al partidului separatist ce se înjghebase în Iași în urma căderei fostului centru al Moldovei[36]. Capul adevărat al mișcării era boierul Neculai Roznoveanu care vâna pentru el domnia Moldovei despărțită.

Bine înțeles că făptuitorii mișcării căutară mai târziu să-i dee altă înfățișare decât acea pe care o avea în adevăr. Ei pretindeau că voiseră să facă numai o manifestare contra celor doi Munteni, Ștefan Golescu prefectul județului Iași și I. Cornescu colonelul comandant al garnizoanei, precum și în contra subsemnărei plebiscitului privitor la principele Carol de Hohenzollern, subsemnare ce se făcea la Palatul administrativ și că

---

[33] *Desbaterile*, 26 Fevruarie 1866.

[34] Instrucția mai întinde învinuirea și asupra lui Iacovache Stoianovici, Baragini și avocatul Panaite Cristea. Vezi *Românul* 30 Aprilie 1866.

[35] Descrierea pe larg a mișcării în *Trompeta Carpaților*, 27 Aprilie 1866. Compară actele oficiale asupra ei în *Mon. Of.* 5 Aprilie 1866.

[36] Vezi *Istoria partidelor politice*: Separatiștii noi, p. 423 și capitolul din Domnia lui Cuza Vodă de mine „Moldova și căderea Iașului", XIII, p. 131.

„guvernanţii nu s'au sfiit a alerga, în numele libertăţei, în numele naţionalităţei, la plumb, la baionetă şi la colomniile cele mai ridicule, pentru a înnăbuşi manifestarea dorinţelor unei populaţiuni întregi"[37].

Cu toate aceste din rostirile scrise ale altor capi ai mişcărei şi anume din acele ale supusului rus, cneazul Constantin Moruzi, se poate vedea că adevărata cauză a mişcărei era sfărâmarea unirei; căci spune Principele Moruzi în o scrisoare publică către Ioan Ghica preşedintele consiliului de miniştri, sub guvernul Locotenenţei, că „Europa nu acceptase niciodată unirea cu un Principe străin de casă suverană, precum au dorit-o şi cum o doreau toţi cei ce sunt de bună credinţă; iar unirea sub un Principe pământean este o păgubitoare înşelăciune pentru Moldova". Dacă însă era aşa şi dacă protestarea avea numai scopul de a înlătura unirea sub un principe băstinaş, pentruce atuncea mergea acea grămadă, de oameni să „manifesteze răspunsul la plebiscit" (sic) care tocmai căuta realizarea unirei sub Principele străin?. Apoi comitetul dela care plecase toată întreprinderea, se constituise cu mult înainte chiar de a se fi îndrumat plebiscitul, pe atunci pe când această consultare a poporului nu putea fi ţintită. Dar în realitate, nu era vorba de un principe străin sau pământean. Unirea era urgisită în ea însăşi, pentru a desface Moldova ca Principat separat, şi a pune în capul ei pe boierul Roznovanu. Lucrul reiesă în destul de limpede din un loc înfocat ale aceleiaşi scrisori, în care patima covârşeşte prudenţa rostirilor: „Să nu credeţi, zise Principele Moruzi, că aţi sfârşit lupta sângeroasă. Eu vă spun că nici nu a început. Credeţi că veţi putea săvârşi *crima ce se numeşte unire*; *credeţi că ea va putea avea viaţă*? Nu, nu, niciodată! S'a schimat persoana fără a se schimba sistema. Aţi făcut se înţeleagă Moldovanul ce-i rămâne de aşteptat dela unire. Toate clasele societăţii nu văd în unirea d-voastră decât o desăvârşită calicie: proprietarul, deprecierea fondului său; comerciantul, moartea creditorului; lucrătorul pământului, împătrirea birurilor şi micşorarea veniturilor. Credeţi că veţi putea menţine unirea întemeiată numai pe interesul câtorva indivizi din Moldova? Unirea ar fi putut să se facă, ar fi trebuit să se facă; însă nu personificată în anarhie, în revoluţie şi în calicia obştească"[38].

O altă broşură mai cuprinzătoare, a unuia Moraru din Cernăuţi, pledează mai pe larg pentru sfărâmarea unirei. Autorul ei care se vede a fi un Moldovan spune, că „cea mai periculoasă fază prin care a trecut Moldova a fost acea din 1859, când acei pretinşi liberali a făcut fuziunea în ţară şi au reuşit

[37] N. C. Aslan. *Iaşii şi d. C. N. Brăiloiu*, Iaşi, 1866, p. 26.
[38] *Scrisoarea Principelui Moruzi către primul ministru*. Iaşi, 1866.

de au ales pe Cuza de Domn al Principatelor-Unite. Acesta a adus țara la sapă de lemn, impunând o suferință mizerabilă Moldovenilor dela opincă până la vlădică, dela bordeiu până la palat. Guvernul revoluționar care detronase pe Cuza a cerut dela cameră și dela senat să proclame de domn pe Filip de Flandra, fără să aibă acea cameră și acel senat autorizația poporului pentru numirea unui Principe străin și fără a consulta mai întâi ambele țări, dacă mai primesc o asemenea unitate a fi și sub un Prinț străin". După mai multe aprețuiri rău voitoare la adresa Muntenilor, Moraru închee, că „Moldovenii au avut dar dreptul a cere separațiunea teritoriului lor de Valahia îndată după abdicarea lui Cuza; iar Muntenii împreună cu o fracțiune de Moldoveni, doresc a apăra pe poporul moldovan nevinovat, când acest popor nu mai *vrea de fel unirea nici cu Prinț străin, nici cu Prinț indigen*, pe amândouă țările. Să meargă deci sănătoși Muntenii în țara lor; facă ei acolo ce vor voi cu pretinșii liberali moldoveni; iar țara Moldovei s'a îngrozit de benefisurile unirei și să o ferească Dumnezeu deasemenea benefisuri. Noi Moldovenii adevărați vom cere a fi despărțită Molodva de Valahia pentru totdeauna" [39].

Încă mai înhietoare este apărarea unuia din capii mișcărei dela 3 Aprilie, acea a lui T. Boldur-Lățescu, care se pune și el tot pe tema separatismului. El susține, că mulțimea sub conducerea Mitropolitului se îndrepta în spre palat, ca să „spună Locotenenței domnești ce se afla acolo, cu încredere dorințele sale; că mulțimea striga: trăiască Moldova, trăiască Convenția de Paris (care prevedea despărțirea Principatelor); că întrucât un prinț străin cu independența noastră complectă și cu avantaje reciproce pentru ambele Principate este o soluție imposibilă, atunci Convenția (cu desbinarea Țărilor Române) rămâne religia și inima fiecăruia Moldovean. Orice om înzestrat cu următoarele însușiri, fie Roznovanu, fie Petru sau Pavel, îl voi dori de domn al Moldovei, îl voi recunoaște de Prințul meu" [40].

Mișcarea din Iași însă nu era nici cum pretinde proclamația guvernului „opera numai a unei cete de perturbători, a vreo 500 de inși salariați, de către o fracțiune compusă din străinii fără căpătâiu, din Evrei și din servii casei Roznovanului" [41]. Vor fi fost și de aceștia; dar mișcarea era și izbuc-

[39] *Expunerea situației Moldovei dela 1859 și pentru tristul evenement din Iași dela 3/15 Aprilie, prelucrată după adevăr* de Ioan Moraru din ocolul Moldovei. Cernăuți, 1866. Broșura lui Moraru apare pe la 15 Septemvrie acel an, când se anunță împrăștierea ei prin țară de ziarul *Românul*, 26 Sept. 1866.

[40] *Adevărul adevărat sau relația evenementelor petrecute în Iași la 3 Aprilie 1866* de T. Boldur Lățescu. Cernăuți, 1866.

[41] Proclamația lui Ștefan Golescu, prefectul de Iași, din 4 Aprilie 1866. *Mon. Ofic.*, 5 Aprilie 1866.

nirea unei nemulţumiri a Iaşului ceeace nu era decât în destul de firesc, dacă ne gândim la decăderea în care strămutarea capitalei adusese pe fostul centru al Moldovei. Iată cum descriu organele timpului starea acestui oraş: „Inchipuiască-şi oricine un oraş cu o populaţiune de vre-o 80—90.000 de locuitori din cari o mare parte Ovrei vagabonzi, venetici din Rusia şi Galiţia, fără căpătâiu, fără meserii, murdari, râioşi, păcătoşi şi lipsiţi de orice mijloc de existenţă; închipuiască-şi rămăşiţa, scoţând vreo 2—3000 de funcţionari stăpâni şi servi murind de foame în căsuţele lor mizerabile, suferind torturi mai rele decât o mie de morţi, din cauza lipsei hranei şi a lucrului, din cauza frigului şi a boalelor. Nu faci un pas fără a nu da de un cerşetor. Nu este zi în care să nu auzi crime nouă. Inchisorile sunt pline cum nu a mai fost. Inchisoarea preventivă are 500 de arestaţi; închisorile prefecturilor sunt tixite. Peste acestea holeră, tifos şi an rău; lipsă absolut de lucru şi toate ramurile în care s'ar putea câştiga ceva acaparate de Evrei. Lipsă absolută de credit şi de speranţă în viitor" [42].

Această mişcare turburătoare dela 3 Aprilie era bănuită a fi fost sprijinită de Ruşi, mai ales din împrejurarea, că între capii ei ce mai de seamă se întâlnea şi cneazul Constantin Moruzi, supus rus. O dovadă că această învinuire nu era lipsită de temeiu ne-o dă tocmai gazeta separatistă a lui Lăţescu, care răspundea *Românului* ce repeta fără încetare imputările de vândut străinilor şi creaţiunii ruseşti, spunând acea gazetă, că „ea speră în o modificare a afacerilor Europei, în vreun eşec ce ar primi străinii adică Franţujii cari au trădat Moldova în prada Munteniei, şi care ar aduce oarecare uşurare la suferinţele nenorocitei noastre ţări". O dare de seamă a răscoalei făcută de o foaie ieşană spune, că „poporul striga: jos unirea; Ruşii vin în ajutorul nostru; Locotenenţii erau liniştiţi, căci ştia de cu seară, că banii ruseşti avea să facă scandaluri". Se scria tot pe atunci în ziarele străine că se pregăteşte în Moldova un memorandum în care rusofilii vreau să adune sute de mii de iscălituri, pentru a le da reprezentantului Rusiei, când s'ar ţinea vreun Congres sau vreo Conferinţă" [43].

Asemenea bănuială de amestec al Ruşilor îşi face cale în un chip nu prea chibzuit şi în adresa guvernului către decanul corpului consular prin cuvintele, că „mijloacele şi sprijinul secret de cari dispunea cneazul Moruzzi au adus învălmăşeala întâmplată", şi aduce o complicaţie diplomatică. Offen-

[42] Vezi ziarul ieşean *Constituţiunea* sub redacţia lui Iordache Beldiman, C. Negruzzi, V. Pogor, C. N. Şuţu, Gh. Mârzescu. Numărul din 5 Oct. 1866.
[43] *Moldova* din 25 Aprilie. *Românul* din 4 Mai 1867. Comp. *Vocea Naţională* din Iaşi, 5 Aprilie 1866.

berg, consulul rusesc, luând cuvintele ca ţintând pe statul său, răspunde lui Ion Ghica, protestând contra unor atare rostiri cari ar putea aduce bănuiala amestecului Ruşilor în afacere ce le este cu totul străină. Ghica caută să tălmăşească spusele lui în sens neofensător pentru Rusi şi aşa incidentul este închis[44].

Chestia strămutărei Curţei de Casaţie la Iaşi. — Că mişcarea din 3 Aprilie fusese rostirea văzută şi până la un punct provocată a unei stări de reală nemulţumire a Iaşului, se vede şi de pe urmarea mai departe a spiritului ce însufleţise, deşi pe alte căi desbrăcate de violenţă.

Modul cum se înfăptuise de Cuza Vodă nu avuse pentru oraşul jertfit în interesul obştesc al ţărei şi al neamului, nici cea mai mică băgare în seamă. Viaţa întreagă a statului centralizându-se în Bucureşti, ea se retrase cu totul din fosta capitală a Moldovei, care trebui să plătească scump această descapitalizare. Indată după strămutarea tuturor aşezămintelor din Iaşi, şi a suferinţelor economice ce căzură asupra oraşului, oamenii politici se gândiră la chipul de a lecui măcar întrucâtva rănile aduse fostei capitale a Moldovei. Imbunătăţirea ţărei oraşului Iaşi se crezu a se putea aduce prin strămutarea în el a Curţei de Casaţie, şi iată cum această idee renăscu şi apoi se desvoltă în minţile contimporanilor.

In anul realizărei unirei 1862, se înfiinţase şi Curtea de Casaţie, şi pentru motiv de economie se ivi ideea de a se instala noul aşezământ în palatul domnesc din Iaşi ce rămăsese aproape gol prin strămutarea autorităţilor la Bucureşti. Nu e vorba această strămutare trebuia să fie numai provizorie, până la aşternerea unui drum de fier între Iaşi şi Bucureşti. Propunerea fu sprijinită în 1862 de depataţii Lascar Catargiu, P. Cazimir, Gh. Văsescu şi Gh. Ghica şi combătută de Anastase Panu şi M. Kogălniceanu deputaţi ai Iaşului, apoi dintre Miniştrii de B. Ştirbeiu şi I. C. Brătianu. Propunerea căzu cu 52 de voturi contra, având pentru ea numai 35[45].

Kogălniceanu care mai ales după arderea lui în efigie de către Ieşeni, avea pe suflet suferinţele Iaşului, făcu în 22 Oct. 1863 un raport către domnitor, în care îi propune, că „guvernul şi adunarea să fie puşi în poziţie de a putea compensa măcar în parte sacrificiile vechei capitale a Moldovei şi anume consultând spre acest scop însuşi poporaţia din Iaşi despre trebuinţele ei". Se înfiinţează prin decret domnesc, o comisie ieşeană, sub preşidenţia Mitropolitului, din reprezentanţii tuturor autorităţilor, către cari se adaug şi acei ai câtorva

---

[44] Corespondenţa diplomatică în *Mon. Of.*, 10 Aprilie 1868.
[45] Vezi *Domnia lui Cuza Vodă*, XIII, p. 134.

corporații din Iași, care comisie să-și dee părerea asupra îmbunătățirilor ce s'ar putea aduce în starea orașului[46].

Românul observă asupra acestei comisii, că ar fi alcătuită din 40 de persoane mai toate oficiale și bănuia, că guvernul ar fi voit a face mai mult o manoperă electorală, decât o îngrijire serioasă de soarta Iașului"[47].

Turburările politice provenite din pricina coaliției monstruoase, a loviturei de stat și a urmărilor ei, zădărniciră însă lucrările acestei comisii, chiar în cazul când ar fi avut scopul a face ceva, și că orice îmbunătățire a stărei Iașului rămase o zadarnică așteptare. Cu drept cuvânt bagă de seamă organul ieșean *Tribuna Română*, redactat de Neculai Ionescu, că „dela 1863 până astăzi (21 August 1866) Ieșenii au păzit o discretă tăcere asupra dorințelor lor în genere, și asupra dorințelor particulare pentru Curtea de Casațiune"[48].

Turburările din Iași dela 3 Aprilie 1866 aduseră pe Locotenența domnească în Iași pentru a liniști lucrurile a evita rumperea unirei și împiedecarea alegerei Principelui străin. Atunci reînvie chestia Curței de Casație prin arătările lui Lascar Catargiu făcute în ședința adunărei din 29 Iunie 1866, că „noi trebuind a liniști pe Ieșeni, le-am promis între altele și strămutarea Curței de Casațiune în orașul Iași, și am alcătuit un proiect de lege depus în Cameră. Lascar Catargiu adaogă, că îndată ce am ajuns în Iași, am chemat toate corporațiile și am luat angajamente de a răspunde cerințelor lor"[49].

Proiectul de lege al Locotenenței domnești se întemeiază pe considerațiile, că „guvernul trecut uitând că Iașul s'a pus totdeauna în capul mișcărilor naționale și a făcut sacrificii însemnate pentru consolidarea și întărirea României, a luat măsuri care au zdruncinat interesele acestui oraș, în vreme când, în urma strămutărei capitalei la București, ar fi trebuit să caute a ușura pierderile ce trebueau să provină din această schimbare. Având în vedere dorințele exprimate de Ieșeni către domnii Locotenenții domnești N. Golescu și Lascar Catargiu, cu ocaziunea mergerei lor acolo, am hotărât a lua mai multe măsuri administrative în folosul Iașului, ca strămutarea școalei militare, încuviințarea de 500.000 lei pentru dregerea pavagiului, complectarea facultăților la Universitatea din Iași și altele, iar ca măsură mai însemnată strămutarea Curței de Casațiune în Iași"[50].

In preziua deschiderei adunărei constituantei, 27 Aprilie 1866, se ține o consfătuire la Primăria de București, în care

---

[46] Raportul și decretul din 22 Oct. 1866 în *Mon. Of.*, 23 Oct., 1863.
[47] *Românul*, 25 Oct., 1863.
[48] *Tribuna Română*, 21 August, 1866.
[49] *Mon. Of.*, 5 Iulie, 1866 (p. 652, col. 4).
[50] Jurnal din 18 Aprilie 1866. *Mon. Of.*, 23 Aprilie 1866.

se desbate între altele şi chestia aşezărei Curţei de Casaţie la Iaşi. Deputatul Iaşului Gh. Mărzescu raportează astfel ceva mai târziu cele petrecute în acea consfătuire : „Când s'au adunat în localul primăriei deputaţii Moldovei cu acei ai Ţărei Româneşti, aceştia erau foarte îngrijiţi de atitudinea celor dintâi. Deputaţii munteni, în număr de 50, pentru a linişti spiritele spuneau celor moldoveni, ca *să nu se îndoiască că promisiunile date de Locotenenţa domnească au să fie realizate şi să se liniştească, pentru că toate se vor vota.* I. C. Brătianu care preşedea şedinţa întrebă pe Gh. Mărzescu, „dacă nu ar vrea să se facă un proces verbal pe care noi toţi deputaţii munteni să-l subsemnăm că vom vota dorinţele voastre". Mărzescu însă, îndemnat de un imbold cavaleresc, îi răspunse, că „nu are trebuinţă de un asemenea proces-verbal şi că-i este destul cuvântul confraţilor lui" [51].

Când Principele Carol vine în Iaşi, cetăţenii îi făcură o primire destul de călduroasă; dar nu lipsiră a-i înmâna şi o tânguire, în care ei arătau : „cum se vede că oraşul lor este ţinta unei sistematice prigoniri; că guvernul de azi a obştit prin foaia oficială [52], un şir de măsuri de îmbunătăţire ce-şi propunea să facă Iaşului; dar când a trebuit ca ele să se realizeze, s'a ridicat o furtună de batjocuri Ieşenilor; că s'a desfiinţat şcoala de arte şi meserii, şcoala de muzică, şcoală de bele-arte; că cel puţin dacă nu se acordă îmbunătăţirile promise, să nu se ice şi ce a mai rămas. Cutezăm a Vă ruga, urmează plângerea, prea Inalte Doamne, să binevoiţi a îndeplini toate promisiunile făcute Iaşului, pentru realizarea cărora guvernul s'a angajat atât de solemn, între altele cea mai de căpetenie din toate transferarea Curţei de Casaţiune care s'ar putea opera cât de curând" [53].

---

[51] G. Mărzescu în şedinţa din 13 Martie 1867. *Mon. Of.*, 17 Martie 1867 (p. 366, col. 3—2). Comp. N. Ionescu în şed. din 29 Iunie 1866. *Mon. Of.*, 5 Iulie 1866 (p. 563, col. 5). Numărul deputaţilor munteni de 50 este dat de *Românul*, 21 Martie 1867 care spune : „Deputaţii constituantei în număr de 50 au promis în sala Primăriei că vor împlini cererea politică a Romînilor de peste Milcov. Nu este niciun Român care să nu ştie, că deputaţii munteni au vrut a lua acel angajament prin un proces verbal subscris de toţi; dar deputaţii de peste Milcov au declarat că le este destulă iubirea de patrie şi simţimântul de frăţie al deputaţilor de dincoace de Milcov".

[52] Jurnalul din 18 Aprilie 1866 citat în nota 50. *Poporul* din Iaşi, 18 August 1866 arată că primirea Principelui în Iaşi a fost cam rece; aceasta din cauza mizeriei în care erà oraşul. N. Ionescu fracţionistul antidinastic îşi bate jocde de Principe în *Tribuna Română* din 31 Mai 1866 spunând : „iaca aşa ! Principele a mulţămit Ieşenilor în româneşte".

[53] Petiţia Ieşenilor către M. S. reprodusă, între alte multe ziare, de *Trompeta Carpaţilor*, 2 Septembrie 1866. Memoriul Municipalităţei în ziarul *Poporul* 25 August 1866. Compară şi dorinţele alegătorilor ieşeni. *Ibidem*, 22 Sept. 1866. Petiţia era subscrisă după *Tribuna Română*, 26 Aprilie 1866, de 800 persoane! Consiliul comunal era compus din C. Balaiş, T. Codrescu, T. Tăutu, C. I. Iorga,

In afară de această petiţie, municipalitatea Iaşului mai face un memoriu pe care îl dă Principelui şi în care consiliul comunal caută să îndreptăţească mişcarea dela 3 Aprilie, ca pricinuită de apăsarea şi nedreptatea trecutului. Se jălueşte apoi că Universitatea în loc de a fi complectată i s'a redus Facultatea de Teologie; că s'a suprimat şcoala de muzică, cea de sericiultură; arată după aceea decăderea comerţului ieşan sub concurenţa jidovească. Municipalitatea cere: 1) ca ungerea M. S. Domnitorului să se facă în Iaşi; 2) ca Domnitorul să reşadă în acest oraş 6 luni pe an; 3) îngrijirea de biserici; 4) complectarea Universităţii; 5) şcoala de industrie; 6) vânzarea proprietăţilor statului numai Românilor; 7) colonizarea cu Români împrejurul Iaşului; 8) strămutarea Curţei de Casaţie în Iaşi; 9) luarea dreptului Evreilor de a specula cu lucrurile de mâncare şi de băutură; 10) un munte de pietate, şi alte câteva.

Principele Carol, pe care o ţine la primirea oficială a autorităţilor ieşene, ce se face în casele Mavrogheni, spune, că „în ceeace priveşte Iaşul care a fost unul din centrele principale ale marelor şi frumoaselor idei naţionale şi care a sacrificat totul pentru a da naţiunei româneşti o mai mare putere, unirea, eu îl consider ca a doua capitală a României şi sunt decis a reşedea regulat în el, dacă voi putea, o parte a anului, îndată ce chestiile de organizare generală interioară mi-o vor permite. Strămutarea şcoalei militare, deşi de un folos secundar, este totuşi o dovadă de îngrijirea guvernului meu, şi dacă permutarea Curţei de Casaţiune nu a putut până acuma să se îndeplinească, sper totuşi că viitoarea reprezentaţiune naţionale va ţinea seamă de dorinţele d-voastră" [54]. Aceste făgăduinţi, ori cât era de sus locul de unde plecau, fiind îngrădite cu condiţii potestative şi lăsate în speranţa voturilor adunărei, nu puteau încălzi mult inimele Ieşenilor. Dar Principele Carol care jurase pe Constituţie, cum bagă de seamă organul ieşan *Constituţiunea*, „nu putea să facă totul, şi dacă a spus, că sperează că viitoarea adunare va strămuta Curtea de Casaţiune, trebue ţinut samă de condiţiile regimului constituţional" [55]. De aceea amărăciunea Ieşenilor se dă pe faţă în răspunsul primarului D. Gusti la toastul Principelui, dela banchetul dela Teatrul naţional. Gusti reflectând mai mult la durerile trecutului decât la speranţele viitorului, spune, că „Iaşul a suferit mult; dar să aruncăm un văl asupra trecutului şi să bem acest pahar în sănătatea Măriei Sale" [56].

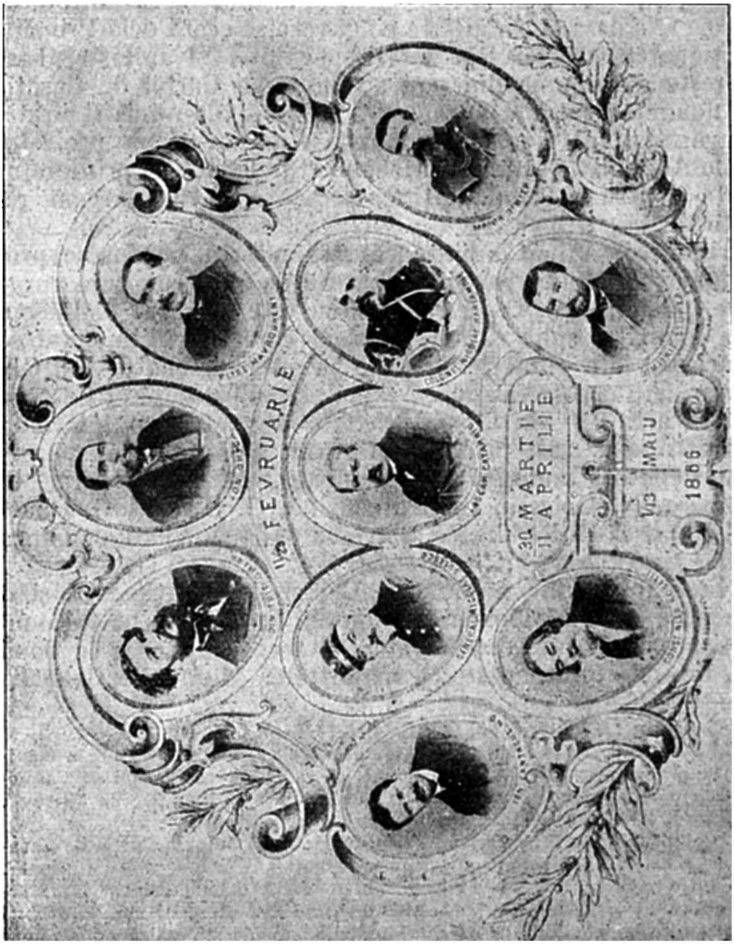
Al. Şendre, Economul Al. Ionescu, C. Panaitescu, P. Idieru, N. Măcărescu şi G. Hristofor. *Legalitatea* din 9 Sept. 1866 dă iscăliturile lor pe memoriu.

[54] Reproduse de *Trompeta Carpaţilor*, 2 Septemvrie 1866.

[55] *Constituţiunea* din 4 Septembrie 1866. *Tribuna Română* mai ascuţită, tratează această făgăduinţă de *vorbă*.

[56] *Trompeta Carpaţilor*, 6 Sept. 1866.

La votarea constituţiei, când se ajunge la art. 104 care vorbeşte de Curtea de Casaţie, deputatul Iaşului, Gh. Mărzescu propune un amendament, că acest corp judecătoresc să fie aşezat în Iaşi. După o foarte lungă desbatere, se hotăreşte ca asemenea dispoziţie să nu fie înserată în constituţie,

Miniştrii şi Locotenenţa Domnească, 11 Fevruarie — 10 Mai 1866.
Colecţia Academiei Române.

ci să alcătuiască obiectul unei legi a parte ce fusese chiar formulată de guvern încă din 18 Aprilie, şi care lege era să se iee în desbatere îndată după votarea Constituţiei [57]. Când această

[57] Şed. din 28 Iunie. *Mon. Of.*, 2 Iulie 1866 (p. 644, col. 2) şi 3 Iulie (p. 646, col. 3).

lege vine la rând, se repetă cele ce se petrecuseră în 1862, când aşezarea Curţei de Casaţie în Iaşi fusese combătută de Panu şi Kogălniceanu; anume tot un Ieşan, deputatul N. Ionescu este acel ce combate mai cu înverşunare strămutarea Casaţiei la Iaşi. Adunarea primeşte cu 58 de voturi, contra 39, amendamentul lui C. Boerescu care propunea în locul strămutărei o despăgubire de 10.000.000 de lei Iaşului [58]. Strâmtorarea în care se afla casa statului face pe guvern să ceară dela Principe nesancţionarea acestei legi de despăgubire, şi ministerul se îndatoreşte a propune din nou strămutarea Curţei de Casaţie într'o nouă legislatură. Jurnalul Consiliului de miniştri arată, pe lângă motivul financiar, că „de s'ar sancţiona proiectul votat de Adunare, s'ar închide Iaşului şi judeţelor de prin prejur speranţa pentru o îmbunătăţire imediată, atât de urgent reclamată" [59].

Trebue însă luat aminte că strămutarea nu fusese propusă numai de Moldoveni şi combătută de Munteni, cum curge legenda obicinuită [60]. Dacă N. Ionescu este singurul Moldovan care o combate, sunt câţiva Munteni care o sprijin, cum se vede aceasta din subscrierile puse pe amendamentul lui Gh. Mărzescu care ceruse întroducerea principiului aşezărei Casaţiei în Iaşi în art. 104 din Constituţie. Pe lângă 16 deputaţi moldoveni care subscriseseră amendamentul, găsim în el şi pe următorii deputaţi munteni: G. Lahovari, N. Blaremberg, C. Blaremberg, N. Golescu, C. Cantacuzino, G. Serurie, C. Racoviţă (deputat al Buzăului), N. Slăvescu (Argeş), Vladimir Ghica (Olt), A. G. Golescu şi St. Golescu [61].

Nu a fost deci strămutarea Curţei de Casaţie la Iaşi o chestie pusă între Moldoveni şi Munteni în deobşte pe tărâmul separatismului, ci una care a împărţit toată adunarea în două tabere, din care bine înţeles că majoritatea Muntenilor trebuea

[58] Şed. din 29 Iunie, *Mon. Of.*, 5 Iulie 1866 (p. 654, col. 4).

[59] *Mon. Of.*, 5 Iulie 1866. C. Cristodulo Cerchez, într'o întrunire a comitetului electoral conservator din Iaşi, spune, că „transferarea Curţei de Casaţiune nu este dorinţa numai a Iaşului ci a întregei ţări de dincoace de Milcov". *Constituţiunea*, 28 Sept. 1866.

[60] Comp. Lăţescu în *Moldova*, 27 Ian. 1867: „strămutarea Curţei de Casaţiune a fost şi este împiedicată de opoziţiunea turbată a celor mai mulţi Munteni".

[61] Intre deputaţii Moldovei cari subsemnaseră amendamentul lui Mărzescu, şi care sunt în număr de 16, este şi Dimitrie Ghica (Roman), care nu trebue amestecat cu Principele Dim. Ghica din Muntenia, care acesta era contra strămutărei. Şed. din 21 Iunie, *Mon. Of.*, 2 Iulie (p. 644, vol. 2). Comp. lista tuturor deputaţilor, după ţinuturile unde au fost aleşi, în *Voacea naţională* din Iaşi, 20 Aprilie 1866. Programul electoral conservator din ţară spune, în apelul său: „Nu trebue să uităm că acei 15 deputaţi (cu Mărzescu 16), care cerură la constituantă transformarea Curţei de Casaţiune, au avut pe lângă ei alţi 24 de deputaţi din România de peste Milcov, şi că unul din aceştia, N. Blaremberg în numele colegilor săi s'a ridicat cu o nobilă indignaţiune contra tristelor argumente invocate de deputatul moldovean, adversar al proiectului, N. Ionescu, *Constituţiunea*, 28 Sept. 1866.

să hotărască votul. Ştim însă că din această majoritate 50 de deputaţi munteni se oferiseră să se îndatorească în scris la consfătuirea dela Primărie, a vota şi strămutarea Curţei de Casaţie. Este evident că cei mai mulţi nu se ţinură de cuvântul dat; dar numai cu acest preţ se face politică.

Motivele pentru care se combătea strămutarea Curţei de Casaţie în vechea capitală a Moldovei erau întâi stinghirirea ce s'ar aduce întregei Oltenii prin îndepărtarea atât de mare de ea în care s'ar aşeza Casaţia; apoi împrejurarea că centrul afacerilor judecătoreşti ar trebui să fie acolo unde este centrul întregei vieţi româneşti, întru cât Casaţia e nu numai o instanţă judecătorească ci şi una politică care ar fi chemată a judeca şi pe miniştri în caz eventual. Tot aşa stă lucru cu dreptul de cenzură pe care era chemată a-l pune în lucrare asupra magistraţilor inferiori, precum şi cu dreptul de a ataca, în interesul legei, hotărârile tribunalelor. Toate aceste atribuţiuni trebuind a fi exercitate în înţelegere cu ministrul Justiţiei, cereau numai decât aflarea Curţei în apropierea acestui minister, iar nu la distanţă de zile întregi, cum ar fi când s'ar aşeza în Iaşi, în lipsă de drumuri de fier care să înlesnească comunicaţia [62]. Curtea de Casaţie era apoi menită a unifica legile şi prin influenţa ce are aplicarea lor asupra obiceiurilor, a unifica şi obiceiurile, aceasta a doua natură a omului, încât astfel Curtea fiind un agent perpetuu de asimilare, un puternic legământ de unitate, ar avea şi o misiune politică de îndeplinit [63]. În sfârşit Curtea de Casaţie ar avea o legătură legală cu ministerul de Războiu pentru casa dotaţiunei oastei, cu acel de Instrucţie pentru consiliul general al Instrucţiei publice şi mai la urma urmelor aşezarea Casaţiei în Iaşi nu ar aduce nici un folos real Iaşului, decât, câştigul câtorva posesori de oteluri evreeşti [64].

Acei ce sprijineau strămutarea la Iaşi a Curţei de Casaţie se puneau pe tărâmul unirei. Aşa N. Blaremberg spunea, că „este un interes care trebue să primeze pe toate celelalte: acel al naţionalităţei române, acel al unirei. Dacă voim să cimentăm această unire, trebue să îndepărtăm tot ce poate avea chiar aparenţa unei anexiuni. Pe lângă realizarea altor cereri, singura satisfacţie ce se poate da imediat Iaşului este transferarea

[62] *Reflexiune asupra proiectului de strămutare în Iaşi a Curţei de Casaţiune*, Bucureşti, 3 Martie, 1867, (p. 10—12).

[63] *Strămutarea Curţei de Casaţiune*, Buc., 1866 (tipogr. Rasidescu), p. 9. A doua ediţie a acestei broşuri adăogată cu o introducere istorică. Bucureşti 1866 (tipogr. naţională).

[64] Comp. afară de cele două broşuri citate în notele precedente, şi cuvântarea lui N. Ionescu, calificată de „admirabila" de însuşi protivnicii lui (!!), rostită în şedinţa din 29 Iunie *Mon. Of.*, 8 Iulie 1866.

Curţei de Casaţiune. Să presupunem chiar că aceasta ar fi un sacrificiu. Oare el poate fi pus în cumpănă cu acela ce l'a făcut Iaşul în favoarea unirei? Să redăm Iaşului oparte din splendoarea lui trecută, şi să şi dovedim că unirea nu e absorbţiune, şi atunci edificiul nostru politic va fi tare, căci va fi întemeiat pe iubire şi afecţiune" [65].

Chestia îmbunătăţirilor de încuviinţat Iaşului, ca răsplată pentru jertfirea lui cea cam neprecugetată pe altarul unirei, deşteptă mai multe păreri cari mergeau chiar uneori mai departe decât strămutarea Curţei de Casaţie. Aşa mai întâi cităm dorinţele rostite de grupul fracţionist [66] al alegătorilor ieşeni, care stăruise mult nu numai asupra strămutărei Casaţiei ci şi asupra celorlalte punte din memoriul Municipalităţei [67].

Unul din subscriitorii rezumatului deliberaţiunilor grupului fracţionist, avocatul Gh. Cigaras, în o broşură a parte, cere pentru îmbunătăţirea stărei Iaşului instituirea în el a unei administraţiuni civile centrale pentru Moldova, de care să atârne toate prefecţiunile, şi care să aibă singură dreptul de a prezenta pe prefecţii din districtele ei, pe cât şi pe acei ai Iaşului; apoi, înfiinţarea unei casierii centrale de care să atârne toate caseriile Moldovei, acestea pe lângă strămutarea în Iaşi a Curţei de Casaţie. Se înţelege că instituirea unei ocârmuiri civile separate pentru Moldova atrăgea numai decât pe acea a unui cap al acestei ocârmuiri care având singur dreptul de a recomanda prefecţii şi casierii nu însemna altă ceva decât guvernatorul separat pentru Moldova, pe care îl propuneau Ruşii tocmai pentru a paraliza cererile de unire ale Ţărilor Române [68].

Alt apărător al aceleiaşi teme este D. M. Caţichi, vechiu maior, care cere întâiu o condiţie *sui generis* pentru ridicarea Iaşului, anume, „ca toţi deputaţii moldoveni să fie îndatoraţi, în anul înaintea deschiderei adunărei, să vină să asculte odată sfânta Liturghie în Mitropolia din Iaşi şi să facă o vizită Mitropolitului, sub pedeapsa pierderei a jumătate din diurnă în folosul Primăriei ieşene". Pe lângă această condiţie, pe care

---

[65] Şed. din 29 Iunie, *Mon. Of.*, 5 Iulie (p. 652, col. 3).

[66] Vom vedeà în curând ce era *Fracţiunea*.

[67] *Rezumatul deliberaţiunilor urmate la întrunirea alegătorilor din Iaşi în sala Primăriei.* Iaşi, 1866. Se văd subsemnaţi în ele: Dr. An. Fătu, P. Suciu prof. univ., A. Şendre avocat, A. I. Gheorghiu, D. Tacu, Arhiereii Scriban şi Bobulescu, Arhimandritul Clement, N. C. Aslan, Gr. Cobălcescu, A. Racoviţă farmacist, G. Cigaras avocat, A. D. Holban inginer, V. Gheorghian ziarist, Sandu Dudescu, Panaite Cristea avocat, M. Buznea profesor, preotul Gh. Ionescu, colonel Gh. Pavlov şi C. Aslan.

[68] Broşura lui Cigaras este *Echilibrul Unirei*, Iaşi, 1866. Comp. Vol. XIII, p. 125.

Cațiachi părea a pune un mare preț, el nu uită nici instalarea în Iași a Curței de Casație [69].

Tot așa găsim pe deputații Iașului Dimitrie Tacu și Teodor Lateș cari cer pe lângă introducerea în Constituție a principiului Domniei naționale strămoșești, și strămutarea Curței de Casație în Iași [70].

Un Bucureștean C. N. Brăiloiu găsește de cuviință a critica cu asprime cererile Iașului în un articol publicat în ziarul conservator *Ordinea*, sub titlul „Memoriul Municipalității ieșene" [71].

N. C. Aslan îi răspunde în o broșură citată mai sus, în care apără și manifestația dela 3 Aprilie, spunând între altele : „Cum? se sfarmă unirea, fiind că înțelepciunea și ecuitatea Românilor ar fi decis a nu lăsa în părăsire Iașul, de unde au purces toate razele mărețelor idei de astăzi, și a se veni în ajutorul unui oraș mare, a unei vechi capitale, care cere ușurarea pentru suferințele sale provenite în mare parte din simțimântul lui de abnegație? Intr'o populațiune de 100.000 de oameni cu tradițiuni politice, cu interese materiale nimicite din cauză că nobile simțiminte patriotice i-au împins la îndeplinirea unei mărețe idei naționale, oare poate fi permis ecuității și recunoștinței de a se folosi de fapte îndeplinite prin puterea brutală, pentru a târgui cu cerințele leale ale unei populațiuni suferinde, mai cu samă când îndeplinirea acelor cereri nu vatămă decât închipuita unitate guvernamentală a d-lui Brăiloiu"[72]?

Brăiloiu făcuse greșeala în articolul său, de a amenința Iașul spunând, că „municipalitatea lui va cugeta și nu va *cuteza* să deschidă o luptă între Iași și București".

La clubul național din Iași în ședința dela 2 Aprilie 1866, sub președinția lui V. Pogor, Titu Maiorescu propune pentru înflorirea Iașului alte mijloace decât strămutarea Curței de Casație, de care el nu pomenește prin nici un cuvânt. Maiorescu cerea ca „Iașul să devină centrul de științi al României, precum Bucureștii trebue să rămână centrul ei politic. Toate școalele superioare, școala militară, școala de arte, facultățile de Litere și Științi, școala de Medicină, afară de o școală de Drept ce este necesară Capitalei, trebue transferate la Iași. Prin aceasta, tinerii de dincolo de Milcov vor fi siliți să cunoască bine această parte a României și apoi, întorcându-se în Capi-

[69] *Reformele necesare pentru Principatele Unite* de d. M. Cațichi, vechiu maior. Iași, 1866.

[70]. *Darea de seamă la alegătorii Municipiului Iași* din partea foștilor deputați T. Lateș și D. Tacu, Iași, 1866.

[71] Adecă memoriul dat Principelui când cu venirea lui în Iași. Mai sus, nota 53.

[72] Vezi broșura citată mai sus, nota 37. Altă broșură tot pe tema lui Brăiloiu, este aceea a Bucureșteanului G. Brătianu, urzită însă mult mai ghibaciu pe teze generale, intitulată *Viitorul nostru este în Unire*, București, 1866.

tală pentru a ocupa funcţiuni, vor lucra în cunoştinţă de cauză la tot ce priveşte România din stânga Milcovului. Apoi va rezulta un mare folos pentru învăţătură care se va putea mai mult mai bine dobândi în un oraş liniştit şi depărtat de frământările politice ale Capitalei" [73].

Din aceste fapte şi cugetări bine adeverite rezultă cu siguranţă împrejurarea, că în afară de manifestarea mai mult neserioasă dela 3 Aprilie, fierberea în Iaşi în toate straturile sociale, o adâncă jignire asupra modului cum se înţelesese a se aduce unirea la îndeplinire, cu centralizarea întregei vieţi a statului numai în Bucureşti. De aceea poate cu drept cuvânt bagă de seamă organul ieşan *Constituţiunea*, că „s'a calomniat Iaşul cu 3 Aprilie; căci să vorbim drept: Iaşul dacă voea era în stare să facă o altfel de demonstraţiune" [74]. Se poate zice, că partidul propriu zis separatist ce se ivise în Iaşi, încă dinainte de înfăptuirea unirei, îşi jucase ultima carte în ziua de 3 Aprilie 1866, şi că de atunci viaţa lui cea de altfel de tot scurtă, apusese pentru totdeauna [75].

Din el însă rămăsese totuşi un vlăstar înfrăţit, acel al *revendicărilor moldovene şi mai ales ieşene* care va avea o mult mai trainică putere de viaţă, ca unul ce este întemeiat pe fapte netăgăduite ce lovesc în simţimântul dreptăţei altoit pe jignirea intereselor.

Se înţelege că este o tranziţie între apusul partid separatist şi acel al revendicărilor ieşene, căci cererile foastei capitale a Moldovei se pot coborâ, dela acele care ar răspândi măcar ceva şi către periferie din prea multă viaţă adunată numai în centru. Dintre aceste cereri, chiar strămutarea Curţei de Casaţie în Iaşi nu era de fel de a periclita această unitate; căci Casaţia fiind un *singur aşezământ* — strămutat aiurea decât în capitală, ducea cu sine acolo unde era să fie transferat, în *unicitatea* lui chiar, ideea unirei. Dar dacă această strămutare părea îndoelnică în rezultatele ce era să le dee, de sigur că părerea lui Maiorescu asupra prefacerei Iaşului în centru de cultură al României putea fi realizată spre binele ţărei întregi. Vom vedea însă cum, dacă şcoalele din Iaşi propăşiră, aceasta fu mai mult o urmare a desvoltărei învăţământului în România, decât acea a unei îngrijiri deosebite pentru foasta capitală a

[73] Vezi darea de seamă a cuvântării lui Maiorescu în *Vocea Naţională*, 16 Aprilie 1866. Este după cum credem cea dintîi manifestare politică a lui T. L. Maiorescu.

[74] *Constituţiunea*, 5 Oct. 1866.

[75] Tot aşa consideră şi T. L. Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, I, 1897, p. 13, mişcarea din 3 Aprilie, când spune despre ea, că „epoca deosebirei exploatate între Moldoveni şi Munteni *ajunsese acum pe sfârşit*". In numărul ce din 7 Iunie 1866, *Trompeta Carpaţilor* vorbeşte încă de existenţa „unui *mic* partid separatist în Moldova, cu Iordache Beldiman în frunte".

Moldovei. Ba de mai multe ori chiar şi ceeace avea din trecut, ca Universitatea, Conservatorul, şcoala frumoaselor arte, şcoala centrală de fete, fură puse în primejdie de a fi absorbite de Bucureşti, prin mai departea urmare a plecărei fatale spre centralizare a întregei vieţi româneşti în capitala ţărei. De aceea şi partidul revendicărilor ieşene nu poate dispărea, şi în el în tot se oglindeşte, din când în când, şi câte o rază furişată din vechiul partid separatist.

Alegerea Principelui Carol. — Nu ne vom ocupa cu greutăţile diplomatice ce au trebuit învinse pentru a aduce la îndeplinire întronarea Dinastiei străine în România, al 4-lea şi ultimul punt din dorinţele rostite de Divanurile Ad-Hoc, ci numai din ţinuta partidelor faţă cu Principele pe care împrejurările istorice îl aduseră în fruntea statului român [76].

Am văzut mai sus, că mai mult sau mai puţin sinceră, chemarea unui Principe străin era o dorinţă obşteşte mărturisită, şi în contra căreia nu se rădicaseră decât puţine glasuri din sânul păturei culte.

De altfel ambele partide „istorice" ce se înjghebaseră în viaţa politică românească, mărturiseau acest crez politic, şi coaliţia monstruoasă contra lui Cuza Vodă, ori de ce îmboldire ar fi fost împinşi acei ce o alcătuiră, tindea nu numai la răsturnarea Domnitorului român, ci şi la înlocuirea lui cu o Dinastie străină. Prin această întâlnire a ambelor partide în o cugetare şi o voinţă comună se reîntregi iarăşi partidul naţional ce fusese atât de desbinat în cele două ramuri ale lui: conservatorii şi liberalii dela 1848 înainte. Dar precum la 1821, la 1857 şi la 1859, aceste două braţe ale marelui fluviu îşi amestecaseră iarăşi apele într'o singură matcă, astfel şi acuma, cu toată umflarea lor tot mai mănoasă sub adaosul vremurilor, despărţite iarăşi sub Domnia lui Cuza Vodă, ele se întruniseră din nou pentru a înlătura Domnia naţională şi a realiza în sfârşit dorinţa întocmirei statului român sub oblănduirea unei mari familii europene.

Chemarea Principelui Carol de Hohenzollern la cârma României nu fu opera unuia din cele două partide politice, ci a ambelor împreună. Precum era compusă Locotenenţa domnească şi ministerul din reprezentanţii ai ambelor taberi, aşa şi agenţii

[76] De nicăeri nu se pot mai bine cunoaşte aceste greutăţi decât din Memoriile Regelui Carol I, apărute în câteva ediţii germane sub titlul *Aus dem Leben König Karl's von Rumänien*, von einem Augenzengen, Stuttgart, Vol. I. Memoriile au apărut şi în traducere română şi franceză. O culegere bogată de acte interne şi externe dela 1866 încoace este conţinută în volumul lui D. A. Sturdza, *Charles I Roi de Roumanie*. Bucarest, reeditată acum în o nouă formă în 3 vol. *Regele Carol I al României, Acte şi cuvântări*, 1909. Aceste două publicaţii nu înlocuesc însă preţioasele Memorii.

trimişi pe la Curţile europene pentru îndrumarea şi rezolvirea acestei mari probleme fură luaţi nedeosebiţi de toţi oamenii politici. Dacă Ioan Brătianu fu acela ce se puse în mai mare lumină în aceste grele negocieri, aceasta se datora destoiniciei şi capacităţei sale deosebite, altoite pe un element ce nu este de loc de despreţuit în relaţiile cu oamenii: „exteriorul său simpatic" [77].

Prin urmare când e vorba ţinuta partidelor ţărei faţă cu alegerea Principelui Carol, s'ar părea că neavând de constatat decât unanimitatea cugetelor tuturor, nu ar fi loc pentru desvoltări mai cuprinzătoare.

Totuşi această alegere întâlni în Principatele Unite o împotrivire datorită la început unor manifestări individuale, care însă se înmănuchiară în un partid politic. De şi totdeauna restrâns în număr, acest partid nu încetă totuşi de a juca un rol oarecare în viaţa statului român din acel timp.

Se văzu chiar din subsemnarea plebiscitului, că centrul împotrivirei contra Principelui străin era Iaşul, cu toate că şi în Bucureşti am văzut cum unele voinţi ca acea a lui Ioan Heliade Rădulescu care spunea, că „nu vrea ca două corpuri în care curge sânge românesc să fie puse sub un cap în care curge sânge străin" [78], trebuiră îndoite prin stăruinţi care aproape cotigeau silnicia. In Iaşi însă se arată numărul cel mai mare de voturi contra Principelui străin.

In Muntenia era protivnică acestui principiu gruparea din jurul *Trompetei Carpaţilor* cu Cesar Boliac în frunte care publică nenumărate articole contra acestei înnoiri politice în viaţa românească. Ca încheere a combaterei sale, Boliac spune, că „noi am fost contra Principelui străin, am fost contra plebiscitului" [79].

Mai însemnată este pornirea cugetelor moldovene contra Principelui Carol I. Opoziţia contra Dinastiei din familia prusiană se înfăţoşa în Iaşi sub două forme: Una din ele răspingea numai pe Principele nelatin, primind pe unul de viţă latină; cealaltă era protivnică ori cărei Domnii străine.

---

[77] *Aus dem Leben Konig Karl's von Rumanien, I*, p. 4: „Bratianu hat den besten Eindruck auf den Prinzen und die furstliche Familie gemacht, sowohl durch *sein einnehmendes Aussere*, als durch die staatsmännischen Eigenschaften die er bewiesen hat".

[78] Şedinţa din 1 Mai 1866, *Mon. Of.*, 6 Mai 1866. Ziarul *Legalitatea* întemeiat de Heliade în Bucureşti, deşi nu este sub direcţia lui, conţine însă mai în fiecare număr un articol contra Principelui străin, d. e. în 17 Aprilie 1866: „Noi care nu voim să înstrăinăm domnia Românilor, suntem pentru respingerea oricărui Domn străin". Cu toate acestea, după ce Hohenzollern depuse jurământul pe Constituţie, Legalitatea inspectând-o în totul, spune: „să trăiască marele reprezentant al României, Carol I" (4 Iulie 1866).

[79] *Trompeta*, 16 Mai, 1866.

Cea dintâi grupare dădu în cunoştinţă părerea ei prin o *rezoluţiune* în care spunea, că „recunoaşte necesitatea mănţinerei unirei sub un Principe străin de viţă latină, două puncte nedespărţite în care trebue să persiste cu energie. Unirea o înţelege însă cu deplina decentralizare, şi declară că pentru realizarea acestor dorinţi va da mandat imperativ deputaţilor aleşi de ea". Această rezoluţiune era iscălită, pe lângă alţii rămaşi necunoscuţi, şi de Dim. Tacu, V. Pogor şi T. Maiorescu [80]. In şedinţa din 30 Martie 1866 a clubului naţional din Iaşi sub preşidenţia lui V. Pogor, T. Maiorescu demonstra necesitatea absolută a unui Principe străin, arătând între altele, că faţă cu concurenţa ce ar fi să se ivească între candidaţii băştinaşi, alegerea unui Principe din ţară nu ar putea fi decât opera corupţiei" [81], iar o corespondenţă din Iaşi către ziarul *Mercuriu* din Galaţi spune, că „astăzi (30 Martie) s'a unit întreaga partidă naţională din Iaşi (vre-o 400 de oameni) şi a proclamat în entusiasmul tuturor, că dorinţa Românilor este unirea cu Principe străin de viţă latină" [82]. Şi învăţatul Besarabean şezător în Iaşi, Bogdan Petriceicu Hăjdău, fusese la început pentru această părere. „Văzând însă trista scenă de reacţiune petrecută la Iaşi, îşi retrage votul dat contra Principelui Carol la plebiscit şi, în interesul salvărei unirei, se declară pentru alegerea acestui " [83].

Dacă, după cum se vede, întreg partidul naţional era la început pentru Principele străin de viţă latină, se vede că el, ca şi Hăjdău, se întoarce curând dela acest gând şi se rosti în favoarea Principelui german reprezentat prin Carol I de Hohenzollern.

Nu tot aşa însă urmă cealaltă grupare de împrotivitori contra Principelui străin. Aici întâlnim o înlănţuire a cugetelor pe temeiul unui întreg sistem de gândire datorit unei însemnate personalităţi, Simion Bărnuţ, refugiatul transilvănean, apostolul Românilor ardeleni din 1848, şi care era pe atuncea profesor la Universitatea din Iaşi.

---

[80] Rezoluţiunea fu cetită de Gh. Mărzescu în şed. din 1 Mai, *Mon. of.*, 7 Mai 1866. Iscăliturile celor 3 sunt adeverite şi de arătările *Trompetei Carpaţilor* care spune, că „pentru a combate mişcarea de desunire dela 3 Aprilie, tinerii înţelepţi şi patrioţi Pogor, Maiorescu şi alţii, au alcătuit îndată programa mănţinerei Unirei cu un Principe străin de viţă latină" (19 August 1866).

[81] *Voacea naţională*, 5 Aprilie 1866, reproduce argumentele lui Maiorescu într'un articol: „Principele străin oricum ar fi".

[82] Suplement la *Mercuriu*, Galaţi, 17 Aprilie 1866.

[83] *Românul*, 6 Aprilie 1866, *Concordia* din Budapesta combate şi ea principele german, spunând, că „niciun Român nu i-ar puteà măcar rosti numele. Apoi că Prinţul străin ar trebui să garanteze dobândirea neatârnării; la din contră ar fi de preferat un Prinţ indigen" (6 Mai 1866).

Inainte însă de a expune reţeaua de idei pe care să închegase noul partid al *Fracţiunei libere şi independente* să vedem, de unde-i vine acest nume: Neculai Ionescu în şedinţa din 12 Ianuarie 1867 când se desbătea împrumutul Offenheim, spuse cuvintele, că „el de şi reprezentantul unei *fracţiuni libere şi independente* de orice spirit de partid, şi prin urmare indiferent de chestia ministerială, nu poate vota împrumutul Offenheim" [84]. Toţi vorbitorii ce luară cuvântul după el, îl zeflemisiră asupra termenului de *Fracţiune*, încât cuvântul înaripat purtându-se mult timp prin gură, rămase alipit de gruparea pe care o reprezinta Neculai Ionescu.

Simion Bărnuţ părintele *Fracţiunei* împărtăşea, un complex de idei originale asupra menirei şi nevoilor poporului român. Marele Transilvănean se bucura în Moldova de o strălucită reputaţie, provenită din aureola cu care-l încununa bogata şi spornica lui împărtăşire la revoluţia Românilor din Ardeal din anul 1848, unită cu vaza unui mare învăţat. El căutase un adăpost în Moldova contra prigonirilor cărora rolul său îl expusese, şi adusese aici, împreună cu cultura lui vastă şi însemnată pentru acel timp, un mănunchiu de idei subte din acele ce umblau pe atunci în mintea Ardelenilor cărturari, şi cari erau hrăniţi cu toate exagerările ideei obârşiei romane a poporului român. Invăţământul său de 8 ani, 1855—63, la cursul superior dela şcoalele din Iaşi (dela 1860 în Universitate) avuse de urmare „a funda o adevărată şcoală de principii în politica română" [85]. Barnuţ priveşte poporul român nu numai ca pe un coborâtor, dar şi ca pe un continuator al poporului roman. De aci urmează ca consecvenţă, că pământul ar trebui împărţit din nou conform legilor agrare ale Grachilor; că guvernul constituţional nu este potrivit pentru Români, şi că ţara ar trebui organizată în republică, cu funcţionari aleşi; că Românii au dreptul de a da afară pe străinii cari le-ar împedica interesele agricole, industriale şi comerciale. Mai adogă Bărnuţ, că „naţiunea română poate reduce numărul străinilor cât să nu fie condamnaţi Românii a ţinea toate Sâmbetele şi sărbătorile jidoveşti şi a-şi cumpăra îmbrăcămintea, până şi pâinea de toate zilele, dela Jidovi, Nemţi şi dela alte adunături". Bărnuţ este nu numai antisemit, ci în deobşte protivnic străinilor. Aşa el este contra colonizărei ţărei cu Evrei, Slavoni sau Germani. Evreii am văzut pentru ce; Slavonii pentrucă parte au nimicit pe Români; parte i-au rărit foarte tare; Germanii fiindcă vrau să germanizeze pe toate popoarele. Mai cere să

---

[84] *Mon. Of.*, 15 Ianuarie (p. 771, vol. 3).

[85] T. L. Maiorescu. „Dreptul public al Românilor şi şcoala lui Barnuţiu" în *Convorbiri Literare*, I, 1867, p. 273 şi urm. Cursul lui Barnuţ a fost publicat după moartea lui, de elevii săi, în Iaşi, 1867.

se reducă numărul străinilor pe pământul românesc, aşa ca să nu fie primejdioşi naţiei. Pe lângă propăvăduirea antisemitismului, Barnuţ mai este şi contra Principelui străin, care va reprezinta totdeauna interesul ţărei de care s'ar ţinea. Cât de departe mergea Bărnuţ în combaterea Domnitorului străin, se vede din aceea, că el primea părerea, că „votul unui singur Român contra Principelui străin ar fi de ajuns pentru a anula valabilitatea juridică a unei alegeri" [86].

Aceste păreri susţinute cu o voce blândă, în o limbă limpede şi frumoasă, cu tot latinismul ei covârşitor, şi de un om cu autoritatea de care se bucura Bărnuţ, avură de efect a răspândi ideile lui în minţile tinerimei, şi de a crea în Iaşi o şcoală întreagă în jurul magistrului. Dar această şcoală mai urma învăţătorului şi în privirea prelucrărei limbei române, pe care Barnuţ după exemplul dascălilor săi ardeleni, o latiniza pe cât putea, spre a o apropia de forma limbei latine. Tot aşa şi ortografia limbei române căuta să fie cât se poate mai etimologică, în cât şcoala lui Bărnuţ, din care pe tărâmul politic s'a format *Fracţiunea*, se arată ca un complex de idei politice pe un fond cultural.

Fracţiunea va fi reprezentanta mai ales a antisemitismului şi va combate Principele străin. Dacă în această din urmă direcţie nu va putea repurta mare izbândă, prin pornirea ei contra Evreilor, ea aduse încurcături în situaţia internaţională a României care adesea ori atinse proporţii îngrijitoare, după cum se va vedea din expunerea de mai la vale. E drept că în această privire ideile *Fracţiunei* corespundeau cu simţiminte masselor.

Fracţiunea care rămâne statornică în împrotivirea ei contra Principelui străin, ajunge a trimite în adunare câţi-va reprezentanţi cari dădură nota discordantă în recunoaşterea plebiscitului de adunare. Din 115 deputaţi faţă la acea votare, 109 fură pentru omologarea plebiscitului, iar 6 contra ei. Intre cei subsemnaţi *pentru*, găsim şi pe V. Pagor care subscrisese „rezoluţiunea" din Iaşi pentru Principele latin, dar care în urmă, ca şi Hăjdău, se întorsese. Rămaseră statornici în opoziţia lor contra Principelui străin: Dumitru Tacu care trecuse la fracţionişti, T. Laţeşu, I. Negură, N. Iamandi, Ioan Leca şi Neculai Ionescu.

Adunarea cea nouă care era să devină constituantă, îşi deschide şedinţele în ziua de 28 Aprilie 1866. De şi nu fusese aleasă cu această anumită ţintă, rolul ei era de a da o nouă organizare României unite, sub oblănduirea unei Dinastii străine. Ea trebuea deci să întocmească o nouă constituţie. Dar în timpul de 12 zile cât mai stătu la cârma statului Locotenenţa dom-

[86] *Dereptul public al Românilor* de Simion Barnuţiu, 1867, p. 92—94, 321.

nească dela 28 Aprilie până la 10 Mai, când Principele Carol depune jurământul înaintea adunărei, aceasta nu intră în desbaterea actului de temelie, ci se ocupă numai cu verificarea alegerilor şi cu votarea regulamentului ei. Constituţia se votă deci chiar la începutul domniei lui Carol I.

Locotenenţa domnească retrăgându-se în ziua de 10 Mai, Principele Carol iea în mână frânele guvernului. Ministerul se retrage şi el, spre a lăsa noului Domnitor libertatea de aşi alcătui după voie cabinetul, pe care îl iea tot din ambele partide cum fusese şi până atunci. Conservatorul L. Catargiu este însărcinat cu preşidenţia consiliului. Alăturea cu el mai figurau, din partidul lui, Petre Mavrogheni, şi spre a le ţinea cumpăna, ei fură întovărăşiţi de cei doi liberali mai de seamă şi mai înaintaţi, I. C. Brătianu şi C. A. Rosetti, iar ca elemente mai neutre fură luaţi în minister: I. Cantacuzino, generalul I. Ghica şi Dimitrie Sturdza [87].

Ministerul cel nou, în declaraţia lui din 13 Mai, spune, că schimbarea guvernului Ioan Ghica în acel al lui Lascar Catargiu s'a făcut fără să fi urmat vre-o diferenţă de opinii între cele 10 persoane care compuseseră guvernul din 11 Februarie şi după o împreună consfătuire şi o înţelegere urmată între acele persoane, cu toate că această înţelegere nu merse fără „oarecari greutăţi" cum spune Regele în memoriile lui [88].

Principele găsise de cuvinţă a păstra la ocârmuirea ţărei coaliţia care-l chemase la Domnie, şi de aceeaşi părere erau şi oamenii politici ai timpului. Tatăl Principelui îi spune în o scrisoare, despre Principele Dim. Ghica, şeful conservatorilor, ca din o convorbire avută cu el, a văzut, că „de şi Brătianu şi Rosetti îi sunt ca un ghimpe în ochi, totuşi el mărturiseşte, că pentru stadiul începătornic, un minister de compromis este neapărat". De aceeaşi părere erau şi miniştri luaţi din coaliţie [89]. Acest minister conduse trebile în timpul însemnatei legislaturi a Constituantei care înzestră România cu constituţia sub care trăim şi astăzi.

---

[87] Decret din 10 Mai, *Mon. Of.*, 12 Mai 1866. Comp. *Aus dem Leben König Karl's* I, p. 55, unde miniştrii sunt astfel caracterizaţi: „Lascar Catargi, Moldauer, conservativ; I. Brătianu, Walache, liberal; P. Mavrogheni, Mold. cons.; C. A. Rosetti, Walache, ausserste Linke; I. Cantacuzino, Walache, centrum; general Ghica, Mold., Rechte; Dim. Sturdza. Mold. centrum".

[88] Programul noului minister în *Trompeta Carpaţilor*, 31 Mai 1866. *Aus dem Leben*, I, p. 55: „nach einigen Schwierigkeiten".

[89] *Aus dem Leben*, I, p. 79. Comp. p. 68: Das Ministerium Catargi scheint indessen darin einig zu sein, dass es selbst mit Aufopferung persönlichen und principiellen Auschaunungen, vor Allem gilt zusammen zu halten, Weil sonst der ganze Bau gefährdet Wäre". Mai vezi şi asupra şefiei Pr. D. Ghica, mai sus, nota 1.

II

ISTORIA ROMÂNILOR DE PESTE MUNȚI

1849 — 1867

1. PERIOADA ABSOLUTISMULUI 1849—1860

Favorizarea Românilor. — Revoluția Ungurilor din anul 1848 trebuie să cadă căci se întreprinsese două lucrări prea anevoioase: una externă hotărînd legăturile cu împărăția austriacă, alta internă, mai primejdioasă provocarea popoarelor nemaghiare din Ungaria cari îi slăbiseră organismul lăuntric tocmai când aveau mai mare nevoie de puterea lui în afară. Indată după sdrobirea revoluției se îndrumă o reacție puternică în sensul absolutismului. Bineînțeles că elementul care periclitase mai ales tronul Habsburgilor fiind Ungurii, ei trebuiau să supoarte urmările înverșunării ce se manifestă pentru îndrăzneața încercare; pe când popoarele acele cari combătuseră tocmai revoluția ungurească prin răscoale în contra ei, ca Sârbii, Croații și Românii trebuiră să fie, cu tot absolutismul, tratate cu mai multă cruțare.

Așa se și întâmplă lucrul. Ungurii fură prigoniți în chipul cel mai aprig, condamnați la moarte cu sutele atât în Ungaria cât și în Transilvania, și înlocuiți aici mai aleși cu Sași, germani cari se arătaseră și ei credincioși monarhiei și pe lângă aceasta erau de limbă germană; aceea pe care absolutismul voia s'o mențină ca organ de ocârmuire al Imperiului în contra zguduirilor cărora revoluția o expusese[1]. Intrară însă în dregătorii și un număr de Români care deși nu mai mare de 172, totuși se păru Românilor de peste munți ca ceva extraordinar și neauzit. Această primire a Românilor în dregătoriile statului

[1] Barițiu, *Părți alese* II, p. 631. Comp. Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, 1911, p. 55.

fu însă şi o şcoală aspră pentru Români, fiindu-le binefăcătoare, căci i-a învăţat să lucreze, i-a învăţat cu cunoştinţi şi idei, i-a dedat la regulă şi precizie, aşa că a început a se forma un corp de funcţionari rutinaţi de care ţara ducea lipsă mare[2].

Impăratul dădu Transilvaniei o nouă întocmire care este cunoscută sub numele de *Constituţia din 4 Martie* (1849) deşi ea nu avea din firea constituţională decât numele. Se proclama în ea principiul deplinei neatârnări a Transilvaniei de regatul Ungariei şi egala îndreptăţire a tuturor naţiilor din acea ţară, tocmai potrivnic ţintei urmărite de revoluţia maghiară. Se mai adaugă Transilvaniei, tot contra voinţei Ungurilor, cele trei comitate mărginaşe pe care Ungaria le încorporase în întinderea ei, anume Solnocul, Crasna şi Zarandul. Se recunoaşte fiecărei naţii dreptul neştirbit de a-şi păstra şi cultiva naţionalitatea şi limba. Se dă dreptul de liberă strămutare tutror locuitorilor, desfiinţându-se orice raport iobagial (Leibeigenschaft). Se decretează egalitatea înaintea legei; fiecare cetăţean poate câştiga proprietăţi imobiliare şi poate exercita orice meşteşug sau industrie. In privirea politică se dispune pentru Ungaria anume că *toate naţionalităţile şi limbile din această ţară să fie egal îndreptăţite* sub toate raporturile vieţii publice şi cetăţeneşti şi această egaliate să fie garantată prin instituţii potrivite. (§ 71) Constituţia revine a doua oară asupra acestui principiu spre a-l întări şi mai bine, în § 74, unde spune că „formarea internă şi constituţia marelui principat al Transilvaniei se va stabili după *principiul deplinii neatârnării de regatul Ungariei şi al egalei îndreptăţiri a tuturor naţionalităţilor din această ţară*"[3]. Constituţia *octroiată* de monarhul austriac ţinea învederat la slăbirea Ungariei şi deci indirect la întărirea poporului român.

Această tendinţă a guvernului din Viena se vede din mai multe alte fapte săvârşite de el în folosul Românilor. Aşa se creiază două şcoale preparandale româneşti la Orlat şi Năsăud pentru pregătirea învăţătorilor rurali[4]. Fiindcă se dispusese prin Constituţie publicarea legilor în toate limbile împărăţiei, în număr de 10, între care şi limba română, guvernul din Viena provoacă o cercetare a ortografiei, spre a se fixa scrierea Românească. Cu acest prilej însă se destăinueşte foarte limpede manopera duşmanilor Românilor care tindeau la a lor desbinare; anume se propune între altele ca ortografia pentru Românii uniţi să fie cu litere latine, iar pentru cei ortodoxi să se păstreze cirilicele, vroind să-i despărţească astfel şi pe

[2] *Ibidem.* p. 697. Tot acolo viaţa funcţionarilor.

[3] Textul întreg în Ţ. V. Păcăţianu, *Cartea de aur sau luptele politice-naţionale ale Românilor de sub coroana ungară,* I 1900 p. 523.

[4] Bariţiu, *l. c.* II. p. 636.

tărâmul scrierei, spre a îngreuia atingerea ideilor [5]. Se mai decorează apoi mai mulți ofițeri români cari luptaseră contra revoluționarilor unguri, precum căpitanul Traian Doda, locotenentul David Ursu, și mai târziu în 1852 împăratul decorează pe alte căpetenii române precum pe episcopul Andrei Șaguna, pe Simeon Balint, pe Axente Sever, pe Petru Marin, pe Fabiniu Pisa, pe preotul Neculai Erdeli și pe alții [6]. Se dă o pensie Pelaghiei Roșu, fiindcă în timpul luptelor, conducând o ceată de femei, scăpase pe bărbatul ei din mâinele insurgenților [7]. In 1850 se înființează cu autorizația guvernului, baronul Wallgenunth, reuniunea femeilor române din Brașov, Impăratul mai dă 600.000 de fiorini pentru reîntocmirea bisericilor românești.

Foile *Gazeta Transilvaniei* și *Foaia pentru minte* ce fuseseră închise în timpul revoluției, reapar și episcopul Șaguna întemiază și o a treia foaie *Telegraful Român*. In 1850 se dau și cele dintâi reprezentații teatrale române [8].

Chestia urbarială. — Mai însemnate decât toate aceste măsuri priincioase poporului român sunt acele privitoare la regularea raporturilor lui cu stăpânii moșiilor.

Sub imperiul dreptului tripărtit al lui Wörbeczy și a constituțiilor aprobate sub cari Românii din Transilvania trăesc până la 1848, țăranul nu avea nimic în proprietate, decât simbrie pentru munca lui iar pământul pe care ședea și pe care-l cultiva era și fusese privit todeauna ca proprietatea stăpânului său [9]. Aceasta era starea legală; cea de fapt era ceva deosebită, căci pe lângă că comunele iobage aveau păduri și pășuni proprii precum și munți cari puteau fi păscuți numai de vitele iobagilor, se mai văd foarte des iobagi, ca persoane individuale, posedând proprietăți private cu drept deplin. Țăranul iobag putea închiria, lua în zălog și poseda chiar pământ nobiliar în întinderi destul de însemnate. Aceste contraste între legi și starea de fapt provin din lupta și antagonismul dintre așezămintele vieții românești ale locului și legislația stăpânilor Maghiari, cari nu au putut nimici și înlătura cu totul acele așezăminte. Era aceeași situație care exista între pretențiile maghiare care nu recunosc decât o singură nație cea maghiară, pe când starea de fapt *care singură creiază drepturi reale și nu numai închipuite* este tocmai existența mai multor naționalități de care stăpânirea maghiară trebuia să

---

[5] *Ibidem*. p. 644, 657.
[6] *Ibidem*, p. 628 și 690.
[7] Păcățianu. *l. c.* p. 686.
[8] Barițiu, *l. c.* p. 658, 670, 674, 683, 684.
[9] Adaug G. Maior, *Politica agrară la Români*, 1906, p. 74.

ţină seamă[10]. Pe această stare de fapt şi pe drepturile reale ce isvorăsc din ea, se altoiră reformele cele aduse de anul 1848.

Deaceea la începutul veacului al XIX-lea, în 1818, când se făcu catagrafia pământurilor, în scopul împroprietăririi ţăranilor, se dispuse a se înscrie mărimea sesiunilor (moşiilor) iobagilor cu foloasele şi îndatoririle lor. Aceste părţi de moşii trebuiau la caz de contrazicere între declarările ţăranului şi ale proprietarului, să fie măsurate de agenţii catagrafici[11]. Se înţelege că nobilii îşi dădură toate silinţele, pentru a zădărnici această lucrare, silinţi în care isbutiră, tocmai cu ajutorul neuştiutorilor ţărani, înfricoşaţi cu sperietoarea că măsurătoarea se făcea în scopul dea mări dările la care erau supuşi; aşa că cei mai mulţi iobagi dădură întinderi de pământ mai mici decât acelea pe care le cultivau înadevăr, ceeace ar fi avut drept rezultat împroprietărirea lor pe întinderile acestea mai mici arătate. Urbarul alcătuit pe temeiul catagrafic din 1818 nu a fost votat decât în 1842, dar nu s'a promulgat şi deci nu s'a aplicat niciodată. Această lege urbarială se decretează tocmai în 1848.

Revoluţia ungurească din 1848, dacă a vrut pe deoparte, prin unirea Transilvaniei cu Ungaria, să înăbuşe cu totul neamul românesc, să-i stingă suflarea şi geniul lui propriu şi să-i prefacă în Maghiari, pe de altă parte, prin suprimarea robotului adică a clăcei şi a dijmei şi prin lăsarea pământului cultivat de ţărani în deplina lui proprietate a făcut Românilor un bine nespus, întărindu-le condiţiile economice ale traiului. Ungurii trebuiau să facă aceasta, deoarece revoluţia lor era pe lângă o năzuinţă naţională şi una după libertate şi era îndreptată nu numai contra Austriei şi cu tendinţa de a absorbi în sânul lor naţionalităţile nemaghiare, dar era totodată întoarsă şi în contra organizării feudale a societăţii şi statului lor contra sistemului privilegiilor aristocratice şi ceeace Ungurii cereau ca egalitate şi dreptate pentru ei, nu putea să nu folosească şi locuitorilor de alte neamuri ai Statului lor! *Legea urbarială din 1848 desfiinţează claca şi dijma şi lasă pământurile cultivate până atunci de ţărani în deplina lor proprietate.* Proprietarii aveau să fie despăgubiţi fără nici un scăzământ, cu capitaluri echivalente şi proporţionale cu venitul servituţilor desfiinţate[12].

Despăgubirea aceasta însă nu fu lăsată numai în sarcina ţăranului, *ci statul luă asupra lui*, aşa că toată lumea, ţăran, nobil, induştriaş şi neguţător contribue la ea prin dările obşteşti. Din aceasta şi din păstrarea pădurilor şi a păşunilor comunale se explică pentruce în Transilvania nu s'a întâmplat ceeace s'a petrecut în România unde despăgubirea fu plătită numai

[10] Com. Maior, *l. c.* p. 77.
[11] *Ibidem*, p. 82.
[12] Maior, *l. c.* p. 174 şi urm.

de țăran și unde nu se dădu acestuia nici imaș nici drept la pădure după legea rurală din 1864 că țăranul să recadă iarăși indirect în lanțurile iobăgiei. „Poporul ajuns proprietar pe moșioarele sale, le cultivă cu diligență atât mai mare, cu cât în timpul răsboiului oriental, 1853—1855, productele câmpului căutate din toate părțile aveau preț bun așa că țăranii silitori nu aveau nevoie să facă la foștii domni zile de lucru.

Incepuse a lua și comerciul un avânt iarăși necunoscut înainte în această țară; poporul trăgea și din ele folos bun, prin transportul cu carele, prin munca la încărcat și descărcat, prin vânzare de cereale, vite și altele"[13].

Această transformare a stărei țăranului nu s'a făcut însă chiar în 1848. Legea revoluționară pusese numai principiul; aplicarea și introducerea lui în aevea lucrurilor se făcu în timpul absolutismului; tot ca un mijloc de slăbire a elementului unguresc, celui așa de rău văzut de austriaci, cu toate silințele ce-și dădea aristocrația maghiară de a arăta guvernului din Viena că nu ea, ci partida democratică făcuse revoluția[14] Atribuirea pământului țăranului în deplină proprietate prin înlăturarea clăcii și a dijmei și despăgubirea proprietarilor se făcu în urma patentei imperiale din 21 Iunie 1854, adausă prin o alta din 15 Septemvrie 1858[15]. De atunci Românii s'au tot întins și multe proprietăți senioriale au trecut în stăpânirea lor, așa că astăzi Transilvania este o țară alcătuită mai ales din proprietari mici cu totul deosebită de România liberă unde latifundiile se întind la soare, aruncând în o modestă umbră proprietatea elementului poporan *. Se înțelege de sine că suprimarea iobăgiei în 1848 nu s'a făcut din bunăvoința Ungurilor, cărora le plăcea să o sprijine ci de frica mișcărei generale de emancipare a claselor impilate care mișcare cuprinsese toată Europa[16].

Biserica. — Precum se înnălțase condiția materială a Românilor în timpul absolutismului austriac, așa se întremă și organizarea lor bisericească. Această întărire este însă legată de un nume mare, acel al episcopului și mai târziu mitropolitului Andrei (baron de) Șaguna.

Originar din o familie aromână macedoneană, după sfârșirea studiilor lui universitare și teologice, Șaguna intră, chemat de mitropolitul sârbesc Ștefan Stratimirovici, ca profesor la seminarul din Carlowitz. Șaguna intră în călugărie în 1833,

---

[13] Barițiu, *l. c.* p. 668. Citat casul și de Maior, *l. c.* p. 182.

[14] Păcățianu, *l. c.* p. 668 și 688. Pentru chestia urbarială în deobște vezi Dr. Grimm, *Das Urbarialwisen in Siebenbürgen*, 1869. Grimm fusese organizatorul împroprietăririi.

[15] Barițiu, *l. c.* p. 192—193. Comp. Maior, *l. c.* p. 186 și urm.

[16] Barițiu, *l. c.* p. 264.

*) Aceste sunt scrise în anul 1914. N. E.

stând între sârbi 12 ani. Dovadă însă că el în acest timp se gândea la poporul român, este prelucrarea unei prescurtări a gramaticei lui I. Alexi[17]. In 1846 Şaguna fu numit vicar al episcopiei ortodoxe vacante din Sibiu şi începu activitatea lui pe tărâmul naţional bisericesc român. El ia îndată măsuri întinse de cultivare şi moralizare a preoţilor şi, cerând voe dela guvern să facă vizitaţii canonice, introduce o deaproape privighere a îndeplinirii dispoziţiilor luate de el. Făcându-se alegerea episcopală la Sibiu, Şaguna cu toate că eşise din alegeri cu mai puţine voturi decât concurenţii săi, Ioan Moga şi Moise Fulea, fu numit de Impăratul, la care Şaguna se bucura de un nume foarte bun, în scaunul de episcop ortodox al Ardealului. Se spune că venind la el o deputaţiei de preoţi ca să-i spună să-şi retragă canditatura căci clerul român nu l'ar vrea, el fiind sârb, Şaguna le-ar fi răspuns cuvintele lui Lăpuşneanu: Dacă nu mă vreţi voi, eu vă vreau"[18].

Şaguna începu să se amestece şi în mişcările politice în timpul revoluţiei din 1848 şi anume prin participarea lui la adunarea din Blaj, la comitetul numit deaceea adunare pent u a privighea interesele Românilor şi la deputaţia trimisă la Viena în acelaş scop. Dar fiindcă el fusese unul dintre cei ce contribuiseră la chemarea Ruşilor, îşi văzu viaţa expusă primejdiei şi se deştără pentru 8 luni de zile, până la încetarea mişcărei revoluţionare. In acest răstimp Şaguna se duse la Impăratul, la Olmütz, unde el stărui mult ca naţia lui să fie scoasă de sub Unguri şi dobândi în sfârşit redactarea articolului din Constituţia Imperială din Martie 1849 prin care se declara Transilvania de Principat neatârnat de regatul unguresc şi care constituie cea mai vajnică din toate măsurile de care atârna mântuirea neamului său, şi acum ca şi atunci[19].

După această izbândă Şaguna căută să obţină drepturi pentru Români şi faţă cu Saşii cei favorizaţi de guvernul ausstriac, protestând în contra denumirei Ţărei Bârsei de *Sachsenland*, arătând Şaguna că în acea regiune poporaţia românească este în majoritate[20].

Silinţele lui Şaguna însă de a obţinea ca naţia românească să fie constituită cu un organism aparte în sânul împărăţiei austriace s'a lovit de greutăţi de neînvins, mai ales din cauza favorizării excepţionale a elementului săsesc.

După dezarmarea Ungurilor în 11 August, Şaguna se întoarse în Ardeal. Să urmărim activitatea lui sub regimul

---

[17] Titlu gramaticii lui Alexi este *Gramatica daco-romane sive Valachiae* Viennae 1826. Prescurtarea lui Şaguna nu a fost tipărită.

[18] Ioan Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna*, p. 25, 27—29, 50.

[19] *Ibidem*, p. 77.

[20] *Ibidem*, p. 79.

absolut ce se întronează în toată monarhia după răpunerea revoluției ei.

In o epistolă a lui Șaguna către Maiorescu se vede amărăciunea de care era cuprins mitropolitul, când vedea că „la Unguri limba oficioasă e cea ungurească, la Sași fiind cea nemțească, iar la Români unde sunt amploiații unguri e un-

Mitropolitul Andrei Baron de Șaguna 1851 — ca Episcop. Colecția Academiei Române.

gurească, unde sunt sași nemțească, *iar unde se întâmplă să fie și amploiați români este iarăși nemțească*". Ceeace-i stătea pe inima lui Șaguna era deci limba și naționalitatea poporului său[21]. Cu atât mai mult avea motiv Șaguna de a fi îngrijat, cu cât el nu vedea nici început de organizare a Transilvaniei care să fie dat Românilor un rost în ocârmuirea acestei țări; căci

[21] *Ibidem*. p. 86 nota 1.

numai numirea câtorva dregători români, crearea câtorva şcoale şi sprijinul încuviinţat câtorva biserici nu era îndestulător. Văzând Şaguna că rezultatele pe tărâmul politic erau slabe de tot, se abate pe tărâmul religios pe care el ştia că cel puţin limba şi credinţa vor putea fi apărate şi după ţinerea sinodului din 1850, începu cu mini tru Leo Thun o luptă îndrăsneaţă care tindea la îmbogăţirea şcoalelor şi a bisericilor române cu toate cele de trebuinţă spre a lor înaintare. Intre altele Şaguna ajunge a răspinge părerea ministrului Thun ca să se înfiinţeze parohii româneşti numai acolo unde poporaţia română ar atinge cifra de 1000 de suflete, isbândă însemnată dacă ne gândim că a fost respectată faţă cu un ministru sub regimul absolut. Şaguna însă, în afară de cele ce obţinu dela Stat în favoarea şcoalelor şi bisericii române, mai adună multe fonduri din colecte şi donaţii private zidind din capitalul strâns de el, frumoasa catedrală din Sibiu, cum şi alte aşezăminte culturale. După aceea Şaguna reia lupta dusă de el încă mai de mult pentru scoaterea Românilor de sub mitropolia Sârbească dela Carlovitz. Şaguna creiază un seminar în Sibiu cu mai mulţi bursieri apoi un număr de şcoale poporane prin sate şi întăreşte pe cele existente susţinute de parohii; mai organizează şi şcoale secundare şi anume din 6 gimnazii superioare adică licee şi 6 şcoale reale plănuite, se înfiinţează deocamdată numai acel din Braşov, pentru care se cumpărase o casă de mai înainte, însă de teamă ca Saşii să nu zădărnicească întreprinderea, casa se cumpărase pe un nume privat [22]. Şaguna întocmeşte şi o tipografie numită arhidiecezană aşezată în o mare şi frumoasă clădire din Sibiu, adunând pentru susţinerea ei un fond de peste 400.000 de coroane. In precuvântarea la traducerea Bibliei tipărită în acea tipografie, Şaguna rosteşte păreri foarte temeinice asupra valoarei limbei pentru un popor. Intre altele el spune că „pentru aceia a îmbrăcat traducerea în vestmântul limbei acelcia care să fie înţeleasă de toţi Românii de pretutindene. Limba acestei cărţi nu e făcută, ci luată adică din gura poporului şi aşa traducătorul nu e decât un răsunet, nu numai al limbei ci şi al simţirei şi pentru tot al chipului cugetării poporului". Mai spune foarte frumos Şaguna că „limba noastră e pom viu. Ramurile bătrâne şi fără suc se uscă şi cad; mlădiţii tineri iese şi cresc; frunza vestejeşte şi se scutură, dar alte noi curând îl împodobesc. Toate ale lui se fac şi se prefac, numai trupina rămâne totdeauna aceeaşi" [23]. Şaguna el însuşi este scriitor. In 1854 Şaguna publică *Elementele Drep-*

[22] Ioan Lupaş, *l. c.* p. 148. Comp. Bariţiu, *l. c.* p. 665.

[23] Ioan Lupaş, *l. c.* p. 159. Din această tipografie a eşit în timpul celor 10 ani de absolutism vro 60 de volumuri parte de ştiinţă şi literatură, parte religioase.

tului canonic iar în 1860 *Istoria bisericească* în două volumuri. El mai înfiinţează şi ziarul *Telegraful român* apărut la începutul anului 1853. In profesia de credinţă a ziarului, întâlnim o definiţie a istoriei care pune în mirări prin exactitatea ei anume că ea ar fi „ordonarea şi aducerea în un sistem a tuturor evenimentelor cu cauzele, efectele şi legătura lor întru sine"[24]. Acest ziar, fiind organul personal al lui Şaguna şi nepublicându-se în el nici un rând fără încuviinţarea lui, este o icoană credincioasă a părerilor lui şi totodată una prea vie a timpului în care a trăit acest mare apostol al Românilor.

După anul 1859 în care Austria pierde războiul cu Franţa, ea este nevoită a mai slăbi frânele absolutismului şi a-i introduce măcar până la un punct principiile constituţionale.

Tendinţele divergente ale naţionalităţilor. — Cu toată aparenta plecare a guvernului din Viena către poporul român, în realitate acel guvern în frunte cu împăratul se reţinu dela concesii prea mari către acel popor, reţineri care provenea în fond din o neîncredere în protestările lui de fidelitate pe care germanii le socoteau numai interesate iar nu pornite din inimă ceeace pentru poporul român cel mare şi generos era o temere neîndreptăţită. Indoiala întreţinută în mintea guvernului central era însă hrănită de vechii, secularii duşmani ai neamului românesc: Saşii. Incă din 1850 sasul Iosif Bedeus de Schäsburg alcătuise un memoriu în care califică pe poporul român de „barbar, lipsit de orice cultură şi periculos pentru tron şi dinastie"[25].

Românii cari nu aveau la aceea epocă nici un ziar al lor în Transilvania, răspund insultelor şi calomniilor prin un ziar din Bucovina care purta însuşi numele provinciei unde apărea precum şi prin o broşură deosebită[26]. Cu acest prilej amintim o broşură mai veche scrisă în 1842 nu numai în limba germană, dar chiar de un sas Ştefan Ludovic Roth (împuşcat în 1849 în Mai) în care apără părerea că nu s'ar putea impune limba maghiară tuturor locuitorilor. In capitolul al VI-lea *Panslavismus* oder *Valachia und Ardel*: Roth spune: „Nu este nevoia de a se decreta o limbă naţională, căci o astfel de limbă o posedăm. Nu este cea germană, nici cea maghiară *ci limba română*. Lucrul nu poate fi tăgăduit"[27]. Ceeace voia să zică că atunci eşi nevoia de înţelegere între un sas şi un maghiar ei întrebuinţau idiomu valah care în acest fel eşi limba naţională. Acest sas care susţinea şi necesitatea unui imperiu daco-

---

[24] *Ibidem*, p. 166.

[25] Bariţiu, *l. c.* p. 624. Ziarul vienez *Die Presse* No. 176 din 1870 scrie în acelaş înţeles.

[26] *Bucovina*, 4 Oct. 1848 — 20 Sept. 1850, gazetă românească pentru politică, religie şi literatură. Cernăuţi. Red. George şi Alex. Hurmuzaki.

[27] *Der Sprachenkampf in Siebenbürgen*, p. 47; Bariţiu, *l. c.* p. 632, 654.

roman era însă un exemplu unic între Saşi. Indeobşte acest popor nutria contra Românilor gânduri duşmăneşti ceeace se vede întâi din ziarul *Siebenbürger Bote* din Sibiu care numeşte pe gloria cea mai curată a poporului român Avram Iancu, căpitan de hoţi. In alt număr, acelaş ziar îndeamnă pe Germani a spânzura pe câţiva Români, ceeace aduce o protestare în destul de violentă a episcopului Şaguna. Tot de prin uneltirile săseşti am văzut cum Românii cumpărasră pe nume privat casa pentru aşezarea gimnaziului român din Braşov.

Aşa dar Românii care ar fi avut interssul a lupta alături cu Saşii împotriva Ungurilor erau duşmanii în ascuns şi pe faţă de neamul ce ţinea aşa de aproape tocmai de guvernul central al împărăţiei.

Aceeaşi stingherie venise încă Românilor şi din altă parte, din aceea a Sârbilor din Banat care menţineau pe Români de atâta timp în asuprire religioasă şi scolară a mitropoliei din Carlovitz, de a căreia supremaţie Românii acuma voiau să scape cu orice preţ.

Românii din Banat erau apăraţi din două părţi, bisericeşte de Sârbi sub ierarhia cărora Românii intraseră dela anul 1695; politiceşte şi mai ales în limbă de către Unguri de care Banatul ascultă aproape dela aşezarea Ungurilor în Panonia. In 1843 Eftimie Murgu care era Bănăţean şi pe care l'am cunoscut ca profesor de filosofie la Iaşi în 1833, dar care se reîntorsese în patria lui, este arestat sub învinuire că ar fi agitat contra statului maghiar. Tot Murgu luptă însă mult pentru despărţirea ierarhiei Românilor de Sârbi.

In 15/29 Iunie 1848 se ţine o mare adunare la Logoş sub preşidenţia lui Eftimie Murgu, pe şesul numit de atunci *Câmpul Libertăţei*. Adunarea ia poziţie hotărîtă contra Sârbilor şi Ungurilor decretează înarmarea poporului şi aleg de căpitan suprem revoluţionar pe E. Murgu, şi impune limba română pentru judecătorii[28], aşa rămaseră lucrurile şi după sdrobirea revoluţiei maghiare; dar luptele bisericeşti cu Sârbii şi deputăţia Românilor trimisă la Viena de revoluţia din 1848 spre a reînoi stăruinţele pentru instituirea unei episcopii româneşti în Banat despărţită de cea sârbească, înăspriră mult relaţiile Românilor cu Sârbii. Episcopul diecezan din Timişoara Pantelimon Zsivkovici în înţelegere cu Buiaciei mitropolitul din Carlovitz opri în Octomvrie 1849, 70 de preoţi români dela slujba bisericească şi îi aduse arestaţi în Timişoara sub cuvânt că ar fi publicat proclamaţii revoluţionare lucru ce se făcuse de servitorii tuturor confesiunilor ascultând de revoluţionari de frică şi de care fapte nici preoţii români nu puteau fi învinuiţi, decât doar dacă li se caută pricina[29].

---

[28] Gh. Popovici, *Istoria Românilor Bănăţeni*, 1904, p. 297, 363, 365.
[29] *Ibidem*, p. Comp. Bariţiu, *l. c.* p. 659.

Aceste frământări intervenite între popoarele care avuse interes a ținea împreună ei o întoarse cu toatele contra Ungurilor, slăbiră împotrivirea și făceau jocul elementului asupritor. Mai ales era primejdioase pentru Români dușmănia Sașilor care se bucurau de simpatiile puternice de rasă ale guvernului central deci și intrigau și ponegrau necontenit pe Români la Viena cu felurite pâri care răciau tot mai mult pe guvernul central contra Românilor și le îngreuna poziția. Din această ținută și replică pentru ei, cu tot interesul ce-l avea Curtea de Viena de a ocroti pe Români, pentru a slăbi pe Unguri, opri totdeauna la jumătate de măsuri până când ia sfârșit în urma unor vajnici evenimente din afară, ea se hotărî să jertfească cu totul pe Români dușmanilor lor celor mai înverșunați: Ungurii. Se văzu apoi cât era de prețuită în adevăr ideea de naționalitate în sânul guvernului austriac de pe aprecierea ei de către un consiliu de episcopi ai monarhiei adunați la Viena încă în 1849, care consiliu declară aspirațiile naționale cu o rămășiță din veacurile păgânătăței precum și felurimea limbilor (după turnul lui Babel) numai o urmare a păcatului și o depărtare de Dumnezeu [30]. Sinodul acesta găsia lecuirea tuturor relelor numai în ascultarea de papă ca șef suprem al omenirii și în sânul bisericii catolice. Această părere rostită de oamenii bisericii fără înconjur, era părerea ce mișuna în mințile celor mai mulți; la oamenii politici înlocuit fiind papa cu împăratul iar biserica cu monarhia austriacă.

2. PERIOADA CONSTITUȚIONALĂ

Frământări culturale românești. — Guvernul austriac se hotărî după pierderile exterioare să mai astâmpăre nemulțumirea popoarelor monarhiei, prin concesii pe tărâmul libertăților și începu a tinde către o împărtășire și a poporului (sau mai bine zis a popoarelor din Austria) la conducerea statului. Bineînțeles că guvernul voia să-și dee arătarea că el concedă de bună voia lui oarecari căderi acestor popoare și dispune tot pe calea absolutistică măsurile care erau să îndrumeze monarhia spre o viață mai constituțională.

Impăratul adause către senatul (consiliul de stat) al imperiului mai multe persoane de frunte din toate țările monarhiei, și așezământul sub numele de senat întărit (Verstärkter Reichsrat) trebuia să pregătească trecerea dela absolutism către viața constituțională. Acest consiliu de stat sporit deschise ședințele sale în 31 Mai 1860 și ținu în anul întâi ședinți, până la sfârșitul lui Septemvrie. Din Ardeal a luat parte un

[30] Barițiu, *l. c.* p. 732.

ungur, Neculai Banffy, un sas, Carol Maayer din Braşov şi un Român, Episcopul Andrei Şaguna. Mai luară parte ca Români din alte provincii ale monarhiei: Andrei Mocioni din Banat şi baronul Neculai Petrini din Bucovina. Din Ungaria erau mai mulţi între care şi Gheorghe Mailat. Prezenţa Ungurilor şi a Românilor în un corp deliberant nu putea să nu dee pe faţă antagonismul cel învechit şi înrădăcinat al celor două popoare. Senatorul ungur Mailat, în un discurs al lui, rosti părerea cea atât de iubită poporului maghiar că „în Ungaria există numai o singură naţie, cea maghiară, şi că toţi ceilalţi cetăţeni orice limbă ar vorbi se consideră de maghiari"[31], sprijiniri care aduse o puternică înfruntare din partea lui Şaguna care apăra tocmai principiul protivnic acel al egalei îndreptăţiri a naţionalităţilor. In cuvântarea lui din 26 Septemvrie Şaguna ceruse îndeplinirea a zece punte „fără de care nu vor fi cu putinţă nici binele în lăuntru nici puterea în fară. Aceste punte ţinteau între altele la constituirea autonomiei a provinciilor, la egala îndreptăţire a tuturor naţiilor şi dreptul limbei la toate dregătoriile, învăţământ confesional în limba naţională, primirea tuturor naţionalităţilor în toate dregătoriile Statului şi anume nu numai în cele provinciale ci şi în cele centrale. Se puse însă în desbatere şi o chestie de principiu, dacă organizarea nouă ce era să se dea statului austriac era să fie centralistă sau federalistă. Federaliştii care erau în majoritate, susţineau însă părerea ca să se încuviinţeze drepturi numai individualităţilor istorico-politic, astfel precum ieşiseră ele din trecutul monarhiei; chestie care înlătura cu totul orice drept de participare al Românilor la conducerea Statului sau la foloasele ce ar fi rezultat din noua lui întocmire. Această chestie a principiului pusă la vot obţinu 34 pentru federalişti, 16 pentru centralişti iar 6 omiteri între cari şi Şaguna răspinseră ambele proiecte; întâi şi federalismul alterat prin adausul făcut nu putea fi în folosul Românilor. Cu toate relaţiile cele în aparenţă foarte prietenoase cu curtea imperială soarta Românilor nu prea înainta deloc, ba din contră se arăta în destul de ameninţătoare, aceasta cu atât mai mult că senatorul Ungur comitele Apponyi declarase dela început că „convocarea acestui senat imperial a provocat nedumeriri în sânul poporului maghiar căruia nu-i convine ca reprezentanţii săi să discute împreună cu acei ai altor popoare, însă numai cu Unguri în parlamentul lor propriu"[32]. Românii însă văzând cum le merg trebile politice, se abătură iar pe calea culturală reîncind silinţele lor pentru înfiinţarea unei mari societăţi de învăţătură propăşire şi intelectuală şi economică,

[31] Ioan Lupaş, *Mitropolitul Andrei Şaguna*, p. 188. Constituirea senatului imperial vezi în Păcăţeanu, *Cartea de aur*, II, p. 36.
[32] *Ibidem*, p. 190. Păcăţianu, *Cartea de aur* III, p. 12.

silinți începute însă din anul 1842. Anume în 1860, cele două căpienii bisericești, cel unit și cel ortodox, în fruntea a 176 de bărbați mai de seamă ai cugetării și condeiului din Ardeal, cer dela guvernator, principele de Lichtenstein, voia să se poată aduna în Sibiu pentru a întocmi o societate literară și economică. După multe tratări se ajunge abia la rezultatul că „societatea nu trebuie să aibă un caracter exclusiv românesc și mai ales se oprește, ca această întovărășire să-și ia un titlu care să apară în ochii naționalităților ca o asociație cu tendinți exclusiv națională". Românii cu toate manifestările lor adeseori exagerate de dinasticizm și de fidelitate către monarc, erau tratați cu aceeași neîncredere ca și Maghiarii și Italienii. La cele mai călduroase manifestări omagiale românești, din gură sau din pană, li se răspundea cu complimente, iar pe din dos dușmanii ziceau între ei: „Românii mint, căci voesc să ne înșele. Să nu le dăm nici un crezământ, să ne folosim numai de prostiile lor"[23]. Această ținută a organelor oficiale austriace se explică dacă luăm în primire adâncile nemulțumiri pe care Românii din principate le aduseră Austriei prin purtarea lor în chestia Unirii și mai în urmă în îndoita alegere a principelui Cuza, ambele aceste fapte politice realizate de Români în contra voinței vădite a imperiului Habsburgic și cu sprijinul Franței; adică tocmai cu puterea aceleia ce făcuse să cadă mai multe nestimate din cele adause de veacuri prin răpiri la coroana imperială. Cum putea însă să desfacă Austria poporul român în două părți și să favorizeze baștina, când cele două mari trunchiuri răsărite pe rădăcina ei otrăviau cu frunzișul lor poalele monarhiei austriace?

Și în adevăr de mare, de neapărată nevoe era întărirea culturală a neamului românesc. De când Românii începuseră să între în funcții, urmând ei a sluji în altă limbă decât a lor, se siliau mulți din cei ce năzuiau la dregătorii a-și însuși idiomul străin în dauna limbii lor proprii, mulți alți și din cei mai de seamă ca Barnuț, Laurian, Papiu Ilarian, Maiorescu trecuseră în țările române. Imbulzirea către funcții subțiase îndreptarea acea către preoție care mai înainte atrăgea toate puterile mai vii ale minții românești, încât multe parohii rămăseseră vacante, mai ales că mulți tineri se îndreptau acuma și către armată. Bărbații culți neatârnați care să nu umble după posturi publice, erau prea puțini, încât starea inteligentă română lăsa mult de dorit în toate privirile în țările de peste munți[24].

Cum am văzut însă, guvernul central voia să fixeze o ortografie românească, crezu că societatea literară ce se creia îi va putea ajuta în acest scop și dădu după multe trăgănări

---

[23] Barițiu, *l. c.* III, p. 29.
[24] Barițiu, *l. c.* p. 25—27.

voie de a se înfiinţa. Comisia literară română fu alcătuită la început din Timotei Cipariu canonic dela Blaş, Ioan Popasu protopop, Gheorghe Bariţiu ziarist, Gavril Munteanu director gimnazial, Ioan Puşcariu pretor cesaro — crăesc, Andrei Mureşanu translator, I. F. Negruţiu protopop autor, Vuternian protopop şi Ioan Codru Drăguşanu ajutor de pretor, în total 9 persoane. Doctorul Paul Vasici era delegat al guvernului. După aceasta primă încercare care se vede că ieşi spre mulţămirea guvernului, statutele societăţii fură aprobate şi se începu a funcţiona regulat dela 1861 înainte. „Dacă nu ar mai fi făcut nimic Românii în 1860 spre desvoltarea şi consolidarea vieţii lor naţionale, posteritatea tot le ar fi datoare cu recunoştinţă pentru înfiinţarea Asociaţiei". Din lucrările ei în timp mai bine de jumătate de secol se vede cum Românii şi-au împrumutat ideile prin aceeaşi limbă maternă cum s'a desvoltat la ei simţimântul umanitar cum s'a desteptat tot mai mult conştiinţa naţională, cum a înavuţit, netezit şi purificat limba neamului, căpătând convingerea că şi în această limbă se pot cultiva prea bine ştiinţele şi artele, că se poate legifera şi administra o ţară şi că naţia română a intrat cu limba ei în concertul popoarelor neolatine, cele mai civilizate ale Europei.

Tot pe atunci se deschide cu mare greutate şi mulţămită unor subvenţii de câte 200 de galbeni daţi de principatul român şi gimnaziul din Braşov unicul ce da învăţătură secundară în limba română şi, dacă lucrul acesta aşa de mic în aparenţă are aşa însemnătate pentru Transilvania, este că acolo iniţiativa privată trebuia să înlocuiască îngrijirea care în vremile noastre cade de obiceiu în sarcina Statului şi acum iniţiatorii trebuia să cerşească banii trebuitori de un popă el însuşi neştiutor de carte, dar care înlocuia luminile ce-i lipsiau prin căldura inimii şi iubirei neamului[35].

Tot pe atunci începu să se tipărească *Gazeta Transilvaniei* şi *Foa a pentru Minte*, cu litere latine se înlătură oprirea intrării de carte şi tipăritura din principate, înlesnindu-se iar atingerea întru cât două mari ramuri ale poporului român care se manifestaseră pe calea simţimântului şi a facerii de bine prin hărazirea banilor din partea principatelor pentru gimnaziul din Braşov. Aceste danii făcute Transilvănenilor din partea Românilor din Moldova şi Muntenia începură mai demult, încât sprijinirea gimnaziului braşovan era numai urmarea mai departe a unei serii acum începute.

Incă din 1846 Graful Scarlat Rosetti (ai căruia părinte fusese înălţat la acest rang de împăratul Carol al VI-lea şi care convenise de mai mult timp împreună cu alt boier la apele minerale din Transilvania, cumpărase în comuna Vălcele (El-

[35] Bariţiu, *l. c.* III, p. 22—33.

löpatak) loc de casă parohială şi casă de şcoală iar Neofit mitropolitul Ungro-Vlahiei, spatarul Costache Ghica, Alecu şi Dimitrie Filipescu şi câteva boieroaice muntene rădicaseră o biserică de piatră în aceaşi localitate. Pe la 1855 graful Rosetti depune la episcopia din Sibiu 1000 de fiorini cari să se dee ca premiu pentru cea mai bună Istorie a Românilor, având tot el a suporta costul tiparului. Neprezentându-i până în 1860 încă nici o lucrare istorică, Graful Rosetti schimbă premiul pentru traducere de autori vechi anume 1000 de fiorini pentru Tacit, adăogând câte 500 de fiorini pentru Suetonius şi Iornardes. S'a găsit în aceste vremi aşa de turburate numai Gavril Munteanu directorul gimnaziului de Braşov care să facă traducerea lui Suetoniu. Se mai făcuseră şi altă încercare de a se traduce autori latini. Aşa Ioan Antonelli profesor la Blaş tradusese în 1851 pe Tit Liviu. Ioan V. Rusu alcătui tot pe atunci o Istorie a Transilvaniei pe care o tipărise mai târziu (în 1864). Tot pe atunci se tipăreşte la Iaşi Cronicul lui Şincai iar în 1855 apare la Blaş studiile filologie ale lui Cipariu asupra limbei române, intitulat *Acte şi Fragmente* şi în 1854 Istoria bisericească pe scurt de Basiliu Ralea şi în 1860 acea mai cuprinzătoare a lui Şaguna în două volumuri[16].

Aceste erau slabele reînceputuri de cultură românească şi valurile cele atât de răscolite ale vieţii politice şi al îngrijirii atât de vajnici pentru viitorul neamului.

In Banat însă se urma mai departe lupte înverşunate pentru scoaterea Românilor din jugul bisericei sârbeşti şi, după Eftimie Murgu se iviseră alţi bărbaţi ca fraţii Mocioni şi Godsu care să ducă mai departe lupta, ajutaţi fiind şi de marele ocrotitor al vieţii naţionale româneşti din acele timpuri, episcopul Andrei Şaguna care pe atunci sprijinea la Viena cauza poporului său şi îndemna constituirea unei mitropolii româneşti neatârnate în ţările de peste munţi.

Dacă adăogim la cele spuse nici împrejurarea că Românii erau mâncaţi în Banat de Sârbi prin biserică, de germani prin şcoală şi viaţa socială, în Maramureş, Ugocea, Satumare (Crişiana) prin maghiarizm şi rutenizm tot aşa în Bihor unde preoţii abia uneori ţinea predici la poporul român în limba maghiară[17], atunci vom putea preţui în adevărata ei valoare întocmirea Asociaţiei Transilvane pentru cultura şi limba română.

Diplome imperiale din 20 Octomvrie 1860. — Din lucrările întâiei sesiuni a senatului imperial ieşi Diploma împărătească din 20 Octombrie 1860 care întroducea constituţionalizmul în viaţa politică a monarhiei austriace. Cu toate că aceste diplome

[16] Bariţiu, *l. c.* IV p. 99—103.
[17] Bariţiu, *l. c.* p. 35—36.

primea teoria individualităţilor istorico-politic şi deci tăgăduia Românilor dreptul de a se constitui în un corp aparte, totuşi ea le aducea un câştig însemnat prin declararea autonomiei Ardealului. Românii care alcătuiau majoritatea locuitorilor ţării nădăjduiau că vor putea lua în mână prin majoritatea lor şi dieta conducerii provinciei autonomă şi deci favoriza elementul românesc care să se bucure şi el de veniturile ţării strâns mai mult din sudoarea poporului român[38].

Şaguna, văzând schimbarea situaţiei politice a ţării, convoacă în Octomvrie 1860, după închiderea lucrărilor senatului imperial al doile sinod al bisericii orotodoxe române. Din desbaterile lui, Şaguna şi cu alţi bărbaţi fruntaşi ai Românilor, luară curajul a cere dela împăratul nimic mai puţin decât *numirea unui Român de cancelar în Ardeal*[39].

Cum lesne ne putem închipui această cerere a Românilor nu fu ascultată şi guvernul austriac numi în posturile de guvernator şi cancelar al Ardealului tot unguri şi anume guvernator pe Emeric Micio iar cancelar pe Francisc Kemeny, adecă doi oameni din acee naţie pe care o ştia cea mai duşmană a monarhiei austriace şi nu dintre Românii care îi erau supuşii cei mai credincioşi — aceasta din pricină că Austria se *temea de turburătorii Unguri* şi cum am văzut nu avea încredere în Români.

Sinodul fusese numai îndrumarea pentru adunarea unei conferinţi naţionale care se deschise sub preşidenţia ambilor capi bisericeşti în 1 Ianuarie 1861, şi era alcătuită din 159 de membrii. Se hotăreşte ca să se declare naţia românească de naţie politică; că toţi Românii sunt fraţi de sânge fără a se privi la ritul de care se ţin (cel unit sau cel ortodox). Tot în această conferinţă se votează şi bazele legii electorale celei nouă anume ca proprietatea de pământ fără privire la întăbulare, venitul anual de 50 de fiorini, situaţia de preot, învăţător, avocat, inginer, doctor, farmacist să dee drept de a fi alegător[40].

In urma acestei conferinţe naţionale româneşti, se deschide o alta mixtă compusă de Maghiari, Saşi şi Români în 11 Fevruarie la Alba Iulia în care se repetă tesa punerea la urmă a Românilor chemându-se pentru cei 500.000 de Unguri trăitori în Ardeal 24 de deputaţi, pentru cei 200.000 de Saşi 8 şi pentru cei 1.400.000 de Români tot 8, din acelaş motiv care determinase şi numirea a doi unguri în fruntea guvernului ţării. Reprezentanţii Românilor şi mai ales cei doi capi bisericeşti sprijini părerea susţinută şi de Unguri în preajma revoluţiei lor din 1848 că „naţionalitatea e mai scumpă decât

[38] Ion Lupaş, *l. c.* p. 195.
[39] Bariţiu, III, p. 64.
[40] *Ibidem*, III, p. 76—77.

libertatea şi că ei nu vor putea desbate chestia unirei cu Ungaria decât după ce Românii vor fi recunoscuţi de naţie politică a ţării, principiu pus încă de marea adunare din Blaş". Şaguna adăoga că „naţia română înţelege sub libertate starea cea normală a patrii sale constituţionale care să-i asigure viaţa, onoarea şi averea ei; iar sub luminare înţelege folosirea darului vieţii constituţionale bazat pe egala îndreptăţire cu privire la religia şi naţionalitatea sa, şi la cultura şi întrebuinţarea limbii sale naţionale"[41].

Mai căută Şaguna să arate binele ce rezultă pentru monarhia austriacă din diversitatea popoarelor şi a limbilor ce o alcătuesc, temă pe care îi greu de sprijinit decât doar prin sofisme ,meşteşugite[42].

Ungurii bine înţeles au apărat şi aici şi, lucru neaşteptat prin organul lui Haynol episcop diecezan al Romanilor uniţi păstrară legea din 1848 cu unirea Transilvaniei cu Ungaria şi toate consecinţele ei şi această rezoluţie a şi fost votată cu 27 de voturi, 24 ale Ungurilor şi 3 Saşi să şi alipească de ei.

Din punctul de vedere unguresc desbaterea unei legi electorale pentru Transilvania era ceva de prisos, lucru ce tocmai Românii cereau din răsputeri, întemeindu-se pe diploma împăratului din 20 Octombrie 1860 care declară Principatul Transilvaniei despărţit cu totul de Ungaria şi constituit în chip autonom.

Ungurii, după închiderea conferinţei mixte, aleargă la Viena pentru a stărui să fie o singură dietă, aceea din Pesta, ceea ce însămna ca împăratul să-şi calce însuşi a lui Diplomă[43].

Dieta Transilvaniei din 1863—64. — Constituţia din 20 Octomvrie 1860 a făcut să se retragă ministerul absolutist al lui Schwartzenberg şi să se întocmească cu unul constituţional sub Schmerling, om cunoscut pentru principiile sale plecate către această formă de ocârmuire. Schmerling însă era centralist hotărât şi lui i se părea că chiar constituţia din 1860 înclina prea mult spre federalizm. Noul ministru propunea modificările aduse, să strângă mai mult puterea la centru, creând un parlament compus din 343 de membri. Pentru a măguli şi ademeni Ungaria, i se recunoaşte dreptul de a trimite ea singură 85 de deputaţi, pe când marele principat al Transilvaniei avea să trimită numai 26, Croaţia 9, Dalmaţia 5 şi a. m. d.

Patenta însă în loc de a îmblânzi pe Unguri, îi dispun încă şi mai rău contra guvernului central. Ei cereau curat şi fără încunjur restituirea constituţii din 1848, şi mai ales unirea

---

41 Ioan Lupaş, *l. c.* p. 199.
42 *Ibidem*, p. 200.
43 Bariţiu, *l. c.* III, p. 98.

Transilvaniei cu Ungaria. Pentru a constrânge pe guvernul din Viena, Ungurii refuză de a plăti contribuţiile care se încasau numai pe calea execuţiei şi nu se supun la recrutarea armatei. In 1861 rămăşiţele de dări din Ungaria se urca la 30.000.000 de fiorini! Românii în imensa lor majoritate şi cu puţine excepţii dintre Maghiari cereau mereu prin petiţii către guvernul central autonomia ţării lor, împărtăşirea lor la dieta Transilvaniei şi în parlamentul central. Ungurii prin răspunsurile lor combăteau din toate puterile aceste năzuinţi ale românilor şi când aceştia invocau numărul lor covârşitor pentru dobândirea unor drepturi echivalente, Ungurii le răspundeau că tocmai acest număr al lor prea mare i-ar face primejdioşi, pentru monarhie, căci unirea principatelor române în un singur Stat ar îndemna fără îndoială neamul spre visul Românilor: Imperiul Daco-Roman. Se mai întâmpina că Românii nu ar putea răzbi numai cu numărul masselor lor brut, şi că le ar trebui şi dovada culturei intelectuale şi a proprietăţei de pământ. In această privire Românii răspundeau victorios că votul lor major nu ar fi de dispreţuit, iar în ce priveşte pământul, cele 250.000 de familii de ţărani români stăpâniau $^3/_4$ din pământul Ardealului iar cele 5000 de familii nobile maghiare numai $^1/_4$. Apoi în Săsime, iarăşi întinderea cea mare a pământului era în mâinile poporului român şi nu în acele ale Saşilor[44]. Acest rezultat fusese obţinut în urma legilor de împroprietărire din 1848—1854.

Părerile din conferinţa mixtă din 11 Fevruarie fiind aşternute monarhului; el hotăreşte în 26 Martie 1861 să răspingă opinia majorităţii acelei comisiuni care sprijină unirea Transilvaniei cu Ungaria şi obligă pe guvernul ţării să facă alegerile în Transilvania pe baza unui cenz de 8 fiorini minimum plătit de orice locuitor, de orice neam şi limbă ar fi. Ungurii nu voiau cu nici un preţ să primească această bază pentru alegeri şi de aceea, când împăratul ordonă prin rescriptul său din 26 Martie 1861[45], alegerea dietei transilvane şi deschiderea ei pentru ziua de 4 Noembrie, guvernul acelei ţări, în loc să se supună răspunde prin un protest motivat foarte lung, că nu ar putea să o facă. Tot pe atunci se desbătea chestia naţională a Românilor şi în dieta din Pesta şi în casa Magnaţilor. In aceasta din urmă unul din cei 3 senatori Români rosti cuvintele memorabile, „Unde ar fi ajuns până acum Ardealul, această Spartă mică (trebuia să fie mare), dacă ar fi avut atâţia cetăţeni liberi câţi iloţi a avut"[46].

Dieta din Pesta care refuzase a trimite deputaţi la parlamentul din Viena fu dizolvată şi rămânea acum să se întru-

[44] Bariţiu, *l. c.* III, p. 88.
[45] *Ibid*·mm p. 107.
[46] Ioan Lupaş, *l. c.* p. 206.

nească cea din Ardeal aleasă după dispozițiile rescriptului imperial şi pentru convocarea cărei împăratul dă un nou rescript în ziua de 20 Septemvre 1860 după care se dispune deschiderea dietei pentru 1 Iulie acelaş an. Impăratul dispunea tot odată

Deputaţii români din Dieta Ungariei 1861.
Rândul de sus dela stânga spre dreapta: Vic. Babeş, Vic. Bogdan, Vasile Buteanu de Şomcuţa Mare, Dr. Aur. Maniu, Gabr. Mihali de Apşa.
Rândul de jos dela stânga spre dreapta: Fil. Pascu, George Popa de Teiuş, Iosif Pop de Şomcuţa Mare, Jean Popovici-Deşeanu, Sig. Popovici, Alois Vlad de Lelişte.
Desemn după natură de *N. Popescu*. Litografie. — Colecţia Academiei Române.

că, regularea legală a referințelor de Stat ale nației române şi ale confesiunilor ei, trebuia să formeze una din primele probleme ale diete" [47]. Se adună în grabă un congres la Sibiu în scopul de a aduce mulțămiri împăratului pentru buna voință ce

[47] *Ibidem*, p. 213.

arătase poporului român şi se alege o comisie de 19 inşi care sub conducerea lui Şaguna să pregătească textul adresei de mulţămire [48]. O delegaţie de 10 persoane tot cu Şaguna în frunte înmână împăratului la Viena acea adresă în ziua de 4 Mai 1863. Delegaţia este şi de altfel bine primită. Ministrul Schemerling îi dă o masă la care principele Colorado şi primarul Vienei închină paharul în sănătatea Românilor. Se părea deci din toate aceste fapte că Românii vor ajunge să răpună pe Maghiari.

Dieta Transilvană alegându-se după normele electorale fixate de rescriptul împărătesc din 26 Martie 1861, Românii izbutiră a avea în ea majoritatea relativă fiind deputaţii lor în număr de 46 faţă cu 43 de Unguri şi 32 Şaşi. Impăratul mai chemând pe lângă deputaţii aleşi şi câte 11 senatori din sânul fiecărei naţii numărul reprezentanţilor lor era de 57 pentru Români, 54 pentru Unguri şi 43 pentru Saşi [49], număr ce nu era în proporţie cu acel al poporaţiei : 500.000 de Unguri, 200.000 de Saşi şi 1.400.000 de Români (şi acest număr era luat după părtinitoarele statistici maghiare). Deputaţii maghiari însă sfătuiţi de Iuliu Andrassy şi Coloman Tisza hotăresc să nu ia parte la acest „Conventicul sau scuptcina „Valacă". Ceeace reţinură pe Maghiari mai ales departe de dietă fusese învoirea rescriptului imperial să se folosească în desbateri fără alegere toate trei limbile ţărei, iar legile dietii să fie redactate iarăşi în toate trei limbile. Numai trei deputaţi unguri apăruse în dietă : Comitele I. Belti, I. Nemeş şi armanul Lazlofy [50]. In urma acestei abţineri rămăsese în dieta Transilvaniei numai deputaţii Românilor şi ai Saşilor. Această ţinută a Maghiarilor pusese în îngrijiri pe Saşi de oarece îi lăsă în faţa unei majorităţi române, dar ea neliniştește şi pe Români care se temeau ca hotărîrile luate de o dietă stirbită să nu fie valabile. Deputatul sas Trauschenpils recunoaşte că „a sosit timpul ca această ţară să fie o patrie adevărată şi pentru naţia română care a fost atâta vreme abia tolerată în principatul ardealului; căci prin aceasta se face numai un act de dreptate din partea acestei diete" [51]. După desbateri de o săptămână proiectul comisiei care încuviinţa naţiei confesiunilor Românilor egalitate deplină cu celelalte naţii şi confesiuni ale Ardealului se votează în unanimitate.

Tot atunci se aleg 26 de deputaţi din dieta ardeleană pentru parlamentul din Viena. Impăratul întăreşte şi sancţionează acel articol fundamental în ziua de 26 Octomvrie 1863 făgăduind că „acel articol va fi observat de el însuşi cât şi se

---

[48] Ioan Lupaş, *l. c.* p. 211.
[49] *Ibidem*, p. 215.
[50] Bariţiu, *l. c.* III, p. 170; 196.
[51] Ioan Lupaş, *l. c.* p. 219.

va face să fie observat de toți credincioșii lui"[52]. Cât de scurt traiu avea să ducă această împărătească făgăduință !

Incă din anul precedent pe la 1860, cereau împăratul dela Comitele Banatului ca să i se supună un proiect de lege prin care drepturile locuitorilor Ungariei care nu vorbesc limba maghiară, relative la desvoltarea limbii şi a naționalității lor, să fie stabilite acurat şi cu precizie[53], după acest act mai urmează o a doua sesiune a dietii ardelene în decursul anului 1864.

In acest răstimp schimbările exterioare aduseseră zdruncinarea cabinetului Schemerling şi cu dânsul şi clătinarea tuturora foloaselor dobândite de Români în contra tendinței cotropitoare a Ungurilor. Inainte însă de a trece la expunerea acestei deslegări, atât de tragic a conflictului româno-maghiar, trebue să arătăm însemnătatea dietei transilvane din 1863—1864 pentru viața şi soarta poporului român din această țară, şi deci pentru soarta întregului neam care este strâns legată de baştina lui din cetatea Carpaților. Pentru întâia oară în lungul şir de 6 secoli Românii apăreau iarăşi în congregația ardealului cum se petrecea lucrul pe la începutul stăpânirii maghiare. Nu numai atâta se reînoiră de guvernul central al Vienei şi împăratul Austriei dreptul poporului român de a constitui a patra nație politică a țării şi confesiunilor de care el se ținea punerea pe aceeaşi treaptă cu vechile religii recepte. Nația românească înceta de a mai fi privită numai ca tolerată în Ardeal „pentru folosul primei nații şi al regnicolilor" Disprețul cu care ea fusese tratată până atunci făcu loc unei considerări din ce în mai de seamă documentată prin toastul rădicat în cinstea delegațiilor ei la banchetul oferit în Viena, şi mai ales prin faptul până atunci neauzit ca împăratul însuşi să subsemne numele său cu scrisoare românească, *Franciscu Iosifu.* Se hotărîse de dietă şi împăratul sancționase dispozițiile ca limba română să poată fi întrebuințată după voință în desbaterile dietei şi să fie îndatoritoare publicarea şi în ea a hotărîrilor şi legilor votate de dânsa. In tribunale era să răsune tot această limbă, în trebile Românilor, în şcoale era să fie propuse ştiințele prin organul ei, faptele române puteau păşi mai libere la lumina zilei şi naționalitatea română putu însfârşit răsufla.

De şi deputații români nu pătrunseseră în dietă în proporție cu numărul poporației lor, totuşi începutul care tot le dăduse o majoritate relativă şi care ajunsese a face ca şi Saşii să fie pe partea lor, de oarece articolul cel fundamental despre reala îndreptățire a nației române trecuse cu unanimitate, lăsa

[52] Cartea de documente dela Dieta Ardcalului 1864. Citată de Ioan Lupaş, l. c. p. 223.

[53] Barițiu, *l. c.* p. 186. Asupra lucrărilor dietei transilvane vezi vol. III a lui T. V. Păcățianu, *Cartea de aur.* 1862—1864).

să se întrevadă o propăşire neîncetată a numărului reprezentanţilor români cari erau să ţină pasul cu îmbunătăţirea stărei lor economice. Ardealul era să ajungă cu timpul sub conducerea acelui popor căruia el aparţinea în realitate după număr şi vechime.

Soarta poporului român era să fie schimbată. Nu era să mai cerşească ci să comande, nu era să mai plângă şi să se vaiete, ci să cânte şi să se veselească; era să-şi desvolte puterile trupeşti şi sufletul după nevoile sale ca să devină un sprijin puternic al întregului neam. Evoluţia istorică a vrut însă să stângă facla abia aprinsă şi să arunce pe poporul român iar în întunerecul asuprimii iar în primejdia pierderii naţionalităţei sale. A mai fost doar în istorie de aceste întunecări a stelelor strălucitoare de pe cerul românesc; dar evoluţia lui suitoare care-l duse spre destinuri vrednice de înnalta lui fiinţă a aprins fără încetare altele pe întinsa lui ţară Mai vezi şi acuma această strălucire însă de un moment a soartei lui întunecate a arătat încotro se vor îndrepta paşii viitorului, precum lumina revărsată de spada lui Mihai Viteazul! care şi ea a apus, a arătat calea către ţinta supremă a strădaniilor neamului românesc.

Prăbuşirea finală. — Incă în a treia sesiune a parlamentului din Viena se manifestase o discordanţă între modul cum monarhul şi acei în care privia însuşi parlamentul imperiului, pe deputaţii transilvăneni. Pe când împăratul arăta simpatiile lui pentru aceşti şi pentru reprezentanţii ei mai ales în discursul de deschidere în care arăta bucuria sa pentru progresul pe care activitatea constituţională o făcuse în marele său principat al Transilvaniei, mare parte din parlament privea pe deputaţii acelei ţări ca nişte oaspeţi supărăcioşi cari ar fi adus abţinerea Ungurilor dela lucrarea comună. Şi era inviderat că pentru *interesul* monarhiei era de preferat împărtăşirea Ungariei la parlamentul din Viena decât frântura ei, Transilvania. Dreptul naţii bine înţeles fu pentru acesta din urmă, dar în chestii politice dreptul cel tot deauna lăsat îndărăptul interesului iar interesul îl stăpâneşte puterea. Monarhia era să fie mai tare prin alipirea Ungariei de ea decât prin aceea a Transilvaniei, deci era natural să se găsească în parlamentul vienez şi partizani ai *dualismului*. Această ideie se manifestase în sânul poporului maghiar ca formă de organizare nouă a monarhiei habsburgice, din momentul ce Ungurii simţiseră întoarcerea simpatiilor monarcului către Români şi cuvântul căzuse de mai multe ori că în desbaterile furtunoase ale timpului. Acuma în a treia sesiune a parlamentului din Viena, ideia dualismului revine cu mai mare putere alipită de stăruinţa îndepărtării parlamentului de grupul transilvănean. Şi

în această sesiune acel care iea apărarea noului sistem de organizare acel dualist, nu este doar un Ungur din cari erau câţi vrei şi în parlamentul din Viena, ci era german din Stiria, Mauriciu Kaiserfeld.

El apără cu căldură şi convingere sistemul dualist. Deputatul german părea preocupat mai ales de o împrejurare anume precumpănirea numerică pe care o aveau popoarele negermane în parlamentul central al căror număr mai ales dacă ar fi urmat-o Ungurii putea uşor forma nu numai majoritatea dar chiar $^{2}/_{3}$ din glasurile totale ceeace ar fi pus pe deputaţii germani în proporţie de inferioritate faţă cu celelalte popoare ale monarhiei şi ar fi primejduit caracterul german de până acum al monarhiei; aceasta ce căuta tocmai a fi salvat prin sistemul centralist [54].

Dacă se separa parlamentul în două, unul al Ungariei şi altul al Austriei, aceasta din urmă se putea răzima pe o majoritate germană în propria ei ţară. Interesul dualist era deci reclamat nu numai de Unguri şi chiar şi de unii austriaci ce făceau din cauzele arătate interesul împărăţiei.

Pe când însă în parlamentul austriac se dădea pe faţă tendinţele dualiste, tratări de acelaş fel se urma în taină cu aristocraţia maghiară, tratări care tindeau înainte de toate la răsturnarea lui Schimerling, protivnicul Ungurilor.

Cu toate aceste manifestări favorabile Ungurilor răsărite în parlamentul din Viena, împăratul urma linia lui plăcută Românilor, înfiinţând în 26 Decemvrie 1864 mitropolia ortodoxă în care numi ca titular pe favoritul său episcop român, Andrei Baron de Şaguna şi despărţind deci biserica ortodoxă română de cea sârbească din Carlowitz. Mitropolitul mergând în fruntea unei deputaţii şi mulţămind capului Statului primi din partea monarhului următorul răspuns măgulitor: „Mă bucur că am putut împlini dorinţele Românilor din Ungaria, Transilvania şi Confiniile militare prin reînfiinţarea mitropoliei. Recunosc credinţa şi alipirea Românilor către tron de care şi au dat probe neîndoioase în cele mai grele împrejurări. Mă mai bucur că pot saluta de arhiepiscop şi Mitropolit pe un bărbat prea meritat pentru tron şi patrie, în care Eu pusesem şi toţi Românii greco-orientali avem deplină încredere" [55].

---

[54] Erau în parlamentul din Viena 343 de deputaţi din care 84 germani, 85 Unguri, 26 ardeleni, 9 croato-sârbi, 54 Boemi, 22 Moravi, 38 galiţieni, 25 Lombardo-Veneţiani. Dacă socotim încă pe Germanii dietei ardelene (11) şi pe acei ce se mai alesese ca Unguri şi în alte părţi ale monarhiei, precum pe de altă parte şi unic locul german ca în Stiria, Carintia, Carniolia pătrunsese şi Slavi printre germani, putem socoti 100 de Germani faţă cu 243 de negermani. Comp. Bariţiu, III, p. 286.

[55] Bariţiu, *l. c.* p. 297.

Câteva zile după rezoluţia aceasta privitoare la mitropolia românească, împăratul sancţionează prin un rescript din 5 Ianuarie 1865 şi articolul II al legii votat de dieta transilvană privitor la folosirea celor trei limbi în afacerile oficiale ale ţării[56]. Ca un răspuns la aceste favoruri împărăteşti încuviinţate Românilor, Ungurii deschid în Viena un ziar nou „cu care preparau terenul pentru o apropiere şi împăciuire"[57]. cu germanii ceeace nu se putea face fără jărtfirea poporului român.

Care din cele două curente era să iasă învingător, aceasta avea să o hotărască, ca totdeauna în istorie, nu oamenii, ci puterea împrejurărilor.

Anume pe atunci începutul anului 1865 relaţiile între Austria şi Germania se încordaseră tot mai mult, din pricina Condominiului districtilor Schleswig şi Holstein răpite în comun dela Danemarca în răsboiul din 1864. Cu toate că deocamdată convenţia dela Gastein (14 August 1865) păruse a stâmpăra încordarea atribuind fiecăreia din cele două state câte un district spre ocârmuire şi anume Prusiei Schleswigul iar Austriei Holsteinul, neînţelegerile izbucniră curând din nou, mai ales din cauza deosebirei conducereii daraverilor lăuntrice din partea celor doi guvernatori, Gabluiz acel al Holsteinului favorizând prea mult partidul liberal danez pe care Prusia voia tot să-l comprime.

Bismark se jălui la Viena; primi însă un răspuns aşa de aspru încât se văzu în curând că numai un răsboi putea să pună un capăt falsei atenţii a condominiului din districtele cucerite. Aşa stăteau lucrurile exterioare pe la sfârşitul lui 1865.

Austria văzând încotro mergeau trebile cu Prusia, se gândi a se apropia de Ungaria, lucru după care şi Ungurii umblau cu mare râvnă. Ungurii fac pasul cel întâi poftind pe împăratul la cursele dela Pojon (Pressburg), unde monarhul ducându-se, i se face o primire din cele mai călduroase. Ca un răspuns la aceste drăgălăşii, Francisc Iosif dăruieşte Academiei de Ştiinţi din Pesta 15.000 de fiorini după care Academia voeşte să mulţămească împăratului prin o delegaţie în care ia parte şi Francisc Deak. Impăratul spune că va primi deputaţia în reşedinţa lui din Budapesta. Urărilor de bună venire ale primarului, împăratul răspunde că „este hotărît a îndestula pe poporul coroanei Ungariei şi că va convoca dieta spre a afla dorinţele lor, căci numai din înţelegere între monarc şi această parte a împărăţiei lui atârnă binele şi puterea patriei". Vivate entuziaste izbucniră la cuvintele împăratului. Urmară, audienţele a o mulţime de deputăţii între care şi a academiei,

---

56 *Ibidem*, p. 298.
57 *Ibidem*, p. 299.

apoi o masă mare, retrageri cu torţe şi alte sărbătoriri care pecetluiau împăcarea lui Francisc Iosif cu Ungurii. In aceiaşi zi monarcul oprise activitatea tribunalelor militare şi amnestiase pe toţi delicvenţii politici cari erau foarte numeroşi. Totuşi se vede că împăratul nu părăsise cu totul încă pe Români, de oarece tot atunci el înfiinţează în Viena Curtea de Conturi pentru Transilvania numind ca preşedinte al ei pe L. B. Pop român şi mai mulţi alţi români ca membrii. Ca un semn al întoarcerii împăratului către Unguri urmează însă numirea lui Gheorghe Mailat cancelar pentru Ungaria, iar Francisc Haller cancelar pentru Transilvania, ceeace aduce demisia ministerului Schmerling. Cancelarul Transilvaniei fusese însă numit în chip provizoriu şi oarecum ca subordonat acelui Unguresc [58], iar la minister urmă în locul lui Schmerling, comitele Beleredi. Mai mulţi magnaţi unguri sunt chemaţi în audienţă privată de monarh în care se zvonise că el le-ar fi declarat că interesele superioare ale monarhiei şi chiar ale casei sale ar cere ca el să se înpace cu Ungurii. Pe lângă Unguri însă fu chemat la o audienţă şi mitropolitul Şaguna. Despre cele vorbite de el cu monarhul nu s'a răsuflat nimic. Cu toate aceste se înţelege că audienţa nu putea avea alt scop decât de a mângâia pe Români cu vorbe şi asigurări vagi, că poziţia câştigată de ei nu va fi atinsă. S'ar părea după nişte destăinuiri nevrute ale lui Şaguna, că împăratul i-ar fi zis că „dacă Ungurii vor face concesiuni, atunci şi lor se vor face, adecă vor fi sacrificaţi fără milă" [59].

In urma acestor semne de rău prevestitoare urmează îndată mai multe fapte care le întăresc. Impăratul prin rescriptul său din 1 Septemvrie 1865 (pe când începuseră frecările între guvernatorii austriac şi prusiac ai Schleswigului şi Holsteinului) disolvă dieta Transilvaniei care votase despărţirea Transilvaniei de Ungaria şi egala îndreptăţire a celor trei limbi şi convoacă o alta la Cluj de astădată pentru 29 Noemvrie care urma să fie aleasă nu mai mult după dispoziţiile din 1861 ci după acel vechi ale legii din 1791. In această dietă compusă din 189 de membri abia pătrunsese 34 de Români şi 25 de Saşi, elementul maghiar fiind într'o covârşitoare majoritate. Se ivi atunci în elementul român o mare şi adâncă desbinare de păreri. Gh. Bariţ propuse neparticiparea Românilor la dieta din Cluj şi inaugurarea politicei de pasivitate; iar Şaguna invocând principiul *flere possum* sed *juvare non* sfătui ca Românii să iee parte la dietă şi să apere acolo interesele lor [60]. Se înşelau pasiviştii dacă credeau că prin imitarea aceea ce

[58] Bariţiu, *l. c.* p. 313.
[59] Ion Lupaş, Şaguna, p. 231.
[60] Ion Lupaş, *Ibidem*, p. 233.

făcuseră Ungurii vor obţinea aceleaşi rezultate, căci puterea lor nu cântăria atâta cât acea a Ungurilor şi împăratul în criza exterioară ce se îngreuia pe fiece zi, *avea nevoie de puteri.*

In dietă, Şaguna şi grupul românesc atacă constituţionalitatea dietei cu deosebire pe motivul că fiind ea aleasă pe baza legii din 1791 „care este pentru Români o reminiscenţă jalnică căci e reflexul unei instituţiuni bazată pe sistema politică a celor trei naţiuni recepte şi nu recunoaşte naţiunea română ca egal îndreptăţită şi deci de a fi un factor al constituţiei ţării" [61]. Deputaţii Unguri cer darea în judecată a lui Şaguna pentru această îndrăzneală. Deşi lucru nu s'a făcut, dieta a votat unirea Ardealului cu Ungaria.

In acest timp răsboiul cu Prusia devenind tot mai neînlăturat şi deci tot mai neînlăturată şi nevoia împăcării Impăratului cu Ungurii căci nu putea împăratul, în momentul când trebuia să facă front la doi duşmani de odată, Prusia spre nord şi Italia spre sud-vest, să lase în spate o Ungarie nemulţămită care ameninţa iar separarea ei de Austria.

Se elaborase în Iunie 1866 un proiect de regularea relaţiilor dintre Ungaria şi Austria pe baza modificării legilor din 1848. Lovitura dela Sadova 3 Iulie 1866 desăvârşi apropierea şi zmulse împăratului toate concesiile în favoarea Ungurilor. Se organizează dualismul austro-ungar prin care Ungurii capătă mână liberă asupra *provinciei lor Transilvania*, pe care o vor hăţui şi o vor tortura de acum înainte cum le va plăcea spre a putea ajunge la marea ţintă urmărită de micul popor maghiar de a-şi mări numărul prin desnaţionalizarea elementului românesc [62].

Românii din Transilvania cu tot paralelismul desvoltării lor cultural cu acei din principate, în privirea politicei urmează calea lor aparte căci dacă cultura unui popor este hotărîtă de factori sufleteşti şi deci poate resfrânge în ea unitatea rasei, viaţa politică este determinată de împrejurări, şi aceste trebuiau să fie cu totul altele la cele două grupe de Români, cei dela nordul şi apusul şi cei dela sudul şi răsăritul Carpaţilor, tocmai din cauza strătăierii corpului lor naţional de uriesele stăvili ale acestor munţi.

Dacă în tot decursul istoriei lor, desfăşurarea vieţii româneşti în ţările de peste piscuri urmă altă cale decât aceea a Românilor din poalele lor, dela 1848 încoace această soartă nu este numai deosebită ci chiar protivnică.

Am văzut anume că în acel an pe când revoluţia Românilor contra Ungurilor ieşiră triumfătoare, cu ajutorul Ruşilor, în ţările române ea fusese cu totul zdrobită de Turci din în-

---

[61] *Ibidem*, p. 234.
[62] Asupra acestei chstiuni vezi Brote, *Die rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn*. Berlin 1895.

demnul Rușilor, că apoi în Transilvania Rușii fuseseră priviți ca liberatori de tirania Ungurilor, în țările române din protivă acei de cari suflarea românească voia să scape era tocmai stăpânirea rusească de aceia și zadarnici fuseseră silințele câtorva visători Români ca Bălcescu de a uni poporul român întreg în contra colosului dela nord, ceeace ar fi trebuit să aibă întâi ca fapt premergător în Transilvania împăcarea și unirea Românilor cu Ungurii — adecă traiul cel liniștit între lupi și miei. Erau deci radical deosebite interesele Românilor din Transilvania de acele ale Românilor din principate și unirea lor în aceleași năzuințe și aceleași mișcări la 1848 era cu neputință.

Pe cât însă de divirgență era situația politică a ambelor grupe de Români, pe atât de deosebită fu și albia politică în care de atunci înainte curseră destinul lor.

Românii din principate zdrobiți la 1848 rădicase în curând capul tot mai sus, până când ajunseră să-și vadă încununat visul lor cel mai apropiat, unirea țărilor surori, emanciparea lor de sub tutela străină și punerea soartei lor sub ocrotirea unei dinastii europene care încunună viața lor cu neatârnarea și regalitatea.

Românii din țările ungurești, învingători în revoluția din 1848, căzură îndărăpt și mai greu încă sub jugul de fără de care se crezuseră un moment mântuiți în anul 1866 care, pentru Românii din principate însemnau un pas în întărirea organismului statului lor, pentru cei de peste munți, aduce o nouă prăbușire a visului lor de mântuire fiind din nou amenințați cu zugrumarea vieții lor naționale.

Un corp însă nu poate fi pe jumătate mort și pe jumătate trăitor sau moartea sau viața vor birui și vor stăpâni întregul. Incotro însă se îndreaptă evoluția istoriei românești?

Aceasta este deocamdată ascunsă în măruntăile viitorului [63].

---

[63]. Aici se oprește manuscrisul lui A. D. Xenopol isprăvit în anul 1914. N. E.

TABLA ILUSTRAȚIILOR

TABLA DE MATERIE